

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Одјелјење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 8

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Веселина Ђуркин
Проф. др Милка Николић

АКТУЕЛНА ПИТАЊА
ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ И
ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ
СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Радови са научног скупа „Актuelна питања
лексикологије и лексикографије српског језика“,
одржаног у Андрићграду 9. и 10. октобра 2021)

Андрићев институт
Андрићград, 2022

САДРЖАЈ

Предговор

Рајна Драгићевић

Значењска структура деривата 9

Стана Ристић

Речник САНУ – поводом публиковања 21. књиге 29

Владан Јовановић

Лексичко значење и концепт

у српском лексикографском опису 55

Неђо Јошић

*Поглед на ауторску лексикографију нашу
и страну с освртом на питање израде*

рјечника Андрићевог књижевног дјела 73

Ивана Лазић Коњик

Социјални фемининативи у српском језику –

неолошки и лексикографски аспект 87

Ненад Ивановић

*Метајезички изрази са релативизатором обично
у служби граматичких обележја речи*

(на материјалу из Речника САНУ) 111

Душанка Вујовић, Бранко Милосављевић

О програму за унос и обраду речи новог вишетомика

Матице српске из лексикографског угла 133

Светлана Слијепчевић Бјеливук <i>Концепција Појмовника српских лингвистичких термина – изазови и могућа решења</i>	149
Марије Ђинђић <i>Поредбене фразеолошке јединице у српском и турском језику</i>	165
Наташа Миланов <i>О вишезначности једног типа лексема у српском језику</i>	177
Миланка Бабић <i>Лексема ЈОШ – значење и употреба</i>	195
Милена Јакић Шимшић <i>Процена заступљености језичких феномена на примеру антонимије и њен утицај на језичка истраживања</i>	213
Наташа Вуловић Емонтс <i>Фраземе у роману Омер-паша Латас: семантичко-фразеографски приступ</i>	235
Весна Николић <i>Улога и значај електронског корпуса у истраживању паронима</i>	251
Биљана Мишић <i>Полисемантичка структура глагола ДОБИ у књижевноумјетничком и научном стилу</i>	279
Валентина Илић <i>Метонимија као когнитивни и лексички механизам у контексту наставе матерњег (српског) језика</i>	301
Милош Ковачевић <i>Значење и употреба лексеме СТВАР</i>	329
ИНДЕКС ИМЕНА	351

ПРЕДГОВОР

Одјељење за српски језик Андрићевог института у Андрићграду и ове је године организовало 8, 9. и 10. октобра 2021. научни скуп посвећен актуелним питањима једне од језичких србистичких (под)дисциплина, овога пута лексикологије и лексикографије под називом *Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика*. Ово је четврти скуп посвећен једној од српских лингвистичких (под)дисциплина који се одржава у континуитету у Андрићевом институту у Андрићграду.

Први скуп са темом *Актуелна питања српског правописа*, одржан је у сарадњи са Матицом српском и Одбором за стандардизацију српског језика 13. октобра 2018. године. Са тога скупа зборник под насловом *Нови прилози српском правопису* (радови са научног скупа „Актуелна питања српског правописа“, одржаног у Андрићграду 13. 10. 2028) издали су као суиздавачи Матица српска и Андрићев институт 2019. године. Други „октобарски скуп“ Одјељења за језик Андрићевог института био је 5. и 6. октобра 2019. године, с темом: *Актуелна питања фонетике и фонологије српског језика*. Са тога скупа такође је у издању Андрићевог института 2020. изашао зборник који носи исти наслов какав је била и тема скупа. Трећи октобарски скуп *Актуелна питања морфологије и творбе р(иј)ечи српског језика* као сљедећој граматичкој дисциплини српскога језика био је заказан за 9, 10. и 11. октобар 2020. године. Одржавање скупа уживо спријечила је епидемија вируса корона. Зато је скуп одр-

жан онлајн. Зборник са тога скупа у издању Андрићевог института штампан је 2021. године.

Скуп *Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика* био је, као и претходни сродни скупови, позивног типа. За учешће на скупу позвано је 20 учесника из Србије и Републике Српске. Највише учесника било је, логично, са Института за српски језик САНУ, због тога што Институт више од 60 године реализује пројекат израде Рјечника САНУ. Број лексиколога и лексикографа посебно у Србији већи је од броја учесника овога скупа, захваљујући прије свега ангажовању проф. др Рајне Драгићевић – без сумње најзначајнијег српског лексиколога – у подизању научног лексиколошког и лексикографског кадра. Штета је што Одјељење, због ограниченог броја учесника, није могло позвати све оне које је проф. Драгићевић предложила да узму учешће у реализацији овога скупа.

На скупу је поднесено деветнаест реферата на различите актуелне лексиколошке и лексикографске теме. Овај зборник доноси седамнаест радова учесника скупа, оним редом којим су и излагани током реализације самога скупа.

Штампани радови, сигурни смо, представљају на најбољи начин актуелно стање српске лексикологије и лексикографије, и показује како оне у потпуности не само одражавају актуелна свјетска лексиколошка и лексикографска струјања – него им у многоме и доприносе. Зато зборник са задовољством стављамо на увид научној филолошкој јавности, е да би и сама могла (пр)оцијенити актуелно стање српске лексикологије и лексикографије.

Андрићград, априла 2022.

Милош Ковачевић

Рајна М. ДРАГИЋЕВИЋ¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

811.163.41'373

ЗНАЧЕЊСКА СТРУКТУРА ДЕРИВАТА

У раду се полази од чињенице да се у славистичкој литератури однос међу значењима једног деривата углавном објашњава полисемијом (и онда када се не може установити да је једно значење настало од другог) или хомонимијом (упркос значењској вези међу њима). Затим се та уобичајена уверења представљају на примерима из литературе и из лексикографске праксе. У наставку рада показује се да однос међу значењима деривата заиста може бити полисемијски, па и хомонимијски, али најчешће постоји веза за коју до сада није постојао назив у српској лингвистици. Препоручује се термин А. Киклевича *амбисемија* и објашњава се због чега је он користан.

Кључне речи: семантика деривата, полисемија, хомонимија, амбисемија, српски језик, лексикологија, лексикографија, славистика

1. Предмет рада. У овом раду укрштају се два важна питања лексикологије. На једној страни, то је разграничавање полисемије од хомонимије, које представља једно од најсложенијих питања лексикологије. Овај однос пратићемо у вези са развојем значења деривата, чиме ћемо

---

1 rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

покушати да дамо неке одговоре на друго важно питање, а то је однос између семантичке структуре просте речи у односу на семантичку структуру деривата.

У радовима већине аутора наглашено се инсистира на томе да уколико се однос између два значења не може објаснити хомонимијом, треба га третирати као полисемију и обрнуто. Ово се не тиче само односа међу значењима деривата већ је у вези и са значењима било којих лексема. Лексикографија и лексикологија једна другу учвршћују у том уверењу. Лексикологија даје теоријске основе лексикографији, али и лексикографија ојачава овакав приступ већ самом чињеницом да се значења у речнику могу обрадити унутар речничког чланка једне одреднице (што указује на полисемију) или као две одреднице (што сведочи о хомонимији).

Овај проблем неки лингвисти заоштравају до крајности. Тако, рецимо, Л. В. Шчерба (2009: 16) сасвим негира постојање полисемије и тврди да не постоје лексеме са већим бројем значења, већ да свако значење представља нову лексему.² С друге стране, неке савремене когнитивистичке школе изналазе опште значење (*суперсхему*), које повезује чак и оне реализације које (бар према уобичајеним увидима) нису узајамно повезане.³

2 „Неправилно думать, что слова имеют по несколько значений: это в сущности говоря, формальная и даже просто типографическая точка зрения. На самом деле мы имеем всегда столько слов, сколько данное фонетическое слово имеет значений (так и печаталось, между прочим, в старых словарях: заглавное слово повторялось столько раз, сколько у него было значений)”, Л. В. Шчерба (2009: 16).

3 Исп. појмове *протосхема* и *суперсхема* у Миљковић (2021): „*Протосхема (протозначење)* – схема која је апстрактнија од просторних примитива а конкретнија од суперсхеме, а за коју се везује семантика глаголских префикса. За разлику од сликовних појмова, који су физичке онтологије, протосхема је онтолошки неспецификована, што јој омогућава да се реализује у

2. Илустрација проблема. Навешћемо три примера из литературе, у којима аутори анализирају значења три типа твореница – истофонемских универба, изведеница и сложеница.

2.1. Први пример – значење универба. Говорећи о универбацији, проф. Б. Ђорић (2010: 330) као примере наводи, између осталих, и именице *генералка* и *саобраћајка*. *Генералка* може означавати *генерална, потпуна поправка* (обично аутомобила). Овај дериват може означавати још и *генералну пробу*, затим *генерално чишћење* (*просторија у кући*), па и *генералну реформу* (*у образовању, школству*).

Универб *саобраћајка* има два значења: *саобраћајна несрећа* и *жена саобраћајац*.

Проф. Ђорић поставља питање у каквом су односу значења ових деривата и да ли је идентичан однос међу значењима *генералке* и *саобраћајке*? Његов одговор гласи да однос међу значењима ових лексема није исти, али да се у оба случаја објашњава хомонимијом.

Сва значења деривата *генералка* настала су универбацијом, компресијом синтагматских назива идентичног одредбеног, а различитог управног члана синтагме (*генерална поправка, генерална проба, генерално чишћење, генерална реформа*). Овакав однос међу значењима Б. Ђорић (2010: 331) назива **интерном хомонимијом**.

искуствима различитих онтологија. Њена је примарна онтолошка манифестација повезана са сликовним схемама, па се може рећи да протосхема настаје у процесу суперсхематског скенирања сликовне схеме” (Миљковић 2021: 249). Још апстрактнија и општија је *суперсхема*: „последња инстанца процеса схематизације стварности, који отпочиње сликовним схемама. У Грејдијевој теорији примарних метафора, заједничка суперсхема је један од услова за успостављање примарнометафоричке везе између чулног и одазивног појма. На суперсхематском нивоу се налазе појмови граматичке природе, очишћени од искуствених наноса, као што су перфективност, почетност, Трајектор, Оријентир и др.” (Миљковић 2021: 251).

Б. Ђорић (2010: 330–331) примећује да су значења деривата *саобраћајка* – *саобраћајна несрећа* и *саобраћајка* – *жена полицајац* настала на два начина. Прво је резултат универбизације синтагме *саобраћајна несрећа*, а друго је, према његовој интерпретацији, мовирани фемининум, настао од именице *саобраћајац*. Однос између универба *саобраћајка* и мовираног фемининума *саобраћајка*, дакле однос између значења два деривата који имају различиту мотивацију и припадају различитим творбеним типовима, Б. Ђорић назива *екстерном хомонимијом*.

У истом раду аутор показује и одређено колебање, преиспитујући мишљење Ц. Аврамове (2003: 32), која сматра да у творбене хомониме спадају само они деривати који припадају различитим творбеним типовима (као *саобраћајка*¹ и *саобраћајка*²).⁴ „Уколико бисмо наведену дефиницију творбене хомонимије применили на наш материјал, онда би се добила следећа слика: сви примери интерне хомонимије универба, били би полисемичне структуре, док би сви примери екстерне хомонимије били творбени хомоними јер припадају различитим творбеним категоријама” (Ђорић 2010: 333).

Дакле, нуде се два решења – однос између значења *саобраћајке* и *генералке* може се објаснити или полисемиијом или хомонимијом.

Истина је, међутим, да *генералка* (генерална реформа) и *генералка* (генерално чишћење) нису у односу полисемиије јер једно значење није настало из другог, већ свако за себе, а нису ни у односу „интерне хомонимије”, јер постоји семантичка компонента која их повезује, а то је *потпуно, детаљно, свеобухватно обављање неке делатности*.

2.2. Други пример – значење изведеница. Загребачке лингвисткиње Л. Худечек и М. Михаљевић (2009: 176)

4 „Словообразователни омоними са онези единици, които се дељат на еднакви съставни части – производна основа и формант, но се включват в различни СК“ (Аврамова 2003: 32).

износе следеће: „Tvorenice od dviju različitih riječi mogu imati isti izraz. Mišljenja smo međutim da je tada nužno riječ o homonimnim, a ne o polisemnim riječima. Stoga se u ovome radu osobito zalažemo za načelo da su istoizrazne tvorenice od različitih riječi homonimi, bez obzira na to što riječi od kojih su tvorene (pa tako i istoizrazne tvorenice) mogu imati zajednički sem.” Тако, на пример, у хомониме спадају *отупљивати*¹ (од *отупети* – *постати тупим*) и *отупљивати*² (од *отупити* – *учинити што тупим*).

У потпуности се може подржати мишљење да *отупљивати*¹ и *отупљивати*² нису у односу полисемије, али њихов однос се не може сматрати ни хомонимијским. И у овом приступу запажамо потребу да се свака не-полисемија назове хомонимијом.

2.3. Трећи пример – значење сложеница. Н. М. Мекурјева, у угледном руском часопису *Языкознание*, објашњава колико греше аутори који сматрају да значења сложенице *белоглазка* (врста рибе) и *белоглазка* (врста птице) спадају у хомониме. Нису у праву ни кад *босоножка* (босонога девојка) и *босоножка* (ципеле са отвореном петом) објашњавају на исти начин. Ауторка закључује да деривати имају заједничку општу семантику, њихова значења су посредно повезана истом мотивном речју, а различитим денотатима, па то не може бити хомонимија, већ посебна врста полисемије. Ауторка се позива и на О. С. Ахманову и њен термин *распришена полисемија* (*разошедшейся полисемия*).

Међутим, *белоглазка* (риба) и *белоглазка* (птица) нису хомоними јер имају повезујућу значењску компоненту – означавају животиње белих очију, али нису ни у односу полисемије јер су значења неповезана, свако је настало у засебном творбеном акту.

Примери који су до сада наведени и њихова интерпретација показује потребу аутора да се у одређивању семантичког односа између два деривата опредељују

између полисемије или хомонимије. Нарочито је опасно то што упркос очигледној вези између два значења, посежу за одређивањем тог односа као хомонимичног, чиме руше општепознати и општепризнати концепт хомонимије. С друге стране, било какву значењску повезаност понекад проглашавају полисемијом, иако полисемија има своје законитости, као и давно описане механизме којима се остварује.

3. Илустрација проблема у српским речницима. Тек као илустрацију, навешћемо неколико примера обраде значења неких деривата у Речнику САНУ и Речнику МС.

горџсеча¹ јек. **горџсјеча** м (мн. ж) *онај који се бави сечењем дрва у шуми, дрвосеча.*

горџсеча² јек. **горџсјеча** ж *сечење дрва у шуми, сечење шуме.* (РСАНУ)

зелењак¹ м *зелен клип кукуруза који се може кувати или пећи.*

зелењак² м *зелен, незрео младић.* (РМС)

меџа¹ м (обично у дечјем говору или при опонашању таквог говора) у *хип. значењу: медвед или лутка, играчка у облику медведа; уп. меџо.*

меџа² ж (обично у дечјем говору или при опонашању таквог говора) у *хип. значењу: мечка, медведица.* (РСАНУ)

горчити¹, -им несвр. непрел. *имати нагорак укус, бити мало горак.*

горчити², горчџм несвр. прел. **1.** *чинити (нешто) горким, неподношљивим, загорчавати.* (РСАНУ)

У примеру *горосеча*¹ и *горосеча*², лексикограф је одлучио да се две лексеме исте форме које припадају различитим творбеним типовима (назив за вршиоца радње и назив за радњу) одреде као хомоними. Значење именице *зелењак* (незрели младић) настало је метафором од при-

марног значења ове именице које се односи на незрели плод биљке (у овом случају кукуруза). У питању је прототипична полисемија која се у Речнику МС обрађује степеновањем. *Меца*-мужјак и *меца*-женка су обрађени као хомоними, а *меца*-мужјак је у полисемијској вези са мецом-мужјаком играчком, али није са мецом-женком играчком. Глаголи *горчитити*¹ и *горчитити*² разликују се по прелазности, али су у очигледној значењској вези, иако се то не види на основу обраде у Речнику САНУ.

Да бисмо имали увид у лексикографске критеријуме за препознавање хомонима, погледали смо Упутства за израду РСАНУ, у којима се хомонимија не региструје под тим термином, већ под насловом *Степеновање*, а ево и упутства: „Има случајева када речи гласе потпуно исто (и у погледу акцента), али представљају различите лексеме, било по граматичкој врсти којој припадају, било по етимологији, па се морају давати засебно. У том случају овакви хомоними дају се са “степенима”, тј. са малим арапским бројевима горе десно; напр.: **добро**¹ с (именица) и **добро**² (прилог), **бити**¹, бијем и **бити**² будем; **вија**¹ (биљка) и **вија**² (шија, врат).” Принцип је, очигледно, да се степенују лексеме које имају исту форму и исти акценат, независно од било којег другог критеријума. На први поглед, ово лексикографско решење је недопустиво јер се коси са теоријским одређењем хомонима као лексема које припадају истој врсти речи, имају исти формални склоп, исти акценат подударују им се и сви граматички облици и нису ни у кавој значењској вези (исп. нпр. Тафра 1986; Самарџија 1989; Шипка 1990; Драгићевић 2010).

4. Од полисемије ка хомонимији и обрнуто. Мора се, међутим, запазити да, иако не следе дефиницију хомонимије, лексикографи се труде да прате други веома важан лексикографски принцип, а то је доследност, која се обезбеђује једноставним правилима, као што је оно да треба степеновати било које две различите речи које

имају исти фонемски склоп и исти акценат. Иако однос међу донекле повезаним значењима деривата често не спада у полисемију ни у хомонимију, постоји велик број типова семантичких веза међу њима и лексикографски би било веома тешко представити све те односе. Представимо неке од њих.

Издвојићемо три главне могућности развоја значењског односа међу семантичким реализацијама деривата, од којих је друга најразноврснија:

а) полисемија;

б) семантичка блискост која није полисемија, а која настаје као резултат понављања истог творбеног модела;

в) хомонимија.

4.1. Типична полисемија: кошуљица. На примеру семантичке дисперзије лексеме *кошуљица* показаћемо да се нека значења деривата добијају полисемијом. Деминутив *кошуљица* је метафоричким путем развио значење различитих омотача, нпр. **3.** *змијска покожица*; **4.а.** *опна која омотава фетус док је у материци*; **4.б.** *опна која обавија срце*; **5.** *целулозна опна којом је обавијено језгро семена* итд.

Сва ова значења, иако се односе на различите семантичке и творбене категорије стварности – делове човековог или животињског тела, делове биљке, предмета итд. настале су радијалном полисемијом. Несумњиво је да се примарно значење односи на одевни предмет који човек носи уз тело, а остала наведена значења су настала од примарног, на основу семантичке везе засноване на особини кошуље да покрива, „обмотава” и штити људско тело.

Закључујемо да деривати могу имати значења настала полисемијом.

4.2. Ни полисемија ни хомонимија: златара. Дериват *златара* има следећа значења: **1.** *продавница злата и*

накита, златарска радња, златарница. 2. агр. а. врста јабуке. б. врста белог грожђа. 3. зоол. врста муве чије је тело у преливу златнозелене и модре боје.

Међу значењима лексеме *златара* постоји семантичка веза, што су и лексикографи установили и нису их обрадили као хомониме. Тај однос није полисемија јер су сва значења настала независно једно од другог, иако су сва мотивисана именицом *злато*. Очигледно је, ипак, да су значења *златара* – *врста јабуке* и *златара* – *врста грожђа* у ближој вези него *златара-биљка* и *златара-продавница*. Неки аутори би овај однос третирали као творбену хомонимију јер добијени деривати припадају различитим творбеним категоријама (Радева 1991: 97; Аврамова 2003: 32). Ц. Аврамова проналази утемељење за овакав свој приступ у сасвим исправном мишљењу П. А. Собољеве да творбену полисемију и хомонимију треба посматрати одвојено од лексичке полисемије и хомонимије. Творбена хомонимија је посебан тип хомонимије који треба посматрати одвојено од морфолошке, синтаксичке, па и лексичке хомонимије (Аврамова 2003: 33).

Према нашој интерпретацији, односи међу овим значењима нису хомонимични, а у значењској структури *златаре* запажамо три нивоа семантичке бликости међу значењима, за које није лако пронаћи техничка решења у лексикографији:

1) најближи је однос између *златаре* (јабуке) и *златаре* (грожђа);

2) нешто удаљенији је однос између *златаре* (биљке) и *златаре* (животиње – инсекта);

3) још је већа удаљеност између *златаре* (биљке) и *златаре* (продавнице), односно између *златаре* (животиње) и *златаре* (продавнице).

Схема 1: Значења лексеме златара

Закључујемо да се системи значења неких лексема не заснивају на полисемији, а ни на хомонимији, али да њихова значења могу бити повезана различитим степеном блискости, иако су настала независно једна од других.

4.3. Ни полисемија ни хомонимија: звонар. Лексема *звонар* има следећа значења: **1.** онај који звони у звона; онај коме је дужност, занимање да удара, звони у звона. **2.** занатлија који лије звона (звоноливац). **3.** живинче (мужјак) које са звоном о врату предводи стадо. **4.** мн. покр. младићи (обично пастири) који уочи Божића иду од куће до куће клепећући звонима и изводећи разне игре, песме и шале. **5.** бот. покр. нека врста биљке.

Према интерпретацији Д. Г. Премк (2004: 135), у овом случају постоје „два хомоформна творбена модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији

се резултати повезују у једну лексему.” Прво, треће и четврто значење настало је од глагола *звонити*, а друго и пето од именице *звоно*. И поред тога што сматра да су ова два творбена модела хомоформна, Д. Г. Премк мисли да значења *онај који звони* и *онај који лије звона*, ипак представљају „различита значења једне лексеме” (Д. Г. Премк 2004: 35).⁵

Сложили бисмо се са Д. Г. Премк да у овом случају нема хомонимије, али јасно је и то да се систем значења лексеме *звонар* цепа у два одвоје на огранка. У првом су она од глагола *звонити*, а у другом су деривати именице *звоно*. Ни у једном од ових огранака нема полисемије, али је веза међу значењима насталих од глагола *звонити* јача од везе међу значењима насталим од именице *звоно*, јер у огранку глагола *звонити* налазе се семантичке реализације које се односе на вршиоца радње (човека или животињу) који звони, а у огранку *звоно* налазе се удаљене реализације – човек који лије звона и биљка која, вероватно, по облику цвета, личи на звоно.

---

5 Један од разлога који наводи Д. Г. Премк за овакво своје мишљење јесте чињеница да се у словенској лексикографској традицији, значења оваквих лексема обрађују као значења једне лексеме. Насупрот овом схватању, подсетићемо да М. Михаљевић и Л. Худачек (2009) предлажу да се значења деривата који су настали од различитих речи, а имају исти фонемски састав, обрађују као две лексеме.

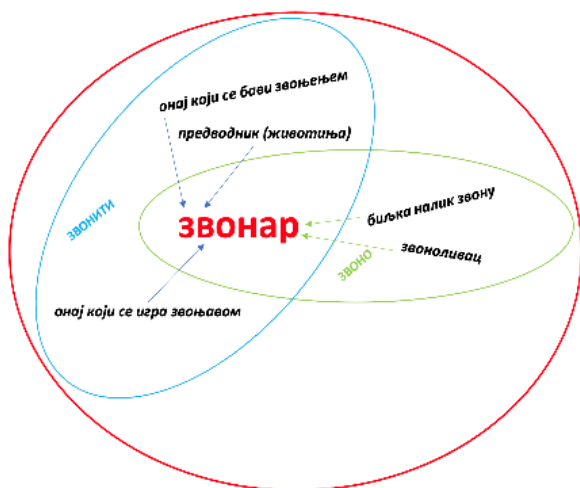

Схема 2: Значења лексеме звонар

Закључујемо да постоје деривати чија су значења настала од две творбено-семантички повезане, али различите лексеме. Та чињеница доводи до цепања значењске структуре, али нема хомонимије јер се и мотивисане речи, баш као и мотивне, налазе у творбено-семантичкој вези.

4.4. Хомонимија: генералка. Б. Ђорић би однос између *генералке* (генерално спремање стана) и *генералке* (генерална поправка аутомобила) назвао интерном хомонимијом, док би однос између *генералке* (генерално спремање стана) и *генералке* (жене генерала) назвао екстерном хомонимијом, а на исти начин би третирао и однос између *саобраћајке* (саобраћајне несреће) и *саобраћајке* (жене-саобраћајца).

Према нашој интерпретацији, *саобраћајка* (жена) и *генералка* (жена) нису у подједнаком односу према осталим „саобраћајкама” и „генералкама”, јер је жена

саобраћајка у семантичкој вези са лексемом *саобраћај*, као и све остале „саобраћајке”, док је *генералка* у вези са именицом *генерал* и нема везе са осталим „генералкама”, које су у вези са придевом *генералан*. Због тога закључујемо да су *генералка* (генерално спремање) и *генералка* (жена-генерал) у односу хомонимије, док *саобраћајка* (саобраћајна несрећа) и *саобраћајка* (жена-саобраћајац) нису хомоними јер имају исту мотивацију.

Лексема *генералка* цепа се у две лексеме – ону која обједињује значења повезана мотивним придевом *генералан* (генерално чишћење, генерална поправка, генерална ревизија итд.) и ону која увезује значења мотивисана именицом *генерал* (жена генерал, генералова жена). У савременом српском језику не чува се веза између придева *генералан* и војног термина *генерал*.

Закључујемо да међу дериватима може постојати и хомонимијски однос.⁶

5. Ка решењу проблема. Примери које смо навели указују на чињеницу да значењске везе међу дериватима могу бити различите. Најмање недоумица изазивају она значења која су несумњиво настала полисемијом или хомонимијом, а бројне недоумице изазивају она које су настала независно једна од других, процесом који се у дериватологији назива *понављање истог творбеног модела*. Ако однос између, на пример, *златаре* (биљке) и *златаре* (животиње), *носача* (човека) и *носача* (предмета) не можемо објаснити полисемијом или хомонимијом, како назвати однос међу њима и шта га карактерише?

Део решења проналазимо код А. Киклевича (2008; 2014), који полази од чињенице да се значења деривата

6 Ево још једног примера за праву творбену хомонимију који показује типичан начин за њихово настајање, а то је исти фонемски састав домаће речи и позајмљенице:

го̀лѝћ¹, -ића м 1. *птић који није орастао перјем*. 2. *голаћ, гоља*.
го̀лѝћ², -ића м дем. од *гол¹* (а): играти на голиће.

„програмирају” у језичком акту. Дериват се опире системности у значењу, а ова појава назива се **некомпозиционалност** (адискретност) или „неопределеннозначност”. Језички знак има бесконачну семантичку валентност, а значење деривата настаје у контексту. Таква значења нису настала ни полисемијом, а ни хомонимијом, већ *семантичком амбивалентноћу* или **амбисемијом**. Киклевич је дефинише као принцип конфигурације два значењска елемента у језичком систему: **номинативни** (који је изражен у форми и структури знака) и **интерпретативни** (који указује на говорникова знања о свету око себе). Номинативно значење се базира на буквалном, композиционалном садржају дате језичке форме и интерпретира се коришћењем језичке компетенције. Обрада интерпретативног значења захтева другачију (социокултурну) компетенцију и захтева креативност у реконструкцији полазне семантичке структуре.

Структуру деривата (нпр. односног придева) А. Киклевич (2014: 158–159) тумачи овако: **S+формант**. Номинативно значење [асерција] представља карактеристику предмета по његовом односу према **S**. Интерпретативно значење [пресупозиција] подразумева општеприхваћен однос предмета према **S** (и говорник и саговорник знају однос предмета према **S**) или се има у виду однос предмета према **S** о којем говорник има знање.

Киклевич (2014: 159) објашњава свој приступ на примеру придева *бродски* (*корабельный*). Опште, системско, номинативно значење те речи у свим његовим употребама је исто: карактеристика предмета према његовом односу са бродом. Интерпретативна компонента је такође увек иста – подразумева однос предмета према броду. У зависности од садржаја колокације и комуникативног контекста, интерпретативно значење се може конкретизовати на одређени начин.

Киклевич изводи закључак да се творба речи одликује амбивалентношћу: с једне стране, служи за упрошћавање номинационог система (аутоматизацији језичког понашања), а на другој, захтева активну делатност учесника у комуникацији и представља област интелектуалне и језичке креативности.

Киклевичево тумачење нам се чини прихватљивим јер полази од отворености деривата да се семантички обликује у контексту, у сталном саодносу између језичких и ванјезичких знања говорника. Иако о твореницама размишљамо као о јединицама насталим у синтагматским спојевима које се базирају на композиционалности, прихватљиво делује размишљање о суштинској некопозиционалности деривата, тј. о њиховом опирању стално истом семантичком резултату из споја између основе и суфикса. Можда је амбисемија деривата управо показатељ чињенице да деривате у менталном лексикону не памтимо у целини, већ да их стално изнова градимо приликом сваке нове потребе, а резултата има безброј јер они зависе од ванјезичких потреба.

6. Сажетак и закључци. У раду се, на примеру семантике деривата, указује на чињеницу да се однос међу њиховим значењима може заснивати и на другачијим процесима, а не само на полисемији и хомонимији.

Да би се показала склоност лингвиста да однос међу значењима деривата посматрају као дихотомију полисемија – хомонимија, два процеса који се допуњавају и међусобно искључују, наведена су тумачења српских, хрватских и руских лингвиста о значењу универбата, деривата и композита.

Осим у теоријским радовима, склоност свођења односа међу значењима деривата на полисемију или хомонимију запажамо и у начину на који се обрађују деривати у речницима. Наведено је и анализирано неколико примера за деривате-хомониме у српским речни-

цима, који указују на различите врсте грешака у обради хомонима.

У раду је, затим, показан спектар односа међу значењима деривата од чисте полисемије, преко односа који то нису, до чисте хомонимије. На примеру значења лексеме *кошуљица* показано је да деривати могу имати значења настала полисемијом. Значењска мрежа деривата *златара* показује да се системи значења неких лексема не заснивају на полисемији, а ни на хомонимији, али да њихова значења могу бити повезана различитим степеном блискости, иако су настала независно једна од других. На примеру лексеме *звонар* показано је да постоје деривати чија су значења настала од две творбено-семантички повезане, али различите лексеме. Та чињеница доводи до цепања значењске структуре, али нема хомонимије јер се и мотивисане речи, баш као и мотивне, налазе у творбено-семантичкој вези. Лексема *генералка* указује на чињеницу да међу дериватима може постојати и хомонијски однос.

Семантички однос међу оним значењима деривата који су настали понављањем истог творбеног модела, а не неким од механизма полисемије у литератури је назван *амбисемија*. У раду је представљено на који начин се објашњава овај појам.

Најважнији закључци овог истраживања јесу следећи:

Прво. Семантици дводелних језичких структура, као што је дериват не може се прилазити на исти начин као једноделним јединицама. Дериват као дводелна конструкција садржи номинативну и интерпретативну компоненту и врло је подложен утицају контекста, који му омогућава велики број интерпретација и отворену семантичку структуру. Значења се развијају не ослањајући се једно на друго, већ на потребе ванјезичке стварности. Такав однос не може се назвати полисемијом, а ни хомонимијом. Може се прихватити Киклевичев термин и појам *амбисемија*.

Друго. Амбисемија захтева даљу разраду. Показали смо у раду да постоје различити типови таквих веза, у зависности од тога да ли се значење односи на појмове из исте категорије стварности или из различитих категорија. Тако је, на пример, ближи однос између *златаре-јабуке* и *златаре-грожђа*, него између *златаре-јабуке* и *златаре-продавнице*.

Треће. Чини се да не постоје техничке могућности којима би лексикографи могли описати све типове односа о којима је било речи у овом раду. Чак и када би такве могућности постојале, оптерећивале би кориснике речнике, па чак и образоване лексикографе. Пошто употреба речника мора бити једноставна, предлажемо да се задрже традиционални лексикографски принципи, али да се степеновање као лексикографски поступак не назива хомонимијом, јер се на тај начин бележе различити односи међу којима су хомоними само једна могућност.

ИЗВОРИ

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XXI*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959 – .

РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2018.

Упутства за израду Речника САНУ, интерни рукопис Института за српски језик САНУ.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, Софија: Heron Press.

- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Киклевич 2008: Александр Киклевич: „Семантичко варьирование, семантички инвариант и амбисемија (на материјалу русског језика)”, *Slavia Orientalis* LVII/1, 131–145.
- Киклевич 2014: Александр Киклевич: „Амбисемија в словообразовании”, *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*, Svetlana Mengel (Hg.), Berlin: Lit Verlag, 143–163.
- Меркурјева 2017: Наталија Михајловна Меркурјева: „Полисемија и омонимија композитива”, *Филолошке науке. Вопросы теории и практики* 7-3 (73), 146–148.
- Миљковић 2021: Вања Миљковић, *Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, одбрањена 2021. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Радева 1991: Василка Радева, *Словообразуването в българския книжовен език*, Софија: УИ „Свети Климент Охридски“.
- Самарџија 1989: Marko Samardžija: „Homonymi u hrvatskom književnom jeziku”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, 1–71.
- Тафра 1986: Branka Tafra: „Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)”, *Filologija* 14, 381 – 393.
- Худечек и Михаљевић (2009): Lana Hudeček i Milica Mihaljević: „Homonymija kao leksikografski problem”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 159–186.
- Ђорић 2010: Божо Ђорић: „Универбизација у српском језику на фону хомонимије”, *Новые явления в славянском словообразовании*, под ред. Е. Петрухиной, Москва: МГУ, 326–337.
- Шипка 1990: Данко Шипка, *Лексичка хомонимија*, Сарајево: Институт за језик и књижевност у Сарајеву.

Шчерба 2009: Л. В. Щерба: „Опыт общей теории лексикографии”, *Лексикография русского языка*, хрестоматия и учебные задания, составители Л.А. Ивашко и др., впервые опубликовано в 1940 году, Санкт-Петербург: Факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета, 5–19.

Райна М. Драгичевич

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРОИЗВОДНЫХ

Резюме

В начале статьи мотивация исследования изложена в том, что отношение между значениями производного слова в славянской литературе в основном трактуется как многозначное или рассматривается как омонимическое (несмотря на семантическую связь между ними). Далее приводятся цитаты из литературы, аргументы авторов и их выводы. Оказывается, лексикографы придерживаются подобной практики, поэтому есть несколько примеров из сербских словарей, подтверждающих эту практику. В продолжении статьи показано, что связь между значениями производных может быть многозначной, может быть и омонимичной, но чаще всего есть связь, для которой в сербской лингвистике пока нет названия. Рекомендуются термин А. Киклевича *амбисемия* и объясняет, чем он полезен.

Ключевые слова: семантика производных, многозначность, омонимия, амбисемия, сербский язык, лексикология, лексикография, славяноведение.

Стана С. РИСТИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

811.163.41'366.5:811.163.41'373

РЕЧНИК САНУ – ПОВОДОМ ПУБЛИКОВАЊА 21. ТОМА

У раду је на основу више параметара представљена богата грађа тезаурусног Речника САНУ, са циљем да се покаже њена репрезентативност за актуелна стања у дво-вековном развоју српског (српскохрватског) језика и њен значај за одржавање језичког и културног континуитета у најновијем развоју српског језика, као и за свестрану оцену његовог савременог стања. Разматрано је и питање промене назива језика у наслову Речника, јер је оно поново појачано актуелизовно у широј, политичкој, па и у делу стручне јавности. Имајући у виду више отворених лингвистичких и културно-историјских проблема, које би замена назива српскохрватски називом српски језик у наслову Речника изазвала, као и немогућност адекватног решавања тих питања, од којих су најважнија представљени у деловима рада и у закључку, сматрам да је најважније омогућити стабилне услове како би се Речник са постојећим насловом завршио у догледно време. Научна и стабилна теоријско-методолошка концепција, на којој је Речник заснован и која је годинама дорађивана, обезбеђује његову високу и трајну научну и стручну вредност, а самим тим и његову сввременску актуелност, што је само по себи значајно за даљи развој србистике и одржавање континуитета српске довековне културе.

---

* stana.ristic@isj.sanu.ac.rs

Кључне речи: Речник САНУ, значај грађе Речника САНУ, назив имена језика у наслову Речника, тезаурусна лексикографија, српски језик

Увод – О Речнику САНУ

1. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (у тексту Речник САНУ, или Речник) представља најзначајније дело српске лингвистике и српске културе. Израђује се у Институту за српски језик САНУ и објављује се у папирној верзији. Овај тезаурусни Речник обухвата целокупну лексику српског књижевног и народног језика у периоду од два века. У њему се дају све језичке и употребне карактеристике речи у виду информација различитог типа: семантичких, граматичких, нормативних, термилолошких, стилских, прагматичких, културолошких, као и потвде за употребу речи у облику цитата из веома богате грађе; наводи се фразеологија, народне пословице и загонетке. Лексикографско дело оваквог обима, како истче И. Грицкат (1993), пружа обимна знања о појмовима и знања о самим речима као предмету науке о језику.

Из историјата Речника САНУ

2. Иницијативу за заснивање овог значајног пројекта, као што се зна, покренуо је академик Стојан Новаковић, који је 1893. год. поднео предлог Српској краљевској академији да под њеним покровитељством отпочне рад на новом *Српском речнику*, одређујући теоријско-метдолошки оквир његове израде у складу са ондашњим европским лексикографским токовима и предочавајући задатке које би требало да испуни нови речник у домену српског језика, културе и књи-

жевности. Исте године одлуком Академије основан је Лексикографски одсек, чији је малобројни тим урадио све неопходне припреме за почетак рада на овом значајном пројекту, а које су се у првој припремној фази односиле на организовање активности око прикупљања језичке грађе на терену из народних говора и ексцерпирања релевантних писаних извора. С. Новаковић је одредио доњу и горњу границу корпуса за израду речника „књижевног народног језика”, доња граница је обухватала корпус од Доситејевог језика, а горња граница корпус до почетка 20. века. Касније, у даљем току припремања корпуса, а и саме израде речника, горња граница је из разумљивих разлога непрекидно померана, тако да је додавање нових савремених извора синхронизовано пратило вишедеценијски рад на Речнику како у фазама припреме тако и у свим фазама лексикографске обраде, а тако ће бити све до његовог коначног завршетка. Рад у Одсеку одвијао се по предвиђеном плану, са прекидима у неповољним условима Првог и Другог светског рата. У новим приликама, после ослобођења, 1947. год., основан је Институт за српски језик са управником Александром Белићем. До појаве првог тома Речника биле су урађене три огледне свеске: *Српски речник књижевног и народног језика* (1913), *Речник српског књижевног и народног језика* (1944) и *Речник српскохрватског књижевног језика* (1953). Трећом свеском је у наслов великог Академијиног речника први пут уведен промењени назив језика од српског на српскохрватски језик. Промењени назив језика унесен је и у назив Института 1958. год., па је и прва књига Речника штампана 1959. објављена под насловом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Овај наслов се из лингвистичких, културних и историјских разлога задржао до данас.

Речник САНУ у савременим условима

3.0. До сада је објављен 21 том Речника, од којих је од 19. тома започета обрада речи слова **П**; обрада лексике овог слова је још у току: у објављеном 21. тому, у 22. тому, који је припремљен за штампу, у 23. тому, који се ради у завршним фазама редакције и суредакције, док се тек са првим секцијама ушло у израду 24. тома у фази основне обраде, у коме ће, такође, бити обрађивана лексика слова **П**.

О 21. тому Речника САНУ

3.1. Новопубликовани 21. том Речника (2019) са распоном одредницама од **погдекад(а)** – **покупити** на 800 двостубачних страна обрађује лексику слова **П** (7.600 одредница), углавном префиксале са префиксима *по-* и *под-*, започете још у 20. тому. У Речнику, осим основних пунозначних речи, описано је око 353 прилога, 9 партикула или речца, 3 везника, 2 узвика, 7 заменица, 15 предлога, најзначајнији предлог *под* са 11 значења и много више подзначења; 1076 застарелих речи, 3203 покрајинске, 32 индивидуализма, 2 неологизма; 303 рубрике израза, 27 рубрика пословица, 3 рубрике загонетки. Са највећим бројем значења и подзначења су глаголи *покривати (се)*, *покупити (се)*, *показати (се)*, *погледати (се)*, *погодити (се)*, *подати (се)*, *подићи (се)/подигнути (се)*, а од именица: *појас*, *поглед*, *поговор*, *позадина*, *покор*, које имају и веома богату фразеологију.

Кратка промоција новопубликованог 21. тома Речника на научном скупу у Вишеграду, у октобру 2021. године, била ми је само повод да се поново осврнем на историјат заснивања Речника САНУ, чији су делови у различитим приликама објављени у више мојих радова

(Ристић 2007: 131–149, 2008: 407–427, 2014: 27–54, 2021, рад у штампи), као и на његову даљу израду у знатно промењеним културно-језичким и друштвено-историјским околностима, у којима се све оштрије поставља питање назива језика у наслову Речника, а и питање грађе на којој се заснива његова израда.

Дигитализација језичких ресурса Речника

3.2.1. Почетком 21. века планиране су и започете припреме за модернизацију рада на Речнику увођењем процеса дигитализације у све његове језичке ресурсе: грађу исписану на листићима, објављене томове речника и библиотечке изворе из којих је грађа ексципирана, како би се рад убрзао у свим фазама израде лексикографског текста: у обради грађе, редакцији израђеног текста и техничкој редакцији припреме текста за штампу. Предлози са општим и детаљнијим нацртима дигитализације, осмишљени у делу лексикографског тима,¹ и то углавном са лингвистичког и лексикографског становишта, излагани су на научним конференцијама и објављени у радовима.²

Крајњи циљ одређен је као визија новог окружења за израду Речника, које би, уз употребу рачунарских тех-

---

1 У планирању дигитализације језичких ресурса Речника САНУ у наведеним радовима (в. нап. 2) подразумевала се сарадња већег броја лексикографа који већ раде на овом пројекту и информатичара који би испуњавао њихове захтеве у складу са могућностима дигитализације, па је с тим у вези процењиван утицај одсуства одабраних лексикографа на реализацију текућих редовних и нормираних обавеза на Речнику и на темпо израде сваког тома, који би морао да буде сразмеран добробити дигитализације на плану унапређења и убрзања рада на Речнику.

2 Ристић, Ивановић 2011: 529–553; Ристић et. al. 2012: 79–108; Ивановић et. al. 2016: 133–154, а детаљније о овој фази предлога в. Ристић 2021, у штампи.

нологија, испуњавало две врсте захтева: (1) обезбеђивање доступности различитих типова лексикографски релевантних информација и (2) укључивање тих информација у процес израде самог речника (Ивановић et. al. 2016: 133–154).

3.2.2. У последње четири године под руководством Раде Стијовић, а уз сарадњу сарадника на изради Речника и информатичког тима на челу са Д. Витасом, са Математичког факултета и Ранком Станковић са Рударског факултета из Београда, започета је реализација дигитализације 2016. године.³ Најпре је скенирана целокупна речничка грађа уз велику помоћ Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, отпочета је припрема за дигитализацију објављених томова Речника и аностирање скениране грађе. До сада су креиране процедуре за анализу дигитализованог текста пет томова Речника, сегментирани речнички чланци и информационе целине у оквиру речничког чланка. Информатички тим осмислио је софтверско решење у виду веб-апликације, према спецификацији и потребама аутора Речника, који у свакодневном раду користе листиће.⁴ Урађена је анализа примера која треба да омогући убрзање ексцерпције из нових савремених извора за потребе допуњавања и осавремењивања речничке базе. Такође, урађена је ана-

---

3 Резултати дигитализације излагани су на домаћим и међународним конференцијама и објављени у више радова, чији су аутори чланови информатичко-лингвистичког тима (в. Витас et. al. 2019: 49–61; Станковић et. al. 2018: 941–949; Станковић et. al. 2019: 248–269; Стијовић 2017: 201–207; Стијовић, Станковић 2017: 427–440; Стијовић et. al. 2020: 1085–1094; Стијовић et. al. 2020: 1085–1094; Шандрих et. al. 2019: 299–316).

4 Скенирани листићи налазе се у облику јрг датотека организованих у каталоге који одговарају кутијама, односно секцијама у обради листића. Метаподаци о сликама листића, подељени по каталозима према кутији у којој се налазе њихове физичке копије, аутоматски су преликани у базу података.

лиза дефиниција именица као основа за израду система за ексцерпцију дефиниција (Станковић et.al. 2019: 248–269).⁵

Преглед грађе, језичке базе Речника САНУ

4. Пројекат израде Речника је заснован крајем 19. века, а прикупљена грађа обухвата период од два века. После првог тома предвиђало се да ће цео Речник имати између 300.000 и 400.000 речи, а данас се зна да ће се тај број повећати на око 500.000 речи. Овако богата грађа, објављени томови Речника и библиотечки извори, чак и у папирном формату, представљају веома значајне језичке ресурсе не само за изучавање савременог српског језика и културне историје српског народа, него и за изучавање и очување српске културне баштине.⁶ Стање наведених језичких ресурса, данас је много повољније, јер је скенирана грађа⁷ доступна лексикографима и другим стручним корисницима, дигитализовани су неки томови

5 Изнете информације о досадашњим релизованим резултатима дигитализације језичких ресурса Речника САНУ добила сам на моју молбу од колегинице Раде Стијовић, доскорашњег руководиоца институтског пројекта на коме се израђује овај речник и једног од садашњих руководиоца информатичко-лингвистичког тима. Овом приликом најљубазније се захваљујем колегиници Стијовић, пре свега зато што ми је омогућила да овај важан и велики искорак у напредовању српске лексикографије ставим у контекст унапређења рада на Речнику САНУ и развоја Београдске лексикографске школе почетком 21. века.

6 О историјату развоја принципа у формирању корпуса Речника САНУ и о теоријским приступима лексичком саставу српског језика оних који су радили на припреми овог најзначајнијег дела српске лингвистике и српске културе в. Ивановић 2007: 53–78.

7 Овим скенирањем остављена је могућност да се грађа на папирним картицама/фишама конзервира на адекватан начин и сачува од пропадања, што је, такође, значајно за историографију српског језика, српског писма и културе.

Речника и започето је планско скенирање библиотечких извора у академијином Центру за дигитализацију.

Значај наведених речничких ресурса, и њихова репрезентативност за савремено стање српског језика показале се анализом податка о речничкој грађи ексцерпираној из писаних извора, а затим и навођењем података о збиркама речи из народних говора.

Преглед грађе из писаних извора

4.0. Грађа из писаних извора, која се састоји од исписаних картица, са подацима у виду конкорданци, ексцерпирана је из 4 369 извора,⁸ а анализа и преглед извора биће представљени на основу следећих параметара: хронолошких, територијалних, функционалностилских и ауторских, како би се истакла уравнотеженост грађе и њена репрезентативност за одређене фазе у развоју језика.

4.1. Хронолошки преглед извора

У хронолошком прегледу представимо изворе који одражавају синхроне пресеке језичког развоја. Централни део грађе чине извори од 1850. до 1950. год. То је распон од 100 година са укупним бројем од 3098 извора. Евидентно је да је број извора до 1900. године, до тзв. „горње границе” речничке грађе (в. т. 2), мањи, укупно 995, док је број извора од 1900. до 1950. год. знатно већи

---

8 Податке о изворима на основу Скраћеница, приручника за обраду речничке грађе за интерну употребу, за потребе раније објављеног рада, припремио је колега Ненад Ивановић, на чему му се и овом приликом свесрдно захваљујем. Нумеричка вредност података, у ранијем, па ни у овом мом раду, не узима се као статистички прецизан податак, него и као индикативни показатељ појава које се у раду представљају.

и износи 2.103 извора. Заправо, овај период од 50 година представља стабилно стање у језичком развоју вуковског језика,⁹ за разлику од претходног периода његовог развоја на путу до стабилизације. Од 1950. до 2000. године, у периоду од 50 година друге половине 20. века, условно речено до „горње границе” речничке грађе заједничког српскохрватског језика у пуној његовој стабилности, ексцерпирано је укупно 865 извора, нешто мање него за период од 50 година друге половине 19. века. Број извора друге половине 19. и 20. века, односно „горњих граница” речничке грађе, у периодима од 50 година, приближан је, међутим, у избору типа извора ова два периода се знатно разликују.

4.1.1. У другој половини 19. века у избору извора препознаје се тежња за постизање функционалностилске уравнотежености, а у мањој мери и територијалне уравнотежености грађе, јер се параметар националне територијалне заступљености, из разумљивих друштвено-историјских и државних разлога, није узимао у обзир. У овом периоду доминира идеја о заједничком *српском језику*, па су у грађи много већим бројем заступљени српски извори

---

9 Стабилност језичких/лексичких појава, које су у главном претходном тексту овог рада паушално издвојене временским одсецима на основу хронолошког прегледа ексцерпираних писаних извора, могу се и објективно, статистички процењивати, како показују најновија истраживања у раду А. Костића, и то на основу лексичке флукуације у изабраним изворима одређених функционалних стилова, увођењем мерљивих величина: вероватноће, функције времена и прага побуђивања (Костић 1999: XXXIV–XXXV). Та истраживања показују следеће чињенице: „Leksička fluktuacija u uzorku dnevne štampe je daleko veća no što je to slučaj sa literarnom prozom ili poezijom. Činjenica da je poduzorak dnevne štampe, u korpusu Đ. Kostića, podeljen na tri vremenska segmenta koja obuhvataju raspon od deset godina omogućva nam da ispitamo stepen leksičke fluktuacije u funkciji vremena i da utvdimmo proporciju leksičkog fonda koji je vremenski stabilan“ (Костић 1999: XLII).

од хрватских, чији је број био такоређи симболичан. Ова идеја, како показују речнички извори, доминирала је све до стварања заједничке државе Југославије после Другог светског рата, што показује и лексички материјал и наслови прве две огледне свеске (в. т. 2).

4.1.2. У периоду друге половине 20. века у избору типа извора напоредо се примењују оба параметра: функционалностилски и територијални,¹⁰ с тим што је посебна пажња посвећена избору што већег броја хрватских извора како би се надокнадила њихова незаступљеност у грађи.¹¹ Пређашњу идеју о заједничком српском језику, опет у складу са друштвено-историјским и државним приликама, заменила је идеја о заједничком српскохрватском или хрватскосрпском језику, што се одразило и на плану даље припреме грађе и израде Речника, а двојезични назив језика унет је, како је већ наведено (в. т. 2), и у наслов Речника. Остварена уравнотеженост речничке грађе у овом периоду била је неопходна ради подстицања и одржавања стабилизације заједничког српскохрватског књижевног и народног језика, који се развијао у новим и динамичнијим лингвистичким и друштвеним приликама, мењајући и обогаћујући вуковску основу како на књижевном/стандардном плану тако и на плану народних говора. Критеријалним избором извора и исцрпним описом актуелне књижевне и народне лексике из најразличитијих области културног и свакодневног живота, публиковани томови Речника одражавају овај

---

10 Већи број извора запажа се у периоду од 1980. до 1990. (укупно 205), у којима, осим нових дела из белетристике из свих центара српскохрватског језика, има знатан број уџбеника и приручника, речника, терминологија и енциклопедија, као и извора из Сарајева.

11 У другој половини 20. века највећи број извора ексцерпиран је од 1950. до 1960. год., када је грађа проширена знатним бројем извора хрватских аутора и ове територије, како би се после Новосадског договора и речничком грађом утврдило језичко јединство.

убрзани развој језика, стабилизацију књижевнојезичке норме и одвајање стандардних идиома од нестандардних, од народних говора и супстандарног разговорног језика. Деценија која долази непосредно после публикавања првог тома Речника, 1960–1970. год., одликује се мањим бројем извора, 67, што значи да се рачунало с тим да је задовољена уравнотеженост грађе на територијалној, временској и функционалностилској равни;¹² док тај број, из разлога језичког раздвајања, нагло пада у периоду 1990–2000. год. (само 36 извора), да би од 2000. до 2006. год. тај број износио само 6 извора.

4.1.3. После језичке дезинтеграције, грађа Речника, као што је показано, и даље се допуњавала новим речима и новим значењима углавном из извора лексиконског типа: термилошки, струковни и дијалекатски речници, речници страних речи, речници стручних и професионалних жаргона, језички приручници, енциклопедије из световне и религијске сфере. Под утицајем таквих извора, установљена лингвистичка концепција Речника све више уступа место енциклопедијској концепцији, тако да се у њему не евидентира повећан број нове лексике и нових лексичких појава из свакидашње језичке реалности и језичког пространства разноврсних књижевних жанрова, народних говора и супстандардних разговорних урбаних идиома. Нову лексику из актуелних сфера у Речник сада, као и у пређашњим периодима његове израде, уносе и

---

12 До наведене године било је укупно обрађено 93.829 речи (лексика од слова А до И), на основу чега се веровало ће се реализовати планови ондашње Управе Института да сваке године буде штампана бар по једна књига. У пракси се показало да дорада, редиговање, техничко уређивање и припрема за штампу урађеног текста захтева много више времена, што је потврђено и динамиком објављивања наредних томова Речника. Први том, са лексиком слово А и већег дела слова Б, публикован је тек 1959. године, а седми том са лексиком завршног слова З и почетним словом И штампан је тек 1971. год.

сами лексикографи, савременици актуелних новина у језику, али је количина тих појединачних уноса незнатна у односу на стварно језичко стање.

4.1.4. Првих деценија 21. века у намери освремењивања „застареле” речничке грађе и њеног „посрбљавања”, направљено је још једно одступање од утврђених критеријума у даљем њеном допуњавању, на штету територијалне заступљености, функционалностилске раслојености и усклађености са најновијим језичким/лексичким развојем. На основу спискова нових извора у најновијим томовима Речика виде се следећи подаци: у 18. тому (2010) 5 речника (један дијалекатски, речник страних речи и израза, медицински речник, обратни речник и Рчник српског језика из 2007); у 19. тому (2014) објављен је целокупан списак свих дотадашњих извора од почетка израде Речника; 20. том (2017) доноси 33 нова извора од којих су већина романи и проза аутора из Србије, и два дијалекатска речника; у 21. тому (2019) 6 нових извора (3 термилошка речника, 1 енциклопедија и Свето писмо Старог и Новог Завета из 2018). Поред Београда, у којем је објављен највећи број извора, са по једним или два извора наводе се још Нови Сад, Лајковац, Ниш и Краљево, Бања Лука. На основу наведених података, ако се изузму допунски и контролни извори (стручни и дијалекатски речници и енциклопедије), добија се утисак да се по најновијој концепцији писани савремени српски језик своди на књижевни стил у најужем смислу, у оном што се својевремено означавало као престижни београдски стил.¹³ Ако се и даље задржи овакво осавре-

---

13 Слично стање показује и сачињен обухватни списак са 70 нових, углавном, књижевних извора, који ми је стављен на увид, а из кратког описа ове грађе, који ми је на моју молбу достављен, сазнајемо да већину извора који су публиковани углавном у Београду чине аутори представници екавског изговора и да само три аутора чине представнике ијекавског изговора, а у функци-

мењивање речничке грађе, из ње ће изостати већи број података значајних за најновије лексичко стање целокупног српског језика, ка што су: евиденција великог броја нове лексике, представљање актуелних лексичких појава српског језика ван Србије, најновија раслојеност лексике бројних стилова, жанрова и идиома; лексичке појаве у новим, електронским медијима и њиховим жанровима; видови глобализације и деглобализације лексичког система, једном речју све оно што карактерише најновији развој савременог, живог српског језика, а што се, иначе, редовно елаборира у лингвистичким истраживањима, и што, као носиоци тог језика, слушамо и виђамо сваки дан.

Овакав начин иновирања грађе савременог језика, чији смо савременици,¹⁴ за разлику од претходног начина

оналностилском погледу заступљени су: романи, приповетке, поезија, драме, књижевна критика, културолошко-социолошке и филозофске студије и путописи. Ексерпирана је нова грађа почев од 1990. године, од слова **П** до **Ш**, а садржи 31.000 електронских листића.

- 14 Појам „савремени језик” одређује се са социјално-психолошког аспекта, према томе у ком степену владају тим језиком савременици, просечни носиоци језика, а не на основу ограниченог хронолошког периода „од–до”. За савремени језик битан је појам синхроности која представља *стање динамичке уравнотежености језичког система* и која се заснива на актуелној норми (исп. Белић 1999: 20, 28). Речник САНУ са двовековном грађом обрађује више таквих синхроних пресека у развоју српског језика од Вука и Доситеја до данас, а његова савременост, осим наведених социјално-психолошких аспеката, заснива се и на континуитету језичке норме установљене на основама вуковског језика који је спроведеним реформама раскинуо континуитет са ранијим фазама развоја српског језика. Зато и Речник, у којем се описује језички/лексички систем оваквог савременог језика, упркос његовог двовековног трајања, није основано сврставати у историјске речнике, како се то иначе може чути чак и у делу лингвистичке јавности, нити би због тога у даљој његовој изради требало одступати од установљене критеријалне концепције осавремењивања његове грађе.

сакупљања грађе за Речник САНУ, поред наведених недостатака, не одражава ни најновији период његовог развоја у различитим сферама, у којем би за узор требало узимати и језик медија, чији развој прате два моћна али супротстављена процеса: с једне стране нижи, некултивисани језик а са друге језичко позајмљивања и терминологија (исп. Скларевска 2008: 4–37). Данас су те новине најевидентније у сфери моде, политике, спорта, естраде, индивидуалног и групног идентитета и др., чија лексика у знатном броју улази у општи лексички фонд српског језика. Међутим, претходно планско хронолошко попуњавање грађе одражавало је синхроне пресеке у историјском развоју савременог живог језика, како се из нашег прегледа види (в. т. 4.1.2), па је нпр. живи језик 19. века био заснован на народном, вуковском језику, живи језик 20. века до 60-их година је био заснован на писаном језику узорних, добрих писаца и образованих носилаца, а у другој половини 20. века живи језик све више се попуњава лексиком из дневне штампе, публицистичког стила и из супстандардних урбаних идиома.

5. Преглед грађе по центрима штампаних извора

Доминантни центри у развоју језика, како показују штампани извори, из којих је ексцерпирана речничка грађа, јесу Београд (са 2114 извора) и Загреб (са 765 извора).¹⁵ Може се рећи да је утицај ових центара на развој заједничког језика био највећи, јер је језик писаца, независно од варијаната на којој су стварали своја уметничка дела, како показују неки извори, прилагођаван варијанти центра у коме је дело штампано (в. Белић 1959: XIII).

15 Податак о најбројнијој заступљености извора у овим центрима иде у прилог ставу М. Пешикана о примарности српског и хрватског језичког израза над другим језичким изразима српскохрватског језика (Пешикан 1970: 26–27).

После њих долази Нови Сад (са 211 извора), па Сарајево (са 119 извора). Ако се све ово има у виду, очигледно је да је грађа источне варијанте језика заступљена знатно већим бројем извора, који се увећавао изворима ове варијанте, публикованим у другим центрима, из ранијег периода српског језика, у Будиму (76), Бечу (41), Земуну (38), Пешти (4), Прагу (3), Осијеку (1) и Лајпцигу (1).

6. Преглед по функционалностилској и тематској заступљености извора

У погледу функционалностилске репрезентативности,¹⁶ преглед извора показује да већину чине прозна белетристичка дела, што је показано и у Белићевом Уводу (Белић 1959: VII–XXVI). Остале изворе чине дела различитих функционалних стилова и збирки речи. Од њих, највећи број имају преведена дела (284 извора), затим збирке речи (248¹⁷), речници (214), дневни и недељни листови (97), историјска дела (93), поезија (84), законски списи (74), драмска дела (51), енциклопедије (38), часописи (32), религијска дела (24), антрополошко-географска дела (24), уџбеници (20), термилошки речници (15), лексикони (15), граматике (13), правописи (13), филозофска дела (12), медицинска дела 12, математика 10, педагогија 9, финансијска дела 7, (ауто)биографије (5), естетике (4), и путописи (4). По овом параметру, чини се да је у ексцерпирању писаних извора у великој мери заступљен предлог С. Новаковића (1893) о тематској, семантичкој организованости лексике по „круго-

16 О репрезентативности грађе Речника САНУ по критеријуму функционалностилске раслојености лексике в. Ристић 2006: 79–98.

17 О збиркама које су претходиле Позиву и Упутству од 1899. год., и о другим збиркама речи в. Белић: 1959: XIV–XVI и Јошић 2008: 437–447.

вима“, унесен у Упутства за прикупљање речи по народу, којим је требало обухватити целокупну реалност народног живота (Позив и Упутство 1899: 4–3).

7. Преглед грађе по ауторима писаних извора

У групи од око 100 аутора, који су у речничкој грађи заступљени са 5 и више дела, налазе се писци белетристике: В. Назор (28), М. Крлежа (24), Б. Нушић (20), Б. Ћопић (20), А. Шеноа (19), К. Ш. Ђалски (18), С. Матавуљ (17), И. Андрић (16), Д. Обрадовић (13), С. Сремац (12), И. Секулић (12), Ј. Веселиновић (11), Љ. Ненадовић (11), П. П. Његош (10), А. Матош (10), В. Петровић (10), Л. Костић (9), Д. Максимовић (7), М. Лалић (69), М. Настасијевић (6), М. Селимовић (6), М. Црњански (6), М. Бојић (5), М. Вуксановић (5), Ј. Ј. Змај (5), Ј. Козарац (5), Б. Пекић (5), Ћ. Сијарић (5) и др. У грађи су заступљена и бројна дела из научног дискурса, историчара, етнографа, лингвиста и др.: М. Милићевића (39), Ђ. Даничића (14), В. Ђорђевића (14), А. Белића (13), В. Стефановића Караџића (13), Т. Ђорђевића (13), С. Јовановића (13), Ј. Панчића (11), С. Мијатовића (9), М. Петровића (8), Ј. Цвијића (6), М. Богдановића (6) и др. И у овом списку доминирају писци из Србије, мада се по броју ексерпираних дела истичу писци из Хрватске, што иде у прилог чињеници да је источна варијанта заједничког језика и по овом параметру заступљенија у грађи Речника САНУ.

Преглед грађе по збиркама речи

8. На основу прегледа грађе по збиркама речи у раду Н. Јошића (2008), чије се сакупљање одвијало у три таласа у укупном износу 254 збирке речи, сазнајемо да су у збиркама говори штокавског наречја прилично равномерно заступљени. Највише збирки има из говора источнохер-

цеговачког типа, али пошто су сакупљачи махом обухватили шире регије, из њих се не може сагледати нумерички однос појединачних пунктова. Из зетско-сјеничких говора, међу бројем збирки истичу се говори из југозападног дела, док је североисточни (србијански) део овог дијалекта у грађи Речника нешто слабије заступљен. Област шумадијско-војвођанског дијалекта је уједначено покривена, са нешто већим приливом лексике из Војводине. Најмањи број збирки приспео је из смедеревско-вршачког дијалекта, те је он најмање заступљена у грађи. Лексика из косовско-ресавских говора (изузев крајњег источног појаса), сасвим је уравнотежено заступљена. Обимне збирке речи сакупљене су у крајњем источном делу наше језичке територије, из призренско-тимочке дијалекатске зоне.

Значај грађе и завршетка Речника САНУ

9.1. Најновији период језичког развоја на општем плану одражава дестабилизацију српског језика после распада Југославије и дезинтеграције заједничког српскохрватског језика,¹⁸ и почетак његове стабилизације у првим деценијама 21. века, што је нарочито евидентно на плану стандардног/књижевног језика. На плану даље израде Речника језичко раздвајање и инсистирање на промени назива језика у наслову Речника изазивају озбиљна колебања и нестабилност у погледу осавремењивања грађе. У новим промењеним друштвено-по-

---

18 Стање дестабилизације и дезинтеграције савременог српског језика у првој фази развоја после територијалне и језичке дезинтеграције јавља се као последица појачане дивергенције новоиздвојених језика од српског језика, која доводи до интерних и екстерних промена; интерне се јављају као резултат појачаног међусобног утицаја стандардних и нестандартних идиома, а екстерне промене настају под утицајем процеса европеизације и балканизације.

литичким приликама разједињен је заједнички државни и културни простор српског језика, чији су се говорници, у Хрватској, БиХ и Црној Гори, нашли изван граница матичне државе. У овим околностима даља израда Речника, чије су скоро две трећине, сада двојезичне грађе већ обрађене и публиковане у досадашњим томовима, озбиљно је доведена у питање из два најзначајнија разлога: 1) стручног и научног, због проблема усклађености претходне грађе, критеријално одабране у постојећим условима језичког јединства и заједничког двовековног развоја, и нове грађе, засноване на некритеријалним принципима, и 2) друштвено-политичког, у којем је у наслову Речника неодржив назив имена језика који више не постоји, без обзира на све претходно наведене лингвистичке, друштвено-историјске и културолошке чињенице, које иду у прилог задржавања претходног стања у даљој изради овог значајног пројекта до његовог завршетка. С обзиром на то да дугорочни научни и стручни разлози не доводе у питање реализацију, углавном краткорочнијих и актуелних, друштвено-политичких интереса када је статус националног језика у питању, очекује се да политичко и свако нестручно проблематизовање даље израде Речника САНУ, не би смело да превагне у крајњој одлуци Академије као власника и покровитеља овог значајног националног пројекта. Тим пре, што се као узор по значају може узети сличан дугорочни лексикографски пројекат, историјски Рјечник РЈАЗУ хрватског или српског језика, који је израђиван око сто година у различитим државним и друштвено-политичким приликама, а ипак завршен под истим насловом и на непромењеним методолошким основама његовог оснивача српског филолога Ђуре Даничића, установљеним половином 19. века. Осим тога, грађа Речника САНУ представља и чува континуитет и целовитости двовековног раздобља, не само заједничког српскохрватског него и савременог српског

језика,¹⁹ и као најрепрезентативнија његова основа пружа могућност даљег праћења нових језичких појава на читавом говорном простору, што је посебно важно за садашње прилике територијалне дезинтеграције носилаца српског језика.²⁰ Овоме у прилог иде и чињеница да се промене у домену дивергенције новопротекламованих језика и даље одвијају у виду варијантних разлика, а по законитостима заједничког штокавског дијалекта у основи, који их генетски повезује у исти полицентрични језички систем. На основу тога тешко је претпоставити да ће промене довести до формирања посебних језичких система у догледној будућности, а до тада ће, свакако, бити завршен Речника САНУ, који неће изгубити ништа на својој актуелности за савремени српски језик који се, с обзиром на његову територијалну распрострањеност, и данас развија на дијасистему штокавског дијалекта.

---

19 Континуум стабилности језичких феномена подложен је социјалном утицају, али неједнако у свим језичким стиливима, па се и степен варијабилности између функционалних стилова може узети као индикатор стабилности језичких феномена (Костић 1996: 25), што се мора имати у виду при неком будућем одређивању репрезентативности узорака различитих стилова. Утврђено је да је репрезентативнији онај узорак који у већој мери пресликава односе у говорној комуникацији: научни текстови имају периферну важност, па се не може очекивати да буду репрезентативни ни на нивоу лексике, ни у неким аспектима морфологије; корпус штампе је репрезентативан за аспект лексике, али није репрезентативан за глаголска лица пошто је деперсонализован. Иако је утврђено да је за апроксимацију вероватноћа најрепрезентативнији узорак из говорног језика, истакнуто је да је до њега тешко доћи зато што је формирање корпуса говорног језика повезано са великим тешкоћама у анотацији и прецизном кодирању социјалног контекста у коме се одвија комуникација (нав. дело: 26–27).

20 О стварању савременог српског књижевног (стандардног) језика, о његовом историјском континуитету и о статусу српског језика после језичке дезинтеграције в. Ковачевић 2003.

9.2. У наведеном смислу речничка грађа данас представља најрепрезентативији корпус савременог српског језика²¹ и његовог јединства на читавом простору, што је чини најсолиднијом основом за формирање српског националног корпуса, чиме би се решила иначе веома актуелна питања повезана не само за даље његово изучавање него и за његову даљу стандардизацију. Потпору овог свог става налазим у паралели са оним што је Љ. Поповић у свом раду (2003), на основу израђеног теоријско-методолошког нацрта, представио као „комплетну и синтетичку слику садашње новоштокавске стандарднојезичке ситуације и одговарајућих стандарднојезичких процеса”, јер такву синтетичку слику и књижевнојезички развој у садашњем тренутку представља грађа Речника САНУ. Када се има у виду и то да је тако обимна грађа у Речнику кодификована на дескриптиван а не прескриптиван начин, онда Речника САНУ потврђује своју актуелност и на нормативном плану на коме је усаглашена са савременим ставовима у нормативистици, у којима се даје предност дескриптивној норми и све више истичу недостаци прескриптивне норме коју одликују произвољност и субјективни став друштвених ауторитета, појединаца или установе.

Закључни изводи

10. У раду је на основу више параметара описана и анализирана грађа Речника САНУ, показана њена репре-

---

21 У вези са проблемом репрезентативности језичког корпуса, односно избора текстова из свих функционалних стилова за одређивања *језичке популације*, према А. Костићу, данас у корпусној лингвистици постоји конзенсус о томе да у репрезентативном корпусу морају бити заступљени следећи стилови: новински текстови, литерарна проза, научни текстови и у мањој мери поетски текстови (Костић 1996: 3).

зентативност за актуелна стања у двовековном развоју српског (српскохрватског) језика и њен значај за одржавање језичког и културног континуитета у најновијем развоју српског језика, као и за свестрану оцену његовог савременог стања. Показано је да је појачани притисак од 90-их година прошлог века негативно утицао на концепцију осавремењивања грађе Речника, доводећи у питање значај његове даље израде за савремени српски језик. О питању промене назива језика у наслову Речника у неколико наврата изјашњавао се и најкомпететнији део стручне лингвистичке јавности, с чијим се ставом о непромењивости назива језика у наслову Речника сагласило и академијино Одељење за језик и књижевност, због убедљивих разлога да се до сада нису нашла прихватљива решења која би адекватно одговорила на више отворених лингвистичких и културно-историјских питања. Замена назива српскохрватски називом српски језик доводи у питање могућност коришћења досадашњих извора из издвојених новопрокламованих језика (хрватског, бошњачког и црногорског), отвара питање начина усклађености постојеће грађе са грађом из савремених извора у којој је евидентно настојање њеног „посрбљавања”, као и питање територијалне обухватности савременог српског језика, с обзиром на чињеницу да велики број његових корисника данас живи ван граница Србије и да се развија под утицајем других, поменутих језичких стандарда/варијаната. Неадекватно решавање ових, и других отворених питања озбиљно би пореметило досадашњу научно утемељену и стабилну теоријско-методолошку концепцију, веома важну за исцрпно евидентирање лексике савременог српског језика и конзинстентност тезаурусне обраде његовог лексичког система, како у фазама осавремењивања грађе тако и у његовој даљој изради.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: А. Белић, Увод, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Београд: САНУ, VII–XXVI.
- Белић 1999: А. Белић, *Око нашег књижевног језика*, Изабрана дела Александра Белића, осми том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Витас et. al. 2019: Д. Витас, Ц. Крстев, Р. Станковић, Белешка о дигитализацији речника, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48/3. Београд: МСЦ, 49–61.
- <http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/4944>
- Грицкат 1993: И. Грицкат–Радуловић, Стогодишњица лексикографског рада при Српској академији наука и уметности, *Сто година лексикографског рада у САНУ*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 5–13.
- Ивановић 2007: Н. Ивановић, Принципи формирања и организације корпуса Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у периоду од 1853. до 1953. године)“, у: С. Танасић (ур.), *Шездесет година Института за српски језик САНУ, зборник радова*, књ. II. Београд: Институт за српски језик САНУ. 53–78.
- Ивановић et. al.: 2016, Н. Ивановић, М. Јакић, С. Ристић, Грађа Речника САНУ – потребе и могућности дигитализације, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Зборник научних радова, Београд: Институт за српски језик САНУ, 133–154.
- Јошић 2008: Н. Јошић, Корпус Речника САНУ: ријечи из народних говора и њихова регионална заступљеност“, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. I, *Српски језик у (кон)тексту, зборник радова*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 437–447.
- Ковачевић 2003: М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, СКЗ – БИГЗ, Београд.
- Костић 1996: А. Kostić, Reprerzentativnost jezičkog korpusa i mentalni leksikon, *LEP*, saopštenje, br. 39, Beograd: Filozofski fakultet, 1–32.

- Костић 1999: А. Костић, Реč priređivača, Đorđe Kostić, *Kvantitativni opis strukture srpskog jezika, Frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију Филозофског факултета, VIII–LIX.
- Новаковић 1893: С. Новаковић, *Предлог Српској краљевској академији учињен 5. априла 1893, да се отпочне купљење грађе за академијски Српски Речник, и да се за тај посао установи у Академији Лексикографски Одсек*, посебно издање (прештампано из листа „Јавор“), Земун: Штампарија Јове Карамата.
- Поповић 2003: Лј. Поповић, *Od srpskohrvatskog do srpskog i hrvatskog standardnog jezika: srpska i hrvatska verzija, Bosanski – hrvatski – srpski*, у: Gerhard Neweklowsky (ур.), *Међународни skup „Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca“*, Веč 27-28. sept., Wien: Wiener slawistischer almanach, Sonderband 57, 201-224.
- Пешикан 1970: М. Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Београд.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ I–XXI–*, САНУ: Београд, 1959–2019.
- Ристић 2006: С. Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 3.
- Ристић 2007: С. Ристић, *Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ*, у: С. Танасић (ур.), *Шездесет година Института за српски језик САНУ*: зборник радова, књ. 1, Београд: Институт за српски језик САНУ, 131–149.
- Ристић 2008: С. Ристић, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика са аспекта репрезентативности за савремени српски језик*, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, *Српски језик у (кон) тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 407–427.
- Ристић 2014: С. Ристић, *Српске лексикографске институције*. Београдска лексикографска школа, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (Колективна монографија), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 27–54.

- Ристић 2021: С. Ристић, Речник САНУ и Београдска лексикографска школа, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*, Београд: Институт за српски језик САНУ, рад у штампи.
- Ристић, Ивановић 2011: С. Ристић, Н. Ивановић, Предлог за модернизацију рада на Речнику САНУ, у: С. Танасић (ур.), *Грамматика и лексика у словенским језицима*, Зборник радова с међународног симпозијума, Нови Сад – Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 529–553.
- Ристић, Лазић Коњик 2016: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 377–394.
- Позив и Упутство 1899: *Позив и упутство за купљење речи по народу за речник Српске краљевске академије*, Београд: Штампано у штампарији Краљевине Србије.
- Скларевска 2008: Г. Н. Скляревская, Современная русская лексикография: достижения и лакуны, у: М. И. Чернышева (ред.), *Теория и история славянской лексикографии*, Научные материалы к XIV съезду славистов, Москва, 2008, 427–463.
- Станковић et. al. 2018: R. Stanković, R. Stijović, D. Vitas, C. Krstev, O. Sabo, The Dictionary of the Serbian Academy: from the Text to the Lexical Database, у: *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*, Ljubljana: University Press, Faculty of Arts, 941–949.
<http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/2010>
- Станковић et. al. 2019: R, Stanković, B. Šandrih, R. Stijović, C. Krstev, D. Vitas, A. Marković, SASA Dictionary as the Gold Standard for Good Dictionary Examples for Serbian, у: *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of the eLex 2019 conference*. Lexical Computing CZ, s.r.o. 248–269.
<http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/4956>
- СТИЈОВИЋ 2017: Р. СТИЈОВИЋ, Грађа Речника САНУ – благо које треба сачувати (о дигитализацији листића, *Наш језик* XLVIII/3–4.

- Београд: Институт за српски језик САНУ, 201–207.
- СТИЈОВИЋ, СТАНКОВИЋ 2017, Р. СТИЈОВИЋ, Р. СТАНКОВИЋ, Дигитално издање Речника САНУ: формални опис микроструктуре Речника САНУ, *Научни састанак слависта у Вукове дане 47/1*. Београд: МСЦ, 427–440.
- СТИЈОВИЋ et. al. 2017: Р. СТИЈОВИЋ, О. САБО, Р. СТАНКОВИЋ, Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру речника кулинарства), у: В. ЈОВАНОВИЋ (ур.), *Словенска терминологија данас*, Београд: САНУ, 109–123. <https://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1937>
- СТИЈОВИЋ et. al. 2020: Р. СТИЈОВИЋ, Р. СТАНКОВИЋ, М. ШКОРИЋ, Веб-алат за управљање грађом Речника САНУ и анотација листића, *Rasprave, Zagreb: Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 1085–1094. <http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/5487>
- ШАНДРИХ et. al., 2019: Б. ШАНДРИХ, Р. СТАНКОВИЋ, М. ГОЧАНИН, Чији је пример? Анализа лексичких обележја на примерима Речника САНУ, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48/3. Београд: МСЦ, 299–316. <http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/4962>

Стана С. Ристич

СЛОВАРЬ САНИ – ПО СЛУЧАЮ ПУБЛИКАЦИИ XXI ТОМА

Резюме

В работе представлен богатый материал толкового Словаря САНИ, классифицированный на основании ряда параметров. Цель работы – показать репрезентативность данного материала, отражающего актуальные состояния двухвекового развития сербского (сербско-хорватского) языка, и важное значение данного материала в новейшее время для сохранения непрерывности развития языка и культуры, а также

для всесторонней оценки современного состояния языка. Поводом для написания работы послужило новое усиленное давление широкой общественности и политических кругов, направленное на изменение названия языка в названии словаря. Из-за подобного давления еще с 90-х годов прошлого века встал вопрос о сохранении нормальных условий для продолжения работы над словарем. Об изменении названия языка в названии словаря высказывались наиболее компетентные представители лингвистической общественности, однако до сих пор не найдены удовлетворительные решения, которые стали бы адекватным ответом на многие открытые лингвистические и культурно-исторические вопросы. Замена названия „сербско-хорватский“ названием „сербский язык“ делает проблематичной возможность использования источников, применявшихся до сих пор, из недавно объявленных языков (хорватского, бошняцкого и черногорского), а также создает проблему способов согласования существующего и нового материала в стремлении „осербить“ словарь. Кроме того, становится проблематичным вопрос территориального охвата современного сербского языка, учитывая тот факт, что большое число его носителей сегодня живет за рубежом и что их язык развивается под влиянием других, упомянутых выше языковых стандартов/вариантов. Неадекватное решение данных и других открытых вопросов серьезно бы нарушило применявшуюся до сих пор научно обоснованную и стабильную теоретическо-методологическую концепцию, крайне важную для исчерпывающего отражения лексики современного сербского языка, а также четкость и стабильность в тезаурусном описании его лексической системы как на этапах осовременивания материала, так и в дальнейшей разработке словаря.

Ключевые слова: Словарь САНИ, значения материала Словаря САНИ, название языка в названии словаря, тезаурусная лексикография, сербский язык

Владан З. ЈОВАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

811.163.41'373

ЛЕКСИЧКО ЗНАЧЕЊЕ И КОНЦЕПТ У СРПСКОМ ЛЕКСИКОГРАФСКОМ ОПИСУ (на примерима из лексикографске праксе)**

У раду се на основу одабраних теоријских полазишта и примера из лексикографске праксе разматра однос лексичког значења и концепта схваћеног као гледиште, становиште проистекло из колективног мишљења, културног обрасца, научне или какве стручне дисциплине којој реч припада. Циљ рада је да се на основу анализе једног броја примера који представљају јединице одређене концептуалне сфере размотри однос лексичког значења и концепта, као и могућност примене одговарајућих теоријских знања у српском лексикографском опису.

Кључне речи: лексичко значење, концепт, лексикографија, речник, српски језик

1. Лексичко значење заузима средишње место у изучавању лексикона једног језика и његовог представљања у речнику описног типа. У словенској лингвистици постоји више погледа на природу значења речи односно

---

* vladjovanovic@hotmail.com

** Овај рад је финансирано Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

приступа његовом изучавању, међу које се истичу компоненцијална анализа, теорија прототипа, концептуална анализа, примена резултата анализе вербалних асоцијација (в. Драгићевић 2007: 65–128). Када је о описној традиционалној лексикографији реч, најраспрострањенији поглед на појам лексичког значења јесте онај по којем је лексичко значење мисаони конструкт, односно мисао који се реализује помоћу одређеног скупа гласова у писаној односно изговореној форми (в. Попова–Стернин 2011: 31). Поред мисаоне или рационалне сфере човекове личности, његове психе и когниције, постоји и сфера човекових осећаја, културолошке перцепције појмова, дакле сфера изван људске менталности и „рација“. Ова друга сфера такође има свој одраз у домену употребе речи и поимања њеног лексичког садржаја. Имајући у виду две поменуте сфере језичке личности,¹ лингвисти

1 Полазећи од приступа који дају замашне резултате у анализи лексичког значења, примећујемо да поједини аутори теоријске приступе у анализи прилагођавају врстама речи и типовима лексике, те се у њиховим истраживањима ти приступи обједињују, као што је нпр. поступљено у књизи Ристић – Радић-Дугоњић (1999), у којој су психо-, социо-, етнолингвистички и културолошки приступ обједињени у примени теорије језичке личности на истраживање лексичког значења на материјалу српског (и руског) језика. Један од постулата теорије језичке личности јесте тај да се „у сфери значења која су усмерена на појмове (а која одражавају и појединачна људска сазнања) издвајају значења која нису оријентисана на именовање стварности, него на исказивање односа према њој, а да се сам однос заснива на представи о вредности означеног (евалуативност)“ (Ристић – Радић-Дугоњић 1999: 12). Ради се о вредносном (аксиолошком) приступу реалијама изванјезичке стварности (Исто). Ана Вјежбицка је, рецимо, анализирала концепт ‘судбине’ у руском језику, издвојивши га као кључни концепт руске културе. На општејезичком плану посматрано, овај концепт нема еквивалента у енглеском језику нити у енглеској култури, будући да енглеско *fate* или *destiny* имају другачији мисао и не садрже кључне компоненте руског *судьба* (Вјежбицка 2011: 426).

су издвојили и образложили две компоненте лексичког значења – денотативну и конотативну, при чему је друга повезана са условима и учесницима у комуникацији, исказивањем емоционалности и експресивне оцене. У данашњој литератури поједини аутори значењу придоду и друге компоненте, као што је функционална компонента значења (тиче се особености функционисања језичке јединице у говору), која укључује стилистичке, социјалне, темпоралне, територијалне и друге типове сема (Попова–Стернин 2011: 31; 33–34). Осим поменутих компонената, у литератури се говори још о компоненти осећаја, која се реализује у човековим представама о конкретним појмовима као колективном знању и искуству носилаца националног језика. Ту компоненту значења С. Д. Кацнељсон назива емпиријском (Исто: 32). Пишући о односу значења и концепта, Попова и Стернин и су истакли да разграничење ових појмова односно термина игра значајну улогу у дефинисању и разумевању лингвистичких приступа проблему значења речи уопште. Поменути аутори дају широку дефиницију концепта, коју потом даље теоријски образлажу. Полазишта која су у овој књизи употребљена за изучавање односа лексичког значења и концепта користимо у теоријској анализи у овом раду. Гледишта изнета у књизи показују се као добра основа за разматрање лексике с изразитом културолошком вредносном компонентом на материјалу српског језика, што је предмет интересовања нашег рада. Практични део анализе заснован је на резултатима традиционалне семасиологије карактеристичне за српску описну лексикографију.

2. Лексичко значење се, према Поповој и Стернину, мање-више одређује као значење речи које се реализује у реченици и даље у надреченичним категоријама (тексту, дискурсу и сл.), док се концепт описује у зависности од теоријског приступа и аспекта конкретног истражи-

вања.² Концепт у овом раду, примењен на лексикографију и опис лексичког садржаја, има значење гледишта, схватања нечега, подразумевајући често и оцену вредности на основу хијерархије појмова одређене области знања, веровања, мишљења и сл. Изнета шира дефиниција концепта у лингвистици обухвата – осим значења менталне јединице утемељене на мисаоном коду човека – и енциклопедијску, стручну, научну информацију о датом предмету или појави односно схватање, поимање појма заснованог на културолошким погледима шире друштвене заједнице.³ У питању су случајеви са којима се неретко сусрећемо у лексикографској пракси онда када се у дефиницији лексичког значења мора узети у обзир и гледиште, становиште проистекло из колективног

---

2 У словенској лингвистици појам 'концепт' најчешће се користи у радовима са когнитивнолингвистичким и психоллингвистичким приступом (или приступима), према којем се концепт посматра као јединица менталног лексикона која одговара нашем знању о објективним датостима (уп. Кубрякова и др. 1996; Попова–Стернин 2011: 38). У оквиру когнитивне лингвистике значење се изједначава с концептуализацијом – схватањем појмова на основу човековог физичког, чулног, емоционалног и интелектуалног искуства о свету који га окружује. Јединице концептуалне структуре – гешталти, фрејмови, сценарији и сл. – истражују се као менталне репрезентације у домену психе. Шире одређење концепта, међутим, излази из оквира чистог когнитивизма у лингвистици, укључујући у своју структуру колективно знање и искуство носилаца националног језика (в. Попова–Стернин 2011: 44).

3 „Мы определяем концепт как дискретное ментальное образование ... обладающее относительно упорядоченной внутренней структурой, представляющее собой результат познавательной (когнитивной) деятельности личности и общества и несущее комплексную, энциклопедическую информацию об отражаемом предмете или явлении, об интерпретации данной информации общественным сознанием и отношении общественного сознания к данному явлению или предмету“ (Попова–Стернин 2011: 38).

мишљења, културног обрасца, научне или уопште какве стручне дисциплине којој појам припада. На сличан начин концепт је дефинисан и у ЭССЛТП (под концепт) – јединица мисаоне делатности човека, изражена лексичким и граматичким категоријама језика, која представља и мисаону јединицу националне културе. Поменути аутори разлажу појам лексичко значење и појам концепта на делове структуре, па тако у њиховом садржају налазе једну од кључних разлика међу овим појмовима: док се лексички садржај експлицира семантичким компонентама (семама), садржај концепта се експлицира обично већим бројем лексичких јединица (Попова–Стернин 2011: 39).

3. Повод за бављење овом темом проистекао је из непосредне лексикографске праксе, где је уочено да постоји проблем описа лексичког значења појединих речи које евидентно припадају одређеном систему изван језика (нпр. систему културних вредности, науке, духовности итд.), а чији опис садржаја захтева информације релевантне за концепте којима одређене речи припадају. Циљ рада је да се на основу анализе једног броја примера који представљају јединице одређене концептуалне сфере размотри однос лексичког значења и концепта, као и њихова примена у српском лексикографском опису.

3.1. Као што је познато, одређење лексичког значења представља средишњи задатак описне лексикографије, а будући да су речи у великој већини вишезначне, лексикографов задатак је да значења у речничком чланку прикаже према устројству њиховог семантичког садржаја, утврђујући ред и хијерархију у приказу појединачних семантичких реализација. Лексичко значење речи остварује се у контексту, тј. у реченици и надреченичним категоријама (тексту, дискурсу и сл.), при чему је први корак на путу одређења лексичког значења речи утврђивање њеног граматичког значења (в. Драгићевић 2007: 57).

Значење лексичке јединице лексикограф описује водећи рачуна о границама лексичког садржаја, избегавајући да у опис значења унесе садржај контекста. Примери које смо црпили за анализу узети су, пре свега, из РСАНУ и грађе за израду његових будућих томова, а у неколико примера грађа је допуњена другим изворима.

4. Границе између концепта схваћеног као гледиште, становиште проистекло из колективног мишљења, културног обрасца, представе према означеном, с једне стране, и лексичког значења, с друге стране, нису строге и увек јасно одредиве, што посебно долази до изражаја у описној лексикографији. Однос између лексичког значења и концепта у лексикографском опису зависи од поменутих компонената у структури лексичког садржаја, међу којима се налазе и оне које семантички садржај дате лексеме усмеравају на исказивање односа према датој ствари, а не (само) на њено именовање, дакле на сам однос, представи о вредности означеног. Лексикографски поступак би у тим случајевима у лексикографску дефиницију значења унео елементе концептуалне слике, тј. поглед, гледиште на евалуативност означеног у систему појмова – било оних који припадају домену националне културе било оних који припадају домену одређене струке, области, знања и сл. За ову прилику одабрали смо одређен број примера из лексикографске обраде појединих речи узете као предмет анализе постављеног проблема.

4.1. Као први случај одабрали смо лексичку јединицу чије се лексичко значење не може дефинисати одвојено од концепта чији садржај носи. То су најчешће денотативне речи, термини будући да код њих постоји директан однос између језичког знака и појма односно денотата. По својој природи они теже универзалности, јасноћи и једнозначности.

На пример, реч *агиазма* припада концепту 'водосвећења' – литургијском чину призивања благодати

Божје на воду која се освећује и ова добија силу освећења, исцељења, очишћења и сл., тако да је њено лексичко значење неодвојиво од тога концепта – дакле, концепата исте сфере ‘освећења’, ‘исцељења’, ‘очишћења’. Концепт ‘водоосвећења’ као литургијски чин представља неизоставни део описа лексичког значења речи *агиазма*. Реч је забележена у РСАНУ у форми *агијазма*, уз упућивање на народну изговорну варијанту *ађијазма*, и представљена на следећи начин:

агијазма ж в. *ађијазма* (Врање, Влај. 1)

ађијазма ж (грч. *agiasma*) нар. *освећена вода*; вар. агијазма, ађазма, аџијазма, аџијазна. – По летурђији [на Богојављење], закрштава свештеник на сред цркве велико освештање воде, у једном повеликом суду, и ова се водица у народу зове „ађијазма“ (Врч. 3, 69). Донеси водице, ‘оћу да је пијем како ађијазму, свету водицу! (Срем. 13, 103).

Када је реч о одређењу форме писања, наведени лексикографски поступак може се објаснити нормативним приступом лексикографа, будући да се према правилима транскрипције грчко г („γ“) у речима попут *ангел*, *јевангелије* и сл. изговара на том месту као ђ. Наведени поступак у речнику може се довести у питање будући да се термилошки нормативна, дакле стандардна реч из сфере цркве и религије упућује на народску изговорну варијанту, којој се у речнику даје предност.⁴ Очигледно

4 Познато је, иначе, да се међу стандардним терминима у српском језику налазе и оне форме које нису оправдане са становишта савремене норме, али које су због широке распрострањености и дугог присуства у језику прихваћене као стандардне, термилошке јединице, нпр. у војној терминологији узети су као стандардни термини *чаура* у значењу „метални омотач метка у коме се налази прах или сачма“ (а не чахура, иако је у овој форми као термин погрешно дат у РСЈ), *стројев* (стројев корак, а не стројни корак), *бојев* (бојева муниција, а не бојна муници-

је да се ради о речи која је ограничена на црквену терминологију употребу, па заједно са речима тога статуса тежи да задржи изворну фонетску варијанту, што потврђују извори који се наводе не само у РСАНУ него и шире. Примећујемо, такође, да недостаје квалификатор цркв.(ени) којим би се експлицитно назначила припадност речи религијској сфери, односно да је у питању религијски концепт 'водоосвећења' који се исказује речју *агиазма*.

Објашњење овог појма (у форми *агиазма*) налазимо у следећем цитату из дела Николаја Велимировића, а слично одређење појма даје и *Енциклопедија православља* (Енц. правосл.):

У београдском старом граду „налази се вода (агиазма) св. Петке, која чудотворно лечи све оне болеснике који с вером у Бога и љубави према овој светитељки к њој притичу“ (Велимировић 2008: 755). (Енц. правосл.).

4.2. Следећи пример који смо издвојили за анализу јесте глагол *превенчавати* односно именичка изведеница *превенчавање*. У питању су речи које се односе на именовање одређеног чина, тј. обреда. Концептуална слика, тј. представа „(поновног) венчања“ исказана је у глаголској и именичкој лексеми. Међутим, реализација глагола *превенчавати* на основу приложених примера (укључујући и именичку изведеницу) показује да се уз представу, концепт „(поновног) венчања“ у примерима реализује и концепт 'брачне заједнице, брака', који се, из угла цркве, остварује у чину молитве за брачнике. Концепт поновног венчања реализован је у лаичкој народној представи конкретног чина односно обреда. Имајући у виду два поменута (и супротстављена) концепта – један

изражен у формалној структури, а други у прагматичкој реализацији – представимо на основу примера из грађе за Речник САНУ један од могућих начина лексикографског описа поменутих речи:

ревенчавање с 1. гл. им. од *превенчавати*. – Превенчавања је вршио [поп Дујо] и кад млади нису имали деце, или кад би међу њима ... наступила хладноћа и одвратност (Бож. Г. 7, 138).

превенчавати, -венчавам (-авају) несвр. цркв. *поновно се молити за брачнике с вером да се међу њих врати осећање љубави, разумевања и сл. или ради испуњења њихове жеље за породом (о свештенику)*. – Ожене богатији домаћини какво још право дете неком декном од двадесет и пет година, која после ... изјави ... да је „код мужа без мужа...“ ... Дај Поп-Дуја да превенчава! Шта је он тад радио ... и данас је тајна, само се зна да је при окретању око совре ... младенце водио на лево уместо на десно (Бож. Г. 7, 138). В. и пример под превенчавање.

На основу датих примера из грађе и провере значења овог глагола у другим стручним изворима (нпр. у Енц. правосл. овај појам није забележен) закључујемо да се ради о народној речи којом се именује црквени чин, односно радња тога чина, који се у народној колективној свести повезује са чином венчања. Начин на који смо лексикографски описали значење лексеме *превечавати* утемељено је у концепту ‘свете тајне брака’, односно гледишта цркве на ту свету тајну, а не на основу лаичког доживљаја овог појма у свести говорника српског језика. Полазећи од овог става, лексичко значење нисмо описали путем творбене парафразе, што је уобичајен поступак у лексикографији („поновно венчати некога“), већ смо у обзир узели концепт брака и његовог схватања од стране онога који конкретан чин изводи, а то је у овом

случају свештеник као представник цркве. Због тога смо у предложеној дефиницију унели концепт молитве, а не концепт венчања, без обзира на то што на њега упућује реч у основи глаголске односно именичке изведенице.

4.3. Као следећи случај издвојили смо речи код којих се лексичко значење у примарној реализацији може описати и као неутрално, али и као специфично значење номината одређеног концепта.

На пример, лексема *нада* у српском језику припада општеупотребном лексичком слоју у основном значењу „вера да ће се догодити, испунити оно што се очекује, жели, прижељкује“, али, истовремено, у концептосфери ‘хришћанске врлине’ она има и концептуални смисао који се, према православном хришћанству, односи на врлину у групи највишег ранга трију врлина – вере, наде и љубави (Велимировић 2003а: 68).

Разни историјски топоними који се везују за велике догађаје из српске прошлости представљају концепте српске културе. На пример, *Врачар* поред основног значења „назив једног дела Београда: западни ~, источни ~“ (РСАНУ) садржи и компоненту страдања и духовног узношења српског народа јер су на том месту по наређењу турског војсковође Синан-паше спаљене мошти Светог Саве 1594. године. – Браћо и господо српска, управимо данас сви свој духовни поглед на Врачар, на оно славно пепелиште светога Саве (Велимировић 2003б: 86).

Реч *Косово* нема само значење простора, територије, што је у Речнику САНУ дато као прво: „социјалистичка аутономна покрајина у саставу СР Србије“, већ и значење чувене битке која се одиграла на том пољу 1389. године, а често и као симбол страдања српског народа за истину и правду: Народ се одржао и све издржао, благодарећи Косову и цркви. Црква му је била тумач Косова, а Косово тумач свега што се догодило пре и после пропасти земаљског царства српског (Велимировић 2003б: 71).

4.4. На следећем примеру из обраде Речника САНУ показаћемо како се преплићу лексичко значење и концепт на плану творбе речи, тј. у основној речи и твореницама. Обрађујући именицу *поњава* у Речнику САНУ, сусрели смо се с дилемом везаном за одређење основног или првог значења, а потом и осталих значења. Осим грађе којом смо располагали, као и увида у обраду речи у Речнику МС, који је, као што знамо, писан на знатно мањој грађи него Речник САНУ, спровели смо и анкету међу сарадницима Института за српски језик САНУ са питањем које је за њих прво значење именице *поњава*. Занимљиво је да је од 25-оро анкетираних, чак двадесеторо њих одговорило да им је прво значење „простирач, простирка (на поду)“, док је петоро сарадника одговорило да је прво значење речи „покривач за спавање“. Грађа, међутим, у највећем броју примера убедљиво потврђује значење које се односи на „покривач“, а не на „простирку“, како је већи број анкетираних одговорио. Из историјске перспективе посматрано, значење грубог покривача за спавање јесте примарно значење именице *поњава* јер се заиста испрва поњава само за ту намену користила, док је касније – услед промене у уређењу стамбеног простора – добила и друге намене. Поменути чињеницу смо уважили при састављању лексикографског описа лексеме *поњава*. Други разлог који је утицао на семантичко уобличење лексикографског чланка јесу значења изразâ у којима је семантичка компонента ‘покривач’ присутна у готово свим изразима (фразеологизмима, изрекама, загонеткама). У наставку износимо једно од могућих начина лексикографске обраде лексеме *поњава* на основу материјала из грађе за РСАНУ:

поњава ж (ген. мн. поњава) **1. а.** *грубо ткан покривач за спавање, губер.* – А шта велиш, а заиста би га у поњаву, ја л’ на лесу, однели у његово село! (Срем., 4, 83). Настављао

је старчев гњев млађи гологлав сељак са девојчицом у наручју, која је била увијена у поњаву (Ђос. Д. 1, 152). Свукли смо се и за пет минута морали смо већ бити под поњавом (Бук. 1, 19). Ми се више поњавама не покривамо но јорганима (Вујич. М. 1). Покривач од вуне зове се бивац или ћебе, а од конопље поњава, а од крпа крпара (Црни Лут, Босанско Грахово, Билб. 2). Покривали смо се поњавама, није било декица ни јоргана (Ђупић Д. И Ж.). **б.** *дугачак и широк четвртаст комад платна који служи да се њиме прекрије кревет испод покривача, плахта, чаршав.* – Спусте болесника свега увијена у „црге“ (черге, поњаве) (Трој. 1, 50). Добро се лежи ... под дебелим покривачем од вате и на чистој бијелој поњави (Батуш. 1, 76). **в.** *мн. постељно рубље, постељина.* Да ми није било попа Пере и других паметних људи, ја не бих умео сести као човек, нити бих знао лећи у чисте поњаве (Весел. 10, 172). Све креветске ствари зову се у Поцерини поњаве. – „Иди изнеси поњаве напоље, да се проветре.“ (Моск. 8). Све у чем се спава, најобичније зову поњаве, черге, простирка (Заплање, Петровић В. К., ЗНЖ 5, 89). Вратио се [Врева] у собу и увукао се у поњаве (Ненад. Д. 2, 44). **г.** *тканина која служи за прекривање нечега (обично пода), простирач, простирка.* – Поњава је свака простирка у соби, па ма то биле и асуре, ћилими итд. А не само крпе (Босна, Борј.). Под [је] застрвен чистим, опраним поњавама (Уск. 2, 320); **2.** *покр. платно за покривање садеведеног сена* (*Миј. Ј. 1, 167).

У саставу вишечланих јединица (изрази, изреке, народна загонетка) именица *поњава* као компонента у свим примерима носи примарно значење „покривач“, што показују следећи примери:

ићи к’о кроз поњаву (натегачу) одвијати се уз потешкоће, уз много препрека. – Пољубили, дабоме. Ал’ наравно ... ишло је к’о кроз поњаву ил’ натегачу, што се каже (Срем. 11, 266); **не бих га (је) пољубила (пољубио) ни кроз девет поњава** каже се онда када се жели истаћи телесна,

физичка одбојност према одређеној особи супротног пола (НПосл Вук); **прометати се к'о хоца кроз поњаву** *каже се за онога који се у свему добро снађе*. – У Николе веле десет партиских карти од разних партија ... Промеће се човјек ко хоца кроз поњаву (Шуб. 3, 77); (НПосл Вук, 330),

као и у народној загонеци: **Једна поњава покри по света, а не може брата до себе?** *снег (пошто воду не може да покрије)* (НЗаг, Вила, 1866, 835).

Издвојено примарно значење лексеме *поњава* сачувано је и у садржају твореница мотивисаних овом именицом:

поњавар, -ара м покр. **1.** *шаљ. а. мушкарац у првој години брака који спава са женом под истом поњавом, у истој постељи*. – Колико у вашем шору има поњавара? (Срем, Прерадовић Д., ЛМС 184, 99). Кад ја тамо, ал' ја видим да су се сложили и момци и поњавари да нас туку (И.). (РЈА; Скок 8). **б.** *подр. ленишина, нерадник, готован* (Банија, Грч. М.). **2.** *нераспр. онај који је у каквој вези, додиру и сл. с поњавом*. – Метнуше Санча на средину поњаве, па га почеше бацати у вис ... Крчмар хтеде да добро замандали врата ... али то не дадоше поњавари (Поп. Ђ. 5, 152);

поњавача ж подр. *женска особа која спава у поњавама (а не под јорганом)*; исп. поњавуша (Вук, Рј.; И–Б 2; Р–К 2; Р. МС);

поњавуша ж подр. *женска особа која спава у поњавама, која је без иметка, мираза и сл.* – Није цура поњавуша, | Већ је цура јоргануша, | Па што је иматна, | Још је и ваљатна. | Вредница је (Кош. 12, 52).

Занимљиво је да изведенице које се односе на женску особу – *поњавача* и *поњавуша* – реализују експресивна значења, при чему су и саме изведенице експресивно

мотивисане. Оне припадају концептуалном пољу 'иметка, материјалних добара и сл.' што потврђују примери који уз њих стоје. Стога је неопходно да се у лексикографски опис њиховог значења узме у обзир вредносна компонента која се односи на поменути концепт. Није довољно извести значење само на основу творбене парафразе („женска особа која спава у пољавама“), већ навести и значење проистекло из концептуалне слике („женска особа без иметка, мираза и сл.“).

5. Спроведена анализа односа између лексичког значења и концепта односно њиховог представљања у речнику савременог српског језика описног типа, показала је да се у српској лексикографији могу издвојити значења која нису оријентисана на именовање стварности, него на исказивање односа према њој, а да се сам однос заснива на представи о вредности означеног. Однос између описа лексичког значења и концептуалне слике света у лексикографији зависи од структуре базних елемената у садржају конкретне лексеме, тј. од елемената који усмеравају испољавање односа према датој ствари, представе о вредности означеног, а не (само) њено именовање. Лексикографски поступак у тим случајевима подразумева да се у лексикографску дефиницију значења унесу елементи концептуалне слике света, тј. вредносни поглед, гледиште на означено у систему појмова – било да су део система националне културе било да припадају специјалном систему знања, терминологији и сл. Од неколико чиниоца зависи да ли ће се и у којој мери при лексикографском опису наћи концептуална компонента значења: 1) од концепције речника (очекивано је да ће се у тематски оријентисаном речнику више пажње обрађати на концепте него у речницима општег типа), 2) лексикографовог опредељења да у лексикографски опис унесе осим лексичког значења и садржај

концепта као његове надградње, као и од 3) корпуса, тј. конкретних примера из грађе којима се на плану контекстуалне реализације показује утемељеност концептуалне слике, представе, гледишта у систему знања и појмова.

ЛИТЕРАТУРА

- Велимировић 2003а: Н. Велимировић, *Вера светих*, Ваљево: Глас цркве.
- Велимировић 2003б: Н. Велимировић, *Ниче и Достојевски*, Ваљево: Глас цркве.
- Велимировић 2003в: Н. Велимировић, *Беседе*, Ваљево: Глас цркве.
- Вјежбицка 2011: А. Вјежбицка, *Семантичке универсалии и базисне концепте*, Москва: Языки славянских культур.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Енци. правосл.: *Енциклопедија православља I–III* (штампано с благословом Његове Светости Патријарха српског господина Павла) / Димитрије М. Калезић (гл. ур.). Савремена администрација, Београд, 2002.
- Кубрякова и др. 1996: Кубрякова, Е. С. и др. *Краткий словарь когнитивной лингвистики*. Москва, 1996.
- Попова–Стернин 2011: З. Д. Попова, И. А. Стернин, *Лексическая система языка. Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания*. Москва: Либроком.
- Ристић – Радић-Дугоњић (1999): С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика, I–III*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–*. Београд: САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

ЭССЛТП: А. Н. Тихонов и др. (ред.), *Энциклопедический словарь -справочник лингвистических терминов и понятий*, Москва: Флинта – наука, 2008.

Владан З. Јованович

ЛЕКСИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ
И КОНЦЕПТ В СЕРБСКОМ
ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ
(на примерах из лексикографической обработки)

Резюме

На основе выбранных теоретических исходных положений и примеров из лексикографической практики, в статье обсуждается связь между лексическим значением и концептом, понимаемым как точка зрения, позиция, вытекающая из коллективного мышления, культурного образца, научной или любой профессиональной дисциплины, к которой принадлежит слово. Целью данной статьи является рассмотрение соотношения между лексическим значением и концептом, а также возможность применения соответствующих теоретических знаний в сербском лексикографическом описании на основе анализа ряда примеров, представляющих единицы определенной понятийной сферы. Анализ соотношения между лексическим значением и концептом, т. е. их представление в словаре современного сербского языка описательного типа, показал, что в сербской лексикографии можно выделить значения, ориентированные не на наименование действительности, а на выражение отношения к ней. От нескольких факторов зависит, будет ли и в какой мере понятийная составляющая значения встречаться в лексикографическом описании: 1) от типа словаря (предполагается, что в тематически ориентированном словаре понятиям будет уделено больше внимания, чем

вообще словари), 2) от определения лексикографа, хочет ли он включить в лексикографическое описание, помимо лексического значения, содержание концепта, а также от 3) корпуса, т.е. конкретных примеров из материала, которые в плане контекстуальной реализации показывают основу концептуального образа, представления, точки зрения в системе знаний и понятий.

Ключевые слова: лексическое значение, концепт, лексикография, словарь, сербский язык.

Неђо Г. ЈОШИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

811.163.41'373:821.163.41.09 Andrić I.

ПРЕДСТАВА О РЈЕЧНИКУ АНДРИЋЕВА КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА КАО НАУЧНОМ И КУЛТУРНОМ ПОДУХВАТУ**

Представа о рјечнику Андрићева језика чини предмет овога рада. Рјечник се замишља као рјечник описног типа утемељен на савременим лексикографским мјерилима. У раду се, уз битније параметре, даје скица важнијих рјечничких сегмената.

Кључне ријечи: Иво Андрић, лексикологија и лексикографија, описни рјечник, српски језик

Развој представе о рјечнику Андрићева књижевног дјела можда је најбоље отпочети с Андрићевом бесједом у Штокхолму, коју је овај славни писац српски одржао у склопу церемоније додјеле Нобелове награде за књижевност године 1961. У свом кратком обраћању он је навео и ово: „Свак прича своју причу по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених скло-

---

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру пројекта Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије, на основу уговора бр. 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ 17. 1. 2022. године.

ности и схватања и снази својих изражајних могућности“. Изражајне могућности јесу и морају да буду двојаке: једно су изражајне могућности језика (матерњег језика) као мање-више уређеног система, друго су изражајне могућности аутора које овај стваралачки користи при креирању својих ликова, дочаравању односа, у приказивању догађаја, стварању слика, при уобличавању мисли, виђења, при развијању рефлексије и сл. Како је Андрић истраживао изражајне могућности општејезичке и своје,¹ као илустрацију навео бих примјер из једног фрагмента пронађеног у пишчевој заоставштини, који као напомена стоји на крају романа *Омерпаша Латас* (Сарајево 1976). У заоставштини је на једном картону (како је то назначио уредник Ристо Трифковић) пронађена скица Хајрудинпашине главе, а испод ње је на талијанском записано: *Лице бело и без израза, а*. Испод тога слиједи даљи развој представе назначен као двије варијанте.

Прва: *Лице бело и без израза, а покрива га, и са њим се свуда креће, као нека маска, сачињена од танке сенке.*

Друга: *Лице бело и без израза, а на њему лака сенка која се са њим свуда креће и покрива га као маска.*

Књижевно дјело (пјесничко, приповједачко, есејистичко) које данас чини Андрићеву књижевну заоставштину исписану на српском језику, велико дјело по свом умјетничком домету па и по своме обиму, било је и данас је предмет критичких истраживања, критичких анализа и синтеза код нас и у свијету, предмет и изазов у преводилачкој пракси, дјело о којем се говори у школској настави, на

1 О језику писаца као чиниоцу у обликовању књижевнојезичке норме Ж. Станојчић наводи: „У терминима прашке школе: иако изградња књижевнојезичке норме није обухваћена циљевима лепе књижевности, нити је то, најчешће, намера песничка (пишчева), њихов је језик један од чинилаца који мења књижевни (стандардни) језик, одн. бар му у промени помаже“ (Станојчић 1979: 660).

славистичким катедрама и катедрама највећих свјетских универзитета. Дакле – да се скрати – дјело које је стални предмет проучавања, есејистичког опсервирања и књижевне критике, а недовољно осмишљен предмет језичких синтеза – наравно, ако ли се изузме Станојчићева монографија *Језик и стил Ива Андрића* (1967), као фундамент за сваки озбиљнији приступ Андрићевом језику и стилу.

Зато је мисао о темељитој изради рјечника Андрићева књижевног дела (или рјечнику Андрићева језика, уколико би грађу чинила писма и други материјали из његове заоставштине), мисао о рјечнику који би подразумевао добро осмишљену методологију и најсавременија лексикографска мјерила, оно што стоји пре српском научном и културном јавношћу. Ако су се Руси бавили лексикографским описом Пушкина, ако се данас баве ауторском лексикографијом која обухвата дјела Достојевског, Максима Горког, Шолохова, Марине Цветајеве, ако се тамо данас креирају различито профилисани ауторски рјечници – избор Андрићева књижевног дјела као објекат лексикографског описа морао би код нас једанпут да буде постављен. Израда описног рјечника Андрићева језика због сложености и слојевитости његовог дјела била би озбиљан научни подухват и подразумејвала би темељиту и свеобухватну припрему и тим искусних лексикографа способних да на ваљан начин изнесе такву књижевнојезичку материју. Приступајући Андрићу као писцу на овакав начин, проширили би поље српске ауторске лексикографије и чвршће се приклонили савременим европским (превасходно руским) тенденцијама у овој научној области. Теоријско-методолошке поставке за овакав подухват постоје (и већ су спроведене у достигнућима тзв. Београдске лексикографске школе).

Ако је проф. Стевановић констатовао како се избором Његоша као романтичарског (или предромантичарског) пјесника бољи избор за лексикографски опис

„није могао направити“ (Стевановић 1983: VIII) – нама је данас јасно да бољег избора од Андрићевог књижевног дјела као предмета лексикографске обраде једноставно нема. Ово посебно с обзиром на чињеницу да је Андрић израстао из српске књижевне традиције, да је обиљежио једну епоху у српској књижевности, да његов језик има све атрибуте коју наука о језику одређује „као богату ризницу најсавршенијег средства за међусобно општење и комуникацију“ – како се једном приликом изразио проф. Стевановић (према Станојчић 1967: 291), да је носилац највишег свјетског признања за књижевност, да су његова поједина дјела заступљена у преводима бројних језика свијета (ријеч је о 50-ак језика), те да се и данас преводе.

Током своје књижевне активности Андрић се живо занимао за лексику српскога језика. Између осталог, непосредно послје Другог свјетског рата (бар тако се тврди), показивао је спремност за неки вид ангажовања при уобличавању каталога који се својевремено припремамо за израду Речника САНУ. Он је био и један од чланова новоформираног Одбора за *Речник САНУ*.² Али оно што је важније од претходног јесте једна Андрићева шарена свеска у којој је забиљежено више од 500 лексема и 100 израза махом са семантичким назнакама а уз неке и с назнакама о поријеклу. Наведену свеску с коментара је зналачки приредила Даринка Гортан Премк и она је објављена у *Свескама Задужбине Иво Андрић* (св. бр. 12, Београд 1996, 7-51) под називом *Речник одомаћених речи и израза*, управо онако како је вођена у Задужбини у оквиру личног Андрићевог фонда. То су углав-

2 Одбор за *Речник САНУ* установљен је 1974. године. За његовог предсједника именован је Михаило Стевановић, а за чланове су изабрани академици Павле Савић, Иво Андрић, Војислав Ђурић, те дописни чланови Павле Ивић и Мирослав Пантић (исп. Фекете 1993: 29).

ном ријечи које је Андрић у каквом разговору чуо. Тако под одредницом *трт-мрт* стоји: „Нема ту трт-мрт!“, а израз *Трт Маро, свира банда!* остављен је без икакве назнаке о поријеклу или самом његовом значењу. То су ријечи углавном својствене разговорном језику градске средине: *клуподер* („политички клуподер“), *лакташ*, *глодавац*, *Швабурина* итд., или жаргону, београдском жаргону, његовом старијем или новијем слоју, али има и нешто ријечи које нису из круга жаргонске лексике, а Андрићу су се чиниле занимљивим, те их је и записивао, вјерујемо мислећи на могућност да их употребе. Мањи број ријечи преузет је из каквог другог извора, и оне су у свесци – како нам представља Даринка Премк – прецртане графитном оловком.

Ово тек као представа о Андрићевом интересовању за лексику српског језика. Али представа о Андрићевом лексичком фонду, о узајамним односима лексичких јединица у његовом дјелу, о синонимским односима, о архаичном или дијалекатском слоју његове лексике, о туђицама које је користио, о замјенама облика и употребљених форми карактеристичним за нова издања, уопште о слици лексичког система која се искристалисала у књижевном дјелу Иве Андрића и њеном односу према лексичком систему српског књижевног језика као уобличеном и довршеном систему на крају треће четвртине XX вијека у коју падају последња пишчева завршена и објављена дјела – то би морао да буде предмет лексикографског описа и наших тежњи при његовом осмишљавању.

Лексикографском обрадом морало би да буде обухваћено цјелокупно Андрићево дјело, од 1918. године када су објављене пјесме у прози (*Ex Ponto*), до постхумно објављене хронике *Омерпаша Латас* (1976). Другим ријечима, ексцерпција би морала да обухвати све форме Андрићева стваралаштва – од пјесама у прози до рома-

нескних остварења, од приказа и превода до великих и важних есеја. Мислећи на *Речник Андрићева књижевног дела* као на панораму, овом приликом желим да укажем тек на покоји моменат у погледу његовог обликовања, на покоју његову особеност што проистиче из саме материје, тј. из Андрићева књижевног дјела схваћеног као обиман и садржински разнолик корпус.

Устројство. Рјечник Андрићева књижевног дела морао би да буде екавски устројен. Устројство се овдје схвата као начело: али у рјечнику би и јекавска лексика нашла своје мјесто. Јекавски комплекс Андрићева дјела није мали: у начелу узевши, текстови до 1936. године писани су јекавицом (Станојчић 1967: 53), али његово опредјељење за екавицу, уопште за српску књижевнојезичку парадигму, у схватању и приказивању Андрићева језика мора да представља образац. Па и у таквом обрасцу нужно би било да јекавизми везани за одређене лексеме (*биљег*: „Тамо живе крвави биљези“, *љеса*, *кољеновић*, *Нови завјет*), буду посве видљиви „зато што они бацају светлост на методолошке поступке пишчеве“ (Станојчић 1967: 53).

Акцентуација. Приступ акцентуацији у овако осмишљеним рјечницима писаца унеколико је споран. То је показала и акцентуација којој су се аутори приклонили при изради *Речника Петра II Петровића Његоша*. Онамо је примијењен Вук-Даничићев систем акцентуације, и ми цијенимо аргументацију о таквом приступу изложеном у његовом предговору. У *Речнику поезије Милана Ракића* одреднице нису акцентоване. Изгледа да би најцјелисходније било да се у акцентуацији Андрићева лексичког фонда изабере средњи пут – да се одредницама да онај основни акценат карактеристичан за акценатску норму савременог српског језика, а да се нипошто не залази у нешто што се назива разрадом акценатског потенцијала. Давањем у начелу једне акценатске форме умјесто двију

или више њих (као што се то данас чини у описним рјечницима), скретала би се пажња корисницима на оно што је најобичније, „најтврђе“ у погледу акценатске норме. Акцентуацијом би се обухватили и облици који се из оправданих разлога јављају унутар граматичког заглавља јављају као дублетизми (нпр. *жећи* и *жећу* у инстр. јд.). Дакле, ваља показати дублетизам у инструменталу ако га има, или показати да га код Андрића нема (као код именица *страст* и *смрт*: само *страшћу*, *смрћу*). На тај би се начин ограничавало граматичко заглавље и приказивало само оно што је карактеристично за пишчев језички стил и што има морфостилистички значај.

Облици именичке и придјевске промјене придјева.

Употребу придјева у облицима именичке промјене и оних у облицима придјевске промјене у Андрићевом књижевном дјелу условљавали су различити фактори, међу којима ми, сасвим уопштено и сасвим слободно, наводимо сљедеће: а. приврженост традицији, живој народној ријечи и облицима народног казивања; б. временска перспектива Андрићевог дјела; в. жанровска припадност његовог дјела; г. развој пишчева методолошког поступка у духу савремених стремљења у књижевнојезичкој норми. Употреба краћих и дужих облика придјева у атрибутској служби коју је Живојин Станојчић посматрао на неким дјелима различитим по карактеру и временској перспективи (*Ex Ponto*, *Приповетке* из 1924, *Записи о Гоји*, *Травничка хроника*) – „показује и у Андрићевом језику тенденцију губљења неодређеног вида придева у атрибутској служби, али показује истовремено да у категоријама екстремне комуникативности, тј. у контексту који је обележен изразитом конвенционалношћу (нпр. неке врсте приповедања, изрази и клишеи), облици именичке промене живе изванредно интензивно“ (Станојчић 1967: 29). Малочас речено не наводим тек да бих се китио Станојчићевим перјем, већ да потцртам како

се и ова категорија ријечи мора да рефлектује у лексикографском опису, да опис покаже на неки начин дистрибуцију оваквих придјева и њихове међусобне односе, како би нови истраживачи Андрићевог дјела, лингвисте и критичари, културолози и преводиоци, имали нову и потпунију аргументацију у својем разматрању и својим анализама. Лексикографски приказ наведених придјева (уз ове и придјева на *-ев* и *-ин*) показао би који се то придјеви у атрибутивним синтагмама јављају:

а. Само именичкој парадигми (ако таквих има). У *Приповеткама* из 1924. У квалитативним генитивским синтагмама, искључиво с наставцима неодређеног вида Станојчић наводи: „мемелција ... безизразна лица“, „калуђери гробна гласа“, „човјек лијепа брка“ итд. (Станојчић 1967: 46)

б. Само у придјевској парадигми (ако таквих има). У есејима *Гоја* (1929) и *Разговор са Гојом* (1935) у истим синтаксичко-семантичким условима Андрић користи искључиво облике одређеног вида: „раздражљивог духа“, „узвишеног револта“, „кабаници необичног кроја“ итд. (Станојчић 1967: 47).

в. У обје парадигме. У *Травничкој хроници* (1942) у квалитативним генитивским синтагмама јављају се облици и једнога и другог вида, с тим што су облици неодређеног вида двоструко рјеђи (исп. Станојчић 1967: 47–48).

Појава таквих придјева у овој или оној форми условљавала би и методологију у њиховом опису, омогућујући исто тако да се и њихова дистрибуција оквалификује с обзиром на домен њихове употребе ако познају и једне и друге облике (нпр. обично одр., ријетко неодр. итд.).

Фразеологија. За ствараоца који је живо ослушкивао језик, а сасвим непосредно о томе свједочи *Речник одомаћених речи и израза* из Андрићеве заоставштине,

одбир и уплитање израза у књижевно, а превасходно приповједачко ткиво, мора се посматрати као чинилац у изградњи методолошких поступака, као манир у приповиједању и приказивању, обликовању и карактеризацији ликова и сл. Зато је попис и приказивање фразеолошког фонда један од важнијих циљева овако схваћеног лексикона. Лијепо је да се зна и на крају да се види које је и какве по устројству фразеолошке јединице Андрић користио у свом стваралаштву чији се распон протеже на период нешто већи од једне половине вијека. Потпун опис фразеологије његовог дјела показао би шта то у фразеолошком смислу живи међу корицама његових књига, шта је карактеристично за његову фразеологију, шта чини њено извориште. Свима је данас јасно да Андрићева фразеологија вуче коријене из живе народне ријечи, из усмених фолклорних форми и извора блиских њима, али није ограничена само на њих, већ обухвата и друге видове стваралаштва или показује везе са њима. Опис би показао надаље шта је то опстало и што битише као жива категорија у савременом српском језику, омогућујући такође да се његова фразеологија упоређује са фразеолошким системом нашег језика као цјелином или са фразеологијом других писаца. Опис би исто тако показао који су то фразеолошки обрасци блиски и чести код писаца, те каква је њихова улога нпр. у методолошким поступцима наративних форми. Као илустрацију фразеолошких јединица у приповједачким пасажима, навео бих прву цјелину названу *Долазак из хронике Омерпаша Латас* (1976). Онамо су употријебљени ови изрази:

сједјети за вратом: да им везир, како су говорили, „сједи за вратом“

бити од турског уха: и чланове њихових породица „од турског уха“

погледати у леђа: и да ће му, на крају, погледати у леђа

људи од посла и угледа: Сви људи „од посла и угледа“ изићи ће да дочекају сераскера

најести се до сита: не може да се како треба обује и одене ни до сита наједе

не моћи очи одвојити од неког: Свет није могао очи да одвоји од њих

бити човек на свом месту: Иначе, добар син и у свему оном што се зове човек на свом месту

ударити на ограму: долазе до закључка да је младић „ударео на ограму“

наћи се лице у лице: одједном се нашао ... лице у лице са девојком која је откривена

из дана у дан: ево већ осам година како он из дана у дан ... трчи улицама

доћи некоме на ноге: позвао је све прве људе Босне и Херцеговине да му дођу на ноге у тај град

руку на срце: ајани и прваци земље ... – и руку на срце – остављали [су] несавремен и помало жалостан изглед

бацити поглед на неког: и само испод ока бацио поглед, на врховног команданта

смијати се неком иза леђа: А ви да се смијете иза мојих леђа!

просијати нешто на ситна сита: и да ћу ту вашу Босну, ако буде требало, сву просијати на ситна сита

врата су сваком отворена: Његова су врата сваком отворена, и у свако доба дана и ноћи

клањати подне: Тек кад су клањали подне и ручали, почео је тих разговор уз кафу и дуван.

Ова невелика цјелина приповједачког текста узета као огледна јединица, већ упућује на значај који изрази имају у методологији Андрићева приповиједања. То су евокативна средства и изналажење доброг израза није ништа друго него манир у приповједачком поступку који има свој стилистичку значај. Учестала појава израза посебно је изражена у дјелима приповједног карактера, али није ограничен на њих и није својствена само њима.

За разлику од општих описних рјечника гдје се сродни изрази обједињују ако садрже неку од носећих ријечи као семантичко тежиште и гдје се назначују варијабилне компоненте,³ у приступу фразеологији једнога аутора рекло би се како је боље давати „голе“ изразе, у оној дакле форми како их је писац употребио. Писцу ни својствено није да једанпут употреби један израз, а други пут тај исти с нешто измијењеним ликом. Уосталом, вјерујем како ће Андрићева фразеологија управо да потврди то. Напослетку, и онај израз из Андрићеве биљежнице у којем фигурира некаква Мара с почетка излагања посвећеном рјечнику Андрићева језика (*Трт Маро, свира банда!*) – као да није могуће уобличити у некој форми која би подразумијевала било какву варијабилност чланова или реализацију појединих чланова као фразеолошких чинилаца у каквом другом облику.

У претходно изложеном обухваћени су тек ријетки сегменти Андрићева језика, и то овлаш, више као скица која би могла да буде предмет размишљања, предмет свестране анализе Андрићева језика, уопште као путоказ за озбиљан културно-језички подухват који би подразумијевао свестран лексикографски опис његовог дјела. Проучавање других језичких сегмената као што су функционалне ријечи (њихов опис и синтаксичко-семантичка служба), глаголи и глаголске допуне, фигуративност (или још боље: а тек фигуративност!), да не помињемо устрој-

3 Тако су нпр. у *Речнику САНУ* под једном дефиницијом обједињени изрази **доћи на ноге (некоме)**, **ићи на ноге (некоме)**, а иза њих се дају примјери по поретку: Није сумњао да ће Карађорђе доћи овоме на ноге (Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, стр. 355); Раније, ко се хтео жалити вишем суду, ишао му је на ноге (Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, стр. 20). *Речник Матице српске* биљежи само први израз (**доћи коме на ноге**) и само га дефинише не поткрепљујући израз примјерима. *Речник српскога језика* биљежи само први израз: **доћи на ноге (некоме)**.

ство и разраду значења и њихов темељит приказ – све то стоји пред српском језичком науком у подједнакој мјери као научни изазов и као национална обавеза.⁴ Представа о великом рјечнику Андрићева књижевног дјела посредством којег би могао да се проматра Андрићев лексички свијет, данас ме некако асоцира на његову причу *Панорама* из 1958. године, на чудесну истоимену направу намјештену у Сарајеву почетком XX вијека (како се то у причи каже), кроз коју су могла да се виде лица ухваћена на фотографијама недохватних предјела и градова.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1996: Иво Андрић, *Речник одомаћених речи и израза* (приредила и поговор написала Даринка Гортан Премк), *Свеске Задужбине Иве Андрића*, бр. 12, Београд, 7–51.
- Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград.
- Деретић 1983: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Згуста 1991: Ладислав Згуста (у сарадњи са групом аутора), *Приручник лексикографије* (прев. Данко Шипка), Свјетлост, Сарајево.

---

4 Илуструјући невоље рада на нашим описним рјечницима (а и рјечник Андрићева језика спадао би у рјечнике описног типа), Митар Пешикан је поодавно навео сљедеће: „Било [би] културно недела отежавати и пресецати велике лексикографске подухвате и осуђивати уметнике и занатлије речи да се даље злопате, да крпаре и импровизују сапети непотпуношћу обрађене лексичке грађе и сиромаштвом постојећих лексикографских приручника“ (Пешикан 1967: 204).

- Пешикан 1967: Митар Пешикан, Невоље рада на нашим описним речницима, *Наш језик*, књ. XVI/3, Институт за српскохрватски језик, Београд, 193–204.
- Станојчић 1967: Живојин Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, Филолошки факултет, Београд.
- Станојчић 1979: Живојин Станојчић, Андрићев језик и формирање књижевног српскохрватског језика, Посебна издања САНУ, књ. 505 (Одељење језика и књижевности, књ. 30), Београд, 659–670.
- Стевановић 1983: Сврха и начин израде овога дела, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд, предговор, VII–XXIX.
- Фекете 1993: Егон Фекете, О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, *Сто година лексикографског рада у САНУ* (зборник радова), Београд, САНУ и Институт за српски језик САНУ, 21–49.

Неђо Јошич

СЛОВАРЬ ЛИТЕРАТУРНОГО ТВОРЧЕСТВА АНДРИЧА КАК НАУЧНОЕ И КУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Резюме

В научной и культурной среде, у нас и за рубежом, давно назрела потребность в создании словаря языка Андрича. Если Андрич обозначил сербскую литературу XX века, а он, несомненно, это сделал, то его творчество как многослойный литературно-языковой комплекс имеет все предпосылки для того, чтобы стать предметом комплексной лексикографической обработки. Разработка описательного словаря языка Андрича расширила бы область сербской авторской лексикографии и догнала бы современные европейские тенденции. Теоретические и методологические основы для такого начинания уже

существуют – они содержатся в достижениях Белградской лексикографической школы. Такой словарь, включающий творчество писателя целиком, очень важен для изучения Андрича как писателя, а так же для литературных, культурологических, сравнительных исследований и анализа, для методологических и школьных целей и в первую очередь для переводческой практики.

Ключевые слова: Иво Андрич, лексикология и лексикография, толковый словарь, сербский язык

Ивана В. ЛАЗИЋ КОЊИК*
Институт за српски језик САНУ
Београд

82.09:811.163.41'373

ФЕМИНИНАТИВИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – НЕОЛОШКИ АСПЕКТ**

У раду се разматрају фемининативи са неолошког аспекта с обзиром на нагло повећање њиховог броја у најновијем периоду језичког развоја. Основни циљ је да се укаже на значај анализирања неолошког и творбеног потенцијала за потребе лексичког нормирања. Анализирају се творбена структура, дублетни односи и заступљеност у речницима за две групе фемининатива, узуалне и неузуалне, и упоређују добијени подаци. Закључује се да се с аспекта творбе нови фемининативи уклапају у карактеристичне творбене обрасце за овај тип лексике у српском језику, те да акценат у будућим лексиколошким анализама треба ставити на семантичко-прагматички и лексикографски аспект. Предлаже се израда електронске лексикографске базе фемининатива.

Кључне речи фемининатив, неологија, деривација, феминизам, лексикографија, српски језик

1. Увод

Повод за ово излагање је усвајање *Закона о родној равноправности* (20. маја 2021), у вези са којим су се у раз-

---

* ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је МПНТР РС према Уговору број 451-03-9/2021-14 склопљеним са ИСЈ САНУ.

личитим медијима водиле бројне дискусије о употреби тзв. родно осетљивог језика, који се најексплицитније испољава на нивоу лексике и то кроз употребу назива за занимања, звања и сл. жена, тзв. социјалних фемининатива.¹ С тим у вези, наново је у (лингвистичкој) јавности покренуто питање сврсисходности постојања и доследне/обавезне употребе женских назива у језику у различитим сферама.

1.1. Питање именовања занимања, звања и титула женских особа више пута је било предмет пажње домаћих лингвиста, па је сасвим солидно истражено са грама-тичко-семантичког аспекта, делимично са социолингвистичког и прагматичког аспекта (нпр. Јањанин 1934, Винце 1954/1955, Николић 1955, Марков 1981, Ђорић 1982, 1989/1990, 2008, Ајџановић 2008, Пипер 2016), а у новије време, под утицајем феминистичких истраживања и са аспекта родно осетљиве употребе језика (нпр. Савић 1998, Савић и др. 2009).² Није, међутим, у довољној мери истражена њихова фреквентност и жанровско-стилска заступљеност.

1.2. Будући да се у најновијем периоду развоја језика под утицајем различитих фактора значајно повећала учесталост фемининатива у употреби у јавном и свакодневном језику, те да се интензивно стварају нови социјал-

1 У ранијим радовима среће се описно *именовање називи за радна места, звања, занимања, титуле и сл. жена*, а од скоро је у употреби термин *социјални фемининатив(и)*. Срећу се и други термини *мовирани фемининуми* (Ђорић 1982, 2008) и *феминативи* (Оташевић 2008). Термин *фемининатив* користи се са општијим значењем свих женских именица, које су по правилу изведене од именица мушког рода без промене значења (исп. Оташевић 2008: 320), а у ужем смислу са значењем социјални фемининатив.

2 В. и ставове Одбора за стандардизацију: Фекете Е. Одлука бр. 57, Милорадовић С. Одлука бр. 60, *Саопштење* 2017 (<http://www.ossj.rs/>).

но-професионални називи за особе женског пола (исп. Пипер 2016: 39, Драгићевић, Утвић 2019: 188),³ фемининативи у српском језику представљају релевантан предмет неолошких истраживања.

2. Нови фемининативи – мотивација за настанак

Мада њихов настанак може бити подстакнут унутарјезичким разлозима, главни узроци, према мишљењу истраживача, ипак су ванјезички: 'појачана социолингвистичка мотивација' (Бугарски 1983: 165) која се огледа у већој укључености жена у различите професионалне сфере које су раније биле традиционално мушке и други социолошки, психолошки, културолошки, друштвено-политички и идеолошки фактори и промене који врше утицај на језик.

Најинтензивније дејство, чини се, имао је развој женског покрета и феминизма под чијим деловањем је покренуто активно увођење фемининатива у језичку праксу и инсистирање на доследној употреби у виду појаве тзв. уродњавања, односно феминизације језика. Називи за занимања жена инструментализовани су од стране феминисткиња као оруђе феминистичке идеологије у борби за постизање тзв. родне равноправности, па су поред спонтаних назива који настају у свакодневном говорном језику као израз потребе говорника у различитим ситуацијама, а нарочито у урбаним културама услед општих друштвених промена и савременог начина живота, све чешће конструисани и у приручнике о употреби родноосетљивог језика уношени бројни називи

---

3 Присталице феминистичке лингвистике позивају не само да се фемининативи редовно употребљавају него и да се намерно стварају у говору искључиво са циљем веће видљивости жена у језику и остваривања родне равноправности.

који (у знатном броју) претходно нису прошли узуалну језичку апробацију – на десетине или чак стотине нових фемининатива (фемининатива неологизама, Пипер 2016: 39). И поред тога, чињеница је да се употреба женских назива у свакодневној и јавној употреби у српском језику мења.

3. Предмет и циљ истраживања

Поред питања мотивације за настанак нових фемининатива, анализа неолошког потенцијала треба да обухвати и друге лингвистичке аспекте: творбену структуру и творбени потенцијал, конкурентске односе и форме, заступљеност у речницима српског књижевног језика, а са аспекта лексикографске обраде и друга питања као што су полисемија, структура лексичког значења (посебно конотативна сфера значења) и сфера употребе.⁴ Циљ рада је да се укаже на потребу и значај анализирања неолошког и творбеног потенцијала фемининатива, како оних узуалних, тако и неузуалних и који су одскоро уведени у српски језик, како би се у складу са актуелним узусом и системским одликама српског језика могли основано решавати проблеми лексичког нормирања у процесу лексикографског описа и стандардизације савременог српског језика.

У анализу би требало да буду укључени и квантитативни показатељи о учесталости употребе у говору, засновани на емпиријским подацима добијеним анализирањем корпуса и испитивањем говорних представника српског језика, али је овај аспект истраживања на већем узорку тешко остварити, с обзиром на то да нема

---

4 О значају, задацима, областима и темама, као и лексикографским аспектима неолошких проучавања, в. Прћић 2021.

доступних ажурних корпуса српског језика и алата за такве анализе. Због тога смо, за потребе само једног сегмента овог рада, спровели два мања експеримента свесни свих недостатака и ограничења које са собом носи мали испитани узорак, али који, и поред тога, могу послужити као индикација реалног стања на терену (в. т. 7.4 и 7.5).

4. Досадашња истраживања фемининатива неолошког карактера

Постоје, не тако бројна, парцијална истраживања фемининатива неолошког карактера у којима се представљају статистички подаци о творбеним моделима или фреквенцији употребе у неком временском периоду у одређеном типу текстова, на основу којих се доносе одређени закључци (в. Ђорић 1982, 1989/1990; Ајџановић 2008; Драгићевић, Утвић 2019), као и истраживања о заступљености фемининатива и моционих парова у речницима нових речи у српском језику (в. Оташевић 2020, 2021). Таква истраживања дају емпиријску и научну потврду или оповргавају раније изнете ставове о порасту броја фемининатива у језику, творбеној структури, фреквенцији и др., који по правилу нису били емпиријски утемељени.

Одређени подаци о употреби фемининатива у различитим текстуалним жанровима и говорним ситуацијама у временском периоду осамдесетих и деведесетих година 20. века добијени су у емпиријским и експерименталним истраживањима (феминистички оријентисаним) реализованим под руководством С. Савић. Резултати су представљени у књизи *Род и језик* (Савић и др. 2009), а сачињен је и *Регистар именована жена* (Штасни, Митро 2009) који обухвата 2386 именица женског рода.

Слична емпиријска истраживања настављена су и у каснијем периоду у оквиру женских и родних студија, а

2020 год. је израђен *Водич за употребу родно осетљивог језика* (Савић, Стевановић 2020) у којем се такође налази *Списак занимања звања и титула* (стр. 70–80) са укупно 295 именица. За разлику од првог Регистра из 2009. године у којем су регистровани, како ауторке наводе, примери из претходна два века, али не и материјал који је актуелан у 21. веку, у Списку из 2020. год. доносе се примери именица које су прикупљане и забележене у последњих 20 година из медија, администрације и анкета (Савић, Стевановић 2020: 79).

5. Материјал за истраживање у овом раду

За потребе овог истраживања оформили смо 2 списка: 1) списак узуалних фемининатива, од раније регистрованих у речницима српског књижевног језика, и 2) списак нових фемининатива, који нису регистровани у речницима српског књижевног језика.

5.1. Списак узуалних фемининатива има контролни карактер. Формирали смо га на основу Регистра 2009, као најкомплетнијег списка лексичких јединица које нас занимају. За ово истраживање ограничили смо се на фемининативе који почињу словима *а*, *б*, *ц*, *ч* и *ћ*, због податности обраде података. Издвојили смо фемининативе који су потврђени у РМС и/или РСАНУ и допунили материјалом који смо ексцерпирани из РСЈ 2011. Добили смо списак од укупно 293 фемининатива.

5.2. Списак нових (неузуалних) фемининатива формирали смо на основу Списка 2020, тако што смо за слова *а*, *б*, *ц*, *ч* и *ћ* ексцерпирани све оне лексеме којих нема у нашем списку узуалних фемининатива, а за остала слова лексеме које нису забележене у РСЈ 2011 и Регистру 2009

(или су маркиране као пасивна лексика⁵). Добили смо укупно 165 фемининатива за које се у овом тренутку може рећи да имају нижи степен узуалности или се могу сматрати неузуалним, са статусом околионализма или неологизма. То су фемининативи којима се, по правилу, успоставља регуларна моција према маскулинативу тамо где раније није постојала, или се ради о новим називима за занимањима која раније нису постојала. Њихов неолошки статус поткрепљује податак наведен у Савић, Стевановић 2020: 59, 55 да су анкету која је спроведена за потребе састављања Списка 2020 попуњавале само испитанице, особе женског пола, те да је од њих тражено да „по сопственој интуицији за језик” упишу форме женског рода за занимања и титуле дате у мушком роду. Из тог разлога је значајно системски их анализирати са неолошког становишта и показати у којој мери су у њиховом стварању задовољена правила творбе за дату категорију.

Напомена 1. У оба списка поред социјалних фемининатива уврстили смо и друге називе за жене,⁶ како би се установио инвентар творбених модела и суфикса који се користе за грађење фемининатива. Из анализе су искључени етници и називи за родбинске односе који се традиционално искључују из оваквих истраживања, јер се код

---

5 Квалификатором пас. обележене су лексема које припадају неузуалном типу са статусом неологизма или хапакса (в. Штасни, Митро 2009: 36–37).

6 О подели именица са значењем 'особа' в. Ајдановић (2008: 10–14). Б. Ђорић искључује лексема са значењем 'супруга/жена мушкарца са одређеним звањем, занимањем или титулом' из именичке моције јер је функција суфикса другачија (Ђорић 1982: 13). Ове лексема се, међутим, у анализама уобичајено посматрају заједно, као део тематске групе назива за особе женског пола, тим пре што је код многих временом дошло или до губљења овог значења или до промене управо у правцу именичке моције (нпр. *комишница*, *министарка*, исп. Ајдановић 2008: 98; Ђорић 2008: 207).

првих фемининативи регуларно изводе, док код других по правилу постоје суплетивне форме.

Напомена 2. Желимо да нагласимо да се у овом раду не доводи у питање универзалност категорије мушког рода као родно неутралне за означавање лица, носиоца датог звања, титуле и сл. у општој употреби у српском језику. То је функција која омогућава комуникацију на генеричком нивоу и више пута је образлагана у лингвистичким радовима (нпр. Ђорић 1982; Ивић 1989: 37–43; Пипер 2016: 38).⁷ Фемининативи, с друге стране, настају управо као резултат потребе у говору да се особа индивидуализује што подразумева истицање полне диференцијације у конкретnoj ситуацији.

6. Творбене карактеристике узуалних фемининатива

6.1. Од свих посматраних фемининатива са узуалног списка само се једна именица (*балерина*) може сматрати позајмљеницом (из италијанског језика). Сви остали створени су помоћу творбених средстава српског језика, па и фемининатив *бизнисменка* који је изведен од енгл. позајмљенице маскулинатива *бизнисмен* по стандардном творбеном обрасцу *бизнисмен + -ка*, мада у свом саставу садржи енглеску реч са значењем 'мушкарац', па се могло очекивати да се позајми и енглески фемининатив *businesswoman*.⁸

6.2. У досадашњим истраживањима утврђено је да постоји десетак моционих суфикса за грађење фемини-

7 У феминистичкој лингвистици се не прихвата овај концепт него се тумачи интенционалном мушком доминацијом у друштву коју је наметнуо патријархални културни модел и свесном намером да се жене ставе у подређени положај.

8 На овај податак се скреће пажња и у раду Савић, Стевановић 2020: 80.

натива (Ђорић 1982; Ајџановић 2008). Б. Ђорић наводи суфиксе **-ица** са варијантама (-авица, -аница, -арица, -арница, -ачица, -ашица, -евица, -еница, -ивица, -илица, -иница, -јаница, -јарица, -лица, -ница, -овица, -овница, -тељица, -тељница, -ушица), **-ка** (-авка, -ајка, -аљка, -анка, -арка, -енка, -инка, -ићка, -јанка, -јарка, -јенка, -ојка, -тељка, -чанка, -џика), **-иња** (-акиња, -јакиња), **-киња** (-анкиња, -јанкиња, -инкиња, -енкиња, -ескиња, -овкиња, -авкиња), **-ача**, **-(ј)ара**, **-ља** (-иља, -аља), **-уша** (-куша, -акуша, -аруша), **-уља**, **-ја**, **-(ј)ака**, **-а**. М. Ајџановић констатује још суфикс **-ета** и варијанте забележених суфикса **-ца**, **-ка** и **-ја**: **-отица** **-ика** и **-ија**.

6.3. Анализом нашег контролног узуалног списка установили смо да се у грађењу фемининатива у српском језику јављају још неки суфикси, односно још неке варијанте забележених суфикса, и то: варијанте суфикса **-ца** и **-ка**: **-овица/-евица** са 13 потврда (сви са значењем 'супруга/жена Х-а', највећи део је данас застарео, спада у групу историзама или је дијалекатски и разговорно обојен: *адвокатовица*, *алајбеговица*, *амаловица*, *аудиторовица*, *барјактаровица*, *бароновица*, *беговица*, *бележниковица*, *царевница*, *цариниковица*, *цехмајсторовица*, *ћурчевница*, *чиновниковица*), **-евићка** са једном потврдом (*царевевићка* 'царева кћи, принцеза') и суфикс **-еса** са једном потврдом (*баронеса*).

6.4. Као најпродуктивнији моционии суфикси у српском језику констатовани су **-ица**, **-ка**, **-иња** и **-киња** (исп. Ђорић 1982: 159, 2008: 200; Ајџановић 2008: 122–131; Драгићевић, Утвић 2019: 191). У нашем материјалу (узуални списак), најбројније су именице изведене суфиксом **-ица** (са варијантама) (123), **-ка** (105) и **-(к)иња** (43: **-киња** 41, **-иња** 2), следе именице изведене суфиксима, **-уша** (7), **-а** (2), **-еса** (1), **-евићка** (1).

6.5. Подаци добијени анализом нашег контролног материјала подударају се са закључком Б. Ђорића, да је суфикс

-ица најпродуктивнији моциони суфикс (треба имати у виду да је наш материјал ограничен), док се делимично размимоилазе са подацима наведеним у раду Р. Драгићевић о продуктивности суфикса за грађење мовираних фемининатива (такође на ограниченом материјалу) у којем је распоред суфикса према фреквенцији био следећи: најбројније су именице на -ка (207), следе именице на -ица (172) и -(к)иња (135) (Драгићевић, Утвић 2019: 191).

6.6. Поред мовираних фемининатива који чине део моционог пара, у нашем узуалном списку забележен је и мањи број именица без одговарајућег мушког корелатива (8): *амазонка*, *бабица*,⁹ *белиља*, *бојиља*, *намештаља*, *примаља*, *часна сестра*, *честоротка*, што је од раније констатована маргинална појава у српском језику детерминисана биолошким и посебним социјалним разлозима (Ђорић 1982: 10–11).

6.7. С аспекта структуре, поред суфиксалних деривата, који чине највећи део посматраних именица, свега три фемининатива су вишечлане лексичке јединице: *бацачица кугле*, *бацачица диска* и *часна сестра*. Према нашем увиду у литературу, вишечлани фемининативи до сада нису били предмет (творбених) разматрања.

6.8. Творбени конкурентски односи су богато потврђени и на нашем анализираном материјалу, у складу са запажањима Б. Ђорића, и то најчешће у пару: фемининативи изведени суфиксом -ица и конкурентним суфиксом -ка, нпр. *чуварица* и *чуварка*, *чистуница* и *чистунка*, *цвећарица* и *цвећарка* итд. (укупно 19 парова), -ица и -киња, нпр. *агентица* и *агенткиња*, *адвокатица* и *адвокаткиња*, *архитектица* и *архитекткиња* итд. (укупно 11 парова), по два пара -иница и -овица/-евица: *бегиница* и *беговица*, *ћурчиница* и *ћурчевица*, и -ница и -овица: *благајницица* и *благајниковица*, *чиновницица* и *чиновниковица*

9 У дијалекту *бабац* онај који помаже при тељењу крвава.

и по један пар *-ка* и *-киња*: *биготка* и *биготкиња*, *-ка* и *-овица*: *барјактарка* и *барјактаровица*, *-ица* и *-иља*: *бојарица* и *бојиља* и *-ица* и *-уша*: *брбљивица* и *брбљуша*.¹⁰ Јављају се, али знатно ређе, и примери када су конкурентна три суфикса. У нашем материјалу забележени су трочлани редови: *бароница*, *баронеса* и *бароновица* и *биологичарка*, *биолошкиња* и *биологица*.

7. Творбене карактеристике нових фемининатива – резултати анализе

Од 165 фемининатива са неузуалног списка, 80 фемининатива изведено је суфиксом *-(к)иња* (*-киња* 46, *-иња* 34), 40 суфиксом *-ка*, 18 суфиксом *-ица*, а 2 фемининатива су изведена суфиксом *-а* (као фемининатив наводи се такође именица *судија* поред варијантног облика *суткиња*). Преостала 24 фемининатива су вишечлане лексичке јединице, и то 22 двочлане и 2 трочлане. Без одговарајућег мушког корелатива су 4 фемининатива: *хостеса*, *примабалерина*, *примадона*, *проститутка*.

7.1. Прво, веома важно запажање које се може извести на основу резултата творбене анализе неузуалних фемининатива јесте да су сви посматрани фемининативи изведени помоћу уобичајених суфикса за творбу овог типа лексике у српском језику, па и фемининативи са енглеским елементом *-ман/-мен* са значењем човек, мушкарац *омбудсманка* и *фронтменка* (као *бизнисменка* из узуалног списка).

---

10 Конкурентност се јавља и на лексичком плану, типа *бригадирка*, *бригадисткиња* или *милијунашица*, *милијунарка*, *милионарка*, *милионерка*, као и *богаташица*, *буржујка*, *милијардерка*, *мултимилијардерка* и др. О конкурентности творбених и моционих суфикса, творбеној и семантичкој синонимичности моционих деривата, в. Ристић 1983:10–11.

7.2. Посебну статистичку значајност има суфикс *-иња* који је забележен у 80 примера, нарочито његова варијанта *-иња* која је у узуалном списку забележена само у два примера,¹¹ док се у овом списку јавља са фреквенцијом 34 (*адвокатиња, археологиња, астрологиња, биологиња, биотехнологиња, воднициња, геологиња, гинекологиња, дерматологиња, дефектологиња, драматургиња, екологиња, ендокринологиња, енологиња, епидемиологиња, етнологиња* итд.).

7.3. Забележен је, такође, знатно већи број примера вишечланих лексичких фемининатива, највећим делом двочланих (22) (*визуелна уметница, вокална солисткиња, вршитељка дужности, генерална директорка, судска вештакиња, урбани+стичка планерка* итд.), али и оних састављених из три елемената (*виша научна сарадница* и *самостална стручна саветница*).

7.4. Висока фреквентност суфикса *-иња* у нашем материјалу, поред наведених социолингвистичких разлога, може се објаснити и следећим чињеницама. Прво, фемининативе мушких занимања на *-лог* РСЈ 2011 доследно не бележи,¹² док се у Регистру 2009 јављају спорадично, често са ознаком пасивно. Јасно је да се ради о новој лексичкој појави још увек недовољно стабилној, па је очекивано да се у неузуалном списку нађе знатан број

11 За суфикс *-иња* Б. Ђорић (1982: 119–122) каже да је у српскохрватском језику жив али не нарочито продуктиван суфикс који образује фемининативе са значењем етника, *nomina agentis, nomina attributiva*, припадника какве социјалне или религиозне групе, узраста бића женског пола и сл.

12 Будући да је у РСЈ 2011 број фемининатива значајно повећан у односу на РМС, што је показала наша ексцерпција узуалног материјала, претпостављамо да је у питању интерна одлука уредништва РСЈ да се фемининативи од маскулинатива на *-лог* не уносе због њиховог нестабилног статуса у савременом стандарду, у многим примерима и непотврђеног, поготово у време израде овог речника.

ових нових фемининатива. Доследно постојање конкурентних облика на *-киња* (*адвокатиња* – *адвокаткиња*, *археологиња* – *археолошкиња*, *астрологиња* – *астролошкиња*, *биологиња* – *биолошкиња* итд.), који такође нису регистровани у речницима,¹³ само поткрепљује слику о недовршености овог неолошког процеса у лексичком развоју.

Фемининативи од маскулинатива на *-лог* иначе представљају камен спотицања у именичкој моцији, а неки истраживачи их наводе као пример ограничене могућности мовирања и необичности мовиране форме (Ђорић 1990: 107, 2008: 200, 206).¹⁴ Аутори Списка 2020 из којег су ексцерпирани сви разматрани фемининативи, дају предност облицима на *-киња* наводећи их у првој колони као „форму женског рода 1”. Преферирање назива на *-киња* од стране феминистички оријентисаних ауторки можда се може објаснити утицајем и диференцирањем од хрватског језика у којем су раширене форме на *-ица* (исп. Ђорић 1990: 106), мада новија истраживања то не потврђују (в. Михаљевић 2013).

Б. Ђорић (2008: 206) међу формама *психологиња*, *психолошкиња* и *психологица*, облик *психологица* сматра најпроблематичнијим „зато што се очекује аломорфна основа” (облик **психоложица*) и „зато што суфикс *-ица* наводи на асоцијацију о заступљеној деминуцији”. Међутим, суфикс *-ица* је управо најпродуктивнији моциони суфикс у српском језику са богатом суфиксном корелацијом, што је утврдио сам Б. Ђорић (1982: 19–20) и не производи обавезно асоцијације на значење деминуције.

---

13 Нису забележени у дескриптивним речницима српског књижевног језика, нема их ни у материјалу који анализира Б. Ђорић (1982).

14 Лингвистичке противдоказе ставовима о необичности мовиране форме на *-киња* и њиховом тешком изговору износе Станојчић 2013 и Бурић 2021.

Насупрот мишљењу да облици *психологица*, *педагогица* и сл. готово нису у употреби у савременом српском језику (Николић и др. 2021: 371), лексеме *психологица* и *педагогица* уобичајене су у идиому ауторке овога рада још од школских дана (за разлику од облика *психологиња* и *психолошкиња*). Мала анкета коју смо ad hoc спровели међу 29 Војвођана различите старосне, образовне и полне структуре,¹⁵ показала је да је на питање „Како кажете: 1) психологица, педагогица, 2) психолошкиња, педагошкиња, 3) психологиња, педагогиња”, 16 испитаника изабрало први одговор, 7 испитаника други одговор, нико није бирао трећи одговор, а шесторо испитаника се није одлучио ни за један од понуђених одговора него су написали своје одговоре: „психолог, педагог” (4); „психолошкиња, педагогица” (1), „психолог, педагогица” (1).

Сва три фемининатива *психологица*, *психологиња*, *психолошкиња* регуларна су у погледу семантичке и морфофонолошке структуре и уклапају се у творбене моделе српског језика (Станојчић 2013). Треба имати у виду да на стварање и избор лексичке форме поред језичких утичу и други фактори, међу којима утицај медија и фактор територијалне дистрибуције наставка. Међу испитаним Војвођанима, како показују добијени подаци, конкурентни су облици *психологица*, *педагогица* и *психолошкиња*, *педагошкиња*; први пар може се сматрати веома фреквентним, док се други пар, који се вероватно проширио у новије време под утицајем медија, може сматрати фреквентним. Форме *психологиња*, *педагогиња* се не употребљавају или су мало фреквентне. Може се такође закључити да говорници српског језика користе фемининативе за наведена занимања, али да има оних који и даље употребљавају само мушку форму за оба пола.

---

15 Према старосној структури обухваћени су испитаници од 8 до 50 година.

7.5. Фемининативи *војникиња* и *пешакиња* такође немају ширу употребну распрострањеност. Б. Ђорић наводи да је тип творбе *-ник / -киња* слабо продуктиван, те да се фемининативи од маскулинатива на *-ник* по правилу изводе суфиксом *-ица*, па је очекиван фемининатив *војницица*.

Мада Р. Драгићевић сматра именицу *пешакиња* необичном (Драгићевић 2019: 195),¹⁶ творбени тип *-ак / -акиња* је уобичајен у српском језику (Ђорић 1982: 121). Суфиксу *-(к)иња* конкурентан је суфикс *-ица*. Облик *пешачица* са значењем 'жена пешак' забележен је у РМС, мада у употреби није распрострањен, што је у складу са примедбом Б. Ђорића да образовања овог типа нису честа у писаним споменицима и народним говорима, те да се углавном налазе у речницима (Ђорић 1982: 82).

За потребе овога рада, реализовали смо мали експеримент с циљем да испитамо да ли говорници српског језика користе фемининатив од маскулинатива *пешак* и како он гласи. Анкета је обухватила 30 изворних српских говорника различите старосне, образовне и полне структуре,¹⁷ којима је постављено питање: „Како бисте рекли

---

16 Према Р. Драгићевић „Необична именица *пешакиња* користи се у административном стилу (у полицијским и судским извештајима), што је необично, јер није сасвим јасно одакле потреба да се у овом функционалном стилу, иначе склоном обезличавању, прецизира пол пешака: Саветник тужиоца питао је Бакића којим делом возила је дошло до контакта са којим делом тела *пешакиње* (Новости, 2. 6. 2017).” Ми мислимо супротно, да је у конкретном примеру (у полицијском или судском извештају) неопходно да се прецизно идентификује учесник у догађају како би се избегла двосмисленост, што се поред имена и презимена, који указују и на пол, постиже и употребом фемининатива, нарочито ако су у датом догађају учествовала нпр. два пешака различитог пола. О референцијалној употреби женских назива која подразумева индивидуализованост особе односно њен пол писала је М. Ивић (1989).

17 Према старосној стурктури обухваћени су испитаници од 14 до 75 година.

за женску особу пешака?” Ради се о крајње ограниченом узорку који имплицира и сва друга ограничења у извођењу општијих закључака, али може да представља полазну тачку у испитивању стања на терену у укупној популацији говорника српског језика.

Добијени су следећи одговори: *пешак* (14), *пешакиња* (11), *пешачица* (4), *пешакиња* или *пешачица* (1). Резултати показују да је у одговорима нешто већи број фемининатива (укупно 16) у односу на маскулинативе (14), али је та разлика релативно мала. Два испитаника (оба су жене) дала су образложења својих одговора која указују на ставове говорника према појави стварања женских облика од постојећих мушких: „Пре свега увек, пешак. Ако бих морала да се одредим рекла бих пешачица (пешакиња ме више асоцира на мушки род)” и „Исто пешак. Пешакиња?! Не звучи добро. Жена пешак”. Из одговора се види да је започети процес феминизације српског језика у току и да доследна творба и употреба фемининатива од овог, као и неких других маскулинатива још увек није у потпуности ушла ни у спонтану употребу језика. Испитаници су се одлучивали за различите форме, а има и оних који женске облике сматрају новим и необичним, задржавајући појам о неутралној, општој форми мушког рода или бирају описну форму *жена пешак* која представља прелазну фазу у процесу увођења новог фемининатива. Вероватно је да ће фемининатив од маскулинатива *пешак* временом ући у употребу и постати обичан, али на то поред ванјезичких фактора, утичу и језички и прагматички фактори од којих највише зависи да ли ће се нека језичка промена прихватити и усталити у спонтаној употреби.

7.6. Међу осталим фемининативима изведеним суфиксом *-киња* највећи број примера настао је додавањем овог суфикса на цео маскулинатив (*астрономкиња*, *биографкиња*, *гастрономкиња*, *демографкиња*,

копилоткиња, лексикографкиња, нацистскиња, пилоткиња, профеткиња, синесаткиња, стручњакиња, тенкисткиња, титоисткиња).

7.7. Два примера изведена су моционим суфиксом *-а*: *емерита* (према (професор) *емеритус*) и *епископа*. Моциони суфикс *-а* није продуктиван у српском језику, али постоје примери у којима се јавља (исп. Ђорић 1982: 156–157). У нашем узуалном списку то су *чанколиза* и *бринета*.

7.8. Творбени конкурентски односи у овој групи фемининатива своде се на описани однос *-иња / -киња* (укупно 30 парова). Забележен је такође однос *-киња / -ица* у пару: *водникиња – водница*, *-ка / -ица*: *дицејка – дицејица*, *генералка – генералица*, *капетанка – капетаница*, трочлани однос: *-ица / -ка / -киња*: *бискупица – бискупка – бискукиња* и четворочлани: *-иња / -киња / -ка / -ица*: *биологиња – биолошкиња – биологичарка – биологичица*. За фемининатив *хероина* предложена је варијантна форма *херојка* уз образложење да је форма *хероина* дискриминаторна; форму *генералка* ауторке Списка 2020 такође сматрају дискриминаторном, као и *капетаница* (исп. Списак 2020).

8. Заступљеност у речницима српског језика

Поређењем анализираних материјала установљена је одређена динамика у области лексикографског бележења фемининатива (РМС према РСЈ 2011). Један број фемининатива очекивано је изостао у РСЈ у односу на РМС с обзиром на различит обим, намену и временски период који је обухваћен овим двама речницима. Изостали су углавном они фемининативи који су у савременом језику застарели, архаично или дијалекатски маркирани, а ређе они који се сматрају западном варијантом

((*x*)аџика, (*x*)аџиница, адвокатовица, ајнлегерница, ајнлегерка, алајбеговица, бакалинка, бановица, бароновница, бачварица, бегиница, бискупица, браварица, баруница и др.). С друге стране, у РСЈ 2011 значајно је повећан број нових фемининатива како за нова занимања која раније нису постојала, тако и за она занимања која су раније сматрана претежно мушким или према којима женски пар није постојао (*абоненткиња, агитаторка, аквизитерка, акробаткиња, алтистица, алтисткиња, алтруисткиња, аматерка, анабаптисткиња, англисткиња, анорексичарка, антиалкохоличарка, архиварка, архивисткиња, астматичарка, атеисткиња, атенаторка, аутомобилисткиња, афористичарка, бачијарка, безбрижница, безвезњакуша, бешчасница, библиотекарка, бизготка, бизнисменка, билетарка, биоенергетичарка, богохулница, бојажљивица, бојиља* и др.).

9. Закључна разматрања – неолошки потенцијал нових фемининатива

На основу анализе посматраног материјала неузуалних фемининатива, који су углавном прикупљени и забележени у феминистички оријентисаним истраживањима, може се констатовати да се с аспекта творбе нови фемининативи уклапају у карактеристичне творбене обрасце за овај тип лексике у српском језику, па и они који не звуче „природно” и сметају „ненавиклим ушима” (исп. Бугарски 2021). На неке проблематичне форме с аспекта феминистичке лингвистичке анализе указале су ауторке Списка 2020 сматрајући их дискриминаторнима, нпр. фемининативе *генералка, хероина, капетаница* (исп. стр. 80). У појединим случајевима рецепција фемининатива може бити отежана услед хомонимије (*генералка* у разговорном језику има значење потпуне поправке аутомо-

била; *тренерка*, *тренерица* има значење спортског одела, *посланица* има значење писмене поруке, писма),¹⁸ али је време већ показало да такве примере и промене језик (његови говорници) сам спонтано „решава” прихватајући их или одбацујући. Неки фемининативи се доимају као чист резултат заносне борбе феминисткиња да постигну родну равноравност у језику, нпр. *војникиња* и *пешакиња*, будући да (барем за сада) нема ни језичке ни социolingвистичке мотивације за њихову ширу употребу. За фемининатив *војникиња*, може се такође поставити питање (не)усиљености његове творбе. Јасно изражена колебања у погледу употребе конкурентних суфикса и форми у великом броју нових примера указују на њихов нестабилан статус у језичком систему и употреби. Летимично поређење неузуалног материјала са РСАНУ показује да су многи фемининативи које сада предлажу феминисткиње постојали раније у српском језику као периферна лексика (нпр. у РСАНУ забележени су и *ловачица*, и *ловица*, и *ловкиња*) и да се сада поново актуелизују.

На основу изнетих резултата анализе материјала узуалних и неузуалних фемининатива у српском језику и одређених запажања у вези са лексиколошким и неолошким аспектима овог проблема, можемо закључити да главни проблеми у вези са фемининативима у српском језику, заиста, нису морфолошке природе, како је запазио Р. Бугарски (2021), те да акценат у будућим лексиколошким анализама треба ставити на семантичко-прагматички и лексикографски аспект. За даља истраживања и праћење развоја и промена у овом делу лексичког фонда српског језика било би сврсисходно израдати одговарајућу електронску базу фемининатива српског језика, узуалних и неузуалних, на основу које би било могуће

---

18 На овај проблем је иначе више пута указивано у литератури.

системски описати и пратити не само њихове граматичке и творбене особине (које су у великојмери описане), већ и лексичке аспекте значења, нарочито у зони конотативног и прагматичког значења, као и учесталост и домен употребе, што је основни предуслов за њихов адекватан будући лексикографски опис у речницима српског језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдановић 2008: М. Ајдановић, *Функционално оптерећење суфикса за обележавање особа*, Н. Сад: Филозофски факултет.
- Бугарски 2021: Р. Бугарски, Нису проблем боркиње него борци и боркиње, „Данас”, 07.06.2021, <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/nisu-problem-borkinje-nego-borci-i-borkinje,15.12.2021>.
- Винце 1954/55: Z. Vince, Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesora, *Jezik*, 3/4, 113–188.
- Драгићевић, Утвић 2019: Р. Драгићевић, М. Утвић, Умножавање мовираних фемининума на -(к)иња у савременом српском језику, *Српски језик*, XXIV, 187–200.
- Ивић 1989: М. Ивић, Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, XLV, 27–44.
- Јањанин 1934: М. Janjanin, Gospođa profesor, *Naš jezik*, 2/7, 202–204.
- Марков 1981: Б. Марков, Именице са значењем лица женског пола у српскохрватском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 7, 177–187.
- Михаљевић 2013: М. Mihaljević, Мочијска творба као лексикографски проблем, у: R. Matasović (ur.), *Od indoeuropeistike do kroatistike*, Zagreb: HAZU, 361–373.
- Николић 1955: С. Николић, Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица, *Наш језик*, 6/5-6, 148–152.

- Николић и др. 2021: М. Николић, С. Слијепчевић Бјеливук, С. Новокмет, Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19, *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, 51/1, 365–377.
- Оташевић 2008: Ђ. Оташевић, *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику : лингвистички аспект*, Београд: Алма.
- Оташевић 2020: Ђ. Оташевић, Фемининуми (феминативи) у речницима нових речи), *Новоречје*, 3, 43–66, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/16442>
- Оташевић 2021: Ђ. Оташевић, Родни парови у речницима нових речи и секундарност феминатива, *Новоречје*, 4, 75–78, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/16442>
- Пипер 2016: П. Пипер, О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима, *Јужнословенски филолог*, 72/3–4, 35–65.
- Прћић 2021: Т. Прћић, Значај научног бављења неологизмима у српском језику: лексиколошки и лексикографски аспекти, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*, Београд: Институт за српски језик САНУ, у штампи.
- Ристић 1983: С. Ристић, Морфема *-тељ-* у комбинацији са другим суфиксним морфемама, *Наш језик*, 26/1, 6–24.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI (1967–1976), Н. Сад: МС, Загреб: МХ I–IV, Нови Сад: МС V–VI, РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI (1959–2019). Београд: САНУ.
- РСЈ 2011: *Речник српскога језика*, Измењено и поправљена издање, Н. Сад: МС.
- Савић 1995: S. Savić, Jezik i pol (II), *Ženske studije*, 2/3, <https://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-2-3/261-jezik-i-pol-ii>, 15.12.2021.
- Савић 1998: S. Savić, Žena skrivena jezikom medija, *Ženske studije*, 10, <https://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br->

- 10/193-zena-sakrivena-jezikom-medija-kodeks-neseksisticke-upotrebe-jezika, 15.12.2021.
- Савић 2009: S. Savić, *Rod i jezik*, у: Савић и др. (ур.) 2009, 7–30.
- Савић, Стевановић 2020: S. Savić, M. Stevanović, *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*, https://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vodic_za_rodno_osetljiv_jezik.pdf, 15.12.2021.
- Савић и др. (ур.) 2009: S. Svenka, M. Čanak, V. Mitro, G. Štasni (ur.), *Rod i jezik*, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Станојчић 2013: Ж. Станојчић, Морфофонолошка структура неких именица у творби модела са суфиксом *-киња*, *Наш језик*, 44/ 3–4, 17–23.
- Ђорић 1982: Б. Ђорић, *Моционисуфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Ђорић 1989/1990: В. Ћорић, Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom језику, *Fluminensia*, II/1-2, 103–108.
- Ђорић 2008: Б. Ђорић, Именичка моција; Граматички род и питање полне дискриминације у језику, у: *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 197–209.
- Штасни, Митро 2009: G. Štasni, V. Mitro, *Registar imenovanja žena*, у: Савић и др. (ур.) 2009, 35–129.

Ivana V. Lazić Konjik

FEMININATIVES IN THE SERBIAN LANGUAGE - NEOLOGICAL ASPECT

Summary

The paper discusses usual and non-usual femininatives from the aspect of analysis of neological and creative potential, in order to solve the problems of lexical standardization in the process of

lexicographic description and standardization of modern Serbian in accordance with the current usage and systemic features of the Serbian language. The word-formation structure and creative potential, doublet relations and representation in the dictionaries of the Serbian language are analyzed. Based on the obtained results, it is concluded that from the aspect of word-formation, new femininatives fit into the characteristic creative patterns for this type of lexicon in the Serbian language, but that most new femininatives do not have a stable status in use and language system. It is proposed to create an electronic lexicographic database of Serbian femininatives that would facilitate further research in the field of analyzing lexical meaning, especially in the zone of connotative and pragmatic meaning and future lexicographic processing in explanatory dictionaries, and enable constant monitoring of development and changes in this part of the Serbian lexical fund.

Keywords femininative, neology, wor-formation, feminism, lexicography, Serbian language.

Ненад Б. ИВАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

811.163.41'366.5:811.163.41'373

МЕТАЈЕЗИЧКИ ИЗРАЗИ СА
МОДИФИКАТОРОМ ОБИЧНО У СЛУЖБИ
ДЕФИНИСАЊА ГРАМАТИЧКИХ ОБЕЛЕЖЈА
РЕЧИ (НА МАТЕРИЈАЛУ ИЗ РЕЧНИКА САНУ)**

У раду се бавимо метајезичким изразима са модификатором *обично* који се у Р.САНУ употребљавају у служби дефинисања граматичких обележја речи (нпр. „(обично у мн.)“, „(обично одр.)“, „(обично безл.)“ и др.). Истраживање се спроводи са циљем прецизнијег утврђивања домена примене ових израза у речничкој пракси. У раду се приступа одабраној теми са два аспекта: 1) значење и домени примене компоненте *обично* у лексикографском метајезику, и 2) питање односа метајезичких израза са модификатором *обично* према изразима са модификаторима *често* и *ретко*. Први аспект се обрађује кроз анализу случајева употребе метајезичких израза са *обично* при дефинисању граматичких обележја именица, придева и глагола; док се други аспект обрађује кроз анализу односа граматичког и лексичког значења у речничким дефиницијама које садрже изразе са *обично*, *често* и *ретко*. У

---

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао као резултат финансирања Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, према уговору бр. 451-03-68/2021-14/200174. Истраживање у раду је изведено у Одсеку за истраживања савременог српског језика и израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ Института за српски језик САНУ.

закључку рада износе се налази о природи модификатора *обично* као граматичког квалификатора у метајезику.

Кључне речи: српски језик, дескриптивна лексикографија, лексикографски метајезик, граматика, семантика

Увод

1.1. У овом раду термином *метајезички изрази* називамо исказе у склопу лексикографске дефиниције описних, једнојезичних речника, којима се основна информација о речи сужава, конкретизује или релативизује додатном, типски формулисаном информацијом (нпр. **испарење** с (обично у мн.) *оно што се у виду паре, гаса и сл. издваја приликом испаравања*). Иако дефиниције метајезичких израза (глоса, парентеза) у литератури варирају у зависности од више чинилаца, истраживачи ове теме углавном се слажу у томе да се овим изразима означава неки вид значењских или употребних ограничења речи које се дефинишу.¹

1 Појам метајезичког израза као *глосе* у лексикографску теорију увео је Л. Згуста, који га је дефинисао широко, као „сваку дескриптивну или експланаторну примједбу унутар одреднице“ (Згуста 1991: 253). Природу ових израза у српској описној лексикографији дефинисала је С. Ристић, која је нагласила да се ради о унификованим средствима речничког описа којима се изражавају типске, морфолошке или синтаксичке карактеристике речи (граматикализације, модели управљања, ограничења лексичке спојивости и др.) (Ристић 2006: 132–134). У литератури је посебно анализирана употреба метајезичких израза у речничким дефиницијама типичног граматичког контекста речи (Ивановић 2011, Марковић 2014). У засебном раду, Б. Милосављевић је дефинисала метајезичке изразе као *парентезе у лексикографској дефиницији* и дала њихову опсежну типологију у односу на позицију у дефиницији и предмет лексикографског описа (Милосављевић 2021). Рад Б.

1.2. У раду ћемо се бавити метајезичким изразима са модификатором² *обично* који се у Р.САНУ употребљавају у служби обележавања граматичких обележја речи. Изрази са модификатором *обично* у речнику имају двојаку функцију: обележавање граматички мотивисаног значења³ и његовог коресподентног облика. У оквиру речничког чланка, граматички мотивисано значење се формулише у зони одређеној за дефиниције, док се граматички облик речи експлицира у зони одређеној за примере. Како је то до сада више пута констатовано у литератури, употреба метајезичких изрази овог типа, поред домена морфологије, спада и у домене семантике и морфосинтаксе (Тафра 2019: 80).

1.3.1. У литератури из области лексикологије и творбе речи наилазимо на различите приступе метајезичким изразима са модификатором *обично* (и често, ретко) – па, према томе, и на различите препоруке о употреби тих изрази у речничкој пракси.⁴ Седамдесетих година 20.

Милосављевић је важан због тога што се бави самим изразима као елементима лексикографског описа речи, а не језичким феноменима који они описују, чиме је постављен методолошки оквир за истраживање метајезика, и његових типских образаца, као лингвистичке теме у србистици.

- 2 У првој верзији овог рада компоненту *обично* у метајезичком изразу именовали смо термином *релативизатор*, чиме смо истакли чињеницу да се овом компонентом релативизује граматичко одређење речи дато у заглављу одреднице. Међутим, проф. М. Ковачевић нам је скренуо пажњу на чињеницу да термин *модификатор*, у теоријском смислу, боље одговара датој појави. Захваљујемо се проф. М. Ковачевићу на овој напомени.
- 3 У складу са овим, у раду Б. Милосављевић изрази овог типа се одређују као *парентезе које употпуњују граматичку компоненту лексичког значења речи* (Милосављевић 2021: 194–195).
- 4 Судаћи по грађи из Р.САНУ, метајезички изрази овог типа употребљавају се у лексикографској пракси од 60-тих година 20. века до данас. Они, према томе, представљају део

века о метајезичким изразима са *обично* у служби обележавања множине писао је М. Пешикан. Он је нагласио разлику између израза „обично мн.“ и „обично у мн.“, везујући први за аспект броја као граматичке категорије именица а други за употребни аспект броја као прагматичке категорије⁵ (Пешикан 1977: 345). Иако се разлика између ова два начина обележавања у пракси губи, рад М. Пешикана је важан јер је истакао да метајезички изрази са *обично* у служби граматичке категоризације имају и прагматички карактер. Даље, деведесетих година 20. века И. Грицкат је у раду о описним и односним придевима од заједничког корена утврдила да ови придеви у семантичком садржају могу садржати различите видове интензивираних описности у релационој и идентификационој служби, што се одражава и на речничко означавање њихових видских одлика (Грицкат 1990: 222). Ову тезу потврдио је М. Николић, наводом да су многи придеви „обичнији у одређеном него неодређеном виду“, те да су лексикографи свесни овог проблема при њиховом дефинисању (Николић 2002²[2014]: 65). Крајем 20. и почетком овог века долази до усложњавања приступа метајезику, па и изразима овог типа. У раду С. Ристић изрази типа *ређе у комп.* и сл. помињу се као интегрални део описа (синтаксичких) модела предикатно-актантне структуре природног језика у описном речнику (Ристић 2015: 121, 132). Изразе са модификаторима у контексту граматичког обележавања речи у Р.САНУ помиње и А. Марковић, која наглашава да ови изрази, сваки са својим значењем, служе

стабилног репозиторијума граматичке класификације речи у србистици. Са друге стране, у литератури је видно одсуство њихове шире анализе, што потврђује (више пута истицану) тезу да лексикографски поступци често не иду у корак са лингвистичким теоријама.

- 5 Тако би нпр. именица *цитела*, према овоме, у речнику била обележена као „обично мн.“, а им. *врацбина* као „обично у мн.“.

томе да би се код одговарајућих речи забележила „склоност ка одређеном облику ... код глагола ... нпр. императиву, пасиву ... код именица ка сингуларној или плуралној форми ... [а] код придева (и прилога) склоност ка форми компаратива или суперлатива у појединим значењима” (Марковић 2014: 87). Под „склоностима“ речи ова ауторка подразумева њихове колигационе склоности, па тако глосе типа „обично одрично“, „обично у негацији“ и др. посматра као сигнале колигационих ограничења глагола у одређеним значењима. Таква ограничења се у речнику обрађују на сублексемском нивоу, а њихово изучавање је, по речима ове ауторке, значајно за семантику и синтаксу (Марковић 2018: 120).⁶

1.3.2. У литератури налазимо и другачије ставове према употреби израза са модификаторима у речницима. Тако Б. Тафра, говорећи о описним и односним придевима из заједничког корена, на основу њиховог лексичко-семантичког односа закључује да их треба обрађивати као засебне одреднице. То је наводи на закључак да су с лексиколошког становишта „неисправне формуле ‘обично одр.’ и ‘само одр.’ које се приписују њиховим значењима“ (Тафра 1995: 58). Б. Тафра заправо истиче да појаве лексикализације грамемом вида, које се традиционално описују изразима овог типа, треба обрађивати у оквиру засебних одредница. Сличан став ова ауторка има

6 Изрази са *обично* у Р.САНУ се користе да експлицирају и колокациони и идиоматски опсег речи, нпр.: **жалостив** ... 1. (обично уз реч „срце“) *осетљив, мек (о срцу)*; **куцавица** ж (обично у атрибутој служби уз именицу жила) 1. анат. в. жила *куцавица (под жила изр.)*; **испијати** ... 1. ... 3. (обично са допуном „очима“, „погледима“) *посматрати, гледати са изразом допадања, са великом чежњом, жудно посматрати*; **неслан** ... 2. **фиг. а.** (обично уз именице: „шала“, „досетка“, „доскочица“ и сл.) *неуместан, неприкладан, непристојан*, и др. Таква употреба израза са *обично*, по нашем мишљењу, представља предмет засебног истраживања.

и према грамеми множине, која у случајевима типа *вино*, *ципеле* и сл. по њој такође мотивише настанак засебних одредница, о чему говоре и подаци о лексичком слагању при квантификацији: „уз вино² [пиће] не могу стајати главни бројеви, а уз вино¹ [сорта] и ципеле¹ [више јединичних појмова] могу, док се ципеле² [пар] квантифицирају бројевним придјевима“ (Тафра 2017: 267–268 и 2019: 91–92). Изразе са модификаторима са лексикографског становишта проблематизовала је и Б. Томић, у засебном поглављу своје докторске тезе о именским речима које стоје само у множини у српском језику (Томић 2019: 276–304). Након што је указала на то да лексеме које припадају истим типовима (нпр. таксономским класификацијама) могу у речнику бити дефинисане на различите начине у односу на категорију броја (нпр. *пингвини* (мн.), *лилокрилац* (у мн.), *зглавкар* (обично у мн.) и др.),⁷ ова ауторка је под знак питања ставила нијансирани однос речника према категорији плуралности. Испитујући метајезичке изразе „најчешће у мн.“, „ретко у јд.“ и друге у речницима, Б. Томић је поставила питање „да ли оволики дијапазон квалификација одговара стању у језику“ (Томић 2019: 278).

1.3.3. Сви изложени ставови упућују на постојање важног, системског проблема, који би се могао формулисати на следећи начин: да ли су граматичка обележја у речничкој одредници отворена за семантичке интерпретације у зони дефиниције – или их, као јединице логичке и формалне, морфолошке класификације, треба

7 „У научним терминологијама множинским обликом се именују *таксони*. Овај метод није доследан и наш корпус је шаролик – бележимо лексеме које припадају истом типу а које су дефинисане на различите начине: као праве именице плуралија тантум, као номенклатурне множине, као плуративи и као речи са регуларном категоријом броја (које се не налазе у нашем корпусу)“ (Томић 2019: 128–129).

обрађивати у складу са присуством/одсуством граматичких обележја код речи? Изложени проблем отвара даља питања о метајезичким изразима са модификаторима у граматичкој служби у речнику. Истаћи ћемо два, која сматрамо нарочито важним. Прво је питање значења модификатора *обично* у лексикографском метајезику. У литератури готово и да није било покушаја да се утврди по чему се значења речи маркирана изразима са *обично* разликују од значења речи која не садрже овај модификатор (нпр. по чему се придев **конструктиван** у значењу под **2. (обично одр.) а. који се односи на конструкције**, у граматичком смислу, разликује од придева **опружан** у значењу под **2. одр. који се односи на опругу**; или по чему се у граматичком смислу разликују нпр. именице **запис** под **1. ... в. (обично у мн.) опис догађаја изложених хронолошким редом, хроника; мемоари, дневник, и мемоари** под **2. мн. књиж. спис, дело у коме писац износи своја сећања, своје успомене о догађајима које је доживео (као савременик или учесник) и о људима које је познавао**).⁸ Друго важно питање је оно о односу метајезичких израза са *обично* према изразима са *често* и *ретко* на плану разлика у дефинисању истих граматичких обележја изразима различитог типа (нпр. разлика, у граматичком смислу, између значења придева **доказан ... (обично одр.) који се односи на доказ, који служи као доказ; убедљив** и придева **излазни ... (ретко неодр. излазан, -зна, -зно) 1. а. који се односи на излаз (1), на излажење**; или разлика између глагола **захладнети ... 1. (обично безл.) захладити, застудети** и **отоплити ... 1. 1. а. (често безл.) постати топло, топлије (о времену, временским приликама)**, и сл.). У делу који следи настојаћемо да расправимо оба питања.

8 Сви цитирани (делови) дефиниција и (делови) примера преузети су из РСАНУ.

*Значење модификатора обично
у лексикографском метајезику*

2.1. У природном језику, прилог *обично* има два значења која су потенцијалан извор за употребу модификатора *обично* у метајезику. То су: **1. најчешће, већином:** у већини других случајева (у пр.: *То се обично говори детету*) и **2. на уобичајен начин, уобичајено, нормално** (у пр.: *Дан је протекао обично*). У природном језику комплементарна, ова значења у метајезику су готово супротна. Изрази са *обично* под **1. (најчешће, већином)** сугеришу квантитативно становиште, према коме у одређеном значењу већина примера употребе поседује одређени граматички облик, тј. међу наведеним примерима постоји однос центра (примери у датом облику) и периферије (примери ван датог облика). Изрази са *обично* под **2. (уобичајено, нормално)** сугеришу квалитативно становиште, да одређено граматичко обележје речи чини одлику њене актуелне употребе у језику. У литератури се махом среће тумачење израза са *обично* у првом значењу.⁹

Међутим, на основу затеченог стања у Р.САНУ склони смо да изразе са *обично* посматрамо пре као квалитативно средство лексикографског описа. Прво, у корпусу примера наведених под изразима са *обично* у Р.САНУ њихова велика већина поседује маркирано граматичко обележје. Даље, изразима са *обично* у Р.САНУ се квалификују и случајеви када сви примери под датим значењем поседују дато обележје, као и случајеви када је значење засведочено само једним примером (нпр. **крадикапа** (обично у облику генитива); **вокалан** (обично одр.) и др.). Коначно, изразима са *обично* означавају се граматичка обележја у

⁹ Такво тумачење израза *обично* (примењено на категорију броја) експлицитно је формулисала Х. Јадацка, која је истакла да разлика између *обично* (мн.) и *често* (мн.) (у пољској описној лексикографији) почива на „критеријуму фреквенције“ (Јадацка 2006: 165).

случајевима када она стоје као услов реализације основног семантичког садржаја речи (нпр. **музни** ... (обично у женском роду) *који се музе, који даје млеко (о крави, кози, овци, о говечету или браву уопште)*). Имајући све ово у виду, у раду полазимо од уверења да употреба израза са *обично* у Р.САНУ првенствено има квалитативни карактер, који одговара значењу *обично* под Р.САНУ 2.

2.2. При употреби метајезичких израза са модификатором *обично* у Р.САНУ уочавају се одређене регуларности, и то како у формулисању основног значења речи, тако и у одвајању секундарних значења. Преглед прикупљене грађе показује да су изрази овог типа типично везани за дефинисање **именица, придева и глагола**.

– Код **именица**, изразима са *обично* се упућује на категорије *броја* (обично (у) мн.) и *надежа* (обично у вокативу).

– Код **придева**, изразом *обично* се типично упућује на категорије *вида* (обично одр.), (женског) рода (*обично у ж. роду*), као и *компаратива* (обично у комп.).

– Код **глагола**, изразом *обично* упућује се на категорије глаголског *начина* (обично у имп.), *партиципског пасива* (обично у трп. пр.), (*им*)*персоналности* (обично безл.), као и на *негирану употребу глагола* (обично одр.). У наставку ћемо дати кратак опис сваког типа.

3. **Именице**. У речнику се множина именица квалификује изразом са *обично* у више типских случајева.

3.1. Карактеристичан (не и једини) је пример квалификације именичких појмова који се концептуализују као двојни, и чије коришћење у једнини сугерише распареност. Израз „обично у множини“ у овим случајевима упућује на предмет у пару, у односу на његову сингуларизацију која подразумева један од (већег броја) јединичних (обично распарених) предмета (према: Тафра 2019: 92; Томић 2019: 56–59):

клизаљка (обично мн.) **1.** спорт. *челична шина ... која служи за клизање по леду.* – Девојке и младићи клизали су се на правим клизаљкама (Ђосић Б.).

минђуша (обично у мн.) **1.** ... *накит који се носи на ушима, наушница.* – Младе сељанке наилазе туда, завирују разне цвјетове, огледала, кутије, минђуше (Ђоровић С.).

3.2. Други карактеристичан случај употребе израза *обично у множини* је квалификација једног значења именице овим изразом. У тим случајевима, промена на оси сингуларно – плурално сигнализује семантичку деривацију на оси од апстрактног према конкретном значењу. Такав је нпр. случај преласка општег појмовног значења у значење количине која заузима неки конкретан простор:

маса ... 1. а. *неодређена целина коју чини велики број лица на окупу* → **б.** (обично у мн.) *основни, већински део становништва.* – Масе више нису познавале оне који су жртвовали своје тело и душу на олтару маса (Јовановић М. Ч.); – или преласка појмовног значења у значење темпоралне реализације догађаја:

договор 1. а. *саветовање, разговор ради доношења заједничких одлука.* → **в.** (обично мн.) *разговори ради споразума о неком питању.* – У Китају се европске државе спремају на договоре с Китајцима (Радић А.).

3.3. Код класе именица, поред плуралности, изразима са *обично* обележава се и категорија падежа, посебно вокатива, који код аниматних, неаниматних, као и код збирних именица са аниматним значењем мотивише настанак нових значења са емфатичком компонентом:¹⁰

10 Према Д. Г. Премк, овај тип семантичких трансформација мотивисан је синегдохом. Експресивна вредност семантичког садржаја секундарног значења видљива је из семантичке

пиле ... 2. експр. (обично у вок.) *реч одмила у обраћању детету, младићу, девојци или уопште младој особи.* – Пиле, Јово, боли ли те глава? (НП).

банда ... 1. в. фиг. (обично у вок. при обраћању) *појединац из такве групе, бандит.*– Шта, бандо, дјецу плашиш? (Барковић Ј.).

4. Придеви

4.1. Дефинисање значења придева са суфиксом *-(a)н* изразима *обично одр.* прописано је Чланом 270 *Упутстава за израду Речника САНУ*, где се наводи да она значења придева која се односе само на одређени вид треба допунити додавањем овог израза.¹¹ Будући да се одређени вид придева формално може везати и на значењску компоненту семантички одређеног квалитета (квалификације), и на компоненту релације или односа, то се у Р.САНУ израз *обично одр.* употребљава у оба слу-

---

позиције у којој се он реализује: „по правилу, то је вокатив или предикатив“ (Гортан-Премк 1997: 85). М. Ковачевић даље сврстава овај тип трансформација у синегдоху типа „целина → део“ (Ковачевић 2000: 70).

- 11 Формулисању овог члана *Упутстава* претходила је, и следовала, једна од најплоднијих научних расправа у српској лингвистици друге половине 20. века – о статусу, значењу и дефинисању деноминалних, описних и(ли) односних, придева изведених суфиксима *-(a)н* и *-ни*. Расправу су отворили радови С. Ристића (1956) и М. Пешикана (1957), а до краја 20. века у њој су дали допринос дериватолози, семантичари и историчари језика (исп. преглед ове расправе у: Грицкат 1990: 214–215; Ристић 2015: 117–123 и Спасојевић 2021: 101–105). Од новијих студија посвећених овој теми издвајамо радове С. Ристић (2015), о општим принципима и поступцима у лексикографској обради придева овог типа у Р.САНУ; и М. Спасојевић (2021), о међузависности морфологије и семантике код придева на *-(a)н* и *-ни* (на грађи из 21. тома Р.САНУ).

чаја: када треба истаћи формирање значења придева на основу релационе компоненте:

кишан ... **З.** (обично одр.) **а.** *који се ствара, који постаје, потиче од кише.* – Кишна вода се мрзне на 0° (Петровић М.).

звездан ... (обично одр.) **1.** ... **б.** *који је састављен од звезда, који чине звезде.* – Међу звезданим безбројем лебдио је пун мјесец (Ковачић И.);

– или када треба истаћи формирање значења придева на основу компоненте квалитета (као семантичке одређености или квалификације):

кишан ... **З.** (обично одр.) ... **б.** *који је као киша, сличан киши.* – Јауче ... и лије крупне кишне сузе (Рен. М.).

звездан ... (обично одр.) **1. а.** *обасјан, осветљен звездама, осут звездама, пун звезда.* – Огромни врхови се оцртавали према звезданоме небу (Јаковљевић С.).

4.2. Изостанак израза *обично одр.* у склопу значења међусобно повезаних у оквиру једне тачке сигнализује померање тих значења од релационе ка описној компоненти, што се региструје (и) као детерминологизација:

кичмен ... **а.** (обично одр.) *који се односи на кичму* (пр. кичмена мождина) → **б.** *фиг. карактеран, поносан, достојанствен.* – Може се бити гладан а непродат, невешт а кичмен (Велмар Јанковић В.).

4.3. Квалификација свих придева изразом *обично одр.* примењује се и кад у формирању њиховог значења подједнако учествују семе квалитета и релације:

опсесиван ... (обично одр.) *који се односи на опсесију, који проистиче из ње, који је изазива.* – Питање смрти једна је од опсесивних тема литературе (Киш Д.).

минералан ... (обично одр.) *који садржи минерал, минерале као један од својих састојака; који се односи на минерал, минерале и сл.* – Честице минералне морају бити у таквом стању да физичке силе могу њима слободно владати (Панчић Ј.).

4.4. Изразом *обично у ж. роду* у Р.САНУ се означавају и придеви којима се квалификују јединке женског пола. Будући да својим значењем квалификују специфичне особине тих јединки, ови придеви се у језику реализују само у женском роду:

дојан ... (обично у ж. роду) *која се музе, која даје млеко.* – У штали [има] ... пет дојних крава (Дончевић И.).

носећ ... (обично у ж. роду) *који у себи носи зачети плод ... који је у другом стању, бременит, гравидан, трудан.* – Недавно (је) стидљиво напоменула ... како је носећа (Ђоровић С.).

4.5. Код придева се среће и квалификација изразима са модификатором *обично* која се односи на значења настала поређењем компоненте квалитета у њиховом семантичком садржају са неким полазним стањем или особином:

позни ... 3. (обично у комп.) *који се збива, појављује или ће се појавити после оног времена о коме је реч.* – Ова књига садржи материјал, којим су се користили познији испитивачи (Скерлић Ј.).

нејак ... 1. в. (обично у комп.) *који поседује недовољну борбену моћ, способност, слаб (у војном, одбрамбеном погледу).* – Боље би било, да се наша земља похара и опали ... него ли да то буде, најпаче у садашње вријеме, када су наши душмани сваки дан нејачи (Петр. П. Њ. 1, 91).

5. Глаголи

5.1. Израз „обично у императиву“ у склопу дефиниција глагола кретања или физичке активности јавља се када императивност код њих фигурира као семантичко-прагматички комплекс. Употреба ових глагола у контексту подстицаја за отпочињање неке радње или активности мотивише настанак граматикализованих, експресивних значења:

оборити ... 1. а. *учинити да неко или нешто падне.* → **8. нар. в.** (обично у имп.) *фам. брзо, живо почети (игру, свирку и сл.).* – Кад хоће брже да заиграју, обично кажу свирачима: *обори!* (Павловић Ј.).

мрднути ... 1. а. ... *учинити мањи покрет, макнути.* → **2. г.** (обично у императиву) *показати какву активност.* – *Мрдни мало ... Твоје се ствари овде радо читају* (Сремац С.).

5.2. Код неких (прелазних) глагола изведених префиксима *о-* и *об-* који имају опште значење промене стања придавањем особине, у дефиницији основног значења јавља се израз *обично у трпном придеву* који сигнализује да се у језику ови глаголи употребљавају претежно у придевском значењу, у саставу именских предиката или атрибута у именичким синтагмама:¹²

12 Поступак према коме се у РСАНУ нека значења глагола илуструју примерима са трпним придевима у функцији правих придева у саставу предиката, односно правих придева уз именицу, критиковао је С. Танасић, наглашавајући потребу да се таква лексикографска пракса избегава када је то могуће (Танасић 2014: 153–154). Формирање засебних значења глагола уз помоћ формуле *обично у облику трп. пр.* представља једно од прелазних решења за овај проблем, утолико боље што је у начелу отворено за семантичко експлицирање придевских компоненти у глаголским значењима.

окужити ... (обично у трп. пр.) **1. а.** (некога) *изазвати* (у некоме, нечему) *заразу, инфицирати*. – Немој ме додиривати ... Ја сам окужена! (Вулић Н.).

оријентализовати ... (обично у облику трп. пр.) (у)чинити нешто *оријенталним, да(ва)ти нечему оријентално обележје*. – Културне традиције ... оријентализованог ромејства и словенски свежи нордизам – све је то ушло у једну реторту (Дворниковић В.).

обележити ... **1. а.** *ставити на некога, на нешто неку ознаку* → **3.** (обично у облику трп. пр.) ... **б.** *окарактерисати у негативном смислу, жигосати*. – Он је био већ обележен (Џонић У.).

5.3. Изразима са обично у речнику се обележавају и значења типа „стање“, „дешавање“ и сл. која су мотивисана безличном употребом личних глагола. До развоја ових значења долази у контекстима у којима из реченице изостаје синтаксички агенс:

завијати **1. а.** *умотавати у нешто* → **7.** (обично безл.) *осећати болове у виду грчева, чупати, јако болети*. – Завија ме у трбуху, на срцу (Вук).

остати **1. а.** *продужити свој боравак негде* → **10.** (обично безл.) **а.** *одлучити се за једну од више могућности*. – Нужно је да ... дознате ... на чему се остало, па да ме известите о свему (Медаковић Г.).

5.4. Употреба израза обично одрично у Р.САНУ се везује за случајеве у којима ти глаголи развијају секундарна значења типа „обратити пажњу“, „подносити“, „трпети“ и др., мотивисана њиховом негираном употребом (листу ових значења в. у: Марковић 2018: 121–124):

лепити ... П ~ се 1. а. спајати, причвршћивати лепљивом материјом → **3. б.** безл. (обично одрично) осећати вољу, потребу за нечим, милити се, свиђати се некоме. – Не могу, од неке туге не лепи ми се (Настасијевић М.);

зарезивати 1. засецањем правити зарез → **3.** (обично одрич.) обраћати пажњу на некога или нешто. – Не зарезујеш војну дисциплину! (Вукосављевић Ж.).

Природа модификатора обично и његов однос према модификаторима често и ретко

6.1. У горенаведеним примерима на теоријском плану могу се издвојити два појма: семантички садржај речи, и њено граматички мотивисано значење које је обележено модификатором *обично*.¹³ Семантички садржај речи и информација о њеном граматички мотивисаном значењу, која га допуњује, иницијално су раздвојени¹⁴ и стоје у инклузивном односу. Такав однос је присутан у основном значењу речи, или у неком од њених секундар-

13 Наведени појмови се у литератури обично означавају терминима *семема* и *грамема* (исп. Горган-Премк 1997: 44, 150, 157; Тафра 2019: 90–91).

14 У овом смислу правимо разлику у стилизацији речничких дефиниција које садрже граматичку категорију у споју са модификатором *обично*, и дефиниција које садрже само граматичку категорију као услов реализације значења речи. Како показује грађа изложена у овом раду, први тип дефиниција у РСАНУ је обично дат у основном облику одреднице (нпр. дефиниције „обично одричних“ глагола дате су у облику позитива и сл.), док се информација о облику речи даје у зони примера. Други тип дефиниција може бити стилизован тако да стоји у облику који је задат граматичким обележјем речи, нпр.:

грдан ... б. (у комп. и суперл.) *који је мање (најмање) вредности, гори (најгори).*

пилићара ... 2. мн. крупна оловна зрна, *сачма којом се гађају птице.*

них значења. Када је овај однос присутан у основном значењу, информација о граматички мотивисаном значењу речи придружена је архисеми (Гортан-Премк 1997: 44). Када је овај однос присутан у неком од секундарних значења, информација о граматички мотивисаном значењу речи је мотиватор настанка тог значења и његова веза са архисемом (остварена путем метафоре, метонимије и других механизма полисемантичког варирања).¹⁵

6.2. У природи описаних веза треба тражити и разлику између израза са модификаторима *обично*, *често* и *ретко* у речнику, који у пракси подразумевају низ прелазних случајева на скали између нулте и пуне парадигме.

6.2.1. Изразима са *обично* истиче се доминантни положај грамеме у семантичком садржају речи или неког њеног значења. На равни њене актуелне употребе у језику, то најчешће значи да се други граматички облици речи са истим значењем реализују у посебном, по нечему специфичном контексту.

6.2.2. Изразима са *често* наглашава се да се, у оквиру истог значења, реч употребљава и у неутралном, и у граматички мотивисаном облику. Тако нпр. за именицу **масноћа 1**. (често мн.) *масна материја биљног или животињског порекла која служи у исхрани и у индустрији* примери у Р.САНУ потврђују оба контекста употребе:

---

15 Аргумент који се у литератури обично наводи против овакве релативизације граматичког значења у семантици, а то је да се нпр. „један исти предмет не може истовремено појавити у количини од једнога примерка и у количини већој од једнога примерка“ (Плунгјан 2016: 98, у: Тафра 2019), валидан је за логичко резонување у коме је важно повући јасне границе између појмова, али не мора бити валидан и за лексикографско резонување, које оперише појмом вишезначности, као и односима појмовног обухватања и преклапања у значењу речи.

– и неутрални, *масноћа*, у пр.: Масноће има 12 пута више него пре рата (Влахов Д.);

– и мотивисани, *масноће*, у пр.: Масноће се налазе у сланини, масти, бутеру, маслу (Манојловић Б.).

Аналогно овом, нпр. за глагол **дозлогрдити** ... (често безл.) *постати несносан, неподношљив, дојадити, додијати* – примери у Р.САНУ такође потврђују оба контекста употребе глагола:

– и неутрални, лични, *дозлогрдити некоме*, у пр.: Дозлогрдио му страх од оца Јање (Радић Д.);

– и мотивисани, безлични, *дозлогрдило је*, у пр.: Гадно му дозлогрдило, што он не може доћи до ријечи (Крешћ С.).

6.2.3. Изразима са *ретко* такође се наглашава да постоји граматички мотивисано значење у семантичком садржају речи, али је његово постојање резултат нестабилности лексичке норме, која углавном потиче из ранијих синхроних пресека развоја српског језика. Тако се нпр. у Р.САНУ под именицом **накит** (ретко у мн.) *украси ... начињени од племенитих метала; ређе један такав украс* наводи један пример множине који датира с краја 19. века: „Она два три накита што су ту, њезина су“ (Беговић М.). Аналогно овом, нпр. под придевом **наредбени** ... (ретко неодр. наредбен, -а, -о) *који се односи на наредбе, који садржи наредбе* наведен је само један пример овог придева у квалификативном значењу и неодређеном виду, који датира из средине 19. века: „Наредбен је закон онда, кад му се свака, у послу, о коме је ријеч, дужан безувјетно у свакоме случају покоравати“ (Богишић В.).

Закључак

7.1. Метајезички изрази са модификатором *обично* у служби граматичких обележја речи указују на то да

се у дескриптивној лексикографији размишља о односу граматике и лексике као о виду језичке динамике, и то како у макросистему савременог српског језика, тако и у његовим микросистемима који су везани за сваку граматичку категорију понаособ. Анализа изведена у раду наводи на закључак да модификатор *обично* није сигнал апроксимације појављивања облика речи у језику, већ пре средство којим се идентификује грамема у семантичком садржају речи или неког њеног значења.

7.2. Разлике између израза са модификатором *обично* и оних са модификаторима *често* и *ретко* указују на то да се опису језичке динамике на равни „семантика–граматика“ у речнику додаје и прагматички аспект употребе речи са одређеним обликом и значењем у језику. Овај аспект је градиран на скали од пуне парадигме (метајезички изрази са модификатором *обично*), преко двојне парадигме (изрази са *често*), па до парадигме са архаичним и ређим реализацијама (изрази са *ретко*).

7.3. Метајезичке изразе са модификаторима *обично*, *често* и *ретко* требало би даље проучавати, обogaћивањем њихове примене у речнику новим теоријским знањима и исправљањем неуједначености на које се у литератури оправдано указује.

ИЗВОР

Р.САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–2019.

ЛИТЕРАТУРА

Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и*

- организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1990: Ирена Грицкат, „Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику“, *Наш језик* XXVIII/4–5, Београд, 214–223.
- Згуста 1991: Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost.
- Ивановић 2011: Ненад Ивановић, „Типичан граматички контекст речи и његова обрада у лексикографској пракси (на материјалу из Речника САНУ)“, *Проблеми историје, филологије, културе*, „Лексикографија и фразеографија у контексте славистици“. Магнитогорск – Новосибирск: РАН, 50–55.
- Јадацка 2006: Hana Jadacka, „Pluralia tantum w opisie leksyko-graficznym“, *LingVaria* 1/1, 161–169, <http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/720ebadd-b0b1-4ded-8b3b-993078d93793>.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, први део – слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматица стилских фигура*, Београд: Кантакузин.
- Марковић 2014: Александра Марковић, „Граматица у српским речницима“, *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси, колективна монографија*, Београд: Филолошки факултет, 69–91.
- Марковић 2018: Александра Марковић, „Значај неких колигационих склоности глаголских сублексема за семантику и синтаксу (на грађи из описних речника српског језика)“, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 47/1, Београд: МСЦ, 117–125.
- Милосављевић 2021: Бојана Милосављевић, „Парентезе у лексикографској дефиницији“, *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема, зборник научних радова*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 189–203.
- Николић 2002 ²[2014]: Мирослав Николић, „Утврђивање

- одреднице у српској лексикографији“, *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси, колективна монографија*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 61–68.
- Пешикан 1977: Митар Пешикан, „Лексикализација множине именица и обрада ове појаве у рјечницима“, *Зборник радова поводом 70-годишњице живота академика Јована Вуковића*, Сарајево: АНУ БИХ, Посебна издања, књ. 6, 339–347.
- Пипер *et al.* 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић *et al.*, *Синтакса савременог српског језика, проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Ристић 2006: Стана Ристић, „Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику“, *Наш језик XXXIV/1–2*, Београд, 131–140.
- Ристић 2015: Стана Ристић, *Грамматички и когнитивни аспекти лексичког значења*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Спасојевић 2021: Марина Спасојевић, „Утицај семантике на морфолошке категорије придева на -(А)Н/-НИ у српском језику“, *Актуелна питања морфологије и творбе р(и)јечи српског језика*, Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 101–136.
- Танасић 2014: Сreto Танасић, *Синтакса пасива у савременом српском језику*, Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ.
- Тафра 2017: Branka Tafra, „Gramatička polisemija“, *Putevima reči, zbornik radova u čast Darinki Gortan Premk*, Beograd: Filološki fakultet, 563–575.
- Тафра 2019: Branka Tafra, „Gramatička višeznačnost kategorije broja“, *Croatica XLIII / 63, Zagreb*, 79–103.
- Томић 2019: Бојана Томић, *Именске речи које се јављају само у множини у српском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Упутства за израду Речника САНУ*, интерни спис Института за српски језик САНУ.

Nenad B. Ivanović

DICTIONARY GLOSSES CONTAINING THE MODIFIER
USUALLY USED IN DEFINING THE GRAMMATICAL
FEATURES OF WORDS (BASED ON THE SASA
DICTIONARY)

Summary

This paper presents an analysis of morphosemantic and syntactic aspects which underlie the lexicographers' use of dictionary glosses containing the modifier *usually* (*obično*) pointing to the grammatical features of words (e. g. *usually in plural, usually in imperative, usually in participle form*, etc.). We approach the chosen topic from two standpoints: 1) the meaning of the modifier *usually* in lexicographic metalanguage, and 2) differences between glosses with the modifier *usually* and those containing modifiers *often* and *rarely*, which are also used in the SASA Dictionary. We present the first standpoint through lexico-grammatical and semantic analysis of dictionary glosses containing the modifier *usually* used in the lexicographic description of nouns, adjectives and verbs. The second standpoint is examined through the comparison of pragmatic features of nouns, adjectives and verbs containing the glosses with the modifier *usually, often* and *rarely* in the SASA Dictionary.

Keywords: descriptive lexicography, lexicographic metalanguage, grammar, semantics, Serbian language.

Душанка С. ВУЈОВИЋ^{1*}
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Hankuk University of Foreign Studies
Faculty of East European & Balkan Studies
Department of South Slavic Studies

Бранко МИЛОСАВЉЕВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Факултет техничких наука

811.163.41'366.5:811.163.41'373

О ПРОГРАМУ ЗА УНОС И ОБРАДУ РЕЧИ НОВОГ ВИШЕТОМНИКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ИЗ ЛЕКСИКОГРАФСКОГ УГЛА

Крајем 2020. године, започет је интензивнији рад на пројекту израде новог вишетомног речника савременог, стандардног српског језика, под окриљем Матице српске. Новим вишетомником наставља се традиција израде стандардних речника започета издавањем шестотомног Речника српскохрватског књижевног језика (1967–1976) и једнотомног Речника српског језика (2007). Будући да ново време захтева и нове приступе самој техници израде речника, један од почетних корака био је израда програма за унос и обраду речи. Пошто за српски језик не постоји такав специјализовани програм, задатак није био лак јер смо почели од нуле. Израда програма захтевала је сарадњу програмера и лексикографа који говоре различитим стручним језицима, а морају добро да се разумеју. У раду

---

1 * dusanka.vujovic@ff.uns.ac.rs

се износе основне информације о речнику као и о делу програма који служи за лематизацију речи.

Кључне речи: лексикографија, речник савременог стандардног српског језика, лематизација, програм за унос и обраду речи

Основни подаци о новом речнику

Лексика српског језика која је описана у нашим речницима књижевног и народног језика јесте лексика која је прикупљана до друге половине 20. века. Већ дуго постоји потреба у нашој култури и друштву уопште, за новим речником који ће пописати и описати савремену лексику српског језика. Матица српска носилац је пројекта израде вишетомног речника стандардног српског језика и иако се о том пројекту размишља и говори већ дуго, први конкретни кораци учињени су тек крајем 2020. године. Тада је на чело пројекта дошла Рајна Драгићевић и са тимом који се бави лексикографским пословима у Матици српској учинила прве конкретне кораке у изради новог речника којим се наставља традиција израде стандардних речника у Матици српској, започета издавањем шестотомног Речника српскохрватскога књижевног језика (прва књига објављена је 1967, а шеста 1976. године) и једнотомног Речника српског језика (2007. године) у коме има нешто новијих речи, али оне нису системски ни екцерпирание ни уношене.

Нови Матичин вишетомник концепцијски се наслања на постојеће речнике, али, наравно, унеће и неке новине. Једна од новина је и сам начин израде речника и прикупљања грађе за њега. Прво питање приликом израде тако великих речника обично је шта представља корпус за његову израду. Корпус, односно списак дела за

ексцерпцију сачинили су чланови Редакционог одбора новог речника, угледни професори књижевности и језика, имајући у виду тип и потребе речника. У корпус су ушла дела угледних и награђиваних српских писаца са простора на којима се српски језик говори, дневне новине и часописи, уџбеници за основну и средњу школу као и факултетски уџбеници, разни приручници, научна и стручна литература, преведена књижевна дела, други речници и доступни писани извори који представљају транскрипте говорног језика. Будући да нам рачунарска технологија омогућава да у корпус уносимо целокупна дела, искористивост грађе биће максимална.

Одлучено је да се у речник неће уносити околионализми, регионализми, историзми, дијалектизми и периферна лексика која је у грађи потврђена једним примером или изузетно малим бројем примера. Колико год то буде било могуће искористиће се грађа из постојећих електронских корпуса, али речник ће имати сопствени богати електронски корпус који је тренутно у развоју и који ће нам омогућити laku претрагу као и ексцерпцију изабраних примера.

План је да у Речнику буде обрађено а затим и објављено прво у штампаној, а онда и у електронској форми око 150.000 речи које ће бити потврђене у изворима из друге половине XX и првих деценија XXI века. Овај речник користиће лингвисти за своје научне радове, али и новинари, писци, медијски и маркетиншки стручњаци, као и сви који се у свом послу служе српским језиком и стало им је да улепшају и обогате свој језички израз. Речник ће моћи да послужи и као приручни речник синонима и антонима, зато што ће дефиниције обрађених речи садржати и податке о њима. Корисник ће у речнику моћи да се обавести и о акцентима речи, јер ће одреднице бити акцентоване, а богата листа квалификатора којима ће речи и њихова значења бити обележени омогућиће

корисницима, нарочито онима који српски усвајају као страни језик, да се информишу о статусу обрађене речи или неког њеног значења у лексичком систему савременог српског стандардног језика.

Новину у изради овог речника представља сама техника уноса и обраде података. Ново време захтева и нове приступе самој техници израде речника тако да је један од почетних корака за ауторски тим био израда програма за унос и обраду речи. Пошто за српски језик не постоји такав специјализовани програм, задатак није био лак јер смо почели од нуле. Израда програма захтевала је сарадњу програмера и лексикографа који говоре различитим стручним језицима, а морају добро да се разумеју. Могуће питање у вези са израдом програма јесте зашто нисмо одлучили да узмемо неки од програма који су познати и одавно се користе у лексикографском свету као што је нпр. *Sketch Engine*. Одговор лежи у чињеници да би сваки од програма морао да се дорађује за наше потребе јер лексикографска обрада речи нашег језика понекад је вишеструко сложенија од обраде речи у већини других језика. Сложеност обраде огледа се у варијантама речи које иду од оних изговорних варијанта у екавици и ијекавици, па преко акценатских варијаната које су веома специфичне до морфолошких, творбених и лексичких варијаната. Да смо узели неки од постојећих програма, дораде би биле скупе и дуготрајне. Уз сарадњу са одличним програмером и редовним професором рачунарства на новосадском Факултету техничких наука, Бранком Милосављевићем, започели смо израду програма за унос и обраду лексикографских јединица, који је, у време писања овог рада, скоро завршен. Лексикографи Матице српске почели су да користе програм за унос почетног индекса речи односно леве стране речника (лема) у јулу месецу 2021. и до фебруара 2022. унето је око 77600 одредница са основним граматичким

информацијама. Тај број ће се увећавати и план је да када корпус буде спреман за употребу списак речи буде проширен новим лексемама из корпуса до планираних око 150000 хиљада речи. Основни индекс, који је до сада унет, преузет је већином из једнотомног Речника српског језика Матице српске, а нове речи ће се уносити према фреквенцији коју буду имале у корпусу. И за речи које су до сада унете,¹ а које су преузете из Матичиног једнотомника важи то да уколико буду потврђене са довољним бројем примера у корпусу, биће задржане, а ако их нема у довољном броју неће бити укључене у речник.

Израда корпуса представља другу фазу информатичког посла и будући да још није завршен, са уносом нових речи почећемо по његовом завршетку. Упоредо са израдом програма за скупљање и обележавање корпуса ради се и на прикупљању грађе за корпус, њеном скенирању и пребацивању у електронски читљив формат.

У вези са софтверском архитектуром информационог система за израду речника, она је, наравно, веома сложена и детаљи о њој за нас лингвисте прилично су неразумљиви, али навешћемо ипак неколико најбитнијих општих елемената структуре.

Информациони систем за подршку развоју новог *Речника српског језика* сачињен је као веб апликација која се састоји из неколико најважнијих компоненти. Све компоненте система, као и алати коришћени за развој, доступни су у облику отвореног кода на интернету и њихово коришћење не изискује плаћање лиценци.

Подаци који се складиште у програму могу бити структурирани (са препознатљивом структуром) и неструктурирани (са унапред непознатом структуром). За структуриране податке као што су на пример подаци

---

1 Овде не мислимо само на речи већ и на сва значења полисемних речи која ће бити детаљно проверавана.

о одредницама, метаподаци о публикацијама и подаци о речима које чине корпус, користи се релациона база података *MySQL* која је врло популарна за складиштење информација, њихов унос и обраду.

За чување фајлова који представљају неструктуриране податке - на пример, генерисане верзије речника у *Word* и *PDF* формату, као и фајлове докумената који чине корпус - користи се фајл-систем сервера на коме се извршава веб апликација.

Као сервис за ефикасно претраживање текстуалних података користи се *Elasticsearch*. Он омогућава брзу претрагу, анализу и индексирање велике количине података.

Програм се састоји од два дела, серверског и клијентског. Серверске функције система преваходно су намењене правилном руковању подацима - имплементирани су помоћу *Python* програмског језика и радног оквира *Django*. Клијентски део система представља кориснички интерфејс система који се извршава у веб читачу а имплементиран је помоћу *TypeScript* језика и радног оквира *Angular*. За приступ систему довољно је користити неки од савремених веб читача, на пример *Google Chrome* или *Mozilla Firefox*.

И за крај овог техничког приказа важно је напоменути да се за генерисани садржај речника користи један веома леп и квалитетан домаћи серифни фонт Дијакритика који је јавно доступан, а испуњава потребне техничке и типографске стандарде, пре свега за правилно приказивање српског курзива и одговарајућих акцената. Ауторка овог фонта је Оливера Стојадиновић, редовна професорка Факултета примењених уметности у Београду.

Изглед програма (кориснички интерфејс), на први поглед релативно је једноставан, али иза тог интерфејса крије се много функција програма које омогућавају лексикографима унос релевантних података. За ову прилику

приказаћемо основне могућности лематизације како би се стекао један општи увид у тај део програма, а детаљан опис свих функција као и унос и обележавање значења, оставићемо за неку другу прилику јер би он захтевао обим рада који далеко превазилази задате оквире.

Подаци који се уносе подељени су у две категорије – у једној се налазе они подаци које очекујемо да видимо у штампаној верзији речника, а у другој се налазе они подаци који су потребни за електронску верзију речника и који не морају да буду видљиви у штампаном издању. Тако на пример, за сваки глагол уноси се вид и род иако се род глагола обично не наводи у речничком чланку. За сваки унети податак који није предвиђен да се појави у штампаној верзији речника, постоји могућност да се унесе у њу, уколико се за тим укаже потреба.

Постојање различитих варијаната речи, од оних акценатских преко морфолошких, творбених, лексичких, па до различитих варијаната изговора у екавици и ијекавици, веома је усложило израду дела програма за лематизацију речи. Слика бр. 1 показује изглед непопуњеног почетног поља за унос података, а слике 2, 3 и 4 показују попуњена почетна поља за именицу *кукурек* (сл. 1), глагол *узећи* (сл. 2) и придев *усредсређен* (сл. 3) која омогућавају приказ основних граматичких информација о унетим речима. О детаљима уноса овде неће бити речи јер то захтева сложени приказ свих функција које програм има, а њих је много те за то овом приликом немамо довољно простора.

 Речник српског језика Претрага

[обрада]

Реч:

Врста:

Род:

Наставак:

Варијанта:

Квалификатори:

No results found

Додатне информације:

Р.бр. хомонима:

Статус:

Сл. 1 – Изглед почетног поља за унос података

Речник српског језика

кӯкӯрѣк [обрада]

Реч: кӯкӯрѣк кӯкӯријек

Врста: именица Подврста

Род: мушки

Наставак: -а -а

Варијанта: кукӯрѣк кукӯријек
 -ека -ијека
 Род
 варијанте су равноправне

Квалификатори: Претражи бот

агр адм аер ак

Додатне информације:

Рбр. хомонима: 1

Статус: За обраду

кӯкӯрѣк¹, -а и кукӯрѣк, -ека јек. кукӯријек, -а и кукӯријек, -ијека и бот.

OK

Сл. 2 – Изглед почетног поља са унетом именицом *кукӯрѣк*

Речник српског језика

ућећи [обрада]

Реч: (се)

Врста:

Наставак:

Презент:

Варијанта:

Глаголски вид:

Глаголски род: **прикажи**

има посебна значења за - се

Квалификатори:

Претражи

агр
адм
аер
ак

Додатне информације:

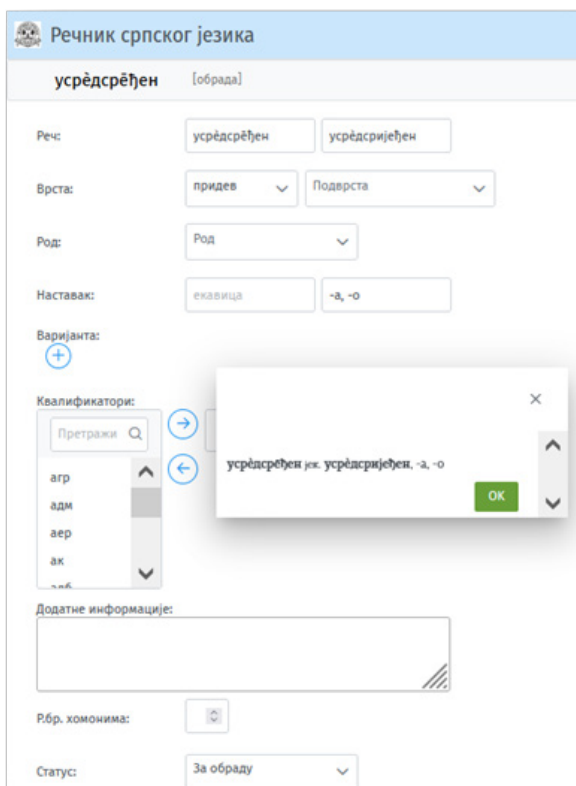
(3. л. мн. уцѣѣју јек. уцијѣѣју; аор. усекох, усеће јек. усијече; трп. ус(ј)ечен, -а)

Рбр. хомонима:

Статус:

ућећи, уцѣѣм јек. ујећи, уцијѣѣм свр. прол. (3. л. мн. уцѣѣју јек. уцијѣју; аор. усекох, усеће јек. усијече; трп. ус(ј)ечен, -а)

Сл. 3 – Изглед почетног поља са унетим глаголом *ућећи*

Сл. 4 – Изглед почетног поља са унетим придевом *усредсређен*

На сличан начин уносе се и све остале врсте речи. У сваком тренутку могуће је прегледати како ће реч изгледати у коначној верзији речничког текста и унети евентуално неке измене. Тај прозор у коме се види изглед унете речи и сва њена граматичка обележја види се на сликама 2, 3 и 4. Онако како одредница изгледа у том прозору изгледаће и у штампаној верзији речника.

На слици бр. 2 имамо изглед почетне обраде именице *кукурек*. Реч смо акценovali, унели и акценовану ијекавску варијанту и обележили врсту речи. Иако се пода-

так о врсти речи на овај начин не приказује у речничком тексту, потребан нам је због претрага које ће бити могуће вршити у електронској верзији речника. Даље смо унели обележје рода, затим наставке за генитив једине основних варијанти, акценатску варијанту и за екавску и за ијекавску форму као и наставке за генитив обе акценатске варијанте. Маркирали смо и поље за равноправност варијанти што нам у приказу омогућава да се варијанте појављују једна за другом са везником. Да је варијанта неравноправна налазила би се у загради која се аутоматски додаје ако се не маркира поље за равноправност варијаната. На крају овог дела уноса обележили смо и квалификатор *бот*. Поље за унос додатних информација нам обезбеђује да унесемо граматичка обележја која варирају и која нису обавезно присутна у лематизацији. На крају смо именицу *кукурек* индексирани бројем 1 у суперскрипту што је ознака да је она прва од две речи или прва у низу речи које се исто пишу али имају различита значења која нису производ полисемије.

На слици бр. 3 приказан је унос глагола *узећи*. Глагол је акцензован и унет у облику инфинитива. Затим смо унели акцензовану ијекавску варијанту као и обележје врсте речи које се неће видети у приказу речничког текста. Након тога смо унели акцензоване облике презенте за обе варијанте. Следећи су подаци о глаголском виду и роду. Пошто се глаголски род иначе не уноси у речнички чланак, посебно смо га маркирали како би за овај глагол био приказан. Пошто се у значењима појављује облик *узећи се* са повратном заменицом и то смо маркирали како би нам се касније приликом уноса значења са повратном заменицом отворило посебно поље за то. И на крају смо унели додатне информације о форми 3. л. мн. презенте, о форми аориста и трпног глаголског придева.

Слика 4 показује основни унос придева *усредсређен*. И њега смо акцензованог унели у екавској и ијекавској

варијанти. Обележили смо га по врсти речи, али ни код придева се то обележје не уноси посебно у речнички чланак. На крају смо унели наставке за женски и средњи род као обавезне елементе речничког чланка придева.

Слично изгледају поља за унос свих осталих врста речи. Код непроменљивих речи обележава се само врста речи, а код променљивих се уносе основне и релевантне граматичке информације.

Електронски унос и обрада података омогућавају нам добијање различитих врста извештаја. На слици број 5 налази се табела са бројем унетих речи и знакова по лексикографу (обрађивачу). У табели смо за ову прилику избрисали имена лексикографа, али у оригиналној верзији може се пратити на дневном, недељном и месечном нивоу број унетих и обрађених речи и знакова за сваког лексикографа понаособ као и укупан број унетих речи и знакова.

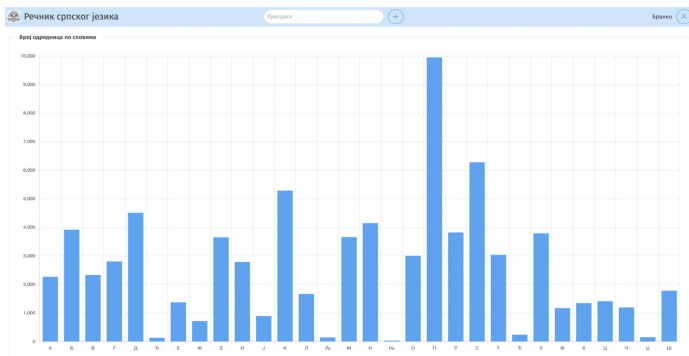
Речник српског језика

Динамика обраде

Обрађивач	Скупљено		Запуњено	
	# садржења	# знакова	# садржења	# знакова
	40007	1020530	1	27
	14444	196525	0	0
	18207	443171	0	0
	24	717	0	0
	4487	113279	0	0
	427	6759	0	0
УКУПНО	77596	1782881	1	27

Сл. 5 – Табела са бројем унетих лексема и знакова појединачно и укупно

Један од извештаја доноси нам и број унетих речи по словима. За ових 77596 речи које су до сада лематизиране извештај по броју слова налази се на слици бр. 6.

Сл. 6 – Приказ броја речи по словима

Осим наведених извештаја могуће је креирати и многе друге због чега је важно да се подаци уносе што је могуће више сегментирано, јер оно што у напред не предвидимо да ће нам касније требати у претрагама, највероватније нећемо моћи ни да пронађемо односно претражимо аутоматски у електронској форми и унесемо у нове извештаје.

У овој фази посла свакодневно се аутоматски креира документ у PDF формату са свим подацима који су унети у речник, што укључује и ажурирање евентуалних измена оног што је раније унето. Тренутно се тај документ простира на 663 странице. Све што се у њему налази изгледа тачно онако како ће изгледати и у штампаној верзији речника. Пример за то налази се на слици бр. 7.

усељѐник, -йќа м
 усељѐнйчќй, -ѧ, -ѡ
 усељѐње с
 усељив, -а, -о
 усећи, усѐчѐм јек. усећѐи, усијѐчѐм свр. прел. (3. л. мн. усѐкѹ јек. усѐјѐкѹ; аор. усекох, усеће јек. усејече; трп. ус(ј)ечен, -а)
 усѐцати (се), усецѧм (се) јек. усијѐцати (се), усејѐцѧм (се) несвр.
 усец(к)ати јек. усец(к)ати, -ѧм свр.
 усејурно прил.

Сл. 7 – Пример изгледа речника у PDF формату

Следећа фаза програмерског посла јесте израда програма за прикупљање корпуса и његово повезивање са програмом за унос речи. Након те фазе, када будемо имали на једном месту све речи, лексикографи ће моћи да додају у речник новију лексику након чега ће моћи да почну и са формирањем значења речи предвиђених да уђу у нови вишетомни речник савременог српског књижевног језика у издању Матице српске. Речник ће прво бити објављен у папирном облику, а онда, ако буде услова, надамо се и као електронско издање.

Овим радом желели смо да прикажемо прве кораке у изради новог Матичиног вишетомника. Лексикографски послови дуготрајни су и њихови резултати виде се тек после много година. То важи и за овај речник на који се, надамо се, нећемо предуго чекати јер на њему посвећено ради вредна група лексикографа у Матици српској са сарадницима и уредницима.

LITERATURA

- РМС 1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСЈ 2011: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска

Dušanka Vujović
Branko Milosavljević

ABOUT THE PROGRAM FOR ENTERING AND
PROCESSING THE WORDS OF THE NEW
MULTIVOLUME DICTIONARY OF MATICA SRPSKA
FROM A LEXICOGRAPHIC POINT OF VIEW

Summary

At the end of 2020, more intensive work began in Matica srpska on the project of creating a new multivolume dictionary of contemporary, standard Serbian language. The plan is to publish first in printed and then in electronic form about 150,000 words that will be confirmed in sources from the second half of the XX and the first decades of the XXI century. This dictionary will be used by linguists for their scientific works, but also by journalists, writers, media and marketing experts, as well as all those who use the Serbian language in their work and care about their language. New in the planning of this dictionary is the technique of data entry and processing. New times require new approaches to the technique of creating a dictionary, so one of the initial steps was to create a program for entering and processing words. The paper presents the basic procedures for word lemmatization.

Keywords: lexicography, dictionary of contemporary standard Serbian language, lematization, word input and processing program

Светлана М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ БЈЕЛИВУК*
Институт за српски језик САНУ
Одсек за стандардни језик

811.163.41'373:811.163.41'36

КОНЦЕПЦИЈА ПОЈМОВНИКА СРПСКИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ ТЕРМИНА – ИЗАЗОВИ И МОГУЋА РЕШЕЊА

Овај рад бави се проблемима концепције *Појмовника српских лингвистичких термина*, одређивањем микро и макроструктуре овог типа речника, као и питањима лексикографске обраде лингвистичких (и граматичких) термина. Анализирани су различити приступи у изради ове врсте речника. Анализа је подразумевала најпре анализу лексикона и речника који се баве лингвистичком терминологијом с једне стране, а затим теоријске радове о питањима израде терминолошких речника уопште, па тек онда и лингвистичких и граматичких. Циљ рада био је пронаћи одговарајућа решења за све фазе израде новог савременог речника српске лингвистичке терминологије, електронске и штампане верзије.

Кључне речи: лингвистичка терминологија, српска терминологија, лексикографија

1. Уводне напомене

Тема овог рада намеће најпре неколико напомена о томе шта је *Појмовник српских лингвистичких термина*

---

1 * s.slijepcevic@gmail.com

(ПСЛТ). У питању је пројекат који се од 2021. године реализује у оквиру Одсека за стандардни језика и у коме учествују сарадници и из осталих одсека Института, у зависности од својих ужих компетенција. Тренутно на њему ради десет сарадника и троје стипендиста. Циљ је израда савременог специјалног академског речника, при чему се под савременим специјалним речником (речником специјалне лексике, терминолошким речником) подразумева појмовник у којем су пописане и описане специјалне јединице и појмови карактеристични за одређену област знања једног или више језика (Јовановић 2017а: 191), у овом случају реч је о кључним лингвистичким терминима који су заживели у србистици. У досадашњим речницима и енциклопедијама, како је то више пута примећено, изостају нови термини, подаци о распрострањености тих термина, варијантности и сл. (Драгићевић 2003, Јовановић 2017а; Левушкина, Јовановић 2018), те је циљ при изради овог речника и те недостатке надоместити. Такође, циљ није дати попис свих употребљених термина у лингвистичким радовима који се тичу српског језика, о чему ће посебно бити неколико напомена. Како би се концепт *Појмовника српских лингвистичких термина* израдио, било је неопходно анализирати досадашњи приступ у изради ове врсте речника на примерима постојећих лексикона, речника и енциклопедија, анализирати досадашњу литературу о овом питању, те синтетизовати закључке и применити одговарајућа решења, потекла из добре лексикографске праксе и/или предложена у складу са новијим тенденцијама у лексикографији и терминологији, те ускладити их према постављеним циљевима и намени појмовника.

2. Преглед литературе

О неопходности једног оваквог пројекта на српском језику досад је било речи у многим радовима и публикацијама и у више наврата последњих деценија, о чему највише сведоче радови објављивани у зборницима који су резултат проматрања на конференцији Научни саста-нак слависта у Вукове дане, почев од зборника из 1988. године, у коме је обрађена тема терминологије у теорији и пракси, затим оних у периоду од 2002. до 2005. године, у којима се обрађују појединачна питања термилошке стандардизације лингвистичког описа савременог српског језика, а нарочито о потреби израде оваквог речника све-доче резултати рада Термилошке комисије при Међуна-родном славистичком комитету, као и студије објављене у зборнику *Српска терминологија данас* (2017). Ова тема окупира подједнако и лингвисте који се баве савременим језиком, и оне који језик изучавају из дијахроне перспе-тиве. Поред великог броја радова о појединачним терми-нима, о лингвистичкој терминологији у 19. веку израђена је и монографија *Српска језикословна терминологија у 19. веку* Ане Мацановић, којој је претходила докторска дисертација. Имајући у виду све поменуте радове, збор-нике, речнике и монографије, пре неколико година Владан Јовановић примећује следеће: „оно што је досад урађено у српској лингвистичкој термилошкој лексикографији, односно на опису лингвистичких термина није сразмерно броју радова и монографских публикација који припадају науци о српском језику” (Јовановић 2017б: 262).

Сви поменути радови и публикације значајно су утицали на израду концепта *Појмовника српских линг-вистички термина* у смислу смерница за попис тер-мина, макро и микроструктуре речничког чланка, избора приступа итд., што ће у овом раду бити пред-стављено.

3. Припремне фазе у изради

Појмовника српских лингвистичких термина

У припремним фазама рада на овом пројекту најпре је, на основу различитих извора, сачињен оквиран списак лингвистичких термина, при чему смо издвојили око 900 термина за које је у наредној фази прикупљана грађа. Као основни извори за сачињавање списка појмова, а касније и за прикупљање грађе, послужили су: *Enciklopedijski leksikon. Srpskohrvatski jezik*, (ur. Asim Peco, Živojin Stanojčić, 1972), *Енциклопедијски речник модерне лингвистике* Дејвида Кристала (1999), *Школски речник језичких термина и појмова* Јовице Вуксановића (2003), *Граматичка терминологија* Александра Белића и Стјепана Ившића (1932), вишејезични *Речник лингвистичке терминологије* Наде Ђокић (2001), *Граматички и лингвистички појмовник* Милице Радовић Тешкић (2011), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Речник српског језика* Матице српске, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* Рикарда Симеона, *Српска енциклопедија*, али и следеће граматике и монографије: *Граматика српског језика* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, *Нормативна граматика српског језика* Предрага Пипера и Ивана Клајна, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица* (у редакцији Милке Ивић), *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (у редакцији Предрага Пипера), *Лексикологија српског језика* Рајне Драгићевић, *Стилистика и граматика стилских фигура* Милоша Ковачевића, *Функционални стилови* Бранка Тошовића. При сачињавању списка потенцијалних одредница проверавали смо и регистре појмова у монографским издањима како бисмо допунили грађу претходно скупљену из енциклопедија, лексикона и речника. С тим у вези значајни су нам били предметни индекси у поменутој *Лексикологији српског*

језика, Функционалним стиловима итд.

Као додатни извори користили су нам терминолошки речници (једнојезични и двојезични), појединачни радови који се баве одређеним терминима, монографске студије и докторске дисертације у којима се обрађују поједина питања (попут докторске дисертације Марине Спасојевић *Глаголи на -(j)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспект, Весне Ђорђевић Видски парњаџи у српском језику (имперфективни глагол : перфективни глагол изведен префиксима за-, из-, на-, о-, по-, с- и у-), Бојане Томић Именске речи које се јављају само у множини у српском језику, Јованке Милошевић Синтаксички и семантички статус адвербијалних допуна у српском језику итд.); тако су поменути студије искоришћене за допуну терминологије у сфери синтаксе глагола, односно морфологије именица итд., као и *Slovník slovanské lingvistické terminologie* (Jedlička, A., 1977–1979), *Словарь славянской лингвистической терминологии. Dictionary of Slavonic linguistic terminology*, вишејезични словенски лингвистички терминолошки речник, плод заједничког општесловенског пројекта Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта у другој половини прошлога века у Прагу; где су дати лингвистички термини еквивалентни терминима из различитих словенских језика; *Речник лингвистичких термина* О. Ахманове и iSybislaw,² речник славистичке библиографске базе, који представља регистар термина из области славистичке лингвистике свих словенских и енглеског језика*

У следећој фази, на основу ширег списка извора, прикупљана је грађа, тако што су се ексцерпирале речничке дефиниције, појмовна одређења из монографија и студија, као и коментари и напомене у вези са њима, зато

2 Доступан на: <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/Main.do>

што је циљ био да обрађивачи имају што шири контекст за почетак обраде. Ексерцирана грађа само је полазиште обрађивачима за даље истраживање о одређеном појму. Примера ради, о метафори постоји мноштво различитих становишта, бројни радови, монографије, чак и читави зборници, што обавезује сараднике да се упознају са актуелним струјама и аспектима изучавања одређеног појма, те је њихов задатак да то сублимирају у речничком чланку, да нађу меру, али и да буду што информативнији. Иза неких одредница стоје, заправо, мале лингвистичке студије.

4. Методологија и макроструктура *Појмовника*

У припремним фазама сачињена је и пројектна документација, која се састоји из следећег: Упутство за ексерпцију, Упутство за обележавање испоређивања, Пример чланка, Упутство ауторима како да поступају и како да обележавају термине у речничком чланку који ће добити статус засебне одреднице. Овде дајемо пример Упутства за ексерпцију.

Упутство за ексерпцију грађе

Из сваког извора (датог у документу Извори) прикупити дефиниције и појмовна одређења за одреднице дате у документу Одреднице.

Пре сваке дефиниције навести скраћеницу извора (као што је дато у документу Пример).

Из *Речника САНУ* и *Речника српскога језика* Матице српске узимати само дефиниције које су означене квалификатором грам. или лингв. односно оне у којима је недвосмислено јасно да се употребљавају у лингвистици, граматички, филологији. Дакле, ако је одредница нпр. *субјекат*, у Речнику МС она има два значења (једно граматичко, друго из домена права), преузети само прво значење.

Напомена: У речник уносити само стручне термине и њихова значења, а у случају термина од вишезначних речи бележимо само ускостручна значења.

Ако у неком од извора не постоји термин, проверити синоним (придев–адјектив; компарација–поређење). Затим, проверити и да ли постоји истокоренска реч која би покривала значење или домен употребе и узети ту дефиницију уз напомену да стоји уз другачију одредницу: нпр. у нашем списку одредница стоји *бинарна опозиција*, али у неком извору постоји *бинарност*. У том случају, додати нашем списку *бинарност*, а затим ексцерпирати грађу. Молим вас да у обзир узимате све деривате и да њихов облик у извору назначите.

Није потребно бележити акценат.

Није потребно бележити граматичке квалификаторе.

Из књига (граматика и монографија) узимати само дефиниције и појмовна одређења (ако их има, у Примеру је реч о субјекту из Станојчић–Поповић) и евентуално синониме. Нпр. ако не постоји за *агенс*, али у загради стоји *вршилац радње*, забележити и то.

Када је реч о методологији, начињено је најпре кратко упутство о начину обраде грађе које се током процеса дорађује и допуњује у зависности од проблема на које обрађивачи наилазе. Уз упутство дати су и примери одредница. Како би обрада била што уједначенија, дате су и техничке и методолошке напомене.

Када је прикупљена грађа за првобитни оквирни списак, почели смо са примарном обрадом и досад је обрађено око 350 одредница.

На основу изложеног, већ се могу наслутити први проблеми на које смо наишли при концепцији макроструктуре: који термини припадају лингвистичкој терминологији, а који не припадају; да ли узети у обзир све термине (чак и оне који су само једном употребљени или које употребљава само један аутор). Судаћи према литератури

посвећеној питању одређења термина према другим наукама и научним дисциплинама, ово је једно од централних питања терминологије (Јовановић 2018а, 2018б). У нашем случају, проблематично је одређење лингвистичког термина, с једне стране, према граматичком термину, али и према терминима из области филологије и књижевности с друге стране, па тек онда према онима који долазе из симбиоза и интерференција лингвистике с етнологијом, социологијом, антропологијом, културологијом, психологијом, когнитивним наукама итд.

При изради *Појмовника српских лингвистичких термина* водили смо се препоруком датом на основу детаљног истраживања односа између појмова *српски лингвистички термин* и *општи лингвистички термин* у раду *Електронска форма Речника САНУ као извор за израду речника српске лингвистичке терминологије* Владана Јовановића и Ружице Левушкине, те смо се определили за рад на појмовнику српске лингвистичке терминологије. Дакле, поред општелингвистичких термина уврстили смо и термине специфичне за изучавање српског језика и из дијахроне и из синхроне перспективе, а нисмо уврстили термине из области књижевности, реторике (изузев стилских фигура, који припадају и пољу стилистике).

У попис појмова досад нису ушли термини који су спорадично употребљавани, али ће на неки начин њихов недостатак у самом списку одредница бити надомештен њиховим помињањем у речничком чланку, уз ограду да су у питању мање фреквентни, архаични или мање заступљени термини (нпр. термин *фуга* за везану основу, *трансфигурација* за конверзију, *ламинар* за сонант, *абрупни глас* за експлозиве и сл.). И овде смо се водили речима В. Јовановића: „Најидеалнији, али и најсложенији пут којим би се могла спровести стандардизација лингвистичке терминологије и израдити речник лингвистичких термина јесте да се барем над кључним тер-

минима спроведе детаљна анализа о њиховом значењу, употреби, језичкој правилности” (Јовановић 2020), уз уважавање става П. Милосављевића, који сведочи не само о захтевности при изради овог типа речника већ и о многим потенцијалним тешкоћама: „Најзад, и са становишта прагматике, термини не могу да имају стабилно значење: променљив је и чинилац за кога термини имају значење: променљив је прималац. Практично нема два потпуно иста примаоца, па не може да буде ни два потпуно иста значења истог термина” (Милосављевић 1988: 41).

Када је реч о макроструктури овог појмовника, будући да је планирана и електронска и штампана верзија, одлучили смо се за азбучни списак одредница, при чему ће преко испоређења на крају одреднице бити омогућено тематско повезивање. У том смислу, електронски речник биће лакши за тематско повезивања јер је идеја да се аотирају сви термини који се употребљавају и у речничком чланку, те да повезница води до речничког чланка у ком су они обрађени.

5. Микроструктура Појмовника

Тежећи да, при обради, дамо што више релевантних информација о одређеним терминима, одлучили смо се за полуенциклопедијски приступ. Под енциклопедијским приступом подразумевамо да се одреднице дефинишу на основу појмовне организације, држећи се хијерархије појмовних веза, а не граматичких. Док полуенциклопедијски приступ подразумева, заправо, редукованији енциклопедијски приступ у погледу исцрпности информација. Другим речима, при формирању чланка водили смо се питањима постављеним у раду Р. Драгићевић: „Да ли би требало изнети све поделе, различите приступе, од оних екстремних (да, на пример, синони-

мија не постоји), преко оних блажих, али строгих (да се, на пример, под антонимијом подразумева само одређени тип значењског супротстављања), до оних сасвим благих и врло попустљивих (да се, на пример, сви облици лексичке супротстављености у контексту сматрају антонимичним)?” (Драгићевић 2003: 77).

Примери одредница у ПСЛТ након прве фазе:

субјекат (лат. *subiectum*) основна синтаксичка категорија поред предиката³; нужни реченични конституент којим се најчешће именује вршилац радње означене предикатом односно носилац ситуације означене реченицом. Старији синоним: подмет. У литератури се, према различитим критеријумима, морфосинтаксички базираним на критеријуму персоналности предиката, издвајају два типа: граматички и логички (семантички) *с*. *С* морфосинтаксичког становишта, граматички *с*. реализује се именицом (*Вук спава*) или именичком заменицом (*Она није дошла на време*) или именичком синтагмом у номинативу (*Мој брат не чита новине*) и јавља се у реченицама с персоналном конструкцијом у предикату. Функцију *с*. у српском језику врше и зависне реченице (*Ко закасни неће моћи да уђе*) и глагол у облику инфинитива (*Корисно је радити.*). Логички (семантички, у старијој литератури и психолошки) *с*. јавља се типично у реченицама с имперсоналном конструкцијом у предикату у беспредлошком генитиву (*Неће бити кише*), дативу (*Пери је добро*), акузативу (*Стид га је*), али и у предлошко-падежним конструкцијама попут *на* + локатив (*На професорима је да то реше*), *до* + генитив (*До њих је да то заврше*) и сл. *С* комуникативног аспекта *с*. обично представља тему и заузима позицију испред предиката. Исп. предикат, агенс, тема.

3 Овде су подвучене одреднице које ће садржати повезницу у електронској верзији ПСЛТ.

коагенс⁴

псеудоагенс

Додатна литература:

Милош Ковачевић, О термину субјекат у србистици, *Словенска терминологија данас* (ур. П. Пипер, В. Јовановић), 2017, 173–186.

Милош Ковачевић, Логички субјекат изражен предлошким инструменталом, *Радови Филозофског факултета*, 18, Пале, 2016.

индивидуализам а. у ширем смислу – особеност индивидуалног говора, језика, стила – идиолекта (нпр. одређењеног писца). б. у ужем смислу, индивидуална лексема за коју постоји мали број потврда у језику. У литератури се веома често јавља неусаглашеност између термина индивидуализам и оказионализам, а неретко и термилошко мешање на релацији индивидуализам – неологизам. За одређење индивидуализама није значајно време њиховог настанка, уласка у језик или период употребе, насупрот неологизама који се традиционално дефинишу као нове лексеме – оне чија се употреба у једном језику карактеристична за последње две-три деценије. Са аспекта порекла, индивидуализми могу бити позајмљенице или домаће речи, при чему су у другом случају, узимајући у обзир и дериватолошки аспект, обично посреди изведенице – лексеме настале на домаћем терену, коришћењем више или мање уобичајених творбених модела и творбених средстава у њиховом грађењу. У новије време, у славистичкој литератури, индивидуализми се третирају као суперординирана категорија у односу на оказионализме – творенице мање уобичајене творбене структуре и потенцијалне речи – настале по уобичајеним творбеним обрасцима. Са аспекта српске лексикографије, завређује пажњу начин обраде и употреба одговарајућих квалификатора у опису

---

4 Након обрађене одреднице, наводе се потенцијалне одреднице, у примеру су наведене *коагенс* и *псеудоагенс*.

нераспрострањене лексике у дескриптивном речнику. Почетком друге половине XX в. (нпр. у Речнику САНУ) оваква лексика, углавном регистрована код истог аутора, квалификована је маркером *индив.*, што се показало као недовољно поуздано, имајући у виду ограниченост речничког корпуса и могућност да се у допунској грађи иста лексема јави и у другим изворима. Отуда је у лексикографској пракси квалификатор *индив.* начелно замењен маркером *нераспр.* (нераспрострањен). Посматрано са стилског аспекта, индивидуализми обично настају као производ оригиналног књижевноуметничког израза односно потребе писца за посебним, експресивним, лексички богатим изражавањем у књижевном делу. Коначно, индивидуализми у одређеним околностима могу ући у општи лексичког фонда и постати трајно његово обележје – обично су посредни потенцијалне речи, које својим творбеним карактеристикама и односом форме и значења испуњавају критеријуме да постану узуралне лексеме. Исп. неологизам; оказионализам; потенцијална реч.

Додатна литература:

Рајна Драгићевић, „Потенцијалне речи у српском језику”. Научни састанак слависта у Вукове дане 38/3, 2009, 119–127.

Рајна Драгићевић, „Лексика квалификована као индивидуална у српским дескриптивним речницима“, У: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). Лексикологија – ономастика – синтакса. Зборник у част Гордани Вуковић. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 47–57.

О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Издательство „Советская энциклопедия”, 1966.

Гордана Штасни, „Неологизми, кованице и индивидуално означене речи у Речнику српскохрватског књижевног језика”, *Прилози проучавању језика* 28/29, 1997/1998, 87–113.

Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 2006.

У микроструктури овог речника разликујемо следеће елементе: одредницу, податак о пореклу, дескриптивни део (опште одређење појма засновано на критеријуму типичности), синонимски део (када је реч о мање фреквентним или архаичним синонимским варијантама) – као обавезне делове речничког чланка, а онда типологију, класификацију, однос према сродним терминима – као факултативне делове, и затим примере, испоређења и литературу као обавезне.

Обрађивачи имају и два додатна задатка: при обради користе додатну литературу како би речнички чланак био што информативнији и комплетнији (први задатак) и дају предлоге за потенцијалне одредница које су тематски повезане с термином који обрађују (други задатак). Тај сегмент речничког чланка зависи од разумећености, семантичке дивергентности појма одређеног неким термином. Ту се некад даје аргументација и дискусија. Обрађивачи имају слободу да креирају речнички чланак, али поштујући основни приступ и принципе информативности, економичности, прецизности, објективности и сл.

6. Питање уједначености обраде

Један од проблема тицао се уједначености обраде и приступа, те смо упутства допуњавали како је обрада одмицала, а обрађивачи наилазили на недоумице. Тако је, на пример, решен начин обраде синтаксичких функција. За сваки термин којим се означава синтаксичка функција речнички чланак, поред обавезних делова о којима је већ било речи, треба да садржи одговоре на следећа питања: Којом синтаксичком јединицом се реализује овај конституент? У ком морфосинтаксичком облику? (морфолошки аспект) С којим значењем? (семантички аспект) Које су њене варијанте (или врсте)

и према ком критеријуму? Под којим условима? Уз додавање типичних примера. Општи критеријуми за избор примера познати су из досадашње литературе, а тичу се фреквентности, прецизности, објективности, економичности и естетичности (Ломпар 2003).

7. Закључак

У овом раду покушали смо да на основу и практичне и теоријске термилошке литературе успоставимо критеријуме за израду микро и макроструктуре модерног лингвистичког речника, те да представимо њихову примену при концепцији *Појмовника српских лингвистичких термина*, који се израђује у оквиру Одсека за стандардни језик Института за српски језик САНУ. Рад на поменутом појмовнику досад је обухватио припремну фазу, фазу прикупљања грађе и фазу примарне обраде. Планиране су још следеће фазе: (1) провера ужих терминосистема, према научним дисциплинама и областима, (2) дорада примарне обраде у правцу усаглашавања и допуњавања, (3) провера етимологије, (4) рецензија, (5) уношење рецензентских напомена.

Постоје питања која још увек нисмо решили или бар нисмо сигурни у решења: да ли увести квалификаторе који би место термина одредили у терминосистемима у оквиру уже области, како поступати према синонимима у штампаној верзији *Појмовника* и сл.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахманова 1966: О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Издательство „Советская энциклопедия”.
- Драгићевић 2003: Р. Драгићевић, *Лексикологија у Енциклопедијском лексикону Мозаик знања – српскохрватски језик*,

- Научни састанак слависта у Вукове дане 32/3, Београд, 71–87.
- Драгићевић 2004: Р. Драгићевић, О терминима за колокацију и њене сегменте, *Научни састанак слависта у Вукове дане 33/3*, Београд, 61–71
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2017а: В. Јовановић, Терминолошки речници, у: М. Тешић, Р. Драгићевић, Н. Ивановић (ур.), *Српска лексикографија од Вука до данас*, Београд: Српска академија наука и уметности, 189–202.
- Јовановић 2017б: В. Јовановић, Српска терминологија у Речнику словенске лингвистичке терминологије из угла савременог стања српске лингвистике, у: П. Пипер, В. Јовановић (ур.), *Словенска терминологија данас*, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2017, 253–265.
- Јовановић 2018а: В. Јовановић, Српска терминологија крајем XX и почетком XXI века (теоријски и практични домени истраживања), у: В. Иващенко (ур.), *Слов'янське термінознавство кінца XX – початку XXI століть*, Колективна монографија членів Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів, Київ, 287–305.
- Јовановић 2018б: В. Јовановић, Полисемија термина у описном тезаурусном речнику (из угла српске теоријске и практичне лексикографије), *Вісник Термінологічної комісії при МКС = Вестник Терминологической комиссии при МКС = Bulletin of the Terminology Commission under ICSS*, 2, Київ, 92–106.
- Јовановић 2020: В. Јовановић, Електронска форма Речника САНУ као извор за израду речника српске лингвистичке терминологије, *Rasprave* 46/2, Zagreb, 717–731.
- Левушкина, Јовановић 2018: Р. Левушкина, В. Јовановић, Терминолошки речници на српском језику и у српској лингвистици крајем 20. и почетком 21. века, у: В. Иващенко (ур.), *Слов'янське термінознавство кінца XX – початку XXI століть*, Колективна монографија членів Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів, Київ, 529–543.

- Ломпар 2003: В. Ломпар, Значај појединачних примера за дефинисање језичких појмова, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 33/3, Београд, 47–54.
- Милосављевић 1988: П. Милосављевић, Терминологија и семиологија, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 18/1, Београд, 39–44.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska

Svetlana M. Slijepčević Bjelivuk

THE CONCEPT OF THE GLOSSARY OF SERBIAN LINGUISTIC TERMS – CHALLENGES AND POSSIBLE SOLUTIONS

Summary

This paper presents all realization stages of the project named *Glossary of Serbian linguistic terms*: firstly, we analyze micro and macrostructure in well-known dictionaries and lexicons in order to find the most adequate method of term extraction and making corpora. In addition to the presentation of the methods for the extraction of linguistic terms, the paper also explores recommendations revealed in theoretical papers, focusing on lexicography and terminology. The paper aims to provide answers to the following questions: which corpora could meet all criteria for the above-mentioned project and what is the best method at every single stage of making new modern glossary of Serbian linguistic terms, both digital and published edition?

Key words: linguistic terminology, Serbian terminology, lexicography

Марија С. ЂИНЂИЋ*

Институт за српски језик САНУ, Београд

801:811.163.41'373

ПОРЕДБЕНЕ ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У СРПСКОМ И ТУРСКОМ ЈЕЗИКУ**

Предмет овог рада је компаративно-контрастивно сагледавање поредбених фразеолошких јединица са компонентом *gibi* у турском, односно компонентом *као* у српском језику. То су фразеолошке јединице попут *ay gibi* 'лепа као месец' у турском језику, односно *лепа као слика* у српском језику. У раду је дата подела поредбених фразеолошких јединица према категоријалном значењу у овим двама језицима, као и увид у лексикографске традиције обраде поредбених фразеолошких јединица у србистици и туркологији.

Кључне речи: поредбене фразеолошке јединице, фразеологија, лексикографија, српски језик, турски језик

Поредбене фразеолошке јединице представљају структурни вишелексемни спој у којима се семантички процеси заснивају на поређењу, компарацији, а не на метафори или метонимији као што је то случај код других фразеолошких јединица. Код метафоре се оно што

---

* msdjindjic@gmail.com

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

се пореди и компаративни део (оно са чим се пореди) поређењем зближавају, али се не поистовећују. Наиме, „поређење само указује на зближавање објеката и може да се користи и при описивању случајне или тренутне сличности“ (Гољак 2009: 215). Није свако поређење фразеолошко (нпр. *Илија је добар као његов отац*). У нефразеолошким поређењима попут овога пореде се истородни предмети или бића и то по некој заједничкој особини, док се код фразеолошких упоређују неистородни предмети или бића различитог порекла и састава (нпр. човек и анђео), појмови, уз одређени, виши или нижи степен сликовитости (идиоматичности) у компаративном делу (нпр. *ружан као лопов, леп као анђео* и др.) и квалификацију сужено на одређену доминантну карактеристику која се некоме или нечему приписује (Мршевић 1987: 42). У поредбеним фразеологизмима описује се човек као носилац одређених особина, квалитета, као вршилац одређене радње и сл.

Према Д. Мршевић-Радовић (1987: 42), велики број фразеолошких поређења припада типу код кога се упоређује један конкретан предмет с другим предметом који нам није појединачно познат и чије је лексичко значење „сужено на значење доминантне карактеристике“. Такође, важан услов да поређење буде фразеолошко јесте оно у којем именица означава на пример особу којој средина приписује одређену особину која јој није природно дата, на пример: *живи као паша, псује као амалин* и сл., где услов потребан да поређење буде фразеолошко „лежи у његовој конвенционалности, општости“, у широкој употреби унутар једне заједнице (Мршевић 1987: 93).

У раду се даје компаративно-контрастивни опис поредбених фразеолошких јединица са компонентом *gibi* у турском, односно компонентом *као* у српском језику. У српском језику поредбени фразеологизми били су предмет разматрања Б. Николића (1973), Д. Мршевић-Радо-

вић (1987: 42–44; 92–97), А. Пејановић (2010: 29–37), А. Мушовић (2002), Н. Вуловић (2015). С. Гољак (2009) је проучавала белоруске и српске поредбене фразеологизме са зоонимом као компонентом, С. Марјановић (2017) даје синхронијски компаративно-контрастивни опис поредбених фразема с компонентом *comme* у француском, односно компонентом *као* у српском језику, док Д. Ајдачић и Л. Н. Ајдачић (2015) анализирају међусобне односе и разлике присутне на пољу поредбене српско-украјинске фразеологије.

У турском језику поређење по једнакости изражава се помоћу постпозиција *gibi*, као, попут и *kadar*, као, колико. Постпозиција *gibi* служи за поређење лица или предмета по квалитету и особини и указује на начин на који се врши радња: *Bu kavun şeker gibi tatlıdır. Ova je diња slatka као шећер.¹ Babam, İngilizceyi su gibi biliyor. Мој отац зна енглески као воду.* Са постпозицијом *kadar* изражава се једнакост у интензитету заступљеног својства: *Selim, Mert kadar çalışkandır. Селим је вредан као Мерт.²* У Турској се темом поредбених израза бавила Г. Сел (2012), која је ексцерпирала 356 поредбених израза из једнотомног речника турског језика *Türkçe Sözlük* (ТС) из 2005. године и поделила их према структури субјекта поређења на изразе просте или проширене структуре (нпр. *gül gibi; kilise direği gibi*).

У Србији, као и у Турској нису до сада публиковани

---

1 Придеви с постпозицијама *gibi* и *kadar* и аблативом компарације спадају у атрибуте, зависне елементе који ближе одређују придев: *kar gibi beyaz*, бео као снег.

2 Постпозиција *kadar* јавља се у једнотомном речнику турског језика *Türkçe Sözlük* (ТС) само код четири именице као варијанта код следећих поредбених израза: *arzuhal gibi/kadar* 'који је попут петиције, предугачак (о писму)', *eskisi gibi/kadar* 'као што је и било, као и пре', *faraş gibi /kadar* 'јако велик, разјапљен (о устима)', *kıyamet gibi/kadar* 'веома много' (Сел 2010: 503).

једнојезични речници поредбених фразеолошких јединица. Такође, не постоје ни двојезични, српско-турски, односно турско-српски речници поредбених фразеолошких јединица.

Устаљена поређења лексикографима представљају проблем када су у питању начин њиховог представљања, као и критеријуми за њихово укључивање у речник. Према С. Гољак (2009: 212) издвајају се два критеријума за укључивање поредбених фразеологизама у речнике: степен репродуктивности и устаљености и идиоматичност израза.³ Код идиоматичности израза битно је да ли у речник укључивати изразе без семантичке промене компоненти (*бео као снег* и сл.). Ауторка истиче да је општи став да у састав једнојезичних нормативних и фразеолошких речника обично улазе само узелне јединице са високим степеном репродуктивности и устаљености, док изрази са нултим степеном идиоматичности изостају.

Лексикографске традиције у србистици и туркологији се разликују по питању представљања поредбених фразеолошких јединица. Као главни извор за турски језик послужио је *Türkçe Sözlük* (ТС), који издаје Речнички огранак Турског лингвистичког друштва и он представља најобухватнији једнотомни речник турскога језика, чије је прво издање изашло 1945. године, а крајем 2010. године објављено је обogaћено 11 издање. У речник су укључени поредбени фразеологизми с нултим степеном идиоматичности, односно устаљена поређења

---

3 У турској научној литератури углавном се поредбени изрази деле на оне који припадају постпозицијској групи, нпр. *bal gibi* 'попут меда' и на оне који припадају глаголској групи и који се третирају као да су стекли статус израза; *kedî ciğere bakar gibi bakmak* 'гледати као мачка цигерицу'. Међутим, обема групама је надређена постпозиција *gibi*, јер је део поредбене структуре свих израза.

попут *bıçak gibi* (као нож) *ince, keskin* (танак, оштар); *asker gibi* (као војник) *disiplinli, düzgün* (дисциплинован, организован); *kar gibi* (као снег) *temiz, beyaz* (чист, бео); *tilki gibi* (као лисица) *kurnaz kimse* (препреден); *kömür gibi* (као ђумур) *simsiyah* (потпуно црн); *limon gibi* (као лимун) *sarı, çok sarı* (жут, јаркожут). Устаљена поређења често се подударају у турском и српском језику. Турска лексикографска пракса је таква да се код придевских поредбених фразеолошких јединица у оквиру речничког чланка наводи само део поређења који је носилац фразеологизације, односно еталон, док изостаје тематски део, *tertium comparationis* као неидиоматичан члан.

Поредбене фразеолошке јединице у српском језику се према категоријалном значењу деле на придевске (адјективне), глаголске (вербалне), прилошке (адвербијалне) и именичке (супстантивне) поредбене фразеологизме.

а) придевске (адјективне) поредбене фразеолошке јединице:

спор као пуж; ружан као лопов; пијан као ђускија; дебео као свиња; глуп као дудук

црн као зифт, црн као катран: глуп као тава; јасан као сунце.

б) глаголске (вербалне) фразеолошке јединице:

пливати као риба; спавати као топ; јести као врабац; покиснути као миш; радити као сат; пушити као Турчин; хркати као слон; јести као гладна година; проћи (пored кога, чега) као поред турског гробља.

в) прилошке (адвербијалне) фразеолошке јединице:

као метак; као ветар; као бог; као фурија; као мачка репом: Она то тако увек, као маца репом у значењу: површно, овлаш.

г) именички (супстантивни) поредбени фразеологизми:

глас као из бурета; врућина као у паклу; тишина као у гробу.

Поредбене фразеолошке јединице у турском језику би се према категоријалном значењу могле да поделе на придевске (адјективне), глаголске (вербалне), именичке (супстантивне) и прилошке (адвербијалне) поредбене фразеологизме и наводе се у речнику под изразима код одредничке речи која представља еталон, поредбени део конструкције, мада се ретко у речницима наводе они који садрже придев или именицу као референт поређења: *gün gibi açık* 'јасан као дан', *leş gibi sarhoş* 'пијан као леш', *makine gibi adam* 'врло брз и вредан човек'.

а) придевске (адјективне) поредбене фразеолошке јединице:

Као што је већ наглашено, тематски део, референт се код придевских поредбених фразеолошких јединица не наводи. Придевске поредбене фразеолошке јединице спадају у просте поредбене јединице у чијој је структури поредбени део изражен спојем постпозиције *gibi* и субјекта поређења. Субјекат поређења јесте појам с којим се врши упоређење (еталон), и може бити представљен именицом, што је најчешћи случај (*banka gibi* 'јакко богат'), затим именичком фразом (1. и 2. генитивна веза: *mart kedisi gibi* 'попут враголана, Казанове'; *deli kızın çeyizi gibi* 'лоше одабран (о одећи, намештају)'), атрибутом синтагмом (*deli Raziye gibi* 'као луда Разија, као луда Наста'), сложеницом (*akarsu gibi* 'као текућа вода, непрекидан, непрестан'), парти-

ципом⁴ (*kazık yutmuş gibi* ‘усправан, као да је прогутао мотку’) и везничком конструкцијом (*kedi ve köpek gibi* ‘као пас и мачка’).

Они се дефинишу на неколико начина у турском једнојезичном речнику, односно у турско-српском речнику (Ђинђић 2014). Често речничка дефиниција у речнику турског језика представља основу поређења, на пример: *fidan gibi* (као изданак) *ince ve uzun* (boy) (танак и дугачак (о стасу)). У турско-српском речнику дефинисано је на следећи начин: *fidan gibi* ‘витак, стасит’. Еквивалент у српском језику био би *витак као јела, бор*. Израз *istakoz gibi çok kırmızı* (веома црвен) у турско-српском речнику дефинисан је као ‘црвен као рак’ (под *istakoz*, Ђинђић 2014). Под одредницом *zurna* која именује зурлу, народни дувачки оријентални инструмент наведен је израз *zurna gibi dar* (*panolon*) (‘узак (о панталонама’)). У двојезичном је дефинисан као *узан (о панталонама)*, што би био еквивалент српском *узан као фрула*.

б) глаголске (вербалне): *bey gibi yaşamak* ‘живети у изобиљу, живети као бубрег у лоју’; *kene gibi yarışmak* ‘не оставити, не остављати на миру, (за)лепити се као крпељ’; *parağan gibi tekrarlamak* ‘поновити, понављати као папагај’; *çocuk gibi sevinmek* ‘јак се обрадовати, обрадовати се попут детета’; *hindi gibi kabarmak* ‘шепурити се као ћуран’;

в) именичке (супстантивне) поредбене фразеологизме: *takine gibi adam* ‘врло брз и вредан човек’.

г) прилошке (адвербијалне) *aç kurt gibi* ‘жељно’; *aksi gibi* ‘на несрећу, нажалост, као за инат’; *ananın/anasının*

---

4 Глаголски партиципи и постпозиција *gibi* служе за изражавање субординације на морфолошко-синтаксички начин: *Bilmez gibi sordu* (пита као да не зна) (Чаушевић 1996: 519).

ak sütü gibi (helal olsun) ‘нек ти је са срећом, нек тече као мајчино млеко’; *bayrak gibi* ‘јасно, очигледно’; *cillog gibi* ‘сјајно, блиставо’; *çörten gibi* ‘бујно, као олук’; *damdan düşer gibi/düşercesine* ‘неумесно, у невреме, изненада (рећи, урадити и сл.)’.

Бројни су примери поредбених фразеолошких јединица које у себи садрже турцизме као компоненте израза у српском језику: *ружан као акреп* ‘веома ружан’; *глуп као ђускуја* ‘сасвим глуп’; *пијан као ђускуја* ‘јакو пијан, потпуно пијан’; *глуп као дудук* ‘веома глуп’; као *шећер*, као од *шећера* ‘врло слadak; веома леп, љубак, пријатан’; *раван као тенсија* ‘потпуно раван’; *познавати/знати као свој џеп (нару у кеси)* ‘веома добро, одлично познавати, знати’; *живи као паиша* ‘живи врло богато и раскошно’; *живети као бег* ‘живети у изобиљу’; *коштати као светог Петра кајгана* ‘пуно, скупо коштати’.

Наведени турцизми припадају категорији добро адаптираних турцизама, док настанак фразеологизма са турцизмом као главном компонентом управо указује на његов активни статус у српском језику, јер је за настаanak фразеологизма потребно да реч буде фреквентна по употреби. С друге стране, у српском језику се јављају и фразеолошке јединице које у себи садрже застареле турцизме као компоненте израза у српском језику. Фразеологизми који садрже овакве лексеме су неретко и сами застарели и припадају категорији такозваних фразеолошких архаизама. На пример, у Речнику САНУ под одредницом *јемин* дат је израз *забринути се као јемин о марту* ‘много се забринути’ (јер су се јемини обично у марту мењали): *Забринуо се као јемин о Марту* (НПосл Вук, 99), док је у Речнику МС дата под истом одредницом варијанта *замислио се као јемин о марту* у значењу много се замислио (јер су се јемини обично у марту мењали), али без потврде. Историзмом *јемин* именовано се управ-

ник, надзорник, а у марту је било време када крећу нови закупи јавних прихода (царине, скеле, хамами, ханови, тржнице, приходи од риболова, рудника и сл.) које су емини давали под закуп, као и сравањивање дугова. У турском не постоји еквивалентан израз, а истраживања су показала да се и код осталих поредбених израза (на пример, *глуп као ћускија*, *пијан као ћускија*, *псује као амалин*) углавном ради о настанку израза на домаћем терену (Ђинђић, Ипек 2014: 345–347).

Проналажење еквивалената за устаљена поређења и фразеолошке јединице спада у захтеван лексикографски посао у двојезичној лексикографији. Нека поређења се поклапају, представљају потпуне коресподенте, на пример *arı gibi = вредан као пчела*, *fıçı gibi = дебео као буре*; *su gibi bilmek = знати као воду* ‘знати одлично’; *raşa gibi yaşamak = живети као паша* ‘живети врло добро, богато и сл.’; *bey gibi yaşamak = живети као бег* ‘живети у изобиљу’. Без обзира на постојање коресподената, треба водити рачуна и о њиховој фреквенцији, те би за наведене глаголске поредбене фраземе *su gibi bilmek* и *raşa gibi yaşamak* требало у речнику да се наведу и оне које су учесталије и познатије говорницима, у овом случају *знати као оченаш* и *живети као бубрег у лоју*.

Има и оних примера који се разликују, на пример у српском је *лепа као вила*, *лепа као слика* у турском је *лепа као месец = ay gibi*. У двојезичном речнику је дата дефиниција ‘лепа као слика (о жени, девојци)’. За особу која је пијана у српском језику се користе изрази *пијан као летва*, *пијан као мајка*, *пијан као клен*, *пијан као дуга*, *пијан као смук*, *пијан као свиња*, *пијан као чеп*, *пијан као бачва*, *пијан као ћускија*, *пијан као клада*, док се у турском језику користе изрази *fitil gibi* ‘пијан као фитиљ’, *bulut gibi* ‘пијан као облак’, *kütük gibi* ‘пијан као дебло’, *leş gibi* ‘пијан као леш’, *zil gibi* ‘пијан као звоно’. Приликом превођења израза који немају еквиваленте у српском

језику јављају се тешкоће у вези са интерпретацијом значења и избором преводних поступака. Преводилац има задатак да нађе изразе адекватне по значењу, сликовитости и стилској боји израза, а веома често треба да познаје и лингвокултуролошку позадину.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Ајдачић 2015: Д. Ајдачић и Л. Н. Ајдачић, *Поредбена српско-украјинска фразеологија* (Библиотека Монографије; књ. 6), Београд: Алма.
- Вуловић 2015: Н. Вуловић, *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања* (монографије књ. 23), Београд: Институт за српски језик.
- Гољак 2009: С. Гољак, Устаљена поређења у српском и белоруском језику са аспекта идиоматичности, Научни састанак слависта у Вукове дане 38/1, Филолошки факултет, Београд, 211–220.
- Ђинђић 2014: М. Ђинђић, *Yeni Türkçe - Sırpça Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ђинђић, Ипек 2014: М. Ђинђић, S. I. İpek, Sırpçadaki deyim birimlerin bileşeni olarak eski Türkçe alıntılar, u: Mustafa Özkan i dr. (ur.), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi* (30 Eylül – 04 Ekim 2013 – İstanbul), *VIII. International Turkology Congress* (30 September – 04 October 2013- Istanbul), Bildiri Kitabı, Book of papers, Istanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No.: 5197, Edebiyat Fakültesi Yayın No.: 3454, 341–350.
- Марјановић 2017: С. Марјановић, Поредбене фраземе с компонентом *сotte/као* у француском и српском језику (докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Мршевић 1987: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Монографије, Књига LX, Београд: Филолошки факултет у Београд.
- Мушовић 2002: А. Мушовић, *Соматске фразеолошке јединице за изражавање емоција и њихова синтаксичка функција*

- (на материјалу руског и српског језика), Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Николић 1973: Б. Николић, Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику, *Наш језик*, XX/1–5, Београд: Институт за српски језик САНУ, 7–13.
- Пејановић 2010: А. Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца*, , Монографије и студије, књига 7, Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, Његошев институт.
- Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* (I–VI). I–III, Нови Сад – Загреб: МС – МХ, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: МС, 1969–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Сел 2012: G. Sel, Türkiye Türkçesinde gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Ankara, 499–512.
- ТС 2010: *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 11. bs.
- Чаушевић 1996: Е. Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Marija Đinđić

COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN SERBIAN AND TURKISH

Summary

This paper deals with an analysis of the comparative phraseological units found in contemporary Serbian and Turkish. A significant number of Serbian and Turkish phraseological units

coincide, which may be due to the universal character of such comparisons, for example *vredan kao pčela = arı gibi* (hardworking as a bee), *debeo kao bure = fıçı gibi* (thick as a barrel). On the other hand, there are some examples that illustrate the lack of equivalence of phraseological comparisons, considering the peculiarities and specificity of the national character, the way of life etc. When translating comparative phraseological units that have no equivalents in the Serbian language, some difficulties occur considering the interpretation of meaning and choice of translation procedures. The translator has the task to find expressions that are adequate in terms of meaning, imagery and stylistic color of the expression, and very often he needs to know the linguistic and cultural background.

Key words: comparative phraseological units, phraseology, lexicography, Serbian, Turkish.

Наташа М. МИЛАНОВ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

811.163.41'36:811.163.41'373

О ВИШЕЗНАЧНОСТИ ИМЕНИЦА ИЗ СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ 'КРУГ' У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

У раду ће бити представљен семантички потенцијал вишезначних именица у српском језику чије је примарно значење „појам кружног облика”, и то именица *круг, коло, колут, котур, обруч, прстен*. И секундарна значења ових лексема у знатној се мери поклапају. Поменуће лексеме у свом семантичком садржају поседују веома продуктивну сему 'који је округлог облика', а која повезује велики број значења. Један од задатака у раду биће да се утврде разлози за изузетну вишезначност ових именица, као и за њихову синонимичност. Истраживање показује да су за говорнике упечатљиви и инспиративни појмови који се именују лексемама из ове семантичке групе.

Кључне речи: семантичка група 'круг', лексема, продуктивна сема, вишезначност, синонимија, српски језик

1.0. Испитивање лексичког система и промена у њему представљају увек актуелну тему. Лексеме са великим бројем значења чине практично неисцрпан извор за

---

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

различита истраживања. Досадашња семантичка истраживања показала су да је вишезначност одлика лексема општег лексичког фонда, и то нарочито лексема прасловенског порекла са дугом традицијом коришћења. Међу том лексиком посебно се издваја она у вези са човеком, његовим телом, предметима које користи или чији су му изглед или функција познати, радњама које су део његовог свакодневног живота, као и са биљкама и животињама које гаји или сусреће. Стање у дескриптивним речницима српског језика показало је да су за говорнике веома упечатљиви појмови препознатљивог облика који су му доступни. За такве општепознате појмове у језику се може јавити већи број синонимичних назива. Осим у примарном значењу, такве вишезначне лексеме могу се поклапати у још неким значењима, те се синонимија јавља и нижим деловима њихових полисемантичких структура.

1.1. Нашу је пажњу привукла бројност и изразита вишезначност општепознатих именица којима се означавају појмови кружног облика. Показало се да су ове именице семантички веома богате и да су често међусобно заменљиве у контексту. У српском језику за значење „предмет у облику круга” конкурише више лексема које имају велики број значења – *круг*, *коло*, *колут*, *котур*, *обруч*, *прстен*, а њима су у предметним значењима сродне и семантички слабије разуђене именице *алка*, *карика*, *беочуг*. Стога ће предмет рада бити семантичка анализа поменутих именица, на основу грађе из дескриптивних речника српског језика. Будући да се за исти или сличан појам јавља велики број изразито вишезначних именица, запитали смо се за узрок њиховог паралелног постојања у језику, ако се има у виду чињеница да језик тежи економичности. Осим великог броја значења, поменуте централне лексеме веома су продуктивне и у деривацији, те имају бројне, општепознате деривате, који су често такође међусобно заменљиви у контексту.

1.2. Стање у дескриптивним речницима показује да анализирани именице могу имати општије или конкретно примарно значење, али су у многим примерима употребе синонимичне. Грађа за истраживање ексцерпирана је из дескриптивних речника српског језика (РСАНУ, РМС, РЈАЗУ), а допуњена и примерима из Срп-Кор, како би се испитала актуелност њихових значења у савременим писаним изворима. Примери употребе показују да су разноврсна значења ових лексема потврђена на целој српској језичкој територији, као и да су веома фреквентна и у савременом језику. Поставља се, дакле, питање откуд толико општепознатих вишезначних лексема са сличним денотативним значењем, међу којима постоји висок степен сродности и у секундарним значењима.

2.1. Према Апресјану (1995: 56–57), семантика језичког знака одражава наивну слику света, наивна схватања носилаца језика о стварима, њиховим својствима, о радњама, процесима и стањима. Као саставни део наивне слике света, према овом аутору, јавља се и наивна геометрија која, заједно са наивном психологијом, логиком итд., одсликава материјално и духовно искуство носилаца датог језика, представника дате културе.¹ У српском језику семантичка група 'круг' обухвата велики број лексема, и творбено простих и мотивисаних. Сама

---

1 Централно место приликом представљања концепта 'форма' у човековој концептуализацији света, према Топоровој (2005: 308), заузимају геометријски еталони. Форма и структура предмета, које су добиле карактер еталона, обично су фиксирани графички, у виду посебног знака, као слика контуре или структуре, које се у језику обележавају именом тог објекта. Према овој ауторки, у класу предмета округлог облика сврставају се објекти као што су небеска тела (*Месеци*, *Сунце*), предмети за домаћинство (*тањир*), предмети различите функционалне намене, као што су *колут* за спасавање, грнчарски *точак* итд. (Топорова 2005: 313).

представа круга, и уопште појмова овог облика, заузима веома важно место у традицији и обичајима читавог словенског света, за њега се везују бројни ритуали (в. РСМ, под круг). Са кругом се повезују годишњи природни циклуси, животни циклус и кружење материје у природи, па је бројност и важност појава у природи пресликана и у лексички систем.

2.2. Напоменули смо да су лексеме из семантичке групе 'круг' синонимичне у великом броју значења. Сви истраживачи се слажу да синониме одликује лексичко слагање и међусобна заменљивост, а ова лексичка појава се заснива на „асоцијативном повезивању различитих лексема које именују исте или сличне семантичке садржаје” (Гортан Премк 1997: 140). Синонимија је заступљена и код моносемантичних лексема и код одговарајућих значења двеју или више полисемантичних лексема. Према Р. Драгићевић (2007: 252–253), код лексема које имају више значења синонимична могу бити сва значења (тотална синонимија) и делимична (парцијална, релативна синонимија). Тотална синонимија је изузетно ретка (може се препознати код моносемантичних лексема или код неких лексема са малом бројем значења, нпр. *цар* и *император*), док парцијална, према овој ауторки, захвата делове полисемантичких структура лексема и много је чешћа (каква је нпр. међу именицама *кућа* и *дом* чија су само нека од значења симетрична). Полазећи од погледа на синонимију у англосаксонској литератури, Т. Прћић (1997: 97–99) дефинише ову појаву као истоветност смисла, као симетричан однос између двеју лексема, те говори о непотпуној (дескриптивној) синонимији, која је усредсређена на истоветност смисла и денотације (нпр. *good-looking*, *handsome* и *pretty* у значењу *згодан*), о потпуној синонимији у случају да лексеме имају идентично дескриптивно и асоцијативно значење (нпр. *broad* и *wide* у значењу *широк*), као и о апсолутној

синонимији, у случају да лексеме имају исту дистрибуцију и да су уз то синонимичне у свим контекстима и свим значењима, што је изузетно ретко (нпр. такви су медицински термини *caecitis* и *typhlitis*, од којих је један из старогрчког, а други из латинског језика) (Prčić 1997: 98). Лексеме које су предмет наше анализе налазе се, дакле, у односу релативне, непотпуне синонимије.

2.3. По општепознатом принципу језичке економије уобичајено је да за једно значење конкурише мањи број значењски равноправних лексема, а оне нова значења добијају тако што се са постојећим повезују различитим аналогијама. Уколико постоји више лексема исте семантике, оне су и различите употребне вредности. Једна лексема се издваја као доминантна, а друга своје значење сужава, везујући се за одређену ситуацију и одређени контекст. Д. Гортан Премк, говорећи о синонимији, наводи да је постојање синонимског односа једне лексеме у секундарној реализацији према другој лексеми у примарној честа појава, као и да секундарна номинација није само у именовану новог појма већ, чешће, у давању другог имена већ постојећем појму (Гортан-Премк 1997: 145). Ова ауторка наглашава и да лексеме које су у синонимском односу морају бити и различите употребне вредности (нпр. *лице*, *фаца*, *њушка*, као називи за део тела човека). Различита употребна вредност стога мора важити и за именице из семантичке групе 'круг'. Да би се одговорило на питање откуд већи број вишезначних лексема које се односе на исте појмове, мора се кренути од етимологије и семантике лексема из ове семантичке групе.

3.1. Централна лексема семантичке групе 'круг' јесте именица *круг*, прасловенска реч са примарним значењем „округло место”, која се одликује великим бројем значења. У дескриптивним речницима српског језика ова именица се примарно обележава као математички термин, са значењем „затворена крива линија (у равни) чије су све тачке подједнако удаљене од једне тачке у

истој равни (центра), геометријско место таквих тачака, кружница” (РСАНУ), „део равни ограничен кружницом; кружница” (РМС). У литератури је већ указивано на овакву, неодговарајућу дефиницију примарног значења, те Д. Гортан Премк (1997: 124) оправдано сматра да основно значење именице *круг* не би ни требало да буде терминолошки обележено јер припада општем лексикону, већ би требало да буде описано као „затворена крива линија чији су делови једнако или приближно једнако удаљени од средишта”. Овде је, дакле, реч општег лексикона искоришћена као термин. На то указују бројна секундарна значења ове именице, а сва су настала захваљујући продуктивној семи ’облика’, те ова лексема означава различите конкретне и апстрактне појмове које обједињује просторна затвореност и повезаност. Из прегледа дефиниција уочавају се заједничке семе ’облика’ (нпр. гимнастички *кругови*; *кругови* око месеца; тамни *кругови* око очију; људи у *круг* скупљени), затим сема ’заједништва, повезаности’ (нпр. *круг* послова; Гетеов *круг*; књижевнички *круг*; виши друштвени *кругови*; *круг* народних јуначких песама), сема ’заокружености, затворености’ (*круг* људскога живота; *круг* самоће). У СрпКор ова именица потврђена је бројним примерима који се односе на различите денотате, и конкретне (нпр. бројчаник у облику *круга*, *круг* зграде, болнички *круг*, два бледа *круга* светлости), и апстрактне (нпр. друштвени *круг*, *круг* познатих предмета, *круг* познаника, *круг* времена, *круг* мисли). Лексема *круг* јавља се као синоним свим осталим лексемама из семантичке групе ’круг’ и прототипична је лексема са значењем појмова кружног облика, те има и велики број деривата мотивисаних примарним значењем (нпр. *кружан*, *кружити*, *кружно*, *округ*, *округао* итд., који се даље деривационо разлиставaju).

3.2. Семантички сродна именици *круг* је и именица *коло*, која је етимолошки такође прасловенска реч, са

примарним предметним значењем „точак (котач)”,² док јој је у РСАНУ као прво дато опште предметно значење, „назив за разне направе кружног облика које се okreћу”. Осим предметног за наше истраживање важно је и општије значење дато под За, „кружна линија, венац или површина, плоча; круг, колут”. Наведена дефиниција показује сродност, синонимичност више лексема са доминантном семом 'који је кружног облика'. Потврде за значења показују разноврсну употребу именице *коло*, а и овде се, као и код лексеме *круг*, као доминантне семе издвајају семе 'облика', 'повезаности' и 'затворености'. Примери употребе потврђују и предметно значење ове именице (*коло* од кочије; воденично *коло*; грнчарско *коло*), затим значења где су појмови повезани заједничким карактеристикама, захваљујући семи 'заједништва', 'повезаности' (нпр. 21. *коло* државне лутрије; *коло* Задругиних књига; *коло* филозофа), али и апстрактно значење, што потврђују примери *коло* светског развитка; *коло* догађаја итд. У савременом језику према материјалу из СрпКор, за разлику од дескриптивних речника, предметно значење је слабо заступљено, већ су доминантни примери типа козарачко *коло*, струјно *коло*, свирати *коло*, перцептивно *коло*, *коло* апсурда, *коло* ризичних сусрета, *коло* одговорности, треће *коло* Прве савезне лиге и сл. Ова чињеница последица је сужавања значења именице *коло* јер појмови на које се предметна значења ове лексеме односе углавном нису актуелни у савременом друштву.

3.3. Још једна у низу вишезначних именица из семантичке групе 'круг' јесте именица *колут* која етимолошки представља дериват лексеме *коло* „на -ут” (Скок

---

2 У РЈАЗУ се напомиње да није сигурно које је значење примарније – уопште значење обруча, круга или пак значење точка (РЈАЗУ, под *коло*).

2, под коло), са такође предметним значењем „плоча (од камена, од дрва итд.) обла и пловната” (РЈАЗУ). У овом речнику су за поменућу именицу наведени и једнолексемски синоними *обруч*, *прстен*, *коло*. Лексема *колут* је новијег постања, према РЈАЗУ, „нема потврде прије нашега времена”, односно пре Вуковог Рјечника. У РСАНУ дефинисана је општом дефиницијом, уз помоћ описне конструкције и са више једнолексемских синонима сродне семантике, „предмет кружног, прстенастог или завојитог, спиралног облика (обично од метала); алка, карика, беоцуг; обруч”. У грађи преовладавају предметна значења именице *колут*, а сема ’облика’ је доминантна (нпр. гвоздени *колут*; *колут* од круте артије; лончарски *колут*; *колут* жице), а речник бележи и примере *колutowи* дима, *колutowи* крви на лицу, *колutowи* на пању итд., док су апстрактна значења ретка (једно од таквих је *колут* историјског ланца). У СрпКор су такође доминантни примери који указују на предметна значења ове именице: *колут* краставца, *сунчев колут*, направити *колут* у ваздуху, жути *колут* бурме, *колут* од кажипрста и палца, *колут* пите, *колут* прашине, *колutowи* испод очију итд., а међу ретким метафоричним значењима су *колут* у ланцу слобода, смех се истрзао у *колutowима*. У случају ове именице, стање у речницима поклапа се са стањем у савременим писаним изворима, те се за ову именицу може рећи да је актуелна у великом броју значења.

3.4. У семантичкој групи ’круг’ продуктивна је и именица *котур* која је према етимологији дериват лексема *котач*, са истим примарним значењем као и лексема *колут* („нешто пловно а обло”, РЈАЗУ) с тим да етимолошки извори наводе да је новијег постања, потиче из 18. века (први пут забележена на Косову). И ова именица има опште примарно, предметно значење и велики број синонима. У њеном примарном значењу датом у РСАНУ наведене су готово све лексема са општом семом ’који је

кружног облика', „предмет прстенастог облика, колут, круг, коло, обруч; алка, карика”. За ову именицу карактеристично је да нема потврда за апстрактна значења, већ забележени примери потврђују само конкретне употребе: *котур* за пливање; *котурови* дима; сјајни *котур* око свечеве главе; *котур* бодљикаве жице; зупчасти *котур*; сунчев *котур*. Чини се да би и ова именица имала могућности за реализацију апстрактних значења, али вероватно није било грађе која би то потврдила. То показују и неки од примера потврђених у СрпКор, *котур* муке у стомаку, у мени *котури* снаге расту, поред конкретних, знатно фреквентнијих, какви су *котур* ужади, магнетна трака на *котуру*, жица у *котуровима*, дечак јури за *котуром*, *котур* дрхтаве воде, *котур* косе, месечев *котур*.

3.5. Лексема *обруч* према етимологији представља префиксирани дериват именице *рука* (према РЈАЗУ, „обруч је оно, што је око чега начињено, као кад чељаде рукама што обухвата”), али је, према мишљењу дериватолога, у савременом језику изгубила мотивну везу са именицом (в. Клајн 2002: 208). Примарно она такође има предметно значење, везано за одређену терминолошку област, „прстенаст предмет попут круга, колута, најчешће од дрвета или гвожђа, којим се спајају, причвршћују, учвршћују бурад и друге направе, стројеви или њихови делови”, но и у оваквој, терминолошкој дефиницији примећује се употреба синонима са заједничким општим значењем (какви су лексеме *круг* и *колут*, синтагма *прстенаст предмет*). По већ уоченом правилу, једно од значења именице *обруч* је општије, са великим бројем синонима, „предмет или део разних направа, апарата и сл. кружног или полукружног облика, колут, котур; алка, бечуг”. Ова именица има веома широку употребу, означава и конкретне појмове, али и апстрактне (дрвени *обруч*, *обручеви* Сатурна, *обруч* тамнила око очију, *обруч* топовске палбе; *обручи* здравог суђења, централистички

обруч, *обруч* тјескобе). Као и код већине описаних именица, и овде се запажају доминантне семе 'облика', 'заједништва, повезаности' и 'заокружености, затворености'. СрпКор потврђује углавном конкретна значења (војници у *обручу*, буренце оковано *обручима*, гвоздени *обручи* точкова, двоструки *обруч* страже, ватрени *обруч*, кошаркашки *обруч*, пробити *обруч* и сл.), али се јављају и примери за апстрактну употребу ове именице (нпр. стезање невидљивих *обруча*, *обруч* смрти, паклени *обруч*). Стање у СрпКор показује широку распрострањеност ове именице и разноврсност њених значења у савременом језику.

3.6. Примарно предметно значење има и именица прасловенског порекла *прстен*, дериват лексеме *прст*, која је по пореклу придев, али је већ у прасловенском периоду поименичена у мушком роду (в. Скок 3, под прст). Примарно значење јој је „предмет (најчешће од драгоценог метала) који има облик малог котура, колута, обруча који се носи на прсту као украс или као симбол брака” (РМС), али се и у поменутој дефиницији запажа употреба синонима из семантичке групе 'круг'. У историјском РЈАЗУ за лексему *прстен* потврђена су значења у вези са њеним данашњим прототипичним значењем „колутић од злата, сребра или другог метала, што се носи на којем год прсту осим палца”. Осим наведеног примарног значења и значења у вези са прстеном као симболом брака, у РЈАЗУ нису потврђена значења која би се односила на прстен као део различитих уређаја, али ни фигуративна значења. Будући да ова именица још није лексикографски обрађена у РСАНУ у коме се лексеме најдетаљније описују, те немамо прецизне податке о разноврсности значења, на основу података из РМС, именица *прстен* има свега пет, углавном конкретних значења, индикованих семом 'облика' (нпр. гвоздени *прстен* на харпуну, *прстен* стеновитих брда, *прстен* краковске кобасице). Сема 'повезаности' препознаје се

у употреби лексеме *прстен* у примеру: *прстен* у ланцу ослободилачких догађаја. Много више значењски разноврсних примера употребе ове именице може се пронаћи у СрпКор, који потврђује и велику семантичку сродност ове именице са другим раније представљеним именицама (у највећем броју случајева забележени су примери конкретне употребе ове лексеме: *прстен* од косе, булеварски *прстен*, влажни *прстен* џунгле, *прстенови* кедра, таласasti *прстенови* где је камен пао, Сатурнови *прстенови*, *прстен* на губици коња, бледи *прстенови* светлости, *прстен* на прамцу, *прстен* стеновитих брда), док су потврде апстрактног значења, какве су *прстенови* обе збеђења председника, обавештајно-пропагандни *прстен* слабо заступљени и у СрпКор.

3.7. Остале лексеме из семантичке групе 'круг' које се јављају као синоними у неким од значења анализираних именица, *алка*, *карика* и *беочуг*, потврђују доминантност предметног значења лексема ове групе, јер су управо оваква значења и потврђена код три поменуте именице.³ Старијег постања је именица *беочуг* са такође доминантним предметним значењем „алка, карика”, но ова име-

3 Још једна именица која примарно описује предмет кружног облика одликује се изразитом вишезначношћу, именица *венац*. Ова именица такође је прасловенског порекла, са примарним предметним значењем „украсни предмет кружног или овалног облика, исплетен од цвећа, лишћа и сл., као награда победнику, знак почаст и сл.“. Она, захваљујући семи облика, има заједничких компонената са осталим лексемама ове групе, али пре свега означава конкретне предмете (*венац* од злата; *венац* црвене паприке; *венац* разрушених зидова; *вијенац* колиба; *венац* сукње; планински *венац*; Обилићев *венац*; *венац* – округ око главе; *вијенац* најљепших народних приповиједака). Међутим, она се у дефиницијама готово ни не јавља као синоним осталим анализираним лексемама, те је нисмо ни уврстили у грађу. Овде је помињемо стога што се као њени синоними у појединим значењима појављују остале анализирани именице из семантичке групе 'круг'.

ница, иако домаћег порекла, слабије је фреквентна од позајмљеница *алка* (турцизам) и *карика* (мађаризам).⁴ Ове именице осим у предметном, јављају се и у значењима „спона, веза”, „посебна јединица у оквиру неке целине” (најслабији *беочуг* непријатељског распореда; *алка* у ланцу писане историје; најслабија *карика* у пакту), и синонимичне су раније описаним лексемама само у њиховом значењу „предмета кружног облика” (*алка* на веригама, наруквица од златних *карика*, шест кључића на *беочугу*).

4. Након прегледа стања у дескриптивним речницима, занимало нас је и какав је статус ових именица у асоцијативним речницима српског језика (АРСЈ, ОАРСЈ), где налазимо податке о томе како говорници српског језика перципирају појмове кружног облика. Појмови који се тамо помињу као стимулус или реакција (какви су *круг*, *округао*, *округла*, *прстен*) показују да у свести говорника постоји читава скала реакција: од конкретног, предметног, блиског, па до апстрактног, непознатог. Тако се као реакције на поменуте стимулусе јављају речи које означавају предмете кружног облика (*прстен*, *коло*, *круг*, *тањир*, *точак*, *лопта*, *венац*, *погача* итд.), затим примери којима се асоцира на затвореност (што показују

4 А. Белић је, говорећи о конкурентности неких лексема које су уобичајене на различитим територијама, помиње и именице *беочуг* и *карика*. Наводи да су им значења веома слична, да је „*беочуг* обично колут у ланцу, што може бити и *карика*, али се *карика* узима и као једна гвоздена халка (различне величине) о коју се вешају предмети или која може послужити, провучена кроз део предмета, за различну сврху”, те да у књижевним текстовима за „колут у ланцу обичније је *беочуг*, а, можда, за засебну употребу једног, нарочито већег гвозденог или сличног колута, – *карика*” (Белић 1950: 270–271). Поменути навод показује да су се раније у предметном значењу у српском језику као синоними употребљавале лексеме *карика*, (*х*)*алка*, *беочуг*, *колут*, што важи и за савремени језик.

реакције без излаза, безбедан, коначан, ограничен, заокружен итд.), на бесконачност (*бескрајан, бесконачан, широк, отвореност, вечност* итд.), на савршеност (*хармоничан, савршен, правилно* итд.). Рекли бисмо на основу ових података да је сам појам круга, представе онога што се повезује са кругом изузетно важан за говорнике, те и да постојање оволиког броја лексема којима се описују појмови кружног облика, кружно кретање и уопште појаве које се доводе у асоцијативну везу са кругом сведоче о његовој важној вишеслојној улози у стварности.

5. Битне карактеристике лексема семантичке групе 'круг' јесу и њихов богат деривациони систем, као и чињеница да је појам круга лексикализован кроз бројне именице, придеве и глаголе, али и кроз описне конструкције, где се такође уочава синонимичност. Различити предмети кружног облика у речницима српског језика описују се великим бројем општепознатих именица (*круг, обруч, коло, котур, венац, колут, прстен, округ, точак, алка, карика, беоцуг, витоа, добош, ореол, диск, плоча, тањир* итд.) и придева (*округао, кружан, завојит, спиралан, округласт, прстенаст, колутаст, тањираст*), а кружно кретање означава се глаголима који у основи имају именицу из семантичке групе 'круг' (*кружити, котурати, колутати, колити, колати, опколити, окружити, обручити*). Затим, у многим случајевима, када није било могуће наћи адекватну лексему, у дефиницијама је давано по више синонима, од којих су неки и удаљеније семантике, какви су, на пример, придеви *прстенаст, завојит, спиралан*, дати као објашњење примарног значења лексеме *колут* „предмет кружног, прстенастог или завојитог, спиралног облика”.

6.1. Шта показује преглед етимолошких и семантичких карактеристика лексема из семантичке групе 'круг'? Најпре, (пра)словенско порекло је заједничко свим анализираним именицама, као и широк опсег значења, нај-

чешће конкретних. Затим, за лексеме ове семантичке групе карактеристична је синонимичност у великом броју значења, као и могућност гомилања синонима приликом описивања једног значења, те се тако у РСАНУ за пример типа *Ужасно је комично било ... кад зазвече шарени котурови око руку, место ... стаклених ђердана* у дефиницији даје синонимски низ „колут, круг, коло, обруч”. Лексикограф је приликом дефинисања многих значења лексема из семантичке групе ’круг’ имао на располагању велики избор општепознатих синонима сродне семантике.

6.2. Истраживање на грађи из дескриптивних речника српског језика, потврђено и примерима из електронског корпуса савременог српског језика, показало је да за назив предмета кружног облика конкурише већи број полисемантичних лексема. Делови на справама који имају кружни, затворен облик називају се *колом, обручем, колутом, прстеном*, а свима је *круг* јавља као надређени појам. Такође, приметно је да се ове лексеме обично употребљавају да означе делове справа, уређаја, а веома ретко се користе за појмове из области природних наука (насупротив већини семантички богатих именица, које готово по правилу реализују и терминолошка значења из области ботанике, зоологије, агрономије). Већина представљених лексема могу се односити на велики број појмова, али су се у примарном значењу специјализовале за одређени (нпр. *обруч* је примарно назив за део бурета, *прстен* је назив за накит који се носи на руци, *коло* за точак на запрежним колима), те се тако може објаснити њихово паралелно присуство у великом броју значења. Тако је у значењу „прстенасти део бурета” доминантна лексема *обруч*, али јој се као алтернатива могу употребити и лексеме *котур, прстен*. За *колут* би се могло рећи да је општије примарне семантике, са значењем „предмет кружног облика, обично од метала” и са синонимима

алка, карика, беочуг. Међутим, и ова именица се у секундарним значењима јавља као варијанта осталим описаним лексемама. Лексеме ове семантичке групе повезују заједничке семе, међу којима је доминантна сема 'облика', као и семе 'заједништва' и 'затворености', затим повезује их велики број предметних значења и најчешће подједнака заступљеност у савременим изворима. За лексеме каква је *коло*, у савременом језику дошло је до померања примарне семантике, од значења „точак“ ка значењима различитих појава за које је карактеристично кружно кретање. Ипак, важно запажање је да се лексема *круг* свим представљеним лексемама јавља као хипероним.

6.3. Предмети кружног облика су толико распрострањени у нашој околини да је и присуство већег броја лексема које се на ове појмове односе очекивано. Анализа најфреквентнијих значења лексема ове тематске групе показала је да је за говорнике изузетно важан и сам појам круга, али и лексема која га именује. Овај навод потврђује и чињеница да је М. Сводеш (1972: 283) у својој листу семантичких примитива уврстио и придев *округао* (*round*), док код А. Вјежбицке (в. Годард–Вјежбицка 2014: 12) нема примитива који би био у вези са кругом, али се овај појам може описати уз помоћ примитива који припада категорији простора, 'унутра' (*inside*). Лексеме којима се означава круг свакако спадају међу централне лексеме у свим језицима. Такође, важна симболичка функција круга игра важну улогу и у његовој семантици, па према Топоровој, будући да круг нема ни почетак ни крај, он има двоструку симболику – почетка и завршетка (Топорова 2005: 320).

6.4. Лексеме из семантичке групе 'круг' у свом семантичком садржају имају веома продуктивну сему 'који је округлог облика' која повезује велики број значења. Човекова околина препуна је појмова овог облика, који су корисни, имају широку употребу, те је то један од раз-

лога што се многобројни појмови, појаве, стања номи-нују лексемама из семантичког поља 'круг'. Осим препознатљивог облика и широке заступљености појмова, за семантичку и обличку разноврсност лексема ове групе, није без значаја ни чињеница да се појам круга може довести у везу са кретањем, кружењем материје, кретањем у простору, али је важна и његова симболичка функција у култури, ритуалима, религији, као и веза са концептима заокружености и бесконачности.

ИЗВОРИ

- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски/српски језик, 1959–2014.
- СрпКор: *Korpus savremenog srpskog jezika*, Математички факултет Универзитета у Београду, Београд. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/> Датум преузимања: 31. 12. 2021.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан 1995: Ю. Д. Апресян, *Лексическая семантика, Избранные труды*, том I, Москва: Восточная литература РАН.
- АРСЈ: П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика (од стимулуса ка реакцији)*, Београд: Београдска књига – Филолошки факултет – Службени лист СЦГ, 2005.
- Белић 1950: А. Белић, Из српскохрватске синонимике I, *Наш језик* I/7–8, 263–272.
- Годард–Вјежбицка 2014: С. Goddard, A. Wierzbicka, *Words and*

- Meanings (Lexical Semantics across Domains, Languages, and Cultures)*, Oxford: University Press.
- Гортан Премк 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ОАРСЈ: Р. Драгићевић, П. Пипер, М. Стефановић, *Обратни асоцијативни речник српског језика* (II део, од реакције ка стимулусу), Београд: Службени гласник – Београдска књига, 2011.
- Прћић 1997: Т. Прћић, *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Сводеш 1972: М. Swadesh, *The Origin and Diversification of Languages*, London: Routledge & Kegan Paul.
- РСМ: *Словенска митологија* (енциклопедијски речник). Београд: Zepher book world, 2001.
- Скок 1–4: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Топорова 2005: В. М. Топорова, Форма, в: В. И. Карасик, И. А. Стернин (ур.), *Антологија концептов*, Волгоград: Парадигма, 305–333.

Nataša M. Milanov

POLYSEMANTIC NOUNS FROM THE SEMANTIC GROUP *CIRCLE* IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper presents the semantic potential of polysemantic nouns naming circular objects, such as *krug*, *kolo*, *kolut*, *kotur*, *obruč* and *prsten*. Our research has shown that these nouns have a great semantical richness, accompanied with noticeable contextual

interchangeability. In their semantic content we recognize a very productive seme, „round in shape”, which interconnects a large number of meanings. All mentioned nouns have a Slavic origin and are largely integrated into the lexical system of the Serbian language, due to their long language use. In this research we have sought an answer to the question: why so many semantically rich lexemes refer to the same denotation? We have come to the conclusion that it must be based upon the importance of the term *circle* for Serbian-language speakers. This is due to the fact that circular motion is one of the dominant forms of movement in nature, hence the language is full of terms naming this form. So, the notion of a *circle* is important for Serbian-language speakers, as is the lexeme which names it.

Key words: the semantic group “circle”, lexeme, polysemy, productive seme, synonymy, Serbian language.

Миланка Ј. БАБИЋ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за србистику

811.163.41'36:811.163.41'373

ЛЕКСЕМА *ЈОШ* – ЗНАЧЕЊЕ И УПОТРЕБА

У раду се посматра статус лексеме *још* у српском језику, са посебним освртом на њен опис у литератури и рјечнику. Анализа корпуса треба да покаже да ли се лексема *још* у граматичком контексту може сматрати лексичко-граматичким хомонимом – прилогом *још*, када означава продужену (не)реализацију радње предиката и када се повезује директно са именицама, и партикулом *још* – када има интензификаторску и градуативну вриједност, или пак само партикулом. Скреће се пажња на одређене семантичке везе које партикуле као лексички синсемантичне, а прагматички као пресупозицијске ријечи међусобно успостављају и показује се да се у различитим типовима употребе партикуле *још* издвајају и типична општа значења која се преклапају са значењима других партикула, као и у партикуле прекатегоризованих замјеничко-прилошких ријечи.

Кључне ријечи: партикуле, интензификација, неочекиваност, пресупозиција, додавање, синонимија

Лексеме још у литератури

Морфолошки статус лексеме *још* у рјечницима и гра-

---

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

матикама српског језика, као и у литератури, одређује се између прилога и партикула, најчешће у оквиру прилога, па је *још* прилог и у *Речнику САНУ* и у *Речнику Матице српске*. И М. Стевановић ову лексему убраја у прилоге за количину, па уз *много*, *мало*, *доста*, *неколико*, *нешто*, наводи и *још* (в. Стевановић 1970: 378). У *Граматници* аутора Станојчића и Поповића *још* је прилог „за обавештавање о читавој ситуацији означеној датом реченицом“, што показује примјер: „Петровић још није дошао (а чекамо га већ неко време)“ (Станојчић–Поповић 1995: 118), као и у граматикама хрватских аутора – *Приручној*, те у Катичићевој *Синтакси* (в. Барић и др. 1979: 367; Катичић 1986: 133). У прилоге је убраја и И. Грицкат у раду „Поводом неких непроменљивих речи“ (в. Грицкат 2002–2003).

П. Мразовић у *Граматници српског језика за странце* убраја лексему *још* у градуативне партикуле, показујући да најчешће појачава значење прилога и придјева, али, када се односи на исказ у цјелини – сматра да припада модалним партикулама са функцијом истицања (Мразовић 2009: 479) – вјероватно зато што једини примјер „Још да нам је више новца, било би нам све боље“, којим се то значење поткрепљује, представља оптативни исказ, па се партикулом *још* интензивира жељно значење, али то такође показује интензификаторску функцију ове партикуле. И у *Граматници* хрватских аутора Силића и Прањковића, *још* спада у „успоредне (градацијске) честице“, и наводи се као придјевско-прилошки интензификатор, као у контексту „још (још мало, још љепши)“ (в. Силић–Прањковић 2005: 255). Прањковић касније у другом тексту, у раду „Непромјенљиве ријечи и граматика“ убраја *још* и у ријечи „које функционирају као честице и у приглаголској (припредикатној) служби“, односно као „појачивачи глаголског садржаја“, са значењем неочекиваности у односу на садржај глагола у предикату (Прањковић

2013: 195). Прањковић се позива на рад М. Ковачевић „Припредикатска употреба партикула *већ*, *још* и *више*“, гдје је као једна од најдоминатнијих функционалних вриједности лексеме *још* издвојена њена припредикатска функција, када она функционише као „наглашивач предикатског садржаја“ (Ковачевић 2006: 307).

У раду „Илокуцијски аспекти употребе партикула“ Стана Ристић посматра партикуле као прагматичке маркере говорног чина и на основу „семантичких компоненти са илокуцијском снагом“ које се реализују при њиховој употреби убраја лексему *још* у „партикуле за модификовање информације“ у смислу „уопштавања, проширивања“. Те партикуле, „које на семантичком плану имају категоријално значење логичких односа“, као „носиоци илокуцијске снаге информисања или као њени модификатори доприносе да се садржај комуникације успјешније пренеси и прима са свим оним што се у одређеној ситуацији подразумева а што није језички реализовано“ (Ристић 1994: 148). Друкчије речено, Стана Ристић скреће пажњу на партикуле као прагматичке ријечи са функцијом пресупозицијског модификације исказа, што је касније, као што видимо експлицитно дато и у радовима М. Ковачевића и И. Прањковића, као и раније у раду М. Ивић „О српскохрватским реченичним прилозима“ – у којима су те ријечи одређене као ријечи реченичне модификације које „садржину дате реченице постављају у одређени семантички однос према претходном саопштењу указујући тиме уједно на њихову међусобну повезаност“ (Ивић 1978: 4). М. Ивић издваја више типова таквих реченичних модификатора, а један од њих су „пресупозиционе речи“, које „својим присуством подсећају примаоца поруке на извесне појединости познате и њему и говорном лицу“ (Ивић 1978: 7), гдје се може убројати и *још*. У њеном другом раду који се тиче ове тематике, у раду „Неочекиваност и њене прагматске

ознаке у стандардном српском“ лексема *још*, уз *већ*, сврстава се у „најтипичније прагматске ознаке неочекиваности у српском језику“ (Ивић 2005: 46), будући да су то ријечи помоћу којих говорник упозорава саговорнике да се, противно њиховом очекивању, дешава, односно не дешава оно о чему их исказ информише (Ивић 2005: 45). Ту вриједност лексеме *још* у припредикатској функцији као доминантну истиче и М. Ковачевић у већ поменутом раду.

У пресупозицијске, односно у асеверативно-пресупозицијске партикуле лексему *још* убраја и А. Јањушевић Оливери у монографији *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику* (2018), одређујући тиме двије њене њене доминантне функције – интензивирања и асоцирања на неексплицирани подразумејевани садржај, док значење неочекиваности, као секундарно, такође појачавањену интензификаторску вриједност:

„Садржај истакнут овом врстом партикула обично бива двоструко наглашен: он је издвојен као дио комуникативно важнији од осталих експлицираних (реченичних) дијелова, али је истовремено надређен и садржају који може, али и не мора бити наведен у контексту, а на који сама пресупозицијска партикула упућује. Наглашени елемент може бити праћен и прагматском ознаком неочекиваности, што додатно доприноси његовој већој комуникативној издвојености“ (Јањушевић Оливери 2018: 57).

Јањушевић Оливери показује да се партикула *још* може употребљавати као интензификатор било ког реченичног члана, те да се врло често, као интензификатор са градуативном вриједношћу, везује за лексичке јединице са квантитативним значењем, као и уз компаратив придеја и прилога, рјеђе уз суперлатив, при чему сматра,

позивајући се на мишљење Д. Сааведре¹ да тако интензиван компаратив нема наспрам себе неинтензивирани компаратив, него позитив, што поткрепљује примјерима типа „Чудно је како је мало потребно да будемо срећни и још чудније како нам баш то мало недостаје (Андрић: 50); Човеку топло око срца, петлу још топлије у наручју (Булатовић: 64)“ (Јањушевић Оливери 2018: 104).

Рјечнички опис лексеме још

Новија србистичка литература јасно показује да је *још* партикула, односно да се њено значење може успостављати преко њене прагматичке улоге у конверзационој структури исказа. Потврђују то и рјечници, ако не одређивањем врсте ријечи којој лексема *још* припада, онда свакако начином представљања њеног значења. А лексички статус лексеме *још* у *Речнику* МС, а тако је и у *Речнику* САНУ, одређен је тако што је сврстана у прилоге, без дефинисаног лексичког значења. У недостатку лексичког значења, опис ове лексеме изводи се као и опис партикула – према типичним реализацијама у контекстима: „**1. а.** *кад се радња протеже у време када се говори.* – Још је горела ватра у пећи. **б.** (у негацији) *кад нечега није било до времена кад се говори.* – Још никад ниси био тако љут. **в.** (обично појачано са „само“ и „једино“) *кад се износи нешто што се изузима као једино што и даље траје.* – Још само птице цвркућу. **2. а.** *кад се истиче да је нешто било рано: већ* – Још прошле године је он то говорио. **б.** *кад се истиче да нешто треба да се догоди.* – Доћи ћу још колико сутра. **3. а.** *кад се истиче да ће нечега и у будућности бити.* – Још ћемо се ми видјети. **б.** *кад се нечему нешто додаје, придружује.* – Попиј још једну

1 Д. Сааведра, „Значење партикула за изражавање логичких односа (на примеру српске партикуле *још*)“, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 85–99.

чашу. **4.а.** уз компаратив, кад се истиче нешто. – Мрак је још већи. **б.** кад се износи додатни аргумент: уз то. – Још ни њега нисмо убедили. **в.** кад се истиче околност која појачава смисао онога што се износи. – Био је заљубљен, и то још како заљубљен. **5.** за ублажавање значења нечега. – Још је добро прошло“ (РМС 2007: 511).

Из самог описа, а још јасније то показује анализа датих примјера, јасно је да значења лексеме *још* нису доминантно временска, него да су најчешће сводљива на функцију истицања или неочекиваности, односно да су та значења изражена и кад је временска деикса предиката примарна. Када се рјечнички примјери анализирају, показује се да је нпр. у примјеру 1.а, који је означен у *Речнику* као примјер продуженог временског трајања радње предиката, уз то значење садржано и значење неочекиваности које обухвата реализацију предикатског садржаја: Још је горела ватра у пећи. Продуженом трајању радње супротставља се пресупозиција коју партикула *још* уноси у садржај исказа, а која подразумијева да је ватра у пећи горела и раније, а гори и даље, противно очекивању. Ни временско значење у примјеру 1. б. није једино, јер партикула *још* није носилац садржаја да „нечега није било до времена кад се говори“, него садржаја наглашавања пресупозиције да је квалификације субјекта исказане именским предикатом било и раније, али не у том степену који је изражен у времену када се о њој говори. Временски семантички садржај „нечега није било до времена кад се говори“ експлицитан је сабирањем негација временског прилога *никад* и негираног предиката: Још никад ниси био тако љут, при чему је степен квалификације приписане субјекту именским предикатом интензиван прилогом *тако* (ниси био тако љут), па партикула *још* том значењу додаје и значење неочекиваности и значење учесталости коју носи садржај супротне, тј. ненегиране пресупозиције „био си и раније и више пута

љут“, што исказу у цјелини даје значење: Био си и раније и више пута љут, али сада је степен љутње толико појачан, да то није очекивано.

У свим осталим примјерима лексема *још* заступљена је као партикула за интензивирање одређеног значења. Не може се на основу датог примјера „Још само птице цвркућу“ говорити о њеном значењу изузимања јер је изузимање експлицирано партикулом *само*, што показује могућност изостављања партикуле *још* у датом примјеру, без значајнијег утицаја на значење изузимања. И исказ *Само птице цвркућу*, као и исказ *Још само птице цвркућу* садрже недвосмислено компоненту изузимања – и *још* и *само* успостављају однос према супротној пресупозицији „нико не цвркуће или ништа се не чује, осим цвркутања птица“, при чему *само* директно експлицира изузимање, а *још* тај изузети садржај интензивира. У редукованом исказу, у коме је изостављена лексема *још*, изостало је и интензивирање значења изузимања. А уколико би се у полазном исказу изоставила лексема *само*, исказ би гласио *Још птице цвркућу* – што опет, уз продужено временско трајање, актуализује значење неочекиваности. У суштини, показује се да значење изузимања није у надлежности партикуле *још*, него партикуле *само*.

Претходни примјер показује да комбиновање лексеме *још* са другим пресупозицијским ријечима не може проћи без њихове семантичког прожимања, па је тако и у примјеру 4.б. који описује да се лексема *још* употребљава „кад се износи додатни аргумент: уз то. – Још ни њега нисмо убедили“. У том исказу комбинују се партикуле *још* и *ни* уз негирани предикат, при чему партикула *ни* не искључује само објекат *њега* из реализације, јер исказ „Ни њега нисмо убедили“ пресупонира да нисмо убједили ни друге, ни њега, иако је било очекивано да ћемо убједити бар њега. То значење партикула *још* појачава, додајући му и нијансу временског – што показује да се

у датом контексту може додати и прилог *увијек*, тј. Још увијек ни њега нисмо убиједили. Уколико се изостави партикула *ни*, исказ са партикулом *још* – Још њега нисмо убиједили – добија значење изузимања, еквивалентно значењу партикуле *само*, јер се актуализује супротна пресупозиција „друге смо убиједили“, којој се супротставља чињеница да „њега нисмо убиједили“. И у примјеру 4.в – „*кад се истиче околност која појачава смисао онога што се износи*. – Био је заљубљен, и то још како заљубљен“ – такође су нагомилане партикуле – градуативна *како*, којом се особина придјева *заљубљен* износи као максимално заступљена, а при чему је *како* комбиновано са другим интензификаторском партикулама у градуативном изразу *и то како*, који придјеву задаје елативну вриједност „презаљубљен“. Партикула *још*, умећући се између *и то* и *како* додатно квантификује то значење као интензификатор. Без *како* или без *и то како* исказ би са партикулом *још* – Још је заљубљен – имао значење продуженог неочекиваног временског трајања квалификације, са супротстављеном пресупозицијом на основу које би се очекивало да више није заљубљен. Та додатна значења која рјечнички чланак региструје добијају се не захваљујући дисперзији значења лексеме *још*, него сазначности са другим синсемантичким ријечима у контексту, у коме читав израз *и то још како* има функцију да репартицију придјева *заљубљен* преобликује семантички из позитива у елатив, чиме се укључује у идиоматске изразе аналитичке или перифрастичне компарације, модализоване евалуативно-експресивним ставом говорника.² У том значењу функционише и израз *и то још*

2 У том значењу их биљеже и рјечници, па се у *Речнику* Матице српске за изразе као што су *и те како*, *и још како* изводи значење „*врло, веома, у пуној мери, сасвим сигурно, без сумње*“ (РМС 2007: 516).

колико (нпр.: ...изгледаће као да их има, и то још колико...³ > има их премного; Заправо, он је једини партијац активан, и то још колико, до данашњих дана⁴ > преактиван), будући да се у квантификативним изразима уз ријечи квалитативне семантике упитно-односне замјенице *какав* и *који* и замјенички прилози *како* и *колико* функционално-семантички прекатегоризују, односно конвертују у градуативне партикуле (в. Бабић 2018: 15–33). Тај процес прекатегоризовања омогућује да изрази типа *и то/те још како* функционишу као градуативни изрази, као градуативна аналитичка партикула идиоматског карактера. Зато сматрамо да је погрешна интерпретација у (нормативном) *Речнику* Матице српске да се партикула *те* употребљава „уз упитне заменице и прилоге, често у вези са прилогом ‘*још*’ и везником ‘*и*’ за појачавање, истичање смисла онога што се износи“ (РМС 2007: 1306), јер све те ријечи у свом изразу дезактуализују своју примарну морфолошку врсту и добијају статус партикуле, односно да си и *и* и *то* (или *те*) и *још* и *како* партикуле интензификаторског карактера.

Анализа датих показује да се не може значење исказа са пресупозицијским ријечима тумачити само на основу узимања у обзир циљане ријечи, него узимањем у обзир и њеног међудоноса са другим ријечима. То значи да се између *још* као пресупозицијске партикуле и њој блиских ријечи по значењу, као што су нпр. и количински прилози и друге градуативне или асеверативне партикуле, успоставља одређена семантичка комбинаторика, односно одређена синтагматика значења – извјесно генерисање и конгруенција њихових семантичких компонента. Осим тога, показује се да је у примјерима припредикатске модификације, какви су већином дати примјери

3 <http://forum.evropesma.org>, посјећено 22. 2. 2022.

4 <http://idoconline.info>, посјећено 20. 2. 2022.

из рјечника, пресупозицијски садржај који уноси у исказ партикула *још* у контрасту са централним – фокусним садржајем исказа: Још је горела ватра у пећи, а очекивало би се да више не гори; Још цвркућу птице, а очекивало би се да више не цвркућу и сл.

Остала значења лексеме још

Осим значења интензивирања продуженог временског трајања и неочекиваности (не)реализације радње предиката, једно од доминантних значења лексеме *још* јесте и квантитативно, што се показује и у њеној комбинацији са именицама. Када се *још* нађе уз именицу нпр. у функцији субјекта или објекта, именица је у генитивном облику множине, као што је то уз количинске прилоге (нпр. уз прилог *много*):

Купљено је још књига.

Купила је још књига.

Уз квантитативно *још* не може бити употријебљена именица у номинативу или акузативу, па тако у примјеру: Још књига није прочитана, односно Још књиге нису прочитане – не квантификује се номинативни субјекат, него се показује да радња није реализована у тренутку када се о њој говори, иако би се очекивало да јесте. Партикула *још* у том случају уноси ту значење неочекиваности у нереализацији радње.

Лексема *још* има квантификативу семантику и у функцији интензивирања значења квалификативног придјева или прилога, при чему се повезује са њиховим компаративним обликом. У том споју има вриједност модификатора компаративног значења којим се појачава компаративни степен. Такав компаратив може се сматрати динамичким или прогресивним, јер се њиме

исказује „степен испољености неког својства или стања са становишта промена његовог интензитета у различитим просторним и/или временским околностима“ (в. Пипер и други 2005: 853):

Борци још пажљивије наћулише уши (Ђопић 1980: 33);
То ме је увијек подстицало на то да са још већим жаром и полетом радим своје књижевне ствари (Ђопић 1980а: 18);
Растужио се још више (Ђопић 1980а: 73).

У том контексту партикула *још*, уз нијансиране семантичке разлике приближне синонимије, замјењива је партикулом *све* или прилогом *много*:

... са још већим жаром : ... са све већим жаром : ... са много већим жаром.

Квантификација компаратива партикулом *још* и прилогом *много* изражава неочекивано појачан степен особине, док партикула *све* као примарно уноси значење нарастања интензитета особине, а као додатно и значење неочекиваности.

Од ових примјера тзв. динамичког компаратива разликују се примјери које наводи А. Јањушевић Оливери, као што је нпр.: Човеку топло око срца, петлу још топлије у наручју, јер се у њима компаратив, интензивира партикулом *још*, доводи у опозицију са експлицираним истокоријенским позитивом, па конструкција изражава поређење позитива и компаратива, тј. наглашеним компаративом се повећава степен особине у односу на позитив, а не његова прогресивна промјена интензитета у изражавању особине „у различитим просторним и/или временским околностима“.

Фреквентна је и употреба лексеме *још* у значењу *додавања* и континуитета који изражава садржај пресупозиције:

...одбио и стога био погубљен, те остао и без дуката и без сина и без главе. Што је још један доказ да Турчину не треба вјеровати (Драгић 2016: 48); Дај још једно пиће! (Драгић 2016: 155).

Значење додавања заступљено је и у задацима са математичком операцијом сабирања и одузимања, посебно у раној едукативној фази усвајања математичких поступака, што показују текстуални задаци из уџбеника математике за ниже разреде основне школе, у којима је наглашавање додавања потребно ради сликовитијег приказа математичких проблема:

У аутобусу су била 24 путника. На једној станици ушло је још 15 путника. Колико се путника возило послје тога? (Липовац 2016:15); Књига има 300 страна, Мара је прочитала 108. Колико страна још треба да прочита? (Липовац 2016а: 104); У једном хотелу боравило је 136 ученика. Сутрадан су у хотел дошла још 84 ученика, а отишло је 108. Колико ученика је у хотелу? (Липовац 2016а: 46).

Семантику додавања има и израз *још једном*, који је уз, *и то/те како још*, *још увијек* и *још и сада* једна од најчешћих колокација лексеме *још*. Израз *још једном* најчешће има оптаивно значење жељеног или нежељеног садржаја, лимитативног карактера, нпр.:

Тамо још увек стоји отисак усана / Давно си га, драга, ту ставила / Још једном да помериш стене / Још једном да будеш крај мене / Још једном да превариш време (Бајага, You Tube, 5. 10. 2021).

Израз *још једном* је до одређене мјере антониман изразу *још увијек*, којим се изражава временски континуитет радње чије се трајање протеже из прошлости на садашњост нелимитативно, док се изразом *још једном*

одређује лимитативна – крајња граница, временски ток се лимитира или у прошлости (Још једном ме је погледала и нестала) или садашњости (Још једном те лијепо молим да ме саслушаш) или у будућности (Још једном ћу те замолити да ме саслушаш):

Полазећи, учитељ се још једном окренуо (Ђопић 1980а: 81); ...а он се огласи још једном одонуд из оставе (Драгић 2016: 155);

Лимитативност тог израза подесна је за употребу у идиоматској конструкцији директива типа забране и пријетње. нпр.:

А ти, језичко, нек те ја још једном чујем да блејиш какав је ко па ћу ти ја показати! (Ђопић 1980а: 95); Још једном то уради, па ћеш видјети свога Бога!

У изражавању временског континуитета прилошки изрази са лексемом *још*, као што су *још увијек* или *још и сад(а)*, функционишу, очекивано, у имперфективној ситуацији:

Још ти се надам. : Још увијек ти се надам : Још и сад ти се надам.

Још и сад ме опија ритам твојих корака.

Лимитативни исказ *још једном* фреквентнији је уз перфективне глаголе.

Закључак

Анализа датих примјера упућује на то да би се лексема *још* у граматичком контексту могла посматрати као лексичко-граматички хомоним – као прилог *још*, када

означава продужену (не)реализацију радње предиката и када се повезује директно са именицама, и као партикула *још* – када има асверативну или градуативну вриједност, али је највише потврда њене употребе као партикуле, јер се чак и у значењу припредикатске употребе продуженог временског трајања актуализују пресупозицијски садржаји типични за пресупозицијске партикуле.

Даринка Гортан-Премк у помињаном раду „Типови и врсте ријечи“, на основу лексичко-семантичких и граматичких својстава аутосемантичких ријечи показује у којој мјери те врсте имају способност индуковања лексичких система, како развијају деривацију и полисемију, како се повезују синонимијски и антонимијски, а показује и такође како та својства немају синсемантичне ријечи, у које спада и партикула *још*. „Способност речи да се семантички повезује са другим јединицама лексичког система у директној је сразмери са њеним семантичким садржајем; пуноћа садржаја води индуковању свих, или многих, семантичких односа; сиромаштво семантичког садржаја значи сиромаштво семантичких веза; а асемантичност искључује способност семантичког повезивања“ (Гортан-Премк 1994: 128). Тако, сматра она, „могућност антонимијског и синонимијског повезивања постоји код свих семантичких речи које означавају поједине појмове; ова могућност постоји и код речи које означавају релације, али не у истој мери и на исти начин као код првих“, а под релацијским ријечима Гортан-Премк подразумева приједлоге и везнике (Гортан-Премк 1994: 127). Чини нам се, на основу анализираних примјера, да одређене семантичке везе успостављају и партикуле као што је партикула *још*, која се са другим партикулама семантички усаглашава посебно у асверативно-пресупозицијској прагматичкој функцији, односно да њихова синонимија или полисемија није лексичка, али да се развија као контекстуална синонимија и

контекстуална полисемија. У различитим типовима употребе партикуле *још* издвајају се и типична општа значења која се преклапају са значењима других партикула, квантификативних прилога, мање или више семантичких ријечи, а неријетко се, тако усаглашена, сабирају у сложеним градуативним изразима који имају вриједност аналитичких партикула.

ИЗВОРИ

- Драгић 2016: Л. Драгић, *Кукавичја пилад*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Липовац 2016: Д. Липовац, *Математика за 3. разред основне школе*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Липовац 2016а: Д. Липовац, *Математика за 4. разред основне школе*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- РМС 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ђопић 1980: Б. Ђопић, *Доживљаји Николетине Бурсаћа*, Сарајево–Београд: Свјетлост – Веселин Маслеша – Просвета.
- Ђопић 1980а: Б. Ђопић, *Босонога дјетињство*, Сарајево–Београд: Свјетлост – Веселин Маслеша – Просвета.
- <http://forum.evropesma.org>, посјећено 22. 2. 2022.
- <http://idoconline.info>, посјећено 20. 2. 2022.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2018: М. Бабић, „Квантификовање квалитета у (не)предикатским екскламативним реченицама“, *Филолог, часопис за језик, књижевност и културу*, IX/17, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, филолошки факултет, 15–33.
- Грицкат 2002–2003: И. Грицкат, „Поводом неких непроменљивих

- вих речи“, *Наш језик*, XXXIV/3–4, Београд: Институт за српски језик САНУ, 177–180.
- Гортан-Премк 1994: Д. Гортан-Премк „Типови и врсте речи“, *Јужнословенски филолог*, I, Београд: Институт за српски језик САНУ, 115–128.
- Е. Барић и други 1979: Е. Barić, М. Lončarević, D. Malić, S. Pavešić, М. Peti, V. Zečević, М. Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Ивић 1978: М. Ивић, „О српскохрватским реченичним прилозима“, *Јужнословенски филолог*, XXXIV, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1–16.
- Јањушевић Оливери 2018: А. Јањушевић Оливери, *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику*, Косовска Митровица – Никшић: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Матица српска, друштво чланова у Црној Гори, Одјељење за српски језик.
- Катичић 1986: R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU–Globus.
- Ковачевић 2006: М. Ковачевић, „Припредикатска употреба партикула *већ, још и више*“, у: М. Ковачевић, *Списи о стилу и језику*, Бања Лука: Књижевна задруга, 300–331.
- Мразовић 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер и други 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Прањковић 2013: I. Pranjković, „Nepromjenljive riječi i gramatika“, у: I. Pranjković, *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 195–202.
- Ристић 1994: С. Ристић, „Илокуцијски аспекти употребе партикула“, *Јужнословенски филолог*, I, Београд: Институт за српски језик САНУ, 145–154.
- РМС 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Сааведра 2008: Д. Сааведра, „Значење партикула за изража-

вање логичких односа (на примеру српске партикуле *joш*)“, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 85–99.

Стевановић 1970: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (Граматицки системи и књижевнојезичка норма)*, Београд: Научна књига.

Силић–Прањковић 2005: Ј. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

Станојчић–Поповић 1995: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамматика српскога језика за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Milanka J. Babić

DAS LEXEM NOCH – SEINE BEDEUTUNG UND VERWENDUNG

Zusammenfassung

Die Analyse der Beispiele legt nahe, dass das Lexem *noch* als lexikalisch-grammatisches Homonym in einem grammatikalischen Kontext betrachtet werden könnte – und zwar sowohl als Adverb, wenn es eine verlängerte (Nicht-) Realisierung der Wirkung des Prädikats bedeutet, oder wenn es direkt mit Substantiven verbunden ist, als auch als Partikel *noch* - wenn es einen intensivierenden oder graduierenden Wert hat, wobei im Kontext meist eine Bestätigung seiner Verwendung im Korpus als Partikel bestätigt wurde. Es wurde auch bestätigt, dass bestimmte semantische Verbindungen die Partikel als synsemantische Wörter etablieren, was die Partikel *noch* ebenfalls bestätigt, welche mit anderen Partikeln semantisch harmoniert, vor allem in der intensivierenden, vorausgesetzten pragmatischen Funktion. Ihre Synonymie oder Polysemie ist nicht lexikalisch, sondern entwickelt sich als kontextuelle Synonymie und kontextuelle Polysemie. Bei verschiedenen

Arten der Partikelnutzung kommen auch die typischen allgemeinen Bedeutungen zum Vorschein, die sich mit den Bedeutungen anderer Partikel, quantitativer Adverbien oder mehr oder weniger semantischer Wörter überschneiden.

Schlüsselwörter: Partikel, Intensifikation, Unerwartetheit, Präsupposition, das Hinzufügen, Synonymie

Милена М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

801:811.163.41'373

УТИЦАЈ ДЕФИНИЦИЈЕ И ИСТРАЖИВАЧКЕ И ЛЕКСИКОГРАФСКЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ НА ПРОЦЕНУ ЗАСТУПЉЕНОСТИ ЈЕЗИЧКИХ ФЕНОМЕНА. ПРИМЕР АНТОНИМИЈЕ**

Различити начини утврђивања учесталости појављивања антонима дају контрадикторне податке од тога да постоји свега неколико десетина антонимских парова који се налазе у средишњој зони феномена, до тога да постоји неколико хиљада представника, те да се у писаном језику одраслих говорника антоним појављује у једној од педесет реченица. У раду се стога разматрају фактори који утичу на процену заступљености антонимије у језику, као што су рестриktivност дефиниције, методолошки приступ у истраживању, као и лексикографска методологија бележења датог феномена у речницима. Поред тога указујемо на помоћ знања изворних говорника у процени јављања језичких појава.

Кључне речи: описни речници, речник антонима, асоцијативни тест, корпусна истраживања, учесталост јављања језичких феномена

---

* mmjakic@gmail.com, Milena.Jakic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Увод.

Предмет овог рада је потрага за начинима процене заступљености језичких феномена на примеру антонимије, као и идентификација фактора који на то могу имати утицаја, а од којих су најважнији дефинисање појма и методологија. Најпре побрајамо различите услове које аутори постављају за постојање антонимије, те њиховим укрштањем долазимо до тога шта би била најужа дефиниција, тј. збирка најрестриктивнијих захтева, коју нисмо на тај начин срели ни код једног аутора, али је разматрамо. Са друге стране, сагледавамо шта све улази у обим и садржај антонимије уколико узмемо у обзир најмање рестриктивне критеријуме. Након тога приказујемо како је антонимија обрађена у описним речницима, потом у специјалним речницима посвећеним само антонимији или антонимији и још неком типу лексичког односа. На основу анализе речника представљамо експертско мишљење о антонимији, а потом укратко наводимо начине екстракције антонимије из језичког корпуса, коришћењем формалних карактеристика текста. У последњем делу рада илуструјемо разлике у идентификацији представника антонимије у асоцијативном речнику, поштујући најмање и највише рестриктивне критеријуме, а потом приказујемо на који начин се процена заступљености антонима може испитати на основу знања изворних говорника, помоћу асоцијативних тестова.

1. Различити критеријуми дефинисања појма антонимије

Један од најважнијих фактора који утичу на процену заступљености неког појма јесте дефиниција, а управо је

то поље где међу истраживачима често не постоји консензус о томе шта спада у обим и садржај појма, каткада се ставови о потребним условима исказују експлицитно, понекад имплицитно кроз примере итд. Када је у питању антонимија, разлике се тичу тога којој врсти речи могу припадати представници овог феномена, па неки од аутора тврде да је то однос који се пре свега јавља код придева (Гортан-Премк 2004: 146), док други сматрају да је то одлика и других врста речи (нпр. Турк 2004: 87). Затим налазимо мишљења да је то феномен карактеристичан само за лексеме које означавају неку особину (Гортан-Премк 2004: 146), постоји размимоилажење о томе да ли је неопходно да антоними припадају истој врсти речи (са једне стране би могли бити Лајонс 1977: 277; Палмер 1979: 79; Гортан-Премк 2004: 146; а са друге Фелбаум 1995: 289; Бојева Омелечко и др. 2018: 116), дискусија о томе да ли је у питању однос који се успоставља између појмова (Парадиз и сар. 2009: 418), између самих речи које те појмове означавају (Грос-Милер 1990: 276; Милер-Фелбаум 1991: 210) или између појединих значења датих речи (нпр. између примарних, Драгићевић 1996: 25); морају ли антоними бити различитих корена (Грицкат 1961–1962: 87; Симеон 1969; Барић и сар. 1979: 285; Бошков 1981; Стевановић 1986: 426–427 и 431–433; Грос и сар. 1989; Станојчић-Поповић 1999: 173–174; Клајн 2002: 185–234; Драгићевић 2007: 284; Ристић 2012), да ли је за успостављање датог односа потребан контекст (Марковић 1994: 210, Џоунс и сар. 2012: 2), шта све спада под термин супротност (Кац 1972; Палмер 1979; Лајонс 1977; Кристал 1985, Кристал 1995, Шипка 2006: 56), да ли је за антонимију важна упоредна анализа семантичког материјала (подударане архисеме, међусобна искључивост сема нпр. Драгићевић 1996: 25; Гортан-Премк 2004: 146), може ли реч имати више од једног антонима (Симеон 1969; Мршевић-Радовић 1977: 228–229; Круз

1986: 54–57; Лич 1990: 92; Герерц 1993: 231; Станојчић–Поповић 1999:174; Хлебец 2007: 65) итд.

Када бисмо сакупили најрестриктивније услове за постојање антонимије, најужа дефиниција подразумевала би да су у питању придевски парови који одражавају граду-абилност, чија су примарна значења супротстављена (или чак сва значења, чиме бисмо број таквих парова свели на минимум), а асоцијативна веза међу њима изузетно јака и позната читавој говорној заједници, што би даље претпостављало да дате речи припадају општем лексичком фонду и да су високофреквентне. Такође, чланови пара не би смели бити творбено повезани, већ засебне лексеме. Најшира дефиниција пак подразумевала би све врсте речи (при чему би антонимски пар могао бити сачињен и од две различите врсте речи), све врсте супротности, укључујући и истокоренске антониме, без обзира на то колико је општој популацији дати пар познат и да ли припада општем лексичком фонду. То би значило да би антонимски парови могли успоставити однос супротности у датом контексту, у било ком од значења (па чак и изузетно ретким значењима), као и то да не би морали бити познати свим говорницима.

Већ из овог описа јасно је да би се у тексту или речнику на основу овако различитих дефиниција одабрали различити скупови антонимских парова и према броју и према саставу.

2. Антонимија у описним речницима

Описни речници лексичке односе међу речима најчешће не бележе систематски, већ бележе или изразито типичне антонимске парове¹ (нпр. *добар – лош, топао*

---

1 Када је у питању навођење типичних парова антонима, њих најчешће срећемо и у радовима који се баве антонимијом. Уз

– *хладан* и сл.) или антонимију користе као помоћно средство при дефинисању. Тако је на пример Љ. Шарић анализирајући три општа описна речника, хрватског (V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*), енглеског (*Longman Dictionary of the English Language*) и немачког језика (*Deutsches Wörterbuch*) уочила да се у прва два поменућа речника јавља низ недоследности при обради, а пре свега у погледу симетричности обраде (нпр. код придева X бележи се антоним Y, али се код придева Y не бележи антоним X) (Шарић 1994). За разлику од тога, у речнику немачког језика број успостављених антонимских односа је мањи, али је доследно спроведен у оба смера, а у уводном делу речника експлицитно се наводи да се антоним успоставља када су аутори сматрали да је важна допуна дефиниције. Ауторка примећује да је употреба антонима честа и код терминолошке лексике, али претпостављамо да би се ово могло свести на претходно поменути случај.

К. Вилнерс и К. Парадис квантитативном анализом броја обрађених антонима у речнику енглеског језика за напредне ученике (*Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary*) утврдиле су да је антоним приписан у свега 1.750 од 110.000 обрађених одредница (Парадиз–Вилнерс 2007), што чини свега 1,6% одредница.

Истраживање које је анализирано употребу антонимије у нашим описним речницима показало је да је у РСЈ антоним додељен помоћу формалне ознаке супр. у свега 0,13%, у РМС тај проценат износи 0,2%, а у РСАНУ 0,18% обрађеног лексичког фонда (Јакић 2015; Јакић 2016). Анализа је даље показала да су антоними приписивани не само целој одредници или примарном значењу, већ и секундарним значењима, тј. узимана је у обзир и контек-

---

недовољно спецификовану дефиницију, мали број типичних парова не помаже у сагледавању обима и садржаја појма антонимије.

стуална антонимија, а у ретким случајевима навођене су антонимске варијанте, тј. у оквиру једног квалификатора приписано је више од једног антонима. Када се погледа који су то конкретни антонимски парови примећује се да је антоним приписан нпр. одредници *брахицефалија*, као и одредници *висок*, али не и одредници *низак*. Дакле, неким од одредница општег лексичког фонда које имају антониме према рестриктивној дефиницији антоним није приписан, док неким одредницама које не би спадале под најужу дефиницију јесте. Детаљна анализа показала је да постоје и друге недоследности при обради, што само потврђује увид да се у описним речницима антонимија не обрађује системски. Ако бисмо пак узели проценат одредница које су добиле антоним у енглеском описном речнику и пропагирали га на фонд који ће бити обрађен у РСАНУ када буде завршен, дошли бисмо до броја од око 8.000 антонима, за разлику од 450 колико је до сада обрађено коришћењем формалне ознаке, тј. квалификатора супр. То је само хипотетичка бројка, будући да нису рађена детаљна истраживања која би одговорила на питање да ли је антонимија хомогено присутна у целом лексичком фонду једног језика (према почетном слову, фреквенцији употребе итд.).

3. Антонимија у специјалним речницима (речницима антонима)

Речници специјализовани за бележење антонимског односа у језику такође приступају антонимији на различит начин, те се тако међусобно разликују према структури лексикографског чланка, начину бележења одредница (једна реч или антонимски пар), њиховом саставу и одабиру, те последично и броју забележених представника.

Тако на пример у руском речнику антонима М. Љвова (1978) постоји 710 антонимских доминанти, тј. одредница које се састоје од антонимских парова (нпр. *правда – ложь, долгий – короткий*), а у оквиру њихових лексикографских чланака наведене су и варијанте основног антонимског пара, било да су са основним паром повезане творбено (нпр. *продлевать – сокращать*) или су у питању синонимске (тј. антонимске) варијанте једног или оба члана пара (*правда – неправда, правда – обман, истина – ложь, истина – обман* итд.). Будући да су одреднице сачињене од парова, не постоји могућност пропуста везан за симетрију обраде антонима, али речник не улази у питање полисемантичке структуре чланова пара, па није експлицирано о ком типу антонимије се ради (контекстуални, прави итд.). Имплицитно је типичност антонимског пара приказана тиме да ли је пар наведен у насловном делу одреднице, као доминанта, или пак као варијанта унутар поља.

Према сличном принципу устројен је и речник антонима бугарског језика (Пернишка–Василева 1997), с тим што у овом речнику постоји око 1.800 антонимских парова (нпр. *горчив – сладък, еднообразен; монотонен – многообразен, разнообразен; любител – професионалист*), а број антонимских варијанти унутар лексикографских чланака је нешто мањи у односу на речник руских антонима.

У монографији која се бави антонимијом хрватског језика Љ. Шарић у прилогу даје индекс 4.160 антонимских парова, при чему сваки од њих сврстава у једну од пет категорија (квалитативни: *агресиван – неагресиван, ненавртљив; анимозност – склоност, симпатија*; координацијски: *данас – сутра, јучер; крај – почетак*; комплементарни: *бесмисао – смисао; горући – периферан*; векторни: *амнестија – ухићење; бдјети – спавати*; и конверзивни: *брже – полакше, спорије; господарити – бити подложен*),

а такође даје и податак о томе који парови припадају терминолошким системима (нпр. *адресат* – *адресант*, *благласје* – *какофонија*, *интеграл* – *диференцијал*) (Шарић 2007). Већ и из илустрације помоћу наведених примера антонимских парова видимо да је у овом попису антонимија схваћена доста широко.

Понекад се пак антоними бележе у специјалним речницима који обрађују и неки други лексички однос, као што је на пример случај са енглеским речником синонима и антонима Алана Спунера (1999). У том речнику постоји и подела одредница на значења, те су синоними (без икаквог квалификатора) и антоними (уз квалификатор *Opp.*) приписивани једном од значења, или пак целој одредници. Треба имати у виду да су навођена само значења која имају синониме и антониме, тј. није наведена комплетна полисемантичка структура сваке одреднице. У речнику 2.398 одредница (а 2.558 значења одредница) има приписан антоним (*admission* – 2. *Opp. denial; truthful* – *Opp. dishonest*), док је укупан број одредница знатно већи.² У ређим случајевима, једној одредници приписано је и више од једног квалификатора (150 одредница, нпр. *fair* – 2. *Opp. dark*, 3. *Opp. unjust*, 4. *Opp. unacceptable*), а такође понекад је након квалификатора приписано више од једног антонима (190 значења, нпр. *advanced* – 4. *Opp. backward, basic*). Другим речима, у овом речнику експлицитније се види да су лексикографи узимали у обзир и контекстуалну антонимију, као и антонимске варијанте.

Наводимо и пример два речника који приближно исту пажњу посвећују синонимији и антонимији, што у конкретном случају значи да су свим или готово свим одредницама у речнику приписана оба лексичка односа.

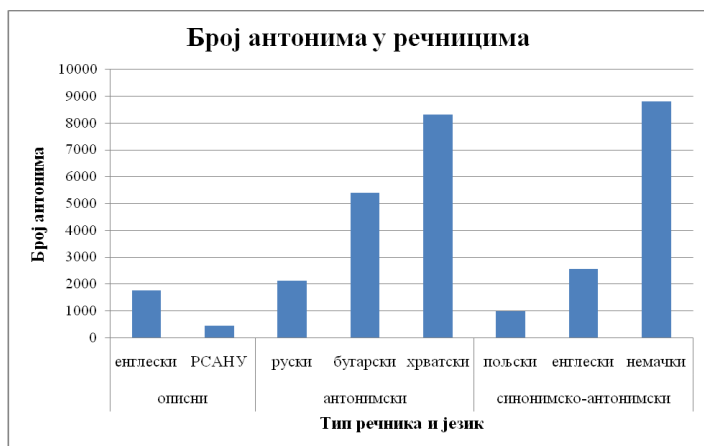
2 У уводном делу речника не наводи се тачан број одредница, али речник има 486 страница и оквирно између 15 и 25 одредница по страници, што даје процену између 7 и 12 хиљада одредница.

Такви су на пример речник пољских (Gajewska, B. i Pawlus, M. 2007) и немачких (Булита–Булита 1985) синонима и антонима. Лексикографски чланак у оба ова речника подељен је замишљеном линијом да два дела, те се на левој страни наводе синоними, а на десној антоними. Наведени представници лексичких односа груписани су према значењима, при чему не постоје појашњења помоћу дефиниција, већ су поједина значења издвојена графички, помоћу засебног знака.

Према наводима Љ. Шарић пољски речник садржи 977 одредница (Шарић 2007: 155–156). Када је у питању немачки речник синонима и антонима, како аутори сами објашњавају у предговору, појам антонимије схваћен је веома широко, па се тако наводе и оне речи које просечном кориснику не падају на памет као антоними одредница. Интересантан је пример којим аутори, у предговору, илуструју овакав приступ. На пример реч **брак** обрађена је тако што се најпре наводе речи које означавају стање мушкарца и жене који „апстинирају“ од брака (нпр. *целибат*), потом речи које се односе на активности изван брака (нпр. *конкубинат*), затим речи које се употребљавају да означе самачки живот (нпр. *невенчаност*, *уседелиштво*), оне које се односе на развод (нпр. *раздвајање*), живот без партнера након његове/њене смрти (нпр. *удовиштво*), области које су браку супротстављене на основу моралних и обичајних норми (нпр. *дивљи брак*, *полигамија*, *бигамија*), а на крају стање пре закључивања брака (нпр. *веридба*). На основу овог примера, видимо да су аутори имали намеру да обраде не само праву већ и контекстуалну антонимију. У овом речнику обрађено је 8.817 одредница. Од тога, само код 14 одредница није наведен ниједан антоним, а у многим лексикографским чланцима наведено је и по више десетина антонима.

Када бисмо упоредили број забележених антонима у поменутом описним и специјалним речницима, приме-

тили бисмо да њихов број прилично варира (в. Сliku 1). Будући да су одреднице у неким од поменутих речника засебне лексеме, а у другима парови лексема, при чему неретко постоје и антонимске варијанте (у руском речнику антонима унутар поља, у бугарском речнику антонима чешће у доминанти поља) како бисмо могли макар угрубо да упоредимо број наведених антонима, број одредница у речницима код којих су наведени парови, помножићемо са три. Такав поступак неће бити сасвим прецизан, јер се понекада наводи већи број варијанти, некада се варијанте не наводе, али имаћемо барем оквирну слику.

Слика 1. Процена броја антонима у различитим језицима, на основу различитих типова речника.

Као што на Слици 1 видимо, број идентификованих одредница које имају антоним варира између 450 и 8.800. Иако је јасно да до варирања може доћи услед разлике која постоји у самим језицима, ипак претпостављамо да су овде пресудан утицај имале дефиниција и лексикографска методологија. Даља истраживања, са уједначе-

ном методологијом кроз све испитиване језике показала би какве међујезичке разлике постоје. Летимични преглед показао је само неке појединости као што су лексичке празнине у неким језицима, у односу на друге, од којих би неке могле бити системске (нпр. само за неке од следећих руских глаголских парова постоје једночлани српски преводни еквиваленти: *недогружати* – *перегружати*, *недокармливати* – *перекармливати*, *недолетати* – *перелетати*, *недооценивати* – *переоценивати*, *недоплачивати* – *переплачивати*, *недосаливати* – *пересаливати* итд.), а неке насумичне (нпр. придевски пар *зрячий* – *слепой*, где би се други члан пара на српски лако превео придевом *слеп*, али први члан би се лакше превео описно конструкцијом *који види*). Такође, ни у једном од речника које смо користили у овом кратком поређењу не постоји податак о учесталости употребе датих речи, тј. није наведено да ли су то речи општег лексичког фонда.³

4. Претрага антонима у контексту

Један од честих начина процене заступљености антонима у језику је и екстракција антонимских парова из језичких корпуса. Начини екстраховања зависе од циљева истраживања, а заснивају се на неколико принципа. Први подразумева унапред дефинисане антонимске парове, за које се потом извлаче конкорданције у којима се оба члана пара јављају, при чему се дефинише језичка јединица у којој се јављају (реченица, пасус) или ширина контекста (број речи које се могу јавити између чланова пара). На овај начин могуће је утврдити учеста-

3 На пример у српском би се *зрячий* могло превести и са *видети*, али то је пре описни превод, пре него преводни еквивалент, а сам статус руске лексеме био би јаснији када би постојала нека информација о употреби.

лост заједничке употребе антонима у континуираном тексту или спонтаном говору. То је различито у односу на процену заступљености коју је могуће стећи помоћу речника. У првом случају интересује нас којим бројем лексемских парова је антонимија заступљена у језику, тј. који су то све репрезенти датог феномена, док нас у другом интересује колико често се дати репрезенти користе у језику (у корпусној лингвистици ова разлика се означава паром тајп–токен /енг. type–token).

Други тип екстракције врши се такође помоћу компјутерског програма, који анализира учесталост заједничког јављања две речи. Овај начин претраге најчешће је до сада коришћен за екстракцију придевских антонима, и заснован је на налазима да се придеви систематски јављају заједно у контексту искључиво уколико су у блиској семантичкој вези (Џастесон–Кац 1991). Даља истраживања показала су да се антоними јављају у лексички идентичним структурама и то веома често тако што су међусобно надовезани или се налазе у оквиру поновљених предлошких фраза (нпр. She felt **cold** and **hot** [...] at the same time или one of **low** anionic binding capacity and one of **high** anionic binding capacity) (Џастесон–Кац 1991: 11). Штавише, поред учесталости заједничког појављивања антонима у контрастивним конструкцијама, која помаже при одређивању типичних/каноничних антонима, број различитих контрастивних конструкција у којима је употребљен дати пар, показује се као још поузданија мера (Џоунс и сар. 2007: 141). Са друге стране неантонимске речи које се јављају заједно у истој реченици, нису директно упарене било којим од механизма који би истакао њихово заједничко јављање. То пружа могућност аутоматске анализе текста и добијање података о томе колико често се у текстовима антонимски парови јављају заједно у реченици. Интересантно је нпр. истраживање које показује да у писаном језику

одрасли говорници употребе антонимски пар у једној од 50 реченица (Марфи–Џоунс 2008: 403). Са друге стране, једно од истраживања утврдило је да у писаном језику (у питању је амерички енглески) постоји средишња зона антонимије, која обухвата свега 60 антонимских парова, морфолошки неповезаних, сачињених од придева и глагола (Литвин 2015).

5. Антонимија у асоцијативним речницима

Као што је у литератури већ познато и више пута писано, лексички односи постоје и у асоцијативним речницима, добијеним помоћу теста слободних асоцијација, с тим што у том типу речника нису експлицитно обележени. Стога, уколико нас интересује јачина асоцијативне везе за одређени тип односа, неопходно је материјал најпре аотирати, тј. препознати који су то парови антонима наведени у овом типу речника, што подразумева одабир критеријума, односно дефиниције датог типа односа. Ранија истраживања на материјалу српског језика показала су да су антоними веома честа асоцијација и за именичке (Савић–Костић 2008) и за придевске стимулусе (Јакић 2016; Јакић Шимшић 2021). За потребе овог излагања интересује нас колико одабир дефиниције утиче на процену заступљености антонимије у овако добијеној грађи, те ћемо размотрити колико би се антонима могло наћи у *Асоцијативном речнику српскога језика* (Пипер и сар. 2005) када бисмо користили најужу и најширу дефиницију.

Да подсетимо, најужа дефиниција подразумева да у однос антонимије ступају међусобно разнокоренски придеви (дакле оба члана пара припадају истој врсти речи) који одражавају градуабилност, супротстављање значења везано је за њихове примарне реализације, а

асоцијативна веза међу њима је јака. Додатно, речи могу имати само један антоним, осим у случају када постоји његова синонимска варијанта.

На тај начин преостаје релативно мали број парова који може задовољити овако строге критеријуме: *богат* – *сиромашан* 95,⁴ *велик* – *мали* 163 (и *мали* – *велики* 140), *десни* – *леви* 282 (тј. *леви* – *десни* 277), *добар* – *зао* 17, *исти* – *различит* 63, *јак* – *слаб* 84, *јефтин* – *скуп* 143, *лењ* – *вредан* 97, *леп* – *ружан* 139 (*ружан* – *леп* 130), *оштар* – *туп* 85 (и *туп* – *оштар* 150), *стар* – *млад* 139, *светао* – *таман* 128 и евентуално још понеки пар.

Са друге стране одбацили бисмо све остале врсте речи или барем одреднице које не означавају какву особину (*исток* – *запад* 409, *испод* – *изнад* 170, *мало* – *много* 128 итд.), као и придеве који нису градуабилни (нпр. *бео* – *црн* 88, *црн* – *бео* 133), а затим и оне потенцијалне парове који су истокоренски (*моралан* – *неморални* 58, *срећан* – *несрећан* 24), који не припадају истој врсти речи (*последњи* – *први* 181), чије се супротстављање према референтним описним речницима српског језика не заснива на примарним значењима (*нов* – *стар* 162, *прост* – *сложен* 60, па чак и *добар* – *лош* 231, *лош* – *добар* 98, *висок* – *низак* 181 и *низак* *висок* 243, *груб* – *нежан* 52 итд.) или пак чија асоцијативна веза није довољно јака (имајући у виду да је у АРСЈ учествовало 800 испитаника граница би могла бити испод асоцијативне фреквенције 10, нпр. *шкрт* – *дарежљив* 8, *штедљив* – *расипан* 4, *лењ* – *радан* 6, *лењ* – *марљив* 7, *исти* – *другачији* 6, *прост* – *компликован* 9, *светао* – *мрачан* 7 итд.).

Најшира дефиниција не само да би укључила све

4 Број иза антонимског пара означава асоцијативну фреквенцију, добијену из Асоцијативног речника српскога језика (Пипер и сар. 2005), тј. број испитаника који су навели другу реч у пару као асоцијацију на прву, од укупно 800 испитаника, колико је учествовало у тесту слободних асоцијација.

парове из претходног пасуса, већ и многе друге које карактерише једна или више особина због којих их искључујемо из најуже дефиниције, а чак можда и парове као: *лагати* – *истина* 27, *логика* – *нелогично* 3, *моралан* – *неморал* 6, *лепотан* – *ружан* 27, *зашуштати* – *тишина* 8, где је очигледно основа асоцијације била у успостављању супротности.

На крају, треба рећи да се знање изворних говорника најнепосредније огледа у асоцијативном антонимском типу речника, где се од испитаника тражи да наведу антониме за понуђене стимулусе. Илустрације ради, напоменућемо да су испитаници у истраживању у којем им је задато око 400 придевских стимулуса, навели око 8.600 антонима (Јакић Шимшић–Шева, у штампи). Наравно, у овом типу истраживања задавани су само стимулуси чија су значења позната широј популацији, а антонимија је схваћена у широком смислу. Када бисмо у обзир узели само одговоре које је навело барем 3 испитаника број добијених антонима за 400 задатих придева износио би око 1.800.

6. Закључак

Да бисмо испитали једну појаву потребно је знати шта све под ту појаву спада и то или набрајањем свих чланова који би се онда могли изблиза проучавати, или генерисањем правила које омогућава разврставање јединица или унутар датог система или ван њега. Када су у питању језичке појаве, будући да је језик динамички систем, већина појава представља отворене скупове, те најчешће исцрпно побрајање свих представника неке појаве није могуће. Колико год обиман био речник неког језика, он не може записати и обрадити све речи које језичка заједница користи, будући да нове једи-

нице током времена настају, а већ постојеће излазе из употребе. Говорећи о антонимији питамо се да ли је то термин који треба резервисати за ексклузивну групу од неколико десетина лексема или је то универзални принцип, присутан у свим језицима, чија је учесталост веома висока и на нивоу типа (тј. свих парова који би се могли назвати антонимима) и на нивоу токена (тј. учесталости употребе конкретних парова у континуалном говору односно тексту). Користећи било који од начина којим је могуће утврдити заступљеност неке појаве у језику (преглед описних или специјалних речника, претрага корпуса), подаци о антонимији су веома контрадикторни, те се процене крећу од неколико десетина или стотина, до неколико хиљада јединица. Јасно је да уколико сваку супротност не назовемо антонимијом, да заправо говоримо о континууму сличних појава, од којих један њен део заслужује привилегован статус, који би се издвојио посебним термином. Са друге стране, када приступимо језичком знању изворних говорника, примећујемо да они као супротност наводе читав континуум.

Такође, намеће се питање значаја заступљености неког језичког феномена за даљи ток истраживања. Да ли чешће језичке појаве заслужују првенство у изучавању, тј. уврштавање у планове будућих језичких истраживања? Иако на ово питање није лако одговорити, о њему вреди размислити.

За сада можемо само рећи да антонимија или пак исказивање супротности спада међу прилично значајне појаве и да свакако заслужује детаљнија истраживања, укључујући и истраживања заснована на упоређивању материјала из различитих језика. Оваква истраживања могла би нам рећи нешто не само о природи датог феномена, него и о нашем начину поимања света, будући да потенцијални број антонима / исказаних супротности у језику сугерише да свет разумемо кроз његову поларизацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и сар. 1979: Е. Barić, М. Lončarić, Д. Malić, С. Pavešić, М. Peti, В. Zečević, М. Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Бојева Омелечко и др. 2018: N. B. Boeva-Omelechko, M. R. Zheltukhina, O. P. Ryabko, G. G. Matveeva, E. V. Murugova and I. A. Zyubina, Unusual Antonyms: Inter-Part-Of Speech Interaction in English Fictional Discourse, *Space and Culture*, India, 6 (4), 112–121.
- Бошков 1981: Д. Бошков, Придевска негација префиксима (не-, а-, дис-, без-), *Наш језик*, XXV/1–2, 63–67.
- Bulitta–Bulitta 1985: E. Bulitta und H. Bulitta, *Wörterbuch der Synonyme und Antonyme*, Frankfurt am Mein: Wolfgang Krüger Verlag.
- Герерц 1993: D. Geeraerts, Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries, *Cognitive Linguistics*, 4(3), 223–272.
- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грицкат 1961–1962: Ирена Грицкат, О антонимији, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, IV–V, 87–90.
- Грос–Милер 1990: D. Gross and K.J. Miller, Adjectives in WordNet, *International Journal of Lexicography*, 3(1), 265–277.
- Драгићевић 1996: Р. Драгићевић, О правим именичким и придевским антонимима, *Јужнословенски филолог*, LI, Београд, 25–39.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јакић 2015: М. Јакић, Формално означавање антонимије у Речнику САНУ, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVIII/1, 155–178.
- Јакић 2016: М. Јакић, *Придевска антонимија у речнику, контексту и когнитивном систему*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, 5. јула 2016. године.
- Јакић Шимшић 2021: М. Јакић Шимшић, Асоцијативни односи

- придева у тесту слободних вербалних асоцијација српског језика, *Јужнословенски филолог*, LXXVII/2, Београд, 185–200.
- Јакић Шимшић–Шева, у штампи: М. Јакић Шимшић и Н. Шева, Методолошки аспекти израде асоцијативног речника придевских антонима и супротности српског језика, у: С. Ристић, И. Лазић-Коњик, Н. Ивановић (ур.), *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Кац 1972: J.J. Katz, *Semantic theory*, New York: Harper & Row.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Прилози граматици српскога језика I, Творба речи у савременом српском језику, Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.
- Кристал 1985: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Београд: Nolit.
- Кристал 1995: D. Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika*, Београд: Nolit.
- Круз 1986: D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лич 1990: G.N. Leech, *Semantics: The study of meaning*, Penguin Books.
- Лајонс 1977: J. Lyons, *Semantics, Volume I*, Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Литвин 2015: O. L. Lytvyn, Central zone of the field of antonyms in the English language, *Science and education a new dimension: Philology*, III(12), 60, Budapest: Society for cultural and scientific progress in Central and Eastern Europe, 7–10.
- Љвов 1978: М. Р. Љвов, *Словарь антонимов русского языка*, Москва: Русский язык.
- Марковић 1994: Р. Марковић, О неправим антонимима на материјалу Вукових пословица, *Јужнословенски филолог*, 50, 209–218.
- Марфи–Џоунс 2008: M. L. Murphy and S. Jones, Antonyms in children's and child-directed speech, *First language*, 28(4), 403–430.

- Милер–Фелбаум 1991: G. A. Miller and C. Fellbaum, *Semantic Networks of English*, *Cognition*, 41, 197–229.
- Мршевић–Радовић: Драгана Мршевић–Радовић, Глаголи супротног значења, *Књижевност и језик*, 2–3, 226–237.
- Парадиз–Вилнерс 2007: C. Paradis and C. Willners, Antonyms in dictionary entries: methodological aspects, *Studia Linguistica*, 61(3), 261–277.
- Парадиз и сар. 2009: C. Paradis, C. Willners and S. Jones, Good and bad opposites. Using textual and experimental techniques to measure antonym canonicity, *The mental lexicon*, 4(3), 380–429.
- Палмер 1979: F. R. Palmer, *Semantics. A New Outline*, Cambridge–London–New York–Melbourne: Cambridge University Press.
- Пернишка–Василева 1997: Емилија Пернишка и Стефка Василева, *Речник на антонимите в българския език*, Софија: Петър Берон.
- Пипер и сар. 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика* (I део; од стимулуса ка реакцији), Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Ристић 2012: Стана Ристић, *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Савић–Костић 2008: I. Savić i A. Kostić, Proporcije kategorija asocijata i struktura semantičke memorije, *Psihologija*, 41(1), 103–120.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Спунер 1999: A. Spooner, *A Dictionary of Synonyms and Antonyms*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Стевановић 1986: Михајло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамматички системи и књижев-нојезичка норма)*, књига I, Фонетика, Морфологија, Београд: Научна књига.
- Станојчић–Поповић 1999: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамматика српскога језика за I, II, III, IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Турк 2004: M. Turk, Neke odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku, *Fluminensia* 16/1–2, 87–94.

- Фелбаум 1995: C. Fellbaum, Co-Occurrence and Antonymy, *International Journal of Lexicography*, 8(4), 281–303.
- Хлебец 2007: В. Hlebec, *English semantics*, Beograd: Ćigoja štampa.
- Џоунс и сар. 2007: S. Jones, C. Paradis, M. L. Murphy and C. Willners, Googling for ‘Opposites’: A Web-based Study of Antonym Canonicity, *Corpora*, 2(2), 129–154.
- Џоунс и сар. 2012: S. Jones, M.L. Murphy, C. Paradis and C. Willners, *Antonyms in English: construals, constructions and canonicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Џастесон–Кац 1991: J.S. Justeson and S.M. Katz, Co-occurrences of Antonymous Adjectives and Their Contexts, *Computational Linguistics*, 17(1), 1–19.
- Шарић 1994: Lj. Šarić, Antonimija u strukturi jednojezičnih rječnika, *Filologija*, 22–23, 269–274.
- Шарић 2007: Lj. Šarić, *Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

Milena M. Jakić Šimšić

THE INFLUENCE OF THE DEFINITION AND
RESEARCH AND LEXICOGRAPHIC METHODOLOGY
ON THE ASSESSMENT OF THE REPRESENTATION
OF LINGUISTIC PHENOMENA. THE EXAMPLE OF
ANTONYMY

Summary

Different ways of determining the frequency of antonyms give contradictory data, from the fact that there are only a few dozen antonym pairs in the central zone of the phenomenon, to the fact that there are several thousand representatives, and that in the written language of adult speakers the antonym appears in one of

fifty sentences. Therefore, the paper discusses the factors influencing the assessment of the presence of antonyms in language, such as restrictiveness of definition, methodological approach in research, as well as lexicographic methodology for recording a given phenomenon in dictionaries. In addition, we point out the help of the knowledge of native speakers in assessing the occurrence of linguistic phenomena.

Key words: descriptive dictionaries, dictionary of antonyms, associative test, corpus research, frequency of language phenomena

Наташа С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС*
Институт за српски језик САНУ
Београд

821.163.41.09:811.163.41'373

ФРАЗЕМЕ У РОМАНУ ОМЕР-ПАША ЛАТАС: СЕМАНТИЧКО-ФРАЗЕОГРАФСКИ ПРИСТУП**

У раду се представља и анализира ексцерпирана фразеолошка грађа из романа *Омер-паша Латас*, тако што се фраземе најпре класификују према семантичком моделу фразеосемантичких поља у фразеологији. Разматра се статус појединих фразеолошких јединица у фразеологији уопште, уз бележење и дефинисање неколиких паремиолошких јединица. Други део рада посвећен је начинима и моделима фразеографске обраде ексцерпираних грађа у оквиру описног, специјалног фразеолошког или лингвокултуролошког речника. Циљ рада јесте разматрање семантике глобалних и компонентних фразеолошких значења, као и предлог израде и начина фразеографске кодификације у одређеној врсти речника прозе Ива Андрића.

Кључне речи: фразема, фразеосемантичко поље, Омер-паша Латас, описни речник, фразеолошки речник, лингвокултуролошки речник

Језичке и стилске особености прозе Ива Андрића биле су предмет истраживања многих лингвиста (почевши од

---

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs; nativa8@gmail.com

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

монографије проф. Живојина Станојчића *Језик и стил Ива Андрића*, па све до новијих радова у последње две деценије). Радови су разматрали различите карактеристике Андрићевих дела на више језичких нивоа, а пажња је била усмерена и на лексички ниво, док постоји неколико радова посвећених фразеолошким јединицама, углавном контрастивног типа или посвећених теорији превођења (исп. Раздобудко Човић 2017: 251–260). При томе, највише рабљени су, очекивано, романи *На Дрини ћуприја* и *Проклета авлија*, као и неколико познатих приповедака.

Непосредни извор за ексерпцију фразеолошке грађе јесте текст недовршеног романа И. Андрића *Омер-наша Латас*. На 10. Андрићевом симпозијуму у Букурешту¹ 2017. године, роман *Омер-наша Латас* био је централна тема, али на програму није било радова посвећених фразеолошким јединицама.

Корпус за ово истраживање бележи више од 100 фразеолошких јединица у ширем смислу (укључујући и устаљена поређења, прецедентне исказе, фразне синтагме), као и неколико паремиолошких јединица. Оне могу бити класификоване и разматране на више начина, нпр. према семантичком фокусу у лексичко-семантичка гнезда (под одредницом под којом би биле обрађене, дефинисане у могућем дескриптивном, фразеолошком или лингвокултуролошком речнику), затим према вредносном суду који изражавају, структурно-семантичком моделу, према фразеолошком значењу (што ће у овом раду бити параметар класификације) и др.

У оквиру семантичког приступа ексерпираној грађи, фразеолошке јединице ће на основу глобалних или компонентних значења, тј. заједничких елемената

---

1 http://filologierusasislava.ils.unibuc.ro/wp-content/uploads/sites/5/2018/02/19_13_58_16Program_conferinta_Ivo_Andric.pdf

значења у значењској структури бити класификоване у фразеосемантичка поља. Критеријум обједињења фразеолошких јединица у једно семантичко поље јесте издвајање компоненте значења у значењској структури фразеологизма. Према односу ка семантичком систему у целини, семантичко поље образује својеврстан микросистем, микропоље, које улази у општи семантички систем (Кунин, у: Черна–Бојарова 2004: 155).

Фразеосемантичко поље „човекове физичке особине; положај тела, став“: мршавост (*витак ко вретенце*); уоченост, неактивност (*стајати као послушна деца; стоји као кип (укопан)*); брзина, активност (*брз као муња*); став (*прав као свећа*); веома близу стајати (*стајати као сенка*); преплануо тен (*црн као угарак*); крупна грађа (*громада од човека*).

Фразеосемантичко поље „човекове психичке и карактерне особине“: умна ограниченост, глупост (*бајата (недопечена, прегорела) глава; бити мале памети*); поквареност, зло (*бити ђаво и ђаволов син*²); препреден, лукав (*лукав као змија*); недостојан, безначајан (*није достојан обућу некоме да чисти, не бити вредан малог прста*); искреност (*руку на срце*).

Фразеосемантичко поље „човекова стања и осећања; побуда“: подстрек, подстицај (*бити ветар у нечија једра*); љутња (*шибати очима; до ђавола!; ђаво да вас носи!*); бес, разјареност (*удара им крв у главу; као фурија*); претерано се знојити (*купати се у зноју*); душевна болест (*ударити на ограму; божји човек*); туга (*очи исплакати*), угодно, пријатно (*као риба у води*); узбуђење (*изван себе бити*); ослободити се негативног осећања (*олакшати срцу*); савлађивање осећања (*тврђ на сузи*); нада (*светла тачка у таму*); безвољност (*бити сенка од човека*);

2 „E pa sad ti kaži da nije đavo i đavolov sin taj, taj pehlivan, pisar“ (ОПЛ, 124).

Фразеосемантичко поље „међуљудски односи“: безобзирност, окрутност (*не зна ни за Бога, ни за душу, ни за вјеру, ни за образ; газити све на путу; без срца и образа*); срдачност (*отворена врата*); стална контрола (*сједети за вратом*)³; досађивање, узнемиравање (*попети се некоме на врх главе*); убиство (*узети главу некоме*); материјално награђивање (*позлатити дланове некоме*); претња (*ђаво ће је однети*); употребити оружје против некога, пуцати (*преко карабина (мушице, иштуца) разговарати*); подсмевати се у одсуству (*смејати се иза леђа*); привлачити пажњу (*падати (насти) у очи*); отерати (*склањати некога с очију*); насамо (*у четири ока*); онемогућавати (*затварати све путеве*); мењати партнере (о жени) (*ићи од руке до руке*); мучити, исцрпљивати (*просијати на ситна сита*); бити издржаван (*бити на нечију хлебу*); сматрати безвредним (*пола човека*).⁴

Фразеосемантичко поље „способности, вештине“: немоћ (*имати букагије на ногама*); успети наизглед немогуће (*проћи кроз иглене уши*)⁵; процена (*имати око*), спознаја (*отворити очи*); надареност (*чудо од детета*); (све)моћан (*само што кишу не може пуштати*).

Фразеосемантичко поље „делатности, активности; поступци, понашање“: узалудан посао (*вртети се у јаловом кругу*); сазнати (*похватати конце*), навика (*бити у крви*); престати се претварати (*показати право лице*); без милости, поштеде (*сјећи и крчмити као лубеницу*);

3 „Sarajevska čaršija i begovat, moćna čaršija i svemoćni begovat, bili su oduvek zadovoljni što je sedište vezira u Travniku, i ne bi se nikad pomirili s tim da ono pređe u Sarajevo i da im vezir tu, kako su govorili, »**sjedi za vratom**«“ (ОПЛ, 5).

4 „Terzija je bio ocenjen kao »**polo čoveka**« u svakom pogledu, dvonožac bez vrednosti prema kome ne treba imati obzira“ (ОПЛ, 119).

5 „Pa ipak, u ovakvim trenucima, čovek ponekad i kroz iglene uši prolazi i nalazi spasenje“ (ОПЛ, 150).

дуго, нетремице гледати (упиљити као маче у жижак); процењивати (узети меру некоме); мешати се у свашта (ниче гдје га нико не сије); овлаш погледати (бацити око (поглед)); бацити поглед испод ока⁶), на сваки начин, пошто-пото (из ока, из бока); неодобравање (испод ока посматрати; обарати очи); надзор (под строгим оком бити); корист (за свој рачун; ићи у рачун); успех (полазити (поћи) за руком); морање (хоћеш-нећеш); виша вредност (дизати цену некоме); не схватати озбиљно (одбијати (окретати) на шалу).

Фразеосемантичко поље „животна ситуација, начин живота, околности“: штета (богу плакати), сигурност догађаја (не гине некоме нешто); лоше проћи (обијати се о главу); пропаст (однео (однеће) ђаво); бесмислено, бескорисно битисање (трунути као клада; трајати као живинче); без положаја и богатства (мали људи⁷; ситан свијет).

Фразеосемантичко поље „човек, људски род уопште“: човек (жива душа); наједанпут, изненада се појавити (као из земље нићи); нестати (у земљу пропасти);

Фразеосемантичко поље „самрт, смрт“: умрети (ишчезнути као дим); после смрти (на оном свету).

Фразеосемантичко поље „реалије, предмети“: лепо, китњасто (као божићна бајка); савршено, одлично (ни додати, ни одузети); нимало (ни за драм); велика тежина (тешко као недопечен хлеб).

Највећи број фразеолошких јединица припада пољима „међуљудски односи“ и „делатности, активности; поступци, понашање“, а посматрано са становишта лексичко-семантичког гнезда, највише њих садржи као

6 „Prvaci su, svi stojeći, slušali stegnutih vilica i oborenih očiju, a koji god je od njih, ma samo i za trenutak i samo ispod oka, bacio pogled na vrhovnog komandanta, mogao je videti da taj vitki a snažni čovek nosi na sebi nešto tuđe, drsko i izazivačko“ (ОПЛ, 23).

7 „Ali tu je bilo i mnogo malih ljudi bez imena i položaja“ (ОПЛ, 8).

фразеолошку компоненту и семантички фокус соматизам *око*. Хабитуално у фразеологији, у већини случајева фраземе имају негативну конотативну семантику, било у глобалном, било у компонентном значењу (*лукав као змија; вртети се у јаловом кругу; ниче гдје га нико не сије; шибати очима; ђаво и ђаволов син; ударити на ограму и др.*). Мање је оних с неутралном конотативношћу у оцени (*у четири ока; бацити око (поглед); упиљити као маче у жијак*), као и позитивно конотираних (*ни додати, ни одузети; полазити (поћи) за руком; бити ветар у нечија једра*). Тако су сва значења којима се изражавају психичке човекове особине негативно конотирана (умно ограничени, покварен, лукав, безначајан), осим једног (искреност), док су код означавања стања и осећања, само два позитивно конотирана (*нада, подстрек*).

Забележене поредбене конструкције чине засебан део ексцерпираних грађе (17) и увршћене су у истраживање без обзира на то што поједине представљају устаљена поређења (*прав као свећа; брз као муња*), а мањи број њих јесу поредбене фраземе (*лукав као змија; бити као фурија*), испуњавајући критеријуме идиоматичности, експресивности и конвенционалности у фразеологији (Мршевић-Радовић 1987: 93).

У мини-фразеолошком корпусу из романа Омерпаша Латас заступљена је варијантност на лексичком нивоу. Тако се бележе чак три варијантна облика фраземе, која садрже две позајмљенице и једну домаћу реч као лексему компоненту: а) *разговарати преко карабина* (итал. *carabina*); б) *разговарати преко штуца* (нем. *Schutz*) и в) *разговарати преко мушице*. Српски фразеолошки фонд бележи још једну варијантну фразему с турцизмом као компонентом – *разговарати преко нишана* (тур. *nisan*), у значењу „пуцати у некога“.

Такође, занимљиве су експресивне синтагматске конструкције *громада од човека, сенка од човека, човек од*

речи, чудо од детета код којих је у функцији генитивне одредбе именица везана за одређену значењску област: човеков изглед (*громада од човека*), човекова интелектуална, емоционална, етичка и духовна природа (*сенка од човека; човек од речи; чудо од детета*).⁸

Реченичне конструкције *Бог те не видио!* и *ђаво да вас носи!* спадају међу комуникативне, тј. прагматичке фразеолошке јединице инхерентне експресивности (Вуловић 2016: 382). Употребљавају се при исказивању прекора, односно љутње. Имају форму клетве, тј. псовке, те као обрасци стимулације у комуникацији имају високу експресивну функцију.

У грађи су забележене неколике паремиолошке јединице, од којих ниједну не бележе Вукове *Пословице*: *друштво посла не свиђа* („треба раздвојити пословно од приватног“)⁹; *наш из врата, а ваш по глави* („немати основна права, бити тлачен и угњетаван“)¹⁰; *блага вриједи добра жена* („вреднија је добра жена од материјалног“) и *јачи коња јаше, а слабији каса* („онај ко поседује власт може да чини шта хоће“).

*

Типолошки посматрано, у лексикографији је познато да постоји више врста речника, првенствено у складу с наменом. Између њих су и речници језика писаца, који садрже дефинисану лексику садржану у опусу одређеног писца и као такви служе не само за проучавање књижев-

8 Више о квалификацији појмова синтаagmaма овог типа в. у Марковић 2016: 472–476.

9 „Imam i ja svoje društvo, pa vidiš da nisam nikog pozvao. Društvo posla ne sviđa“ (ОПЛ, 80).

10 „Odnos između raje i vladajućih muslimana ne može ostati ni ovde onakav kakav je doskora bio, prema onoj narodnoj reči; »naš iz vrata a vaš po glavi«, nego će i hrišćanin imati pravo da se brani od nasilja i da od vlasti dobije zaštitu i pred sudom zadovoljenje“ (ОПЛ, 90).

них стилова, већ и као водичи за проучавање историје књижевног језика епохе у којој је живео и радио уметник, стога што је свака реч документована, дефинисана, квалификована и потврђена илустративним примерима. Српски лингвисти у 20. веку, али и данас, указују на потребу израде речника писаца (Дешић 1990, Стијовић 2016, Ђуровић 2016). Постојећи малобројни речници језика писаца (Његошева језика, Ракићев, Лазаревићев¹¹) рађени су према традиционалној кодификацији израде српских описних речника.

Материјал који сам прикупила представља микрокорпус Андрићеве прозе и специјализован је јер је фразеолошки и као такав он може ући у обраду с целокупним лексичким материјалом и обрадити се у оквиру дескриптивног речника Андрићева језика. Том приликом, начин лексикографске обраде условио би традиционалну позицију фразеолошког материјала под последњом алинејом у оквиру лексичког речничког чланка. Тако би, на пример, фразема *као из земље нићи* била обрађена под одредницом *земља*, с обзиром на то да се место обраде у описним речницима одређује према лексичко-граматичком, формалном критеријуму, ређе семантичком, што значи да се фраземе дефинишу углавном под именицама и ређе под другим пунозначним речима, где би била наведена њена фразеоформа (Вуловић 2017: 259–274). Нпр. *као из земље нићи* „наједанпут, изненада се појавити“. – Нигде живе душе... Као да је из земље никао, нашао се усред те гужве од коња и коњаника (ОПЛ 41).

Уколико би се радио специјални *Фразеолошки речник Андрићева језика*, најпре би с спровела тотална ексцерпција фразеолошког материјала из целокупног опуса, те

---

11 Речник Његошева језика 1-2, Речник поезије Милана Ракића, Речник приповедака Лазе Лазаревића, Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића.

би селектован фразеолошко-паремиолошки корпус био класификован у самосталне речничке чланке у виду лексичко-семантичких гнезда (Мокијенко–Никитина 2018: 97). Тако би на примеру из ове грађе место обраде било код узбученог лексичко-семантичког гнезда лексеме која је семантички фокус, те би под *ђаво* биле дефинисане фраземе: *до ђавола, ђаво и ђаволов син, нека ђаво носи (нешто), ђаво да вас носи, однеће ђаво (некога)*.

Често се у савременој фразеографији разматрају кодификације израде лингвокултуролошких једнојезичних речника, што представља новији модел и концепцију уже-специјалног фразеолошког речника. Најпознатији је урађен у редакцији Веронике Телије (БФСРЈ 2006) и садржи око 1500 алфаветски поређаних речничких чланака, који обухватају фразеолошке јединице као носиоце културолошке информације, тј. оне које су својствене култури одређеног етноса. Специфичност таквог речника огледа се не само у навођењу ситуационог оквира употребе и функционално-стилском регистру, већ и у бележењу емоционално-вредносног односа (одобравајуће, неодобравајуће и сл.), нормативном аспекту (исправна употреба у комуникацији), као и у навођењу комплексног културолошког коментара. Наравно, на крају се наводи илустративни материјал. С тог аспекта може се разматрати и израда нпр. *Лингвокултуролошког речника Андрићеве прозе*. Посматрано на микроплану фразеолошке грађе из романа *Омер-паша Латас*, навешћу неколике забележене лингвокултуролошке фраземе које би чиниле одреднице у таквом речнику: *вода заборавна, обетована земља, страшни суд, ударити на ограму*.

Фразема *вода заборавна*¹² бележи се у Речнику САНУ у варијантном облику *заборавна (заборављена) вода уз*

---

12 „Tu se i on, kao toliki stvarni i legendarni prebezi i poturčenjaci pre njega, napio one »vode zaboravne« koja čoveka održava u životu, oslobađajući ga za neko vreme nepodnošljivih sećanja (ОПЛ, 154).

квалификатор етн.(ографски) и дефиницију „вода која, по народном веровању, доноси заборав“. У Српском митолошком речнику стоји: „Вода заборава је замрзла, па је тако добила окултно дејство заборава. Када се таква вода пије или се њоме умива, онда се на све заборава“ (СМР, 84). Ова српска фразема има исту мотивацију као и руска *кануть в реку забвения* (*кануть в Лету*), где је прозирније митолошко порекло ове фраземе. Лета је у грчкој митологији била река заборава у загробном животу. Они који су пили воду из Лете све су заборавили. На словенском тлу дошло је до семантичког раслојавања (Осадчая 2013: 460), те је уочљив и словенски семантички нанос. Процеси секундарне метафоризације дају нам паралелу: крај – смрт–заборав. Поред квалификатора етн., треба употребити и мит.(олошко).

Секундарни (индиректни) библизам *страшни суд* у значењу „по религијском веровању божји суд људима до кога ће доћи кад наступи крај света“ мотивисан је библијским сентенцама о Божјем суду у Новом завету, као и страшним даном Господњим у Старом завету („Сунце ће се претворити у таму и мјесец у крв прије него дође велики и страшни дан Господњи“ (Јл. 2, 31)). Међутим, фразеолошко значење је секундарно: „безизлазна ситуација“, те је онај који се налази пред страшним судом заправо немоћан да промени или избегне лошу или опасну ситуацију.

Примарни (директни) библизам *обетана земља* у савременом српском језику уобичајенији у варијанти *обећана земља* и у примарном нефразеолошком значењу означава Палестину, као земљу избављења израелског народа. У секундарном, фразеолошком значењу *обећана земља* означава богату и срећну земљу, крај или место. Међутим, у роману је значење секундарно фразеологизирано, мотивисано избављењем Јевреја и тражењем, хрљењем ка земљи од Господа обећаној, где их чека

обиље и срећан живот.¹³

Глаголско-именичка конструкција *ударити на ограму* представља национално-специфичну лингвокулурему, специфичну за српски језик. Фразема *ударити на ограму* има значење „нагазити на чини, ограисати“. Илустративни пример гласи: „Хоће и врачаре су долазиле до закључка да је [болесни] младић ударио на ограму и да су на њему неке чини и врацбине“ (ОПЛ, 17). Лексема *ограма* квалификована је у Речнику САНУ као празн. (оверно) и покр.(ајинско), без етимолошког квалификатора, и има значење „болест која по народном веровању задеси онога који нагази на чини, мађије“. Етимолошки, лексема *ограма* је турцизам настао према турском глаголу *ıđratmak*, односно од секундарне семантичке реализације: „наићи, набасати (на злог духа)“ коју бележи Турско-српски речник (ТСС 2014). Српски језик бележи глагол истог порекла *ограисати* у секундарном значењу „нагазити на чини, мађије и тешко се разболети“ (Речник САНУ). Такође, глагол *награисати* бележи исто секундарно значење. Речник САНУ бележи и непроменљиви придев *ограмали* као покрајинизам у значењу „душевно поремећен, болестан“. Фразема *ударити на ограму* садржи глагол *ударити* чије је секундарно експресивно значење забележено у Речнику Матице српске „наићи, набасати (на некога, на нешто)“. Тиме је јасна семантичка веза са значењем синонимичне фразеолошке јединице српског језика: *нагазити на ђаволску вечеру*.

Закључне напомене. Ексерципирана фразеолошка грађа из Андрићевог романа *Омер-паша Латас* пред-

---

13 „Тaj lik postaje s vremenom njegov glavni i jedini cilj, njegova obetovana zemlja. I čovek sve više gubi iz vida sebe, onog koji je i onakvog kakav je, i svoju stvarnu okolinu, sve slabije oseća obaveze prema onima koji ga okružuju, a sa svakim danom sve bolje vidi sebe onakvog kakav treba da postane i kakav želi da bude i traje u očima savremenika i budućih naraštaja“ (ОПЛ, 138).

стављена је у раду у облику фразеосемантичких поља, дајући преглед семантичких особености глобалних и компонентних значења фразеолошких јединица. Највећи број фразеолошких јединица припада пољима „међуљудски односи“ и „делатности, активности; поступци, понашање“, што је у сагласју с тематиком романа и моментом гушења побуне у Босни, за шта се везује „neposredna radnja onog dela Andrićevog kazivanja o Sarajevu kome je u centru Omer-paša Latas“ (Трифковић 1976: 302). Посматрано са становишта лексичко-семантичког гнезда, највише фразема садржи као фразеолошку компоненту соматизам *око*. Такође, наведене су и неколике паремиолошке јединице, које нису забележене у Српским народним пословицама Вука Караџића, ни у савременим описним речницима српскога језика.

У другом делу рада представљена су три могућа модела лексикографског обрађивања фразеолошке грађе из опуса Ива Андрића. Када је реч о изради речника Андрићеве прозе, може се израђивати по традиционалном дескриптивном тезаурусном моделу, где би фраземе имале засебну алинеју у оквиру лексемног речничког чланка. Осим тога, могући су модели израде специјалног фразеолошког речника или лингвокултуролошког речника Андрићевог опуса. У вези с последњим наведени су примери сегмената културолошких коментара у оквиру речничког чланка и том приликом су анализиране разнородне фраземе: митолошка *вода заборавна*, библизми *страшни суд* и *обећана земља*, те национално-специфична *ударити на ограму*. С обзиром на значај Андрићевог дела у српској и европској култури, као и да су немачки лингвисти далеко одмакли у раду на тзв. Гетеовом речнику, а да већ постоји четворотомни речник Пушкиновог језика, чини се да би требало да речник Андрићеве прозе буде што пре у припремној фази пред српским лексикографима.

ИЗБОР

ОПЛ: Ivo Andrić, *Omer-paša Latas*, Svjetlost, Sarajevo 1976.

ЛИТЕРАТУРА

- БФСРЯ 2006: *Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий*, ред. В. Н. Телия, АСТ-ПРЕСС КНИГА, Москва, 784 с.
- Вуловић 2016: Наташа Вуловић, Експресивност фразеолошких јединица с компонентом *ђаво* у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 45/1, Београд, 381–393.
- Вуловић 2017: Наташа Вуловић, Принципи и методе лексикографске обраде фразеолошке грађе у описном речнику савременог српског језика, У: Рајна Драгићевић (ур.), *Путевима речи*, Зборник радова у част Даринки Гортан-Премк, Београд: Филолошки факултет, 259–274.
- Дешић 1990: Милорад Дешић, Ријечници језика писаца – велики задатак наше лексикографије, *Наш језик* XXVIII/4-5, 288–294.
- Ђуровић 2016: Сања Ђуровић, Израда речника писаца као допринос познавању лексикона (на примеру прозе Видосава Стевановића), *Наш језик* XLVII/3-4, Институт за српски језик САНУ, 49–71.
- Марковић 2016: Александра Марковић, Експресивност именичких синтагми типа *човек од науке*, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 45/1, Филолошки факултет, Београд, 469–478.
- Мокијенко–Никитина 2018: В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, Концепции полного словаря народной фразеологии: проблемы макроструктурирования, *Вопросы лексикографии* 14, Национальный исследовательский Томский государственный университет, Томск, 80–106.
- Мршевић-Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом*

- српскохрватском језику*, Филолошки факултет у Београду, Монографије, Књига LX, Београд.
- Осадчая 2013: Фразеологизми «водной» семантики в пространстве художественного дискурса О. Мандельштама, у: *«Вода» в славянской фразеологии и паремииологии. Коллективная монография*, Тинта, Будапешт, 458–464.
- Раздобудко Човић 2017: Лариса Раздобудко Човић, Фразеологизми с повећаном експресивно-емоционалном бојом у наративној структури *Проклете авлије* Иве Андрића и питање руских преводних еквивалената, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 46/1, 251–260.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика* (I–VI), Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.
- РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (1–21), Институт за српски језик САНУ, Београд.
- СМР: Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, Етнографски институт САНУ, Интерпринт, Београд.
- Стијовић 2016: Рада Стијовић, Дијалекатско и покрајинско у прозним делима Бранка Ћопића, *Зборник радова поводом стогодишњице рођења Ћопићево стољеће*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење књижевности и умјетности, књ. 18, Бања Лука, 361–370.
- ТСС 2014: Marija Đinđić, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk dil kurumu, Ankara.
- Черна–Бојарова 2004: А. И. Черная, О. А. Боярова, Некоторые способы семантического анализа фразеологических единиц (на материале английских фразеологизмов с общим значением „mind”), *Вестник ОГЦ*, Москва, 154–158.

Наташа Вулович Емонтс

ФРАЗЕМЫ В РОМАНЕ ОМЕР-ПАША ЛАТАС:
СЕМАНТИКО-ФРАЗЕОГРАФИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Резюме

Роман *Омер-паша Латас* Ива Андрича – последний и незаконченный в опусе сербского лауреата Нобелевской премии. В статье представлена эксцерпированная фразеологическая структура из романа *Омер-паша Латас*, таким образом что фраземы классифицированы в соответствии с семантической моделью фразеосемантических полей в фразеологии. Рассматривается статус отдельных фразеологических единиц в фразеологии вообще с выделением и определением нескольких паремиологических единиц. Вторая часть работы посвящена методам и моделям фразеографической обработки эксцерпированного материала в специальном описательном фразеологическом или лингвокультурологическом словаре. В частности, анализируются лингвокультуремы: вода забравна, страшни суд, обетована земља и ударити на ограму. Целью статьи является рассмотрение семантики глобальных (общих) и компонентных (частных) фразеологических значений, а также предложение о создании и способе фразеографической кодификации в определенном словаре прозы Ива Андрича.

Ключевые слова: фразема, фразеосемантическое поле, *Омер-паша Латас*, описательный словарь, фразеологический словарь, лингвокультурологический словарь

Весна С. НИКОЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

811.163.41'373

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЕЛЕКТРОНСКОГ КОРПУСА У ИСТРАЖИВАЊУ ПАРОНИМИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Циљ овог рада јесте да се на конкретним примерима укаже на неопходност коришћења електронског корпуса приликом истраживања паронимије у савременом српском језику. Будући да односи међу лексемама нису једном за свагда успостављени, стање забележено у дескриптивним речницима не мора нужно одражавати актуелну језичку реалност. У раду је стога, након кратког представљања теоријских погледа на паронимију у инословенским и сла-вистичким срединама, понуђен нови поглед на лексеме у овом односу, односно дата је класификација која уважава место паронима између истокоренских синонима, са једне, и остатка деривационог гнезда, са друге стране, скренута је пажња на најважније недостатке постојећих електрон-ских корпуса и на конкретним лексичким паровима пока-зано како нам електронски корпус омогућава да пратимо

---

* vesnanikolic88@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је заснован на подацима до којих смо дошли приликом израде докторске дисертације *Паронимија у савременом српском језику*.

семантичке промене које су се међу анализираним лексемама одиграле од времена израде речника до данас.

Кључне речи: српски језик, паронимија, пароними, истокоренски синоними, десинонимизација, електронски корпус

1. Паронимија као истраживачки проблем. Иако је, према речима Е. Н. Демидове, паронимија *језичка универзалија* заступљена у свим видовима постојања језика и свим сферама комуникације (2014: 8), реч је и даље о најзапостављенијем парадигматском лексичком односу и језичком феномену у вези са којим постоји највеће размимоилажење када је дефинисање саме његове суштине у питању. Могли бисмо чак рећи да је једино око чега се истраживачи овог односа слажу управо то да не постоји консензус у вези са тим шта је заправо паронимија и које то речи називамо паронимима. Готово да нема монографије, речника, докторске дисертације или чланка посвећеног овој теми који не започиње констатацијом о неуједначеном приступу паронимији и шареноликости дефиниција овог лексичког односа. Тако, на пример, започиње књига О. В. Вишњакове *Пароними савременог руског језика* из 1974. године, у којој се констатује да у совјетској лингвистици сам појам паронимије није довољно осветљен, да виђење није усаглашено, да недостаје методологија рада са паронимима, као и да се сам термин схвата веома различито, углавном прешироко (Вишњакова 1974: 5–6). Иако је од изласка књиге О. В. Вишњакове прошло више од 40 година, маргинализовање и несистемско проучавање паронимије и неусаглашеност дефиниција паронима и даље представљају проблем истраживачима овог лексичког односа. О томе нам сведочи и једна рецентнија докторска теза – *Деривациона*

паронимија у руском и немачком језику (на примеру придева) Д. А. Иванове – из 2016. године.¹ Да се ствари нису много промениле када је паронимија у питању, потврђује нам једна од уводних констатација ауторке ове дисертације у којој она истиче да у лингвистици постоје озбиљна неслагања у схватању паронимије, што се рефлектује и у самим садржајима речника паронима, као и да на многа теоријска питања у вези са паронимима још увек нису дати адекватни одговори (Иванова 2016: 3–4).

Када је реч о статусу паронимије у инословенској лингвистичкој литератури, први закључак који се намеће јесте да западноевропски лингвисти или нису посвећивали посебну пажњу овој језичкој појави² или је, када се њоме јесу бавили, нису посматрали као парадигматски лексички однос, већ као потпуну случајност, као однос између лексема које имају веома сличну форму, а потпуно различито и неповезано значење и код којих се јако често греша. Због тога их англосаксонски лингвисти веома често називају *збуњујућим речима* (*confusable words*) (в. Овен 1966; Рум 1979). Поред овог најширег приступа, код којег је фокус на форми, а не на семантици и према којем се пароними посматрају као малапропизми, постоје и ужа схватања паронимије. Тако, на пример, Д. А. Круз (1991: 130–131), под паронимијом подразумева однос једне речи са другом која припада различитој врсти речи и настаје од прве неким од процеса творбе речи (нпр. *long – lengthen, wide – widen, deep – deepen, cook – cooker, heat – heater* и сл.). Пароними се на сли-

---

1 Наведена докторска дисертација није посвећена међујезичкој паронимији, већ поређењу унутарјезичке паронимије у двама различитим језицима – руском и немачком.

2 Већина истакнутих проучавалаца енглеског језика заправо не употребљава термин *паронимија* (Улман 1957; Палмер 1976; Лајнос 1977; Липка 1992; Марфи 2003; Сид 2003; Халидеј и Јалоп 2007).

чан начин дефинишу и у Оксфордском онлајн речнику (реч која је изведена од неке друге речи и има повезано значење: нпр. *мудрост* је пароним лексеме *мудар*), као и у Речнику лингвистике М. А. Пеиа (пароним је реч изведена од исте речи као нека друга реч) и у Речнику лингвистике и фонетике Д. Кристала (2008: 351), где стоји да је *паронимија* термин који се понекад користи у семантичким анализама да упути на везу између речи изведених из истог корена и да се то нарочито односи на речи које су настале од речи из другог језика уз само малу промену. Ужа схватања паронимије, слична оним у славистичким погледима, веома су ретка у инословенској литератури, а могу се срести углавном у радовима посвећеним немачким паронимима (в. Сторјохан и Шнерх 2014). У чланку који је посвећен емпиријском приступу немачким паронимима, ови лингвисти из Института за немачки језик из Мајнхама на самом почетку констатују да, иако постоји широк спектар дефиниција паронима, под овим се појмом у немачкој литератури обично подразумевају лексичке јединице које су повезане сродним или сличним морфолошким кореновима и малим морфолошким разликама као што су суфикси (2014: 463). Аутори додају да сличност по облику и/или звуку није једина веза међу њима, већ да оне поседују и сличан семантички потенцијал, због чега их често мешају и изворни говорници и странци. Као примере наводе лексеме попут *effektiv/effizient* (*effective/efficient*), *sensitive/sensible* (*sensitive/sensible*), *Method/Methodic/Methodologie* (*method/methodology*), *formell/formal/förmlich* (*formal*).

Схватања инословенских истраживача паронимије могу се и графички представити:

У славистици је, пре свега у Русији, ситуација донекле другачија када су пароними у питању. Њихово изучавање има веома дугу традицију и све је актуелније, а и сам садржај термина *пароним* донекле је уједначен, мада наравно и овде има доста неусаглашености, пре свега када је реч о томе да ли у парониме треба убрајати и истокоренске и разнокоренске или искључиво истокоренске лексеме. Приступ по коме пароними могу бити и истокоренске и разнокоренске лексеме може се срести код, на пример, О. С. Ахманове (1966), Н. П. Колесникова (1971), П. А. Леканта и др. (1982), О. А. Антипине (2012), Е. А. Коњеве (2018), док се за парониме као једино истокоренске лексеме залажу О. В. Вишњакова (1974), М. И. Фомина (1973), Ј. А. Бељчиков и М. А. Пањушева (1968), Демиденко и др. (1979), Веракса (2000), Д. А. Иванова (2016) итд. Морамо напоменути још и то да је шире схватање паронимије знатно чешће заступљено у радовима стилистичара, психолингвиста, састављача различитих корективних речника, појединих методичара и генерално оних који паронимију посматрају из одређене шире перспективе, док код оних који на овај однос гледају из чисто лексиколошке перспективе доминира став да су пароними искључиво истокоренске лексеме. Такав приступ паронимима заступљен је и у овом раду, као и у докторату из кога је он проистекао.

Неуједначено схватање паронима одликује и јужнословенски лингвистички простор. У неким земљама се сам термин *пароним* веома ретко користи (нпр. Словенија), док у другим постаје све актуелнији и све више добија на значају (нпр. Србија, Хрватска), у неким земљама изучавање унутарјезичких паронима има дугу традицију (нпр. Бугарска), док је у другима њихово проучавање у зачетку (нпр. Македонија). Поред тога, различити јужнословенски лингвисти дају различите одговоре на питање морају ли пароними бити истокоренски. Становиште да пароними могу бити и лексеме различитог корена заступа се у *Речнику блискозвучних речи /паронима/ у бугарском језику* С. Василеве (1988), *Бугарској лексикологији и лексикографији* В. Радеве (2017), *Лексикологији македонског језика* С. Груевске-Маџоске (2021), док се о паронимима као искључиво истокоренским лексемама говори у радовима В. И. Зидарове (2014), В. Јанушеве (2018), као и у већини радова хрватских и српских истраживача овог односа (нпр. Тафра 2005; Драгићевић 1996, 2007).

Још више проблема при дефинисању ствара питање семантичке везе међу паронимима, чак и онда када се истраживачи слажу да међу њима мора постојати семантичка веза. У дефиницијама паронима јављају се веома различита одређења степена њихове семантичке блискости. На пример, Розентал и Теленкова (1972: 212) кажу да су пароними различити или делимично подударни по значењу, Бељчиков и Пањушева (1994: 5) сматрају да не морају постојати јасне семантичке везе јер су се различитим историјским процесима оне могле замаглити или изгубити, за Колесникова (1971: 3) потпуни пароними су они који су максимално семантички удаљени, Вишњакова (1974) на једном месту каже да се пароними разликују по додатним семантичким нијансама, а на другом да потребна потпуна самосталност и диференцираност семантичког садржаја паронима,

Веракша (2000: 52) од паронима очекује да се знатно разликују, док Иванова (2016: 10) тражи извесне семантичке разлике. Као што се може приметити, формулације су врло често контрадикторне или пак веома уопштене и нејасне. Ми од паронима очекујемо да буду семантички веома блиски, иако степен те семантичке блискости може, наравно, варирати, односно бити већи или мањи.

У вези са самом природом паронима отварају се и бројна друга питања, попут онога да ли је паронимија системска појава или не, да ли се пароними јављају искључиво у паровима, односно да ли је реч о бинарној релацији, да ли замена једног паронима другим увек доводи до грешке, какав је однос између паронима и истокоренских синонима и како повући јаснију границу између ова два односа, како полисемија утиче на однос између паронима и сл.

Ми смо за ову прилику одлучили да акценат ставимо на однос између *паронимије* и *истокоренске синонимије*, као и на утицај *полисемије* на укрштање ова два парадигматска лексичка односа. У раду полазимо од дефиниције паронима која се даје у књизи Р. Драгићевић, а по којој су пароними „истокоренске лексеме које припадају истој врсти речи, имају слично значење, имају исту појмовно-логичку саодносност и које нису узајамно заменљиве у истом контексту” (Драгићевић 2007: 313).

2. Однос паронимије и истокоренске синонимије. У литератури се често, чини нам се неоправдано, прави оштра граница између паронимије и истокоренске синонимије, чиме се занемарује сва сложеност која проистиче из различитих могућности семантичког саодношења значења полисемантичних лексема. Говорећи у вези са синонимијом, Т. Прћић (2012) наводи да „*sinonimija ne predstavlja odnos između reči kao forme, nego odnos između značenjâ reči*”, што је приступ који уважава сложеност значењских односа проузрокованих полисемијом и

који се може применити и на однос између синонимије и паронимије.

Односу између синонимије и паронимије на такав начин приступа руски лингвиста О. В. Вороњичев (2011). Вороњичев, наиме, истиче да један од најтежих задатака лексикологије и лексикографије јесте управо разграничавање истокоренске синонимије и паронимије будући да се у оба случаја ради о лексемама које настају додавањем афикса на исти корен, а понекад и на исту творбену основу (2011: 57). Како овај аутор наводи, истокоренски синоними представљају веома важан део укупног синонимијског фонда и веома фреквентну и продуктивну поткатоорију синонима јер статистичка анализа бројног стања и састава синонимијских редова у *Речнику синонима* К. С. Горбачевича из 2009. године, који садржи преко 4.000 синонима, показује да синонимијски редови у које улазе речи истог корена, поред других лексичких јединица, чине око 50% од укупног броја синонимијских редова који су се нашли у речнику (Вороњичев 2011: 58). Тешкоће при разграничавању паронима и истокоренских синонима условљене су, према речима аутора, првенствено чињеницом да у савременој лексикологији и лексикографији још увек није разрађен општеприхваћен јасан приступ не само паронимији већ и синонимији пошто нема недвосмисленог схватања идентичности и блискости значења лексема, али и услед „сталних контраекторних семантичких процеса у лексичком саставу, постепених квалитативно-квантитативних промена у семантичкој структури”, због чега представници прелазних типова могу за почетак прелазити у пограничну зону, а онда и у суседну категорију (Вороњичев 2011: 58–59). Зато у говору и језику постоји, са једне стране, тенденција да се семантичке разлике одређених паронима постепено нивелишу, што за последицу има њихов прелазак у класу синонима (нпр. *атомник* – специјалиста

у области нуклеарне физике : *атомицик* – онај који заговара или спроводи политику засновану на коришћењу атомске бомбе; *сладошти* – слаткиши : *сласти* – посласице и сл.), а ништа мање није изражена ни супротна тенденција семантичког разграничавања обима значења, што за последицу има стварање нових паронимијских опозиција (нпр. *гигиенички* – хигијенски : *гигиенични* – хигијеничан) (Вороњичев 2011: 59). О. В. Вороњичев даље истиче да није проблем синонимима или паронимима назвати лексеме које су једнозначне, већ да проблем представљају полисемати, односно вишезначне лексеме јер оне различитим својим значењима ступају у различите врсте веза, па би – према његовим речима – коректније било говорити о значењима у односу синонимије или паронимије него о лексемама као синонимима или паронимима генерално. Због тога аутор, имајући у виду ову сложеност саодноса значења, дати проблем решава на следећи начин: он сматра да за *потпуне истокоренске синониме* треба прогласити једнозначне или вишезначне лексеме које припадају истој врсти речи, а чија се сва значења међусобно налазе у односу синонимије, док би у *непотпуне истокоренске синониме* требало сврстати вишезначне речи у чијим међусобним семантичким везама синонимија преовладава у односу на паронимију (више значења је у односу синонимије, а мање у односу паронимије). С друге стране, ако су код лексема сва значења у односу паронимије и нема преклапања са синонимијом, говори се о *потпуним паронимима*, а ако је већи број значења у односу паронимије, а мањи у односу синонимије, реч је о *непотпуним паронимима* (Вороњичев 2011: 61–64).

Овим, међутим, нису покривене све семантичке могућности, јер се значења лексема могу саодносити на различите начине. Класификација коју даје Вороњичев заснована је само на броју значења која су у односу

синонимије или паронимије, али не и у односу на то која значења ступају у ове односе и шта је са осталим могућностима семантичког саодношења и значењима која се налазе у оквиру полисемантичних лексема, а нису ни у једном од два разматрана односа. Због тога смо класификацију који даје Вороњичев додатно раслојили и прецизирали узимајући у обзир различите могућности саодношења семантичких реализација лексема. Према тој класификацији, лексеме могу бити у једном од следећих односа:

<i>Термин</i>	<i>Дефиниција</i>
Потпуна синонимија	<i>Однос између две или више лексема чија сва значења стоје у односу синонимије.</i>
Права непотпуна синонимија	<i>Однос између две или више лексема чија примарна значења стоје у односу синонимије, док остала нису ни у односу синонимије ни у односу паронимије.</i>
Неправа синонимија	<i>Однос између две или више лексема чија секундарна значења или примарно значење једне и секундарно значење друге лексеме стоје у односу синонимије, док остала нису ни у односу синонимије ни у односу паронимије.</i>
Синопаронимија³	<i>Однос између две или више лексема чија примарна значења стоје у односу синонимије (или примарно и још нека), а секундарна у односу паронимије (или примарно значење једне и секундарно друге лексеме).</i>

3 Овакви термини у науци нису реткост. Нпр. Р. Драгићевић (2007: 273–274) говори о синоантонимима, Т. Прћић (2018:

Паросинонимија	Однос између две или више лексема чија примарна значења стоје у односу паронимије (или примарно и још нека), а секундарна у односу синонимије (или примарно значење једне и секундарно друге лексеме).
Потпуна паронимија	Однос између две или више лексема чија сва значења стоје у односу паронимије.
Непотпуна паронимија	Однос између две или више лексема чија примарна значења стоје у односу паронимије, док остала нису ни у односу синонимије ни у односу паронимије.
Творбено повезане лексеме	Однос између две или више лексема које припадају истом деривационом гнезду, али не остварују ни однос синонимије ни однос паронимије.

Међутим, како констатује Б. Тафра (2005: 269), лексички односи – укључујући и синонимију – нису једном за свагда успостављени, већ су, напротив, врло динамични и често се временом мењају, па се тако, на пример, дешава да два хомонима настану цепањем једне вишезначне лексичке јединице, веома су активни процеси терминологизације и детерминологизације, као и онимизације (*Глобус*, *Младост*) и деонимизације (*калашњиков*). И Ј. Матијашевић говори о томе да су лексички односи подложни променама и то објашњава на примеру синонима. Ауторка, наиме, наводи да да постојање апсолутних синонима у језику представља

---

118) и А. Халас Поповић (2019: 301–303, 307–309) користе термин *хипосиноними* (*хипосинонимија*). Лексеме код којих се паронимија укршта са другим односима нису предмет овог рада, већ искључиво лексички парови код којих долази до преплитања синонимије и паронимије.

прелазни ступањ, само један језички тренутак, кратку фазу након које се једна лексема избори за свој статус, а друга или нестане или донекле промени своје значење. Она, даље, истиче да синонимски низ није затворен нити поштеђен промена ни у једном одређеном синхронном тренутку, а поготово не ако се посматра кроз време, као и да је он у непрестаном процесу престојавања, пре-груписавања и да се на примеру синонима најбоље може видети развој лексичког система (Матијашевић 1982: 117, 126). То значи да чињеница да су одређене лексеме у речницима забележене као синоними не мора нужно важити и данас, јер је могуће да су прошле кроз процес разједначавања значења, односно *десинонимизације*.⁴ Због тога су нам за проверу статуса лексема у актуелном језичком тренутку потребни савремени електронски корпуси.

3. Проблеми у вези са постојећим електронским корпусима. Истраживачима савременог српског језика на располагању тренутно стоје два таква извора. Први је СрпКор, који се на Математичком факултету израђује под руководством проф. Витаса, а други је отворени корпус srWaC (Serbian Web). И један и други корпус имају и својих добрих и својих лоших страна. Што се тиче Срп Кор-а, он је боље избалансиран. Према подацима Милоша Утвића (2014), у њему 66,37% грађе чини новинарски стил, 18,88% административни, 7,12% књижевноуметнички, 3,87% научни и научно-популарни и 3,76% остало. Међутим, овај корпус није ажуриран од 2013. године, дакле, сада већ 9 година, што је дуг период ако имамо у виду брзину којом се лексичке промене одвијају. Са друге стране, у корпусу srWaC налазе се

---

4 Према М. Ковачевићу, „десинонимизирани синоними постају бликозначнице, чије се семанте диференцирају најмање једном битном семантичком компонентом” (2016: 78).

углавном текстови са интернета, са различитих портала, форума, блогова, као и коментари корисника интернета, што је посебно драгоцено када се испитује реална употреба лексема у актуелном језичком тренутку. Такође, много већи број примера употребе добија се приликом претраге управо овог корпуса. Међутим, и он има својих лоших страна. На пример, количина „буке”, односно нежељеног материјала која се претрагом добија нешто је већа код овог електронског корпуса него што је то случај са СрпКор-ом. Рецимо, некада су лексеме попут *причалица*, *аутономаш*, *фронташ* итд. само корисничка имена коментатора; приликом претраге именица попут *спавало*, *хватало*, *ходало* и сл. у великом броју примера јављају се заправо облици радног глаголског придева глагола *спавати*, *хватати*, *ходати* итд. Осим тога, неки истраживачи корпусу srWaC замерају присуство великог броја текстова и коментара из Хрватске. Такви примери обично се могу лако препознати, али ту постоји опасност да се не дискриминишу они корисници интернета који се изјашњавају да говоре српским језиком, а живе ван граница данашње Србије. Поред тога, у корпусу srWaC се често исте вести или текстови преузимају са различитих портала, што свакако утиче и на фреквентност јављања лексема које се у тим текстовима срећу. Најзад, мана оба корпуса јесте што ниједан није, нажалост, претражив на ћирилици, па је проблем представљала и тзв. „ошишана” латиница, посебно када је посредни корпус srWaC, где велики део грађе чине кориснички коментари. Тако је, на пример, осим у одређеним падежним облицима, готово немогуће утврдити разлику између лексема *армирач* и *армирац*, *певач* и *певац*, *продавач* и *продавац* и сл. јер се не може са сигурношћу тврдити да ли је у питању заиста облик са *-ац* или једноставно латинично *ч* без дијакритичког знака. У сваком случају, рад на оба корпуса нам је још једном потврдио колико је српској лингвистици нео-

пходан нови електронски корпус заснован, пре свега, на тачном и прецизном одређењу савременог српског језика – и у временском и у територијалном смислу, добро избалансиран, претражив и на ћирилици и на латиници и корпус који ће редовно бити ажуриран како би се лексичке промене могле пратити у реалном времену.

4. Улога и значај електронског корпуса у истраживању паронимије. Како бисмо на конкретним примерима доказали неопходност електронског корпуса за истраживање паронимије савременог српског језика, за ову прилику смо изабрали један број лексичких парова који су у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) представљени као потпуни синоними, али који у савременом тренутку, према подацима из електронског корпуса srWaC, нису више у том односу. Изабране примере поделили смо у три групе: у првој групи су примери који су из категорије потпуних синонима прешли у категорију синопаронима (дакле, суседну категорију), у другој су они који су од потпуних синонима постали паросиноними, док се у трећој групи налазе парови код којих је десинонимизација спроведена до краја, па смо од потпуних синонима добили потпуне парониме. Због ограниченог простора рада, за сваку од ових група изабрали смо по три примера из РМС, која смо затим упоредили са обрадом у РСЈ и стањем које проказује електронски корпус.

4.1. Потпуни синоними → синопароними. Будући да се ове две категорије налазе у непосредној близини, прелазак парова из једне групе у другу обично је текао једноставнијим путевима – развојем новог значења у оквиру значењске структуре једног од парњака или пак губљењем појединих семантичких реализација.

Случај да једна лексема више нема сва значења свог парњака и да њихове значењске структуре стога више нису апсолутно подударне показује нам и пар *мили-*

лац – молитељ. У РМС лексема *молилац* има само једно значење – онај који моли, који подноси молбу – док код лексема *молитељ* стоји само *молилац*. У РСЈ је именица *молилац* добила још једно значење: онај који се моли богу, који изговара текст молитве, при чему се лексема *молитељ* и даље само упућује на одредницу *молилац*, што значи да је са овом лексемом синонимична у свим значењима, будући да се не прецизира неко посебно значење у којем се овај однос остварује. Електронски корпус, међутим, показује две ствари: прво, да се именица *молилац* ипак чешће користи у свом секундарном значењу, када се односи на онога ко се моли Богу, а ређе у значењу онога ко подноси молбу (*држава молилац*, *орган молилац*), и друго, да се лексема *молитељ* употребљава искључиво када је реч о религијској сфери, односно да означи онога ко упућује молитву, али не и молбу, што даље отвара занимљиво питање односа лексема *молитва* и *молба*.

До губљења секундарног значења једне од лексема из пара, а тиме и преласка у категорију синопаронима, дошло је и код лексема *грађевинар* и *грађевинац*. Наиме, лексема *грађевинар* дефинисана је у РМС на следећи начин: **1.** човек који се бави подизањем грађевина, градитељ; *грађевински инжењер*. **2.** в. *грађевинац* (2), док код лексема *грађевинац* стоји **1. а.** *грађевинар* (1). **2.** *студент грађевинске технике*. Међутим, секундарно значење лексема *грађевинац* – *студент грађевинске технике* – није забележено код лексема *грађевинар* ни у РСЈ ни у примерима из електронског корпуса, што значи да су у актуелном језичком тренутку ове две лексема синопароними.

Сличан случај имамо и код лексема *одгајалиште* и *одгајивачница*. У РМС су ове две лексема обрађене на следећи начин: **одгајалиште** с = одгајилиште **1.** место где се нешто гаји, подиже, умножава: ~ живине, ~ стоке. **2.** одгојни, васпитни завод и **одгајивачница** ж одгаја-

лишите, што значи да су у односу потпуне синонимије будући да се код лексеме *одгајивачница* даје само њен синоним *одгајалишите*. Наведене лексеме су слично дефинисане и у РСЈ, с тим да се у овом речнику код секундарног значења лексеме *одгајалишите* даје шира дефиниција – *институција, установа, организација, друштво које развија и шири нове идеје, схватања (у науци, култури и сл.), расадник*, док код лексеме *одгајивачница* стоји 2. фиг. *одгајалишите* (2). Примери из електронског корпуса показују, међутим, да се именица *одгајивачница* у овом значењу у савременом језику не јавља, па се стога срећу искључиво примери попут *одгајалишите талената*, *одгајалишите највећих издајника*, али не и **одгајивачница талената*, **одгајивачница издајника* и сл. Приметили смо, такође, да се уз ове две именице као допуна обично јављају различите животиње, па се тако као колокације најчешће срећу спојеви *одгајивачница паса*, *одгајивачница мачака*, *одгајивачница соколова* и сл., али *одгајалишите прасади* и *одгајалишите живине*.

4.2. Потпуни синоними → паросиноними. Будући да овде није реч о суседним категоријама, прелазак потпуних синонима у паросинониме обично подразумева већи број семантичких измена једног или оба парњака. Обично је поново реч о развоју нових и губљењу постојећи значења, али овога пута праћених променом њиховог редоследа у оквиру значењских структура лексема. Као ни код претходне групе, десинонимизација ни овде није до краја завршена, па су лексеме у оквиру оваквих парова пароними на нивоу примарних, али и даље синоними на нивоу секундарних значења. И овде смо изабрали три пара на којима ћемо ово илустровати.

На пример, лексеме *појачало* и *појачивач* представљене су и у РМС и у РСЈ као потпуни синоними, премда се њихова обрада у овим речницима донекле разликује. У Шестотомнику њихови речнички чланици

изгледају овако: **појачало** с = појачивач **а**. *средство за појачавање чега*. **б**. *техн. апарат за појачавање звука* : **појачивач**, -ача м = појачало, док су нешто другачије дефиниције дате у Једнотомнику: **појачало** с **а**. *техн. апарат за појачавање снаге звука*. **б**. *уопште уређај за појачавање електричног сигнала*, појачивач : **појачивач**, -ача м *в*. *појачало*. У сваком случају, у оба консултована речника се лексема *појачивач* упућује на одредницу *појачало*. Са друге стране, подаци из електронског корпуса показују да се лексема *појачивач* доминантно користи у значењу одређеног средства, материје, хемикалије која служи за појачавање нечега: *појачивач укуса*, *појачивач ароме*, *појачивач снаге тела*, *појачивач имунитета*, *појачивач апетита*, *појачивач дејства лека* и сл., али има и значење уређаја за појачавање чега: *појачивач звука*, *појачивач сигнала*, *аудио-појачивач* итд., док се лексема *појачало* одржала искључиво у значењу техничког уређаја којим се појачава звук или нешто друго: *стерео појачало*, *интегрисано појачало*, *појачало за звучник*, *појачало за струју* итд. Због свега наведеног, ове две лексеме у савременом језику стоје у односу паросинонимије.

Као пример десинонимизације која није до краја извршена може послужити и лексички пар *извршилац* и *извршитељ*. Наиме, ове две лексеме се у РМС дефинишу на следећи начин: **извршилац**, -иоца м *онај који што извршује, онај који спроводи, извршава какав поступак, какву одлуку надлежног органа, извршитељ и извршитељ* м *извршилац*, а слично је и у РСЈ. Међутим, примери из електронског корпуса показују да су се ове лексеме донекле разједначиле: *извршилац* је онај који извршава или је извршио какав поступак (обично лош: *извршилац кривичног дела*, *извршилац злочина*, *извршилац прекршаја* и сл.) или уопштено посао (*извршилац посла*, *извршилац услуга*, *извршилац налога*, *извршилац радова* и сл.), док *извршитељ* извршава пре свега суд-

ске одлуке или одлуке неке друге институције (судски извршитељ, приватни извршитељ, порески извршитељ, Комора извршитеља Србије, правилник о испиту за извршитеља, извршитељ банке), што показује чињеница да у овом контексту нисмо срели лексему извршилац (*судски извршилац, *приватни извршилац итд.). Ипак, будући да се лексема извршитељ у појединим примерима, додуше ретким, јавља уз именице попут посао, услуга и сл., у овом случају и даље морамо говорити о постојању синонимичног односа на секундарном нивоу, па стога и о односу паросинонимије.

Слично томе, лексеме бранилац и бранитељ су у РМС и РСЈ дефинисане на сличан начин: **бранилац**, -иоца м 1. онај који некога или нешто брани оружјем; заштитник, чувар. 2. а. правн. адвокат који заступа оптуженога пред судом, адвокат правозаступник. б. онај који заступа неку идеју, гледиште, поборник : **бранитељ** м в. бранилац. Подаци из корпуса, међутим, показују да се лексема бранилац најчешће јавља у значењу 2. а. (нпр. бранилац окривљеног, бранилац Мирослава Мишковића, бранилац у поступку, бранилац по службеној дужности), што значи да се ово значење наметнуло као доминантно, с тим да се она јавља и у значењу 1. и 2. б. С друге стране, лексема бранитељ је у савременом српском језику управо ово значење изгубила, па се готово искључиво јавља у примерима попут бранитељ православља, бранитељ националног идентитета, бранитељ људских права, бранитељ демократије, бранитељи српског Косова, бранитељи вредности српске породице, бранитељ интереса, бранитељи националне душе, бранитељи традиције, али не и у значењу адвокат.⁵ Лексема бранилац је, дакле, променила редослед својих значења, а лексема бранитељ

5 У хрватском језичком стандарду се јавља управо у овом значењу.

је изгубила једну од својим семантичких реализација. Наравно, ни у овом случају не можемо говорити о десинонимизацији која је до краја извршена.

4.3. Потпуни синоними → потпуни пароними. Назад, до разједначавања потпуних синонима и њиховог преласка у потпуне парониме дошло је, на пример, у пару *давалац* и *давач*, које РМС дефинише врло једноставно: **давалац**, -аоца м *онај који даје (нешто)* : **давач**, -ача м *давалац*, док РСЈ региструје и ново значење лексеме *давач*: техн. *уређај који одаје, одашиље импулсе, одашиљач*: кутија ~, иако примарно и даље упућује на лексему *давалац*. Судајући по примерима из електронског корпуса, однос између ове две лексеме се у потпуности променио, тј. лексема *давалац* и даље означава само онога ко нешто даје (*добровољни давалац крви, давалац коштане сржи, давалац услуга, давалац лиценце, давалац дозволе, давалац пуномоћја, давалац кредита, давалац органа*), док се лексема *давач* примарно користи у инструменталном значењу (*давач сигнала, давач импулса, аналогни давач притиска, мерни давач, давач снаге* и сл.), док се на особе односи веома ретко, а и тада поседује посебну семантичку нијансу, проистеклу управо из инструменталног значења, која упућује на то да неко нешто даје аутоматски, попут машине (*давачи изјава, давачи мишљења* и сл.), због чега не можемо говорити о односу синонимије са лексемом *давалац*.⁶

6 На основу ове и бројних других лексема на *-ач* које означавају особу приметна је тенденција употребе овог суфикса као једног од средстава којима се постиже пејоративизација језичког израза. Истражујући допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језика, Р. Драгићевић је приметила да све већи број лексема настаје из жеље за обезвређивањем особа, појава, идеја и сл. (2019: 77). Како ауторка наводи, један од начина обезвређивања људи јесте њихово обележавање према безначајним активностима које обављају, попут *фејсбуковац, паткар, кликтач, кокаколичар*

Пут од потпуних синонима до потпуних паронима прошао је и пар *секретарица* и *секретарка*. Иако се у РМС код одреднице *секретарка* само упућује на лексему *секретарица* (1. женска особа секретар, тајница. 2. секретарева жена), већ Једнотомник приказује реално стање у језику, а то је да *секретарица* означава жену која је, пре свега, задужена за административне послове у неком предузећу или код приватног лица, док је *секретарка* жена која је високи чиновник у државној, покрајинској или градској влади или у неком министарству.⁷ Стање представљено у Једнотомнику потврђују и примери из електронског корпуса.

У ову групу спада и занимљив пар лексема *калкулант* и *калкулатор*. Према подацима из РМС, у питању су потпуни синоними: **калкулант** м = *калкулатор онај који калкулише* : **калкулатор** м = *калкулант*, док РСЈ показује сложенији однос: **калкулант** м 1. в. *калкулатор*. 2. *фиг. прорачунат човек, рачунџија* : **калкулатор** м 1. *службеник који врши прорачуне, обрачуне, који калкулише; рачуновођа*. 2. *фиг. в. калкулант (2)*. 3. *техн. мали електронски уређај за најчешће математичке операције*. Стање у савременом српском језику, међутим, не одговара оваквом распореду дефиниција. Контексти у којима се овде

и сл., а некада се „омаловажавање постиже избором суфикса, па је фокус пејоративизације у суфиксу, а не на творбеној основи” (Драгићевић 2019: 78), што је, чини нам се, случај са намерним избором суфикса *-ач* и употребе лексеме *давач* уместо постојеће *давалац*. У раду се дају примери попут *имачи мишљења, дувачи у пиштаљку* и сл., а таквих примера и у нашој грађи има доста: *примачи плате, дизачи руку, држачи мандата, обарач рејтинга, притискач тастера, продавач љубави, терач ината, професионални чекачи у редовима* и сл.

7 Сматрамо да би дефиниције лексема *секретарица* и *секретарка* у РСЈ морале бити прецизније и садржајније, будући да сада стоји само **секретарица** ж *женска особа секретар*; уп. секретар (1), **секретарка** ж *женска особа секретар*; уп. секретар (3).

две лексеме јављају показују да лексема *калкулант* примарно означава човека који је прорачунат: *политички калкулант* и *манипулант*, *лажов* и *калкулант*, *политикант* и *калкулант*, а секундарно службеника који врши прорачуне, обрачунае: *радно место калкуланта за грађевинске послове*, док је лексема *калкулатор*, према примерима забележеним у електронском корпусу, задржала само значење малог електронског уређаја или, у новије време, апликације за рачунање: *мали стони калкулатор*, *калкулатор трошкова*, *калкулатор затезних камата*, *интернет калкулатор*, *калкулатор калорија*.

Ту су, наравно, и многи други примери који показују да процесом десинонимизације потпуни пароними могу прећи у потпуне парониме, нпр. *позивалац* и *позивар*, *прималац* и *примач*, *коњар* и *коњушар*, *сниматељ* и *снимач* итд.

5. Закључак. Као што се на основу представљених примера може закључити, процес десинонимизације код ових и многих других лексичких парова било би готово немогуће или јако тешко пратити без коришћења електронског корпуса. Међутим, као што смо већ навели, корпуси који српским лингвистима сада стоје на располагању имају доста недостатака (попут застарелости, неизбалансираности итд.), па је српској науци преко потребан нови електронски корпус заснован на тачном и прецизном одређењу савременог српског језика – и у временском и у територијалном смислу, добро избалансиран, претражив и на ћирилици и на латиници и корпус који ће редовно бити ажуриран како би се лексичке промене могле пратити у реалном времену. Такав корпус био би драгоцен за истраживање паронимије, али и осталих лексичких односа, који нису – као што смо већ истакли – једном за свагда успостављени, већ су, напротив, врло динамични и променљиви, па се за њихово одређивање не можемо ослањати само на речнике. Да

смо се водили искључиво речницима, сви анализирани парови припадали би категорији потпуних синонима, али то не би одговарало савременом језичком тренутку, што примери из електронског корпуса недвосмислено доказују. Осим тога, паронимија је у српској лингвистици потпуно неистражен лексички однос, па се стога не може ни очекивати да је описни речници српског језика препознају и доследно региструју у речницима. Унапређење теоријских схватања паронимије свакако би утицало и на унапређење лексикографске праксе, а електронски корпус је један од неопходних алата за истраживање овог односа.

ЛИТЕРАТУРА

- Антипина 2012а: О. П. Антипина, „Функционално-семантичка класификација паронимов”, *Сборници конференциј НИЦ Социосфера*, No. 13, 13–17.
- Ахманова 1966: О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Советская энциклопедия.
- Белчаков и Пањушева 1968: Ю. А. Белчииков и М. С. Панюшева, *Трудные случаи употребления однокоренных слов русского языка. Словарь-справочник*, Москва: Советская энциклопедия.
- Василева 1988: Стефка Василева, *Речник на блискозвучащите думи /паронимите/ в българския език*, София: Държавно издателство „Д-е Петър Берон”.
- Веракса 2000: Т. В. Веракса, *Лингвистическая природа паронимов русского языка*, Санкт – Петербургский государственный университет (диссертация).
- Вишнякова 1974: О. В. Вишнякова, *Паронимы в русском языке*, Москва: Высшая школа.
- Вороничев 2011: О. Е. Вороњичев, „Критерии дифференциации паронимов и однокоренных синонимов”, *Филологические науки*, No. 2, 57–68.

- Груевска-Маџоска 2021: Симона Груевска-Маџоска, *Лексикологија на македонските јазик*, Скопје: Ми-Ан. Демиденко и др. 1979: Л. П. Демиденко, Т. Г. Козырева, Е. С. Хмелевская, И. С. Козырев, *Современный русский язык: Лексикология*, Минск: Вышэйшая школа.
- Демидова 2014: Е. Н. Демидова, *Паронимия в научном тексте: когнитивный аспект*, диссертация, Челябинск: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Челябинский государственный университет».
- Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, „О једној врсти лексичке паронимије”, *Српски језик*, год. 1, бр. 1–2, 456–463.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2019: Рајна Драгићевић, „Допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језик”, у: *Глобализација и славјанскае словаўтварэнне*, ур. А. А. Лукашанец, Минск: Права і еканоміка, 74–84.
- Зидарова 2014: Ваня Иванова Зидарова, „Суфиксални пароними в българския език и техните полски съответствия”, *Научни трудове*, том 52, кн. 1, сб. А – Филологија, 353–362.
- Иванова 2016: Д. А. Иванова, *Словообразовательные паронимы-прилагательные в русском и немецком языках*, Казань: Казанский федеральный университет (диссертация).
- Јанушева 2018: Виолета Јанушева, „Кон дефинирањето на паронимите во македонскиот стандарден јазик” Минатото на јазичниот свет – денес и утре, Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Минатото на јазичниот свет – денес и утре” одржана на 15 и на 16 ноември 2017 година во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје, 101–119.
- Ковачевић 2016: Милош Ковачевић, „О нормативном статусу синонимних и блискозначних твореница у српском језику”, у: *Зборник Института за српски језик САНУ 3, Српски језик и актуелна питања језичког планирања*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 61–81.
- Колесников 1971: Н. П. Колесников, *Словарь паронимов рус-*

- ского языка, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.
- Коњева 2018: Е. А. Конева, „Псевдопаронимы: право на существование”, *Актуальные проблемы языкознания*, Т. 1, 59–63.
- Кристал 2008: D. Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Malden, MA: Backwell Publishing.
- Круз 1991: D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лажонс 1977: J. Lyons, *Semantics: 1*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лекант и др. 1982: П. А. Лекант и др., *Современный русский литературный язык*, Москва: Высшая школа.
- Липка 1992: L. Lipka, *An Outline of English Language*, Max Niemeyer Verlag Tübingen.
- Марфи 2003: Lynne Marphy, *Semantic Relations and the Lexicon*, Cambridge University Press.
- Матијашевић 1982: Ј. Матијашевић, „О синонимији и синонимима”, у: *Лексикографија и лексикологија*, Београд – Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Матица српска, Филолошки факултет у Београду, 115–131.
- Мотина 2014: О. П. Мотина, „Словообразовательные модели субстантивных паронимов в русском и английском языках”, *Вестник ТвГУ. Серия „Филология”*, No. 4, 87–92.
- Овен 1966: G. A. Owen, *Dictionary of confusibles*, Somerset: Brodie.
- Палмер 1976: F. R. Palmer, *Semantics: A New Outline*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Пеи 1954: M. A. Pei, *A Dictionary of Linguistics*, New York: Philosophical library.
- Прћић 2012: Tvrtko Prčić, *Sinonimi u teoriji i praksi: isto, ali ipak različito*: https://www-gewi.uni-graz.at/gralis/Linguistikarium/Lexikologie/BKS/Lexikologie_BKS/Prčić_Sinonimija.htm (pristupljeno 25. 1. 2022).
- Прћић 2018: Tvrtko Prčić, *Ka savremenim srpskim rečnicima*, prvo, elektronsko, izdanje, Novi Sad: Filozofski fakultet, dostupno na:

- <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-454-2> (pristupljeno 21. 1. 2022).
- Радева 2017: Василка Радева, *Българска лексикология и лексикография*, Софија: Изток-Запад.
- Розентал и Теленкова 1972: Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова, *Справочник лингвистических терминов*, Москва: Просвещение.
- Рум 1979: A. Room, *Room's Dictionary of Confusables*, Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Сид 2003: J. I. Saeed, *Semantics*, second edition, Blackwell Publishing.
- Сторјохан и Шнерх 2014: Petra Storjohann, Ulrich Schnörc, *Empirical Approaches to German Paronyms*, доступно на: http://euralex.org/wpcontent/themes/euralex/proceedings/Euralex%202014/euralex_2014_034_p_463.pdf (pristupljeno 20. 2. 2022).
- Тафра 2005: В. Taфра, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Улман 1957: S. Ullmann, *Principles of Semantics*, Glasgow–Oxford: Jackson – Basil Blackwell.
- Утвић 2014: Милош Утвић, „Листе учестаности корпуса савременог српског језика”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 43/3, 241–262.
- Фомина 1973: М. И. Фомина, *Лексика современного русского языка*, Москва: Высшая школа.
- Халас Поповић 2019: Ана Halas Popović, „Sense defining in English dictionaries synonyms”, *Језици и културе у времену и простору VIII/1*, ур. С. Гудурић и Б. Радић-Бојанић, Нови Сад: Филозофски факултет, 299–311.
- Халидеј и Јалоп 2007: М. А. К. Halliday and Colin Yallop, *Lexicology. A Short Introduction*, London – New York: Continuum.

РЕЧНИЦИ

- Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник СЈ: *Речник српскога језика*, друго издање, Нови Сад: Матица српска, 2018.

ЭЛЕКТРОНСКИ КОРПУСИ

Корпус srWaC: https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwac&struct_attr_stats=1.

СрпКор: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>.

Весна С. Николич

РОЛЬ И ЗНАЧИМОСТЬ ЭЛЕКТРОННОГО КОРПУСА
ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ПАРОНИМИИ В СОВРЕ-
МЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Целью данной работы является обоснование необходимости пользования электронным корпусом при исследовании паронимии в современном сербском языке, исходя из конкретных примеров. Поскольку отношения между лексемами не устанавливаются раз и навсегда, зафиксированное в дескриптивных словарях состояние необязательно отражает актуальную языковую реальность. В начале данной работы, после краткого обзора теоретических взглядов на паронирию в инославянской среде в рамках славянской филологии, представляется новый взгляд на лексемы, состоящие в данных отношениях, т.е. предлагается классификация, помещающая паронимы между однокорневыми синонимами, с одной стороны, и остатком словообразовательного гнезда, с другой стороны. В рамках данной классификации, в наибольшей степени учитывающей неоднозначность соотношения значений многозначных лексем, нами выделены следующие категории: *полная синонимия, внеконтекстная неполная синонимия, контекстная синонимия, синопаронимия, паросинонимия, полная паронимия, неполная паронимия и родственные слова*. В последующем разделе работы представлены электронные

корпуса, доступные исследователям сербского языка, а также обращено внимание на их главные недостатки, неоднократно подчеркивая необходимость в новом, современном электронном корпусе. В конце работы приводятся конкретные лексические пары, показывающие, как электронный корпус позволяет нам следить за семантическими изменениями, через которые анализируемые лексемы прошли со времени работы над словарём по сегодняшний день, но имея в виду, что основной упор сделан на те лексемы, помеченные в авторитетных для данной работы словарях как полные синонимы, в то время как в современном языке они вступают в отношения синонимии, паросинонимии или полной паронимии – т.е. на те лексемы, проходящие или уже прошедшие через процесс *десинонимизации*.

Ключевые слова: сербский язык, паронимия, паронимы, однокорневые синонимы, десинонимизация, электронный корпус.

Биљана Б. МИШИЋ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

811.163.41'36:811.163.41'366.5

ПОЛИСЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА ГЛАГОЛА ДОЋИ У КЊИЖЕВНОУМЈЕТНИЧКОМ И НАУЧНОМ СТИЛУ

У раду се анализира полисемантичка структура глагола *доћи* у књижевноумјетничком и научном стилу. Циљ рада је да се издвоје и опишу ексцерпирана значења глагола *доћи*, да се утврде механизми њиховог настанка, као и да се упореди полисемијски потенцијал овога глагола у поменутиим функционалним стиливима.

Кључне ријечи: полисемантичка структура, *доћи*, књижевноумјетнички стил, научни стил, метонимија, метафора

У лексиколошкој литератури полисемија се дефинише као способност лексеме да се реализује у више значења, али овај термин такође, „представља заједничко име за четири најчешћа механизма којима се вишезначност остварује, а то су метафора, метонимија, синегдоха и платисемија“ (Драгићевић 2010: 129). Иако је вишезначност својствена свим семантичним лексемама, М. Дешић (1990: 3–9) закључује да именице и глаголи имају највише значења, истиче да се богатством значења одликују промјенљиве ријечи, што објашњава постојањем

---

* biljana.misic@ffuis.edu.ba

везе између богатства облика и богатства значења. Осим тога, како даље наводи аутор, највише значења имају лексеме које се односе на човјеков свакодневни живот – на дијелове тијела, породицу и друштвени живот, предмете из свакидашњег живота, биљке и животиње из нашег окружења, те констатује да су изведенице и сложенице склоне вишезначности у знатно мањој мјери у односу на просте ријечи.

Термин који у србистичкој лексиколошкој литератури указује на аспект феномена полисемије јесте *полисемантичка структура*. Она представља скуп свих значења једне лексеме (Драгићевић 2010: 131), а чине је *примарно, основно, номинационо значење и секундарна значења*. У оквиру рјечничког чланка најприје се дефинише основно значење, а затим се наводе секундарна значења која се распоређују по критеријуму семантичке блискости. У овоме раду бавићемо се полисемантичком структуром глагола *доћи* у књижевноумјетничком и научном стилу. Циљ нам је да издвојимо и опишемо његова секундарна значења, да утврдимо механизме њиховог настајања, као и да упоредимо полисемијски потенцијал овога глагола у поменутих функционалним стиливима.

Глагол *доћи* припада семантичком пољу глагола кретања. Прототипски је представник адлативних глагола и префиксална изведеница глагола *ићи*. Префикс *до-* префигура дакле, глагол *ићи*, а значење које он уноси „подудара се са адлативним просторним значењем предлога *до* „место у чијој се непосредној близини завршава неко кретање“ (Вујовић 2012: 529). Друкчије речено, „префикс *до-* показује усмереност у простору, и то приближавање локализатору и досезање циља“ (Бабић 2008: 278).

Примарно значење глагола *доћи* дефинише се као „идући, путујући или уопште крећући се стићи, доспети, приспети негде“ (Речник 2011: 298). „Осим значења адлативног конкретног кретања ’стићи корачајући ногама’

проистеклог из основног значења глагола *ићи* 'кретати се ногама корачајући', како наводи Д. Вујовић (2012: 529), *доћи* „има и опште значење адлативности, односно стицања до неке тачке у простору без обзира на начин кретања“. С тим у вези, у оквиру дефиниције¹ основног значења овога глагола, у загради, даје се податак да се односи на жива бића, али и на предмете, појаве, гласове, вијести и сл, из чега произлази да семантичку структуру овог глагола чине архисема 'премјештати се у простору' и диференцијалне семантичке компоненте 'адлативност', тј. 'приближавање локализатору' и 'завршетак радње'.

Значења глагола *доћи* у књижевноумјетничком стилу

Доћи укључује просторну компоненту као примарну семантичку компоненту, па је сасвим разумљива његова фреквентност у наративним текстовима, гдје се појављује како у примарном, тако и у секундарним значењима. За корпус анализе значења глагола *доћи* одабрали смо прозне текстове српских писаца, а списак дјела из којих смо ексцерпирали примјере што их наводимо дат је на крају рада. Сва издвојена секундарна значења глагола *доћи* класификоваћемо на она која су индукована а) метонимијом и б) метафором.

Метонимијска значења

Под метонимијским значењем подразумијевамо значење код којег долази до „трансформације архисеме полазног семантичког садржаја која се састоји у измени ранга њеног основног и пратећег елемента“ (Гортан Премк 2004: 75), као у примјеру:

1 (в. Речник САНУ 1966: 638; Речник МС 2011: 298).

Војкану и мени нису нудили да *дођемо* с њима, али ја нисам могао да издржим код куће, отишао сам са стрицем Вељком, да стојим негдје са стране и не сметам, како ми је заповиједио (ГУ, 90).

Како се види, *доћи* овдје значи „поћи, кренути заједно, придружити се“. У метонимијском значењу актуелизују се диференцијалне семе примарног значења, укључујући и архисему 'премјештати се у простору', која овдје постаје сема нижег ранга, док статус архисеме добија 'ингресивност', односно, 'почетак кретања'. Значење „поћи, кренути заједно, придружити се“ у Речнику САНУ (1966: 638) наводи се одмах иза основног значења, што иде у прилог запажању Д. Гортан Премк (2014: 135) да се „секундарна значења добијена метонимијским трансформацијама дају одмах иза основног значења.“

Ипак, много више значења глагола *доћи* индиковано је метафором, о чему и говоримо у наставку рада.

Метафорична значења

Метафора подразумијева „пренос номинације с једнога појма, референта на други, односно с једнога семантичког садржаја на други мотивисан аналошким повезивањем сема нижег ранга, уз обавезно замењивање појмовне вредности“ (Гортан Премк 2004: 86), односно, метафора подразумијева „пренос имена с једног појма на други на основу сличности“ (Драгићевић 2010: 148). Сличност је заснована на некој семантичкој компоненти, а кад је ријеч о глаголу *доћи* најпродуктивније семе које омогућавају настанак нових значења овога глагола јесу : 1) 'адлативност' и 2) 'завршетак радње'.

1. Метафорична трансформација сема 'адлативност' омогућава настанак сљедећих значења: „стићи до извјесног ступња, границе, стадија у неком послу, обављању радње“, „настати, наступити“, „удати се“, „бити у одређе-

ном сродству, род с неким“, „испасти, испадати“ и „набавити, прибавити, снаћи, домоћи се“.

Значење „стићи до извјесног ступња, границе, стадија у неком послу, обављању радње“ активира се у контексту, као нпр.:

Кад је *дошао* до двадесет и осам, застао је један трен ока, погледао скупљене карте странчеве и његово загонетно лице (НДЂ, 151).

Примјер показује да је генитив са приједлогом *до* „средство спацијалне идентификације“ (Бабић 2008: 285), тј. сема 'приближавање локализатору' омогућава повезивање основног значења глагола *доћи* „идући, путујући или уопште крећући се стићи, доспети, приспети негде“ и секундарног „стићи до извјесног ступња, границе, стадија у неком послу, обављању радње“.

Доћи значи „настати, наступити“ у примјерима:

Прољеће, у инат свему, долази (КП, 28); Долазе дани кад ће се све мање спавати (КП, 134); Све нас испуњавало је то неком нејасном милином и чинило нам се да ће *доћи* неко ново, срећно доба (КП, 15); И тако је *дошла* јесен 1912. године, а затим 1913. година, са балканским ратовима и српским победама (НДЂ, 234); Али чим су *дошли* летњи месеци и појавили се студенти, осетљивом Гласинчанину није могла да измакне пажња коју учитељица посвећује Стиковићу (НДЂ, 248); *Дође* време кад се човек нађе пред мрачним непрелазним јазом који је годинама, полагано и несвесно, сам себи копао (ЗПП, 22); Био је лијеп, сунчан дан, љето је било *дошло* и у Сарајево (БЦ, 160); Те године рано *дође* зима, паде велики снијег и удари жесток мраз (ЗХ, 174).

Повезивање семантичких садржаја примарног и секундарног значења глагола *доћи*, како се види, врши се

на основу семе која се односи на 'долазак, стижање до неке тачке у простору'. Међутим, премјештање у простору није изражено будући да семантичку позицију са детерминатором у функцији субјекта чине именице које означавају годишња доба и уопште, временске појмове. Говорећи о метафори кретања временских раздобља, Рубинштејн (2002: 2) издваја двије врсте, и то *фазну* и *процесну*. Тако се, према овом аутору, глаголом *доћи* изражава „фазно, односно, значење почетка кретања, тј. појаве временских раздобља“ (Рубинштејн 2002: 3).

Доћи реализује значење „удати се“, као нпр:

Која не би *дошла* у овакав газдалук? (К, 153).

Како примјер показује, овакво се значење развило метафоричним преносом у ком се семантички садржај стижања до неке тачке у простору преноси на ступање у брачну заједницу, тј. „промјена брачног статуса разумијева се као приближавање женског трајектора своме брачном партнеру“ (Цикач 2017: 168).

Значење „бити у одређеном сродству, род с неким“ реализује се у контексту, као нпр.:

„А шта ти *дође* тај Мухарем кад га толико тражиш?“
запита човек (ЦПЛПН, 66).

У основном, номинационом значењу глагол *доћи* подразумијева процес будући да означава кретање које доводи до одређеног мјеста као циља. Наведено значење 'експлицирање родбинског односа' „подразумева постојање одређеног процеса, с тим да је овде заправо, реч о „процесу 'рачунања', односно 'процењивања' типа односа“ (Јовановић 2018: 31), што значи да је дато секундарно значење изведено од примарног на основу уочене сличности у процесуалности.

Доћи значи „испасти, испадати“ у семантичкој позицији:

То му *дође* као великодушна награда за истраживање германске праисторије? (КР, 61).

Значење „испасти, испадати“, као што уочавамо, такође се темељи на процесу рачунања, односно процјењивања, с тим да се у овој семантичкој реализацији „рачуна, односно процењује садржај исказан предикативом, који се преко глагола *доћи* приписује субјекатском појму“ (Јовановић 2018: 33).

Семантичка реализација „набавити, прибавити, снаћи, домоћи се“ реализује се у контексту, као нпр.:

Знали су гдје ће најбрже *доћи* до вина и ракије, а онда би се напили и запјевали (Драгић, КП: 191); Најспокојнији од свих били су њих двојица: гледали су многоглаву руљу и мислили како да *дођу* до мало хлеба и ракије (Булатовић, ЦПЛПН: 20).

Како се види, у метафоричном процесу не учествује само сема 'адлативност' већ и 'успостављање контакта с циљем радње', која је пратећа сема префикса *до-*.

2. Сема 'завршетак радње' фокус је за развитак семантичких реализација „постати, добити изглед чега“, „постати, бити“, „произаћи, настати, бити проузрокован“, „наћи се, налазити се негдје, заузети своје мјесто“.

Доћи има значење „постати, добити изглед чега“:

И њена се горња усна згрчи и подиже на десној страни увис, а цело лице јој *дође* одједном много *старије*, *искусно*, *дрско* и *ружно* (НДЂ, 171); Окраћају Јовандеки ноге, смањи се и он сам, па просто *дође* као *батргаво дијете* укопано до грла у равницу која се диже као плима и пријети да

га сасвим потопа (Ђопић, НБС: 248); Од хода, ветрова и Сунца беше у лицу *дошао као бакар*, задригао и очврснуо од напора (С, 145).

Како се види, семантичка компонента 'завршетак радње' основ је за асоцијацију која је омогућила настанак значења „постати, добити изглед чега“. А ово значење, како примјери показују, захтијева допуну у облику придјева или поредбене конструкције.

Значење „постати, бити“ остварује се у примјерима:

Просто ми *дође непријатно* {= *постаје ми непријатно*} (КЦТ, 70); Иако му *дође некако чудно*: {= *постаје му чудно*} он зна а не тиче га се, а другога се тиче а не зна (ДС, 140); Али и то прође, па ти после све *дође смешно* {= *постаје ти смијешно*} (ЦПЛПН, 127).

Доћи остварује значење „наћи се, налазити се негдје, заузети своје мјесто“, као нпр.:

Облачио је изврнут џемпер и чарапе; оно што *дође* напријед, код њега је позади (ЗХ, 155).

Дати примјер показује да овако употријебљен глагол реализује „прилошко значење“ јер се „субјекатском појму преко глагола *доћи* приписује неки прилошки садржај“ (Јовановић 2018: 34).

Доћи може значити „произаћи, настати, бити проузрокован“. Нпр.:

Све ваше невоље *долазе* од безбожништва (БЦ, 199); Немам себи шта да пребацам, јер знам да је овај умор *дошао* од напора да што више видим и сазнам (ЗПП, 200); На крају, сви рачуни и све испитивање, све се сводило на једно: право проклетство његовог живота *долазило* је од високог мишљења које је имао о себи (ЗПП, 25).

Примјери показују да се поријекло, односно узрок неког стања означава приједлошко-падежном конструкцијом *од + генитив*.

У метафоричном процесу наведених семантичких реализација глагола *доћи*, осим семе 'завршетак радње' учествује и сема 'адлативност', тј. 'приближавање локализатору и досезање циља', при чему се „конкретни, просторни односи преносе на план апстрактних односа“ (Бабић 2008: 307). Условно речено, може се рећи да „у сваком значењу постоје елементи оних других значења“, односно, да су семе 'адлативности', 'завршетка радње' те 'успостављања контакта с циљем радње' присутне у сваком значењу „јер свака радња може бити доведена до краја, баш као што досезање циља у простору подразумева и свршетак радње и контакт с њеним циљем, или као што успостављање контакта с циљем радње није могуће без усмерености и приближавања, укључујући при том и извршење радње до краја“ (Бабић 2008: 307).

Велики број секундарних значења глагола *доћи* потпада под перифрастичке јединице. Перифраза се дефинише као „*вишечлани опис*, дакле, *конструкција*, којом се *из стилских разлога* замјењује проста или мање сложена језичка јединица којом се може изразити исти појам“ (Ковачевић 2015: 135). У основи перифразе може бити метафора, што поткрепљују сљедећа значења *метафорских перифраза* (в. Ковачевић 2015: 139–140). Издвајамо примјере перифразе, а њихове конкурентне неперифрастичке изразе наводимо у загради:

- а) Њим је јурнула дрхтавица, па му одједном *дође жеља* {=*пожели*} да јој смрска очи, да је удара, свуда, док је не унакази, уништи (К, 83);

б) Без мене би свакако седео и чекао *смрт да дође* {= *умре*} (Ф, 205);

в) Гледајући једно људско насеље на некој влажној стрмини, ограђено посрнулом оградом, *дође ми мисао* {= *помислих*} о правој намени овога света (ЗПП, 14);

г) Тад, као и његовим људима, први пут му *дође мисао* {= *помисли*} и нека нејасна *жудња* {= *пожудје, пожели*} да се више не врати (С, 101);

Као што се из примјера види, перифраза се у истом контексту може супституисати неперифрастичком јединицом којој је семантички потпуно еквивалентна. Друкчије речено, за разлику од неперифрастичких конкурентна *помислити*, *пожељети* који потцртавају архисему, перифраза ставља акценат на диференцијалне семантичке компоненте, тј. фазну компоненту у реализацији датог процеса, па се тако перифрастичким изразима означава почетак појаве неког стања човјека, нпр. у конструкцијама *мисао дошла* реализује се значење „појаве мисли, почетак мисаоне активности“ (Барашкина 2007: 295).

У перифрастичким изразима глагол *доћи* може имати статус зеугмичког² глагола, што уочавамо у примјеру: Тад, као и његовим људима, први пут му *дође мисао* и нека нејасна *жудња* да се више не врати (С, 101), будући да везује за себе два функционално истоврсна и синтаксички координирана члана, који су у субјекатској функцији, а то су именице *мисао* и *жудња*.

Секундарна семантичка реализација „заузети неко мјесто, положај, стећи неко звање“ остварује се у конструкцијама, као нпр.:

2 М. Ковачевић (2015: 205) дефинише *зеугму* „као конструкцију у којој један глагол према два (или више) синтаксички истоврсна члана наступа у два (или више) различита значења“.

Ваши султани су халапљиви, кад на власт дођу, не живе дуже од пет до десет година (СОЗ, 66); Кад пролетери дођу на власт, повешаћу вас све о крушке (КР, 136).

Како се види, семантичка компонента примарног значења 'адлативност, тј. долазак до неке тачке' омогућила је секундарну семантичку реализацију „заузети неко мјесто, положиј, стећи неко звање“. Ово се значење остварује у контексту са *задатим детерминатором*³ – у конструкцији с приједлогом „на“ и именицама које значе положиј.

Сема 'адлативност' такође је метафоричком транспозицијом индуковала значење „сукобити се“, које је настало из перифразе *доћи у сукоб*:

Због тога је некада *долазио у сукобе* са људима и плаћао глобе код полицијске власти (НДЋ, 211).

Значење 'приближавања и достизања циља у току процеса кретања', како су примјери и показали, изражава се акузативом који стоји уз приједлоге „у“ или „на“. Ипак, у највећем броју случајева, уз глагол *доћи* јавља се генитив са приједлогом „до“, па се тако „обележје спацијалне адлативности транспонује у поље апстрактног адлативног односа“ (Антонић 2007: 34). Издвајамо следеће примјере:

Дошао је можда *до* неког *сазнања* {= *сазнао је*} од кога се и сам уплашио (ДЖ, 35); Крсман се плашио да постави следеће питање, али нешто у њему, упркос страху од *сазнања до* кога ће можда *доћи* {= *сазнаће*}, говорило му је да то једноставно мора да уради (КР, 219); (ЗПП, 227).

---

3 (в. Гортан Премк 2004: 57).

Ангажовао сам своје најбоље људе из Аненербеа и, после опсежних истраживања која су нас коштала много времена и новца, *дошли смо до закључка* {= *закључили смо*} да Круна и Копље нису довољни, да су они део неке врсте аријевског Светог тројства (КР, 20); У Гламочу, забаченој касаби западне Босне, људи су, под утицајем „туристичке грознице“, *дошли до закључка* {= *закључили су*} да би се и код њих могао „развијати туризам“ (ЗПП, 317).

Врло брзо је научио војнички занат и исто тако врло брзо *дошао до уверења* {= *увјерио се*} да је тај посао управо кројен према њиховом бићу (Д, 66).

Као што се види, у основи перифрастичких јединица налази се декомпоновани предикат. Глагол *доћи* овдје има статус семикопулативног глагола, а носиоци лексичког значења су глаголске именице (*сазнање, закључак, уверење*). У *Речнику МС* (2011) и *Речнику САНУ* (1966) ова се значења дефинишу као „размишљањем, проучавањем и сл, открити, установити, нешто“.⁴

Обиљежавање завршетка глаголске радње, тј. „финитивне акционалности“ (Мразовић, Вукадиновић 2009: 98), како се види, прецизније се изражава перифрастичким изразима. Тако глагол *доћи* реализује и значење „смислити, сјетити се нечега“. Нпр.:

4 У лексикографској одредници лексеме *доћи* у поменутих рјечницима не указује се на то да када се овај глагол нађе у споју са девербативном именицом губи своју значењску самосталност, а да именица постаје носилац лексичког значења. И. Лазић Коњик (2006: 281) сматра да „код глагола, у оквиру дефиниције, треба назначити да се дати глагол јавља у споју са именицом која претежно означава радњу (процес), да у том споју глагол нема сопствено лексичко значење или има ослабљено и да је значење датог глаголско-именског споја семантички еквивалентно радњи означеној именицом (или некој другој у зависности од смисла именице)“, те да би „ваљало навести и све именице које са датим глаголом могу да конституишу перифрастички израз“.

У једном од таквих тренутака, он је *дошао* на мисао да би се ослободио те nelaгодности кад би збрисао ону скелу на далекој Дрини (НДЂ, 19); Природно је да је човек, у коме је плануо зрачак свести и осветлио природу око њега, врло рано *дошао* на мисао о једној сталној тачки која би била ослобођење од робовања томе страху на који је осуђена „натура“ и све у њој (ЗПП, 64); Радећи на једној малој приповеци, *дошао* сам на ову мисао (ЗПП, 238); Кад читам у књигама и новинама шта све људи пишу, и како пишу, ја се мање чудим оном настраном владару на Истоку који је *дошао* на мисао да спали све што је записано и написано од људи о људима и њиховим мислима (ЗПП, 229).

У наведеним примјерима *доћи на мисао* „глагол актуелизује обиљежје ’достизање циља’ и означава резултат размишљања“ (Барашкина 2007: 295).

’Финитивна акционалност’ омогућава и настанак значења „десити се, догодити се, настати као резултат, посљедица нечега“. Нпр.:

У тим тренуцима – често би *долазило до свађе* {= *свађали би се*} (ТЈБВ, 178);

Уколико *дође до побуне* {= *побуне се*} морнара или уколико се појаве на броду људи Цоа Мамута (РЈ, 33);

(...) мало је ко вјеровао да ће глава остати и да ће једног дана *доћи до* овако веселог *сусрета* {= *срести се*} (ДНБ, 78).

Лексема *доћи* појављује се и као компонента перифрастичке јединице *доћи на свијет*, која има значење „родити се“. Као нпр.:

И ти, Јакове, и ти, Милија, *дошли сте на свијет* а да вам очеви нијесу мајке пољубили (СОЗ, 200); Али је убрзо *на свијет дошло* и друго мушко дијете (ЗХ, 215); Стријељао ме је очима што сам одабрао баш тај дан, мјесец и годину

да дођем на овај свијет, поред толико других и љепших датума (ЗХ, 162).

У основи перифрастичких јединица може бити и еуфемизам, што показује примјер:

Кад дођеш у моје године, видећеш, рекао је (Ф, 191).

Како се види, перифрастички израз *доћи у године*, који значи *остарити*, употребљава се „као замјена за непристојне, ласцивне ријечи и уопште за разне врсте „неподобних“ и ситуацијски неприкладних (грубих) израза“. Наведена перифраза дакле, добија еуфемистичку функцију, а такве се перифразе зову *еуфемистичке перифразе* (в. Ковачевић 2015: 140).

Значења глагола *доћи* у научном стилу

У научном стилу полисемичност глагола, како истиче Тошовић (1995: 112) „није особина која би имала неку ширину будући да основни лексички фонд тог стила чине термини, а они су познати по својој моносемичности“. Аутори научних текстова, како даље наводи Тошовић (1995: 112), имају „разна ограничења у одабиру језичке грађе, а тиме и сужену семантичку базу за употребу глагола, што доводи до тога да бивају упућени на употребу глагола само са одређеним значењем, са значењем које је у духу датог кода“, а то има за посљедицу вишеструко понављање исте ријечи у истоме значењу. Као грађа за ексцерпирење значења глагола *доћи* послужиле су нам научне монографије – уџбеници из области хемије, педагогије те медологије научних истраживања.

У корпусу смо пронашли мали број значења овог глагола, и то значење „произаћи, постати, настати“, као нпр.:

Назив *долази* од термина *socius* (друг, ортак) и *metrium* (мера) (МП, 187);

и значење „наћи се, налазити се негдје, заузети, имати своје одређено мјесто (у склопу, размјештају нечега)“, нпр.:

На крају, разумљиво, *долази* веома пажљиво урађена библиографија (МП, 127).

Осим наведених значења, и у овоме функционалном стилу забиљежили смо примјере у којима се *доћи* појављује као семикопулативни глагол у оквиру декомпонованог предиката, као нпр.:

(1) *доћи до закључка* → „закључити“

Тако, док генерализације на основу онога што претпостављамо да су типични случајеви понекад воде лажним закључцима, те генерализације нам омогућују да често *дођемо* до закључака који су истинити, већ према брижљивости којом је наша генерализација формулисана и проверена (УЛНМ, 49); На тај начин може се *доћи* до погрешних закључака (МП, 313); У неким научним дисциплинама (историографским посебно) има разлога истраживати хронологију настанка неке идеје (теорије, метода) да би се *дошло до закључка* да најновији рад није и најбољи (НД, 62); Може се, дакле, узети за истину добро потврђена чињеница о људској свести да закључак једне аргументације обично није познат људима када разматрају премисе или у њих верују, нарочито ако је потребан дуги ланац закључивања да се *дође до закључка* (УЛНМ, 199).

или:

доћи до сазнања → „сазнати“

У таквим случајевима, као што је напред показано, нужно *долази* до парцијалног, редуccionистичког и једностраног *сазнавања* и схватања васпитања (МП, 81); Полазећи

од дескрипције, преко експерименталног истраживања, *дошло* се до значајног научног *сазнања* (МП, 152); Анализа се, уосталом, и врши да би се синтезом могло *долазити* до нових и дубљих *сазнања* о систему у целини и свакој његовој компоненти, односно, динамизму, регулацији и управљању (МП, 164); Због сталног ширења научног *сазнања* до којег се *долази* истраживањем проблема, настају нове научне дисциплине (АП, 36); Примењена, као уосталом и сва остала емпиријска педагошка истраживања, иако су усредсређена на педагошку емпирију, није могуће организовати ни полазећи од општих педагошких *сазнања* до којих се *долази* другим врстама педагошких проучавања (МП, 169); Видећемо како се на основу проучавања особина супстанци *дошло до сазнања* о структури материје (X, 8); Управо, у том проучавању се може *доћи до* нових *сазнања* и о предмету, и о потреби, и о значају, и о циљу, и о задацима истраживања (АП, 132); На основу проучене литературе *долази се до сазнања* о томе докле се стигло у изучавању истраживачког проблема, на која *сазнања* се треба ослонити и какве кораке треба предузети у пројектованом истраживању (АП, 134).

Иако је у изразима *доћи до закључка*, *доћи до сазнања* именица носилац лексичког значења, глагол *доћи*, ипак „уноси додатну семантичку компоненту којом се модификује радња“, па се тако 'адлативност' супституише у 'резултативност' (Тополињска 1982: 36–37). Друкчије речено, *доћи* овдје „преузима на себе модифицирајуће значење обележавања трајања радње, тј. завршетка радње (финитивне акционалности)“ (Мразовић и Вукадиновић 2009: 205–212). У овим глаголско-именским спојевима, како се види, именице означавају „производ“ мисаоног процеса, услед чега глагол *доћи* прелази из семантичког поља кретања у групу глагола мисаоног процеса (в. Мразовић и Вукадиновић 2009: 75), па се изразима типа *доћи*

до закључка „представља човјек као активни учесник процеса мишљења“ (Розина 1999: 109).

Именица у перифрастичкој јединици може бити проширена атрибутом. То уочавамо у примјерима:

Полазећи од дескрипције, преко експерименталног истраживања, *дошло се до значајног научног сазнања* (МП, 152); Управо у том проучавању се може *доћи до нових сазнања* и о предмету, и о потреби, и о значају, и о циљу, и о задацима истраживања (МП, 300).

Како се види, атрибути уз именицу *сазнање* ближе је одређују и на тај начин доприносе значењу саме конструкције. Друкчије речено, овдје се перифрастичком јединицом преноси већа количина информација него неперифрастичким конкурентом, те се тако реализује „компресиони карактер излагања као једна од битних црта научног стила“ (Стојановић 2006: 227; Мразовић и Вукадиновић 2009: 216–217).

Проведена анализа показала је да су секундарна значења глагола *доћи* семантички хетерогенија у књижевноумјетничком него у научном стилу. Одређена метафоричка значења овога глагола, као што смо видјели, подударна су у оба стила. Као најпродуктивнија показала се семантичка компонента 'адлативност' која се, у већини значења, транспонује у 'резултативност', из чега произлази да се глаголом *доћи* „означава настанак стања када се објект који се креће нашао, тј. почео да се налази у завршној тачки свог кретања“ (Падучева 2002: 122).

ИЗВОРИ

Књижевноумјетнички стил:

- Андрић НДЂ 2011: Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Београд: Вечерње новости.
- Андрић ЗПП 2014: Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Zrenjanin: Sezam Book.
- Братић ЗХ 2001: Радослав Братић, *Зима у Херцеговини*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Братић СОЗ 2004: Радослав Братић, *Страх од звона*, Београд: Народна књига / Алфа.
- Булатовић ЦПЛПН 1984: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Beograd: Prosveta.
- Драгић КП 2017: Лабуд Драгић, *Кукавичја пилад*, Београд: Српска књижевна задруга, Подгорица: Књижевна задруга српског националног савјета.
- Киш РЈ 1998: Данило Киш, *Рани јади*, Београд: Књига-комерц.
- Кецмановић Ф 2007: Vladimir Kecmanović, *Feliks*, Beograd: Via Print.
- Кецмановић ТЈБВ 2016: Vladimir Kecmanović, *Топ је био врео*, Beograd: Laguna.
- Михаиловић КЦТ 2011: Драгослав Михаиловић, *Кад су цветале тикве*, Београд: Krug commerce.
- Ненадић Д 1984: Dobrilo Nenadić, *Dorotej*, Beograd: Narodna knjiga.
- Ненадић ДЖ 1999: Добрило Ненадић, *Деспот и жртва*, Београд: Просвета.
- Рисојевић БЦ 2004: Ранко Рисојевић, *Босански целат*, Бања Лука: Глас српски.
- Рисојевић ГУ 2010: Ранко Рисојевић, *Господска улица*, Нови Сад: Матица српска.
- Селимовић ДС 1977: Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Стојиљковић КР 2016: Dejan Stojiljković, *Konstantinovo raskršće*, Beograd: Laguna.
- Ђопић ДНБ, НБС 1978: Branko Ćopić, *Doživljaji Nikoletine Bursaća – Ne tuguj bronzana stražo*, Sarajevo: Svjetlost, Veselin

Masleša, Beograd: Prosveta.

Ђопић БСБ 2012: Бранко Ђопић, *Баишта слезове боје*, Београд: ЈРЈ.

Ђосић К 2004: Добрица Ђосић, *Корени*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Црњански С 1981: Милош Црњански, *Сеобе I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Просвета.

Научни стил:

Банђур и Поткоњак МП 1999: Вељко Банђур и Никола Поткоњак, *Методологија педагогије*, Београд: Савез педагошких друштава Југославије.

Клеут НД 2008: Марија Клеут, *Научно дело од истраживања до штампе*, Нови Сад: Академска књига.

Коен и Нејгел УЛНМ 2006: Морис Коен и Ернест Нејгел, *Увод у логику и научни метод*, Београд: Јасен.

Кундачина и Банђур АП 2007: Milenko Kundačina i Veljko Banđur, *Akademsko pisanje*, Užice: Učiteljski fakultet.

Штајнер и Кернешан Х 2014: Dubravka Štajner i Slavko Kernešan, *Нетија*, Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.

ЛИТЕРАТУРА

Антонић 2007: Ивана Антонић, Синтакса и семантика предлога ДО, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 50, 31–43.

Бабић 2008: Биљана Бабић, Семантика префикса до- (као првог) у глаголском префиксалу, *Прилози проучавању језика*, 39, 275–315.

Барашкина 2007: Е. А. Барашкина, Метафора как средство концептуализации ментальной сферы в русском языке, *Вестник СамГУ*, №5/2 (55), 292–299.

Вујовић 2012: Душанка Вујовић, Префиксални творбени обрасци глагола кретања, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Београд, 527–534.

Вујовић 2019: Dušanka Vujović, *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku – semantika i derivacija*, Novi Sad:

Filozofski fakultet.

- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан Премк 2014: Даринка Гортан Премк, Дефинисање у српској лексикографији, *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд, 131–139.
- Дешић 1990: Милорад Дешић, *Из српскохрватске лексике*, Никшић: Универзитетска ријеч.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2018: Александра Јовановић, О неким необичним употребама глагола доћи (Он ми дође брат од стрица / То му дође субота), *Језик данас*, XIV / 11, 30–36.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматица стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Лазић Коњик 2006: Ивана Лазић Коњик, Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката (на примерима из дневне штампе), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 49, 219–304.
- Мразовић, Вукадиновић 2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Падучева 2002: Е. В. Падучева, Дейктические компоненты в семантике глаголов движения, *Логический анализ языка. Семантика начала и конца*, Москва, 121–136.
- Речник САНУ 1966: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, том 4, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Речник СЈ 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Розина 1999: Р. И. Розина, Движение в физическом и ментальном пространстве, *Логический анализ языка. Языки динамического мира*, Дубна, 108–118.
- Рубинштејн 2002: Г. А. Рубинштейн, О метафорическом представлении отрезков времени в русском языке, *Glossos*, 1–34.

- Стојановић 2006: Андреј Стојановић, Декомпоновани предикат у научном стилу српског језика, *Српски језик* 11/ 1-2, 223–239.
- Тополињска 1982: Зузана Тополињска, Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама, *Јужнословенски филолог*, XXXVIII, 35–49.
- Тошовић 1995: Branko Тошовић, *Stilistika glagola*, Wuppertal: Lindenblatt.
- Цикач 2017: Ivica Cikač, *Sintaksičko-semantička analiza glagola kretanja u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet.

Биљана Мишич

ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ГЛАГОЛА ДОЋИ В ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕН- НОМ И НАУЧНОМ СТИЛЯХ

Резюме

В статье анализируется полисемантическая структура глагола *доћи* в литературно-художественном и научном стилях. Целью данной работы было определить и описать выделенные значения глагола *доћи*, утвердить механизмы их возникновения, а также сравнить многозначный потенциал этого глагола в указанных функциональных стилях. Анализ показал, что значения глагола *доћи* семантически более разнородны в литературно-художественном, чем в научном стиле, а определённые метафорические значения идентичны в обоих стилях.

Ключевые слова: полисемантическая структура, доћи, литературно-художественный стиль, научный стиль, метонимия, метафора

Валентина М. ИЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

811.163.41'373:371.3

МЕТОНИМИЈА КАО КОГНИТИВНИ И ЛЕКСИЧКИ МЕХАНИЗАМ У КОНТЕКСТУ НАСТАВЕ МАТЕРЊЕГ (СРПСКОГ) ЈЕЗИКА**

У овом раду се методом анализе садржаја показује примарност метафоре у односу на метонимију у досадашњој наставној теорији и пракси. Хипотезу о когнитивно једноставнијем метонимијском механизму у односу на метафоричке трансфере потврђују налази психолингвистичких истраживања о усвајању и разумевању значења речи, који имплицирају да у настави треба полазити од стандардних метонимијских образаца, међу којима се уочава скала захтевности, а тек након тога код ученика освешћивати, когнитивно тежа, метафоричка значења. Ови резултати могу помоћи унапређењу наставе лексикологије – од садржаја програма наставе и методичке литературе о овој теми, па до лекција у школским уџбеницима и поузданих наставних апликација.

Кључне речи: метонимија, метафора, програми

---

* valentina.ilic@fil.bg.ac.rs

** Рад је написан у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је заснован на резултатима истраживања спроведеног за потребе докторске дисертације *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)*.

наставе, уџбеници, психолингвистички налази усвајања значења речи

1. **Увод.** Питање улоге полисемије и њених механизма у наставној теорији, те програмским и уџбеничким садржајима неретко се своди на развијање језичке културе и богаћење речника. Са таквим циљем усклађени су и наставни приступи овим механизмима, који остају маргинални, а њихови значајни потенцијали неискоришћени. Перспективизација једног од исхода владања механизмима семантичке деривације представља њихово поједностављивање и, самим тим, занемаривање значајних функција лексичкосемантичких категорија у образовном процесу.

У планирању наставног садржаја пак треба имати на уму да се механизмима полисемије подстиче преваходно развој појмовног система, логичког и аналитичког мишљења, потом разумевање лексичке системности и функционисања језика као структуре, те развијање језичког осећања и потребе за јасним изражавањем. Такви исходи тек, између осталог, дају богат ученички речник, али са поуздано постављеним темељима да се даље самостално развија.

Будући да су механизми полисемије засновани преваходно на односима *блискости* и *сличности*, њихово место у настави требало би да буде усклађено са когнитивним развојем ученика, односно са динамиком овладавања наведеним односима. Отуда у методологији истраживања наставе лексичкосемантичких категорија налази психолингвистичких испитивања која се баве питањима усвајања и разумевања значења речи треба да буду један од кључних ослонаца. Они указују на природу развоја дечије мисли и когнитивних операција, на редослед усвајања појмова, логичких односа и апстракција, на којима почивају лексиколошке категорије. Само

на основу таквих, емпиријски утемељених психолингвистичких резулата може се утврдити најадекватнији редослед усвајања лексичких механизма, као и испитати адекватност примера на којима се ученик са њима упознаје. Другим речима, програмски садржаји, те распоред и обрада лекција у уџбеницима, сагледава се са аспекта когнитивног развоја и начина функционисања (дечијег) мишљења. Без психолингвистичке утемељености, методичке препоруке представљају само, како се на једном месту у литератури истиче, „спекулативни наратив” (Ариас и Фереро 2019: 388, фн. 31), а такав приступ носи висок ризик да фундаментални проблеми остану незапажени и самим тим нерешени.

2. Предмет и задаци рада. Овај рад је посвећен проблему метонимије и њене позиције у односу на метафору у настави српског језика. У њему треба показати:

- Када се, према програмским садржајима, ученици упознају са лексичком метонимијом и метафором;
- Статус метонимије у стандардима ученичких постигнућа;
- Статус метонимије у општој методичкој универзитетској литератури;
- Место метонимије у школским уџбеницима;
- Налазе психолингвистичких истраживања у вези са усвајањем метонимијских значења.

Наш главни циљ огледа се у компаративном приступу резултатима анализе наведених садржаја и налазима психолингвистичких истраживања о усвајању и разумевању метонимије и метафоре, на основу којих ћемо моћи да изнесемо закључке о исправности планирања и обраде наставног градива у овом домену лексикологије у ужем смислу.

3. Кратак осврт на историјат и савремени статус метонимије у програмским садржајима.

3.1. У наставним програмима за основну школу метонимија се као лексички механизам полисемије, уз метафору, први пут појављује тек 2010. године у програму за осми разред, и то у подручју *Језика*, односно *Граматике* (реч је о последњем наставном програму који је важио до доношења актуелних програма наставе и учења):

[Језик > Граматика] Метафора и **метонимија** као начини да реч стекне нова значења (*крило (птице) → крило зграде* – метафора; *Моја школа је близу → Цела школа иде на излет* – метонимија) (ПГ 10, LIX: 14).

У садржај гимназијских програма метонимија је уврштена пак нешто раније, заједно са метафором, од школске 1990/91. године, за трећи разред свих смерова гимназија, када се обрађује *Лексикологија*:

[Језик > Лексикологија (са елементима терминологије и фразеологије)] полисемија и хомонимија; метафорична и **метонимијска** значења (ПГ 91, XL: 3, 7, 10).

За разлику од њих, синегдоха се није помињала у претходним наставним програмима ни у једном образовном циклусу.

3.2. У актуелним програмима наставе и учења за основну школу, који су у примени од школске 2018/19. године, садржаји на овом пољу нису мењани, те је метонимија и даље планирана у осмом разреду, мада је, заједно са полисемијом и метафором, из подручја *Језика* премештена у подручје *Језичке културе*:

[Језичка култура] лексичка метафора и лексичка **метонимија** као механизми остваривања вишезначности (ПГ 19, LXVIII: 63–70).

У исходима програма наставе и учења за друштвено-језички смер гимназије, чија је последња верзија објављена школске 2020/21, наводи се да ученици треба да су на крају трећег разреда оспособљени да *примењују* механизме метафоре, **метонимије** и синегдохе у језичкој продукцији, док се у исходима гимназије општег типа од њих захтева да их само *препознају*, што припада способностима нижег нивоа познате ревидиране Блумове таксономије наставних циљева. Синегдоха се са овим садржајима јавља први пут у ученичком појмовно-терминолошком систему, мада је већ из лексиколошког садржаја за природно-математички смер она изостављена.

Друштвено-језички смер: Након завршеног разреда ученик ће моћи да *примени* језичке механизме за богаћење речника (метафору, **метонимију** и синегдоху) (ПГ 20, LXIX: 16–22).

Гимназија општег типа: Након завршеног разреда ученик ће моћи да *препозна* лексичке механизме – метафору, **метонимију**, синегдоху (*idem*: 22–28).

Природно-математички смер: Након завршеног разреда ученик ће моћи да *препозна* лексичке механизме – метафору и **метонимију** (*idem*: 28–34).

4. Статус метонимије у образовним стандардима постигнућа. У стандардима за крај другог образовног циклуса (2010), као и у стандардима за крај средњег образовања (2013), метонимија ће се јавити на средњем нивоу постигнућа, док се познавање метафоре сматра елементарним знањем и налази се на стандардима са основног нивоа:

Основна школа	СЈ.1.3.12. познаје основне лексичке појаве: једнозначност и вишезначност речи; основне лексичке односе: синонимију, антонимију, хомонимију; метафору као лексички механизам; СЈ.2.3.9. познаје метонимију као лексички механизам;
Средња школа	2.СЈК.1.1.6. познаје метафору као лексички механизам; 2СЈК.2.1.6. познаје метонимију као лексички механизам.

На основу приказаног увида у званичне програмске садржаје, може се видети како се обрада основних механизма полисемије предвиђа за сам крај основношколског образовања, а метонимија безизузетно у тим наводима долази након метафоре. Према образовним стандардима постигнућа, познавање метонимије представља сложенију језичку компетенцију у односу на познавање метафоре, и то на оба узрасна нивоа.

5. Општа универзитетска методичка литература, по правилу, нуди разрађеније моделе или стратегије обраде језичких појмова и категорија, чиме професору језика помаже у осмишљавању и креирању наставних интерпретација тема предвиђених програмским садржајима. На основу прегледа монографских публикација М. Николића (⁶2012), П. Илића (1997) и С. Маринковића (⁴2013), које данас студентима, будућим професорима српског језика и књижевности представљају полазну литературу, на основу које стичу базична методичка теоријска и практична знања, може се констатовати да у њима нема ни речи о механизмима полисемије, па самим тим ни о лексичкој метонимији. Тек се у секундарној лингводидактичкој литератури могу пронаћи апли-

кативни приступи овој области, али они неретко остају без теоријског и психолингвистичког утемељења који би били поуздани путокази за успешну наставну праксу.

6. Метонимија у основношколским уџбеницима. Како Р. Драгићевић са разлогом запажа (2021: 16–17), у настави језика прво упознавање са језичким појавама, које је ауторка назвала „проблемом првог круга”, има изузетно важан значај јер се „приликом усвајања појмова најдубље урезају прве контуре које сазнајемо”. Граматички и језички концепти усвојени у основној школи обично остају трајна ученичка знања, па погрешно поучавање на том нивоу оставља далекосежне последице на ученичко знање, које се касније тешко коригује. Из тих разлога, представимо обраду метонимије у три акредитоване граматике српског језика за осми разред, када се ученици са овом појавом први пут срећу. Лекција о метонимији у њима безизузетно долази након лекције о метафори.¹

6.1. Граматика издавачке куће Завод за уџбенике. Лекција о метонимији, као и већина других лекција у овом и другим уџбеницима, заснована је на индуктивно-дедуктивном логичком путу, који се сматра пожељним за основношколски узраст ученика. Полази се од примера реченице *Волим да читам Добрицу Ерића*, из које се метонимијски употребљено име (и презиме) писца рашчитава у значењу „дела Добрице Ерића”. На основу овог примера изводи се следећа дефиниција:

---

1 Ова чињеница се односи на све тренутно акредитоване граматике српског језика за осми разред, које издају осам издавача: Бигз, Вулкан, Герундијум, Едука, Завод за уџбенике, Клет, Креативни центар и Нови Логос. Последњи од њих има две граматике за осми разред, које потписују различите групе аутора.

„**Метонимија** је језичка појава изједначавања дела и целине унутар једног појма” (Завод 8: 215).

За наведену дефиницију, заправо, не можемо рећи да одговара дефиницији метонимије. Прво. Указивање на везу између дела и целине превасходно се тиче одређења синегдохе (иако се она може сматрати подврстом метонимије, а која се пак одређује на другачији и општији начин). Друго. Ни код синегдохе (а ни метонимије) нема правог *изједначавања*, већ је реч о процесу именовања једног појма именом другог, са којим је у блиској вези. Треће. За ученика може бити посебно збуњујуће шта означава „целина унутар једног појма”. Четврто. Поставља се питање како наведена дефиниција произлази из изнад наведеног примера.

У наставку се наводи још неколико реченица (*idem*: 216):

- (1) *Пила сам млеко. Попила сам једну чашу.* (посуда и количина)
- (2) *Виши је за главу од мене.* (део тела и означавање мере)
- (3) *Купили смо мерцедес.* (компанија и производ)
- (4) *Цео град спава.* (град и становници у граду)

Реченице из првог примера могу бити збуњујуће, јер за њима следи у загради *посуда и количина*, па није сасвим јасно да ли се истакнута реч *чаша* односи на једно или друго. Наиме, није довољно без претходног објашњења навести у загради називе појмова међу којима долази до преноса имена. Са овим у вези, није адекватно у уџбеничком тексту рећи *посуда и количина*. У метонимијском преносу име једног појма користи се **за** именовање другог појма који му је близак и који припада истом домену стварности. Отуда се у метонимијским формулама указује на смер тога преноса употребом предлога *за*: нпр.

посуда **за** количину (назив посуде **за** количину која у њу стане). Ова важи за све наведене формуле уз дате мере (1–4).

Реченица под бројем (3) не би требало да представља пример метонимије на коме се ученик *уознаје* са овим механизмом, будући да је посредни својеврсна генеричка епонимија (као посебна врста метонимије), у којој се назив компаније користи за именовање производа те компаније (Груевска-Маџоска 2021: 89). Такав механизам је нешто апстрактнији, па од њега, сматрамо, не треба полазити у првим лекцијама о метонимији.

Иако је већина примера контекстуализована у реченицама из свакодневног језика, што је, начелно говорећи, један од показатеља функционалног приступа, пред нама је случај када је такав приступ неефикасан, будући да наведени примери не корелирају сасвим са дефиницијом, која је, притоме, неприхватљива за уџбеничко штиво. У објашњењу овог механизма не помиње се блискост међу појмовима који се доводе у везу, што сматрамо још једним недостатком ове лекције.

6.2. Граматика издавачке куће Клет. У појам лексичке метонимије ученик се у овом уџбенику уводи преко лексеме *чаша*, која означава „малу посуду из које се пије”, али која у реченици из свакодневног језика *Понио је чаши воде* означава „количину течности која стане у чашу”. У објашњењу се наводи да је „[п]ојам *чаше* као предмета повезан са количином течности која у њега стане”, па је отуда могуће употребити име посуде за количину која у њу стаје (Клет 8: 83–84). У наставку се наводи следеће: „Тако *школа* може означавати и ученике (*Цела школа је на распусту*), *злато* накит (*Она увек носи злато*) и сл.”

Пример којим се ученик уводи у метонимију успешно је одабран. Заснован је на обрасцу посуда за количину, који се тиче конкретних, опипљивих и визуелно свеобухватних ентитета. Од свих метонимијских формула

ово је најбазичнија, па у почетној настави полисемије од ње треба полазити. Занимљиво је да се у наставку наводи „*Тако* *школа* може означавати и ученике”. Заправо, образац установа за људе у њој представља (у логичком смислу) својеврсни подтип наведене формуле посуда за количину/садржај у њој (јер установу замишљамо као садржатељ/посуду, а људе у њој као садржани објекат/садржај), па је и сам заменички прилог *тако* из објашњења са разлогом употребљен. Ипак, у наставку исте реченице, као што видимо из цитата изнад, наводи се и *злато*, које може означавати „накит”. Овај пример се не уклапа у постојећи образац. Отуда би га требало посебно издвојити, како би се ученику сугерисало да обрати пажњу на такав тип везе између два „повезана” појма.

Након констатације да наведени примери илуструју још један начин (поред метафоре) на који речи проширују своја значења, следи графички издвојена дефиниција:

„**Метонимија** је преношење имена једног појма на други појам на основу њихове повезаности” (*idem*: 84).

Наведена дефиниција је усклађена са претходним примерима и, можемо рећи, прихватљива је у лексиколошком смислу. Ипак, сматрамо да би требало прецизирати о каквој се повезаности ради, јер је такво одређење веома широко. (Између осталог, *повезаност* може бити и асоцијативна, што онда никако не може бити метонимија.). Стога сматрамо да је у уџбенику, у првом кругу усвајања ове појаве, веома важно истаћи да је реч о појмовима које повезује физичка **блискост** (или непосредни контакт). Након тога се, у наредним круговима, уводи појам *логичке везе*, који не треба да претходи појму *блискости* (као и што у случају метафоре појам

асоцијативне везе не треба да претходи појму *сличности*). За ученика основне школе појам *логичке везе* још увек није довољно чврсто изграђен. За њега је појам *логичког* готово истозначан појму *логичног*, па зато врло често има шире значење. Судајући по томе, и за именовање „горњег, округластог дела ексера” *главом* може рећи да је „логично”. То јест, сличност се за њега успоставља на основу „логичних” веза. Другим речима, он ће разумети „логику” именовања и у метафоричком процесу. Из наведених разлога врло је незахвално у основној школи усвајати метонимију за чији ће механизам прва, кључна реч бити *логичка* веза. С таквим њеним одређењем прети опасност да се она надаље укршта са метафором. Чини се да је то један од разлога што наши ученици (па и студенти) касније с напором разликују ове механизме – јер у првом кругу учења границе међу њима не буду јасно постављене. Разуме се да би појам *логичке везе* требало увести, али тек у средњој школи, откада ће она постати кључна реч овог односа.

Могли смо закључити да је у овом уџбенику однос између наведених примера и дефиниције недовољно прецизан. Током лекције се не наводе метонимијске формуле, које би ученику помогле у разумевању регуларности овог механизма.

6.3. Граматика издавачке куће Вулкан. Након што се на самом почетку наведе пример поетске метонимије (*Кад устане кука и мотика*), као позната потка од које се полази ка непознатом, али сродном појму, ученик се на примерима из свакодневног језика упознаје са лексичком метонимијом:

(1) Сви у разреду волимо да читамо
Толкина.

(2) *Мама је скувала сутлијаш и ја сам појела пуну чинијицу.*

(3) *Србија је поздравила младе математичаре и физичаре који су освојили награде на међународном такмичењу.*

(4) *Сазнали смо да ће школа учествовати у хуманитарној акцији за прикупљање помоћи, намењеној деци која имају здравствених проблема.*

Након „рашчитавања” значења подвучених речи, међу којима *Толкин* означава Толкинова дела, *чинијица* – садржај у њој, *Србија* – становнике Србије, *школа* – ученике и запослене у њој, ауторке указују да су подвучене речи употребљене са метонимијским значењем, тј. да су „замена за неку другу реч са којом су у некој узајамној вези” (Вулкан 8: 167; подвлачење је наше, В. И.). Овде би требало обратити пажњу на чињеницу да ће метонимијски употребљена реч неретко бити замена за групу речи (синтагму) која означава појам који је са њом у узајамној (блиској) вези. Одатле следи да наведено објашњење није сасвим прецизно.

Иако метонимијске формуле ни у садржају ове лекције нису експлициране, можемо запазити да се у наведеним примерима крију следећи обрасци, и то наведеним редоследом: (1) име аутора за његово дело, (2) посуда за садржај у њој, (3) назив места/државе за становнике тог места/државе, (4) установа за људе у њој. Веза заснована на посесивној релацији (аутор) претходи конкретном односу садржавања (посуда), иза кога следе његови концептуални подтипови, али идући од општијег (држава) до конкретнијег (установа). На основу овога намеће се закључак да редослед примера није усклађен сасвим са њиховом когнитивном захтевношћу. Однос посесивно-

сти апстрактнији је од односа садржавања, а и међу односима садржавања постоји више нивоа конкретности.

Изнад наведено објашњење прати графички издвојена дефиниција:

„Преношење назива једне речи на другу по некој узајамној, логичкој вези назива се **метонимија**” (*idem*; подвлачење је наше, В. И.).

Наведена дефиниција такође није прецизно формулисана. Поставља се питање: шта значи „назив (једне) речи”, односно како реч може имати назив? Уместо овакве формулације, било би погодније рећи *назив једног појма* или *име једног појма*. Притоме, по *називом/именом* не мора се подразумевати увек реч, већ то може бити и неки синтагматски склоп (као што смо видели из наведених примера). Суштина је да су појмови међу којима долази до преноса имена део истог домена. У наведеној дефиницији речено је да су они у „некој узајамној, логичкој вези”. Такво одређење је исправно, мада би најједноставније (и најразумљивије) било рећи да су ти појмови блиски, тј. да их повезује однос *блискости*.

Иза дефиниције образлаже се разлика између метафоричког и метонимијског механизма. Такав поступак сматрамо значајним. Ове појмове – који, ако се добро не савладају, касније у ученичком знању неретко интерферирају – треба упоредити, односно исказати кључне разлике међу њима. На том месту казано је да се метафора заснива на сличности између два појма, док се метонимија „заснива на узајамној, логичној вези између појмова” (*idem*; подвлачење је наше, В. И.). Проблем увођења појма *логичке* везе, на који смо изнад указали, у тексту овог уџбеника се лепо манифестује. Сами аутори у дефиницији користе термин *логичка* веза, а у образложењу употребљавају његов паро(сино)ним – *логична*

веза, који, како је показано, може ученика лако навести на погрешан траг.²

логичан, -чна, -чно **1. а.** који је у складу са законима логике, који се заснива на принципима логике: ~ закључак, ~ мисао, ~ памћење, ~ размишљање. **б.** који одговара природи ствари, који нужно проистиче из одређене законитости, природан, нормалан: ~ последица (нечега). **2.** који правилно расуђује, разборит, разуман; који се не поводи (само) за осећањима, трезвен, реалан.

логичк[ј], -ā, -ō **1.** који је у вези са логиком (као науком, научном дисциплином), који се односи на логику (као науку): логичке категорије, ~ правац. **2.** који је у складу са законима логике, који нужно проистиче из одређене законитости, логичан: ~ одговор, ~ расуђивање (РСЈ 2018).

Примери којима се илуструје лексичка метонимија у овој лекцији су контекстуализовани и блиски ученичком искуству, мада би њихов распоред требало усагласити са когнитивном захтевности механизма који илуструју. Дефиниција метонимије може бити приметна, као и објашњења која је прате.

7. Програмски садржаји, образовни стандарди постигнућа и обраде метонимије у школским граматицама показују да се познавање и разумевање метонимије сматра сложенијом компетенцијом од познавања и разумевања метафоре, те се метонимија отуда у свим пред-

---

2 Управо овај лексемски пар (*логичный–логический*) наводи Н. В. Кашина (2011: 42) као пример паронима који се дају ученицима на Државном испиту (ЕГЭ) из руског језика у Русији. Ауторка представља пример задатка затвореног типа, у коме ученик треба да заокружи слово испред реченице у којој је један од чланова овог пара употребљен погрешно. Овакви примери се, према наводима Кашине, дају ученицима у задацима са основног нивоа постигнућа.

стављеним садржајима представља увек након метафоре. Овакав редослед је, додајмо, према нашим увидима, устаљен у већини светских граматика и лексиколошких монографија.

Да ли је механизам метафоре заиста једноставнији и да ли при првом сусрету са вишезначношћу у настави треба поћи од метафоричних значења?

8. Како бисмо пронашли одговоре на постављено питање, посебну пажњу посветили смо (1) резултатима онтогенетских (развојних) истраживања ових механизма и (2) резултатима микрогенетских истраживања, која указују на брзину когнитивне обраде метонимијских и метафоричних значења одраслих говорника. Претпостављамо да експлицитно, теоријско упознавање са тим категоријама у настави треба да симулира пут онтогенезе, јер што је раније појединац у менталним структурама изградио дате логичке односе, категорија која је на њима заснована му је ближа и самим тим лакша за метакогнитивно (и метајезичко) освешћивање. Оне категорије које се у менталном лексикону формирају касније, вероватно су сложеније и мање стабилне у свести ученика од оних базичнијих и претходно усвојених, па би и у настави те концепте требало уводити касније. Истовремено, секундарна значења која одрасли говорници препознају брже (у микрогенетским истраживањима), указују на њихову чвршћу везу са основним значењем дате речи у менталном лексикону и мању когнитивну захтевност за обраду. Укрштајем онтогенетских и микрогенетских налаза везаних за значење речи и њихову обраду добиће се импликације које ће дубоко, теоријски и емпиријски, фундирати круцијалне аспекте методике наставе лексикологије: у овом партикуларном случају – положаја метонимије.

9. Ако се узме у обзир да се језичка синтагматика развија раније од језичке парадигматике (Лурија 2000; Марјановић 1984), а да је метонимијски принцип својствен синтагматској оси језика, а метафорски парадигматској оси (Јакобсон 1986 према Ковачевић 1999), као и да се у метафоричним асоцијативним повезивањима у везу доводе два потпуно одвојена, независна појма (домена), док се у метонимијским релацијама повезивање врши међу блиским појмовима (у оквиру истог домена), долази се до хипотезе да је метонимија базичнија и когнитивно једноставнија од метафоричких механизма, те да би можда у настави она требала да претходи метафори. Претпоставку о једноставнијој метонимији могли смо на неколико места уочити и у нашој лингвистичкој литератури (Гортан-Премк ²2004: 93, фн. 133; Драгићевић ²2010: 163; Вељковић Станковић 2011: 289), али су пред ауторима некако узмицали експериментални докази, па је когнитивна сложеност метафоре остала у тим студијама само лингвистичка претпоставка, али не и психолингвистичка (или неуролингвистичка) датост.

10. Једно од најутицајнијих психолингвистичких истраживања у свету које се бави метонимијом и метафором у онтогенези спровеле су британске научнице Г. Рандблед и Д. Анез 2010. године, чиме су употпуниле дугогодишњу празнину у развојним истраживањима ових лексичких механизма. Њихов експеримент обухватио је 45 испитаника мушког и женског пола од 5 до 37 година. Ауторке су у овом експерименту као инструмент користиле двадесет прича у сликама (десет прича са метафором и десет са метонимијом). Свака прича је приказивала развој неког свакодневног догађаја у три или четири слике праћене текстом од по неколико реченица. Уз последњу слику приче употребљено је метафорично или метонимијско значење неке раније употребљене

речи с почетка приче. Прича би се показала испитанику, а затим би му се поставило питање којим се проверава разумевање метафоричног/метонимијског значења. Резултати њиховог истраживања показали су да се метонимија разуме значајно боље од метафоре на свим узрастима (процентуални удео постигнућа за метонимију је 70%, док је за метафору 48%), као и да се разумевање метонимије развија раније и брже од метафоре. Ауторке су указале и на чињеницу да разумевање метонимије достиже врхунац негде око дванаесте године, док се за метафору то не може рећи (та граница је даља и флуиднија), односно, она се касније и спорије усваја и разуме. Један од најважнијих резултата показује да у одговорима појединаца метонимија има за 21% боља постигнућа од метафоре. Дакле, разумевање метонимије има предност у односу према метафори и на глобалном и на индивидуалном плану (Рандблед и Анез 2010: 551–558). Њихови налази су у складу са многим неуролингвистичким експерименталним налазима, који су показали да разумевање метафоре активира посебне неуронске процесе, који захтевају богатији информативни инпут и према којима се метонимија брже развија и процесира од метафоре (*idem*: 557).

Г. Рандблед и Д. Анез спровеле су неколико истраживања и са децом са сметњама у развоју. У једном од њих (2010) учествовала су деца са аутизмом. Резултати су показали да они метонимију могу разумети само на рецептивном нивоу, за разлику од метафоре, коју уопште не разумеју. Укупна слика показује да је разумевање метонимије и метафоре озбиљно угрожено код аутистичне деце у свим добима. Ипак, метонимију ће разумети, претпостављају ауторке, будући да је реч о преносима у оквиру истог домена, који је делимично део контекста и ближи је дословном језику.

Ц. Литлмор (2015: 160) запажа да резултати ових истраживања подржавају идеју Ренеа Дирвена о тзв. „фигуративном континууму”. Према овом концепту, на једном крају континуума су основна значења, за њима се настављају метонимијска, а на другом крају су метафорична значења. Другим речима, у погледу захтева когнитивне обраде, метонимијска значења заузимају простор између основних и метафоричних. Највише когнитивног напора потребно је за интерпретирање метафоре, мање за разумевање метонимије и најмање за идентификовање основних значења вишезначне речи.

11. Развојна истраживања јасно упућују да код ученика најпре треба освестити метонимијске преносе и теоријски их обучити о функционисању њеног механизма, а тек након тога освајати слободнија и захтевнија метафоричка пресликавања. Овај закључак подржан је и налазима микрогенетских психолингвистичких истраживања (исп. нпр. Клепусјоту и Баум 2007; Едингтон и Токович 2015), који показују да одрасли говорници брже и лакше процесирају метонимијска значења од метафоричних. Разлог томе је што се, како претпостављају многи психолингвисти, метонимијска значења у менталном лексикону највероватније чувају у истом лексичком улазу са основним значењима, док су метафорична значења засебно похрањена. Резултати микрогенетских истраживања потврђују и нашу претпоставку да се они механизми који су усвојени раније (и који су ближи основним значењима речи) и у зрелијем добу се једноставније обрађују и разумевају.

12. Занимљиво је да се ни сва метонимијска значења не обрађују подједнако једноставно, већ и да међу њима постоји градуалност у лакоћи когнитивне обраде. У једном експерименталном истраживању америчког

психоллингвисте Б. Мек Елрија и сарадника (Мек Елри и др. 2006), спроведеног методом праћења покрета очију (енгл. *eye-tracking*), аутори испитују обраду двају метонимијских образаца: (А) *читати Андрића* (енгл. *to read [Andrić]*) и (Б) *почети Андрића*, или: *са Андрићем*³ (енгл. *to begin [Andrić]*).⁴ Брзину обраде ових конструкција

- 3 Према *Речнику глагола са допунама* В. Петровић и К. Дудић (1989), непотпуни глагол(и) *почети/почињати*, са примарним значењем „започети какву активност”, имају допуну у акузативу (~ нешто; ~ причу) или инструменталу са предлогом *са* (~ са нечим; ~ са причом). Обе допуне, и у акузативу и у инструменталу, односе се на неживи појам. Можемо приметити да је у студентском жаргону данас конструкција са допуном у акузативу постала фреквентна (нпр. *од следеће недеље почињем Лексикологију* – „почињем да спремам испит из Лексикологије”), а аналошки у њен састав улазе и именице са примарним семантичким обележјем живог, употребљене метонимијски: *од понедељка почињем Црњанског* – „почињем да читам дела Црњанског” и сл. Подстакнути претпоставком да је оваква реакција глагола *почети* присутна у нашем разговорном идиому, међу образованим говорницима српског језика, заинтересованим за неговање језичке културе, који деле заједничку Фејсбук групу, 18. децембра 2021. године поставили смо кратку, онлајн анкету, у којој је учествовало 306 испитаника. Питали смо их да ли би рекли: *Од сутра почињем Андрића* (када планирају да од сутра почну да читају његово дело). Понуђени одговор *ДА* одабрао је 131 члан групе, други понуђени одговор – *Не употребљавам ову конструкцију, али ми она није непозната* одабрало је 102 члана групе, док је 73 члана изабрало опцију *НЕ*. Можемо закључити да је највећем броју испитаника (76,14%) наведена конструкција или у активном (131) или у пасивном (102) лексичком фонду, док је за један део њих (23,86%) ово још увек неприхватљив облик (73). Иако ова анкета не говори ништа о прихватљивости испитиване конструкције, она носи незанемарљиву поруку о њеној узуалној вредности међу говорницима српског језика.
- 4 За метонимијски образац под (А) аутори користе термин *стандардна метонимија* (енгл. *standard metonymy*), док за образац под (Б) употребљавају термин *логичка метонимија* (енгл. *logical metonymy*). Ипак, сваки метонимијски образац

пореде са конструкцијом са основним значењем власти-тог имена (*срести Андрића*). Резултати показују да је за интерпретацију метонимије под (Б) потребан већи напор него за обраду метонимије под (А), која се не обрађује теже од основног значења (Мек Елри и др. 2006: 182). То значи, како пишу аутори, да тзв. *померена интерпретација* (енгл. *deferred interpretation* – у терминологији Џ. Нанберга – која значи сваку интерпретацију која није експлицитно укључена у денотат)⁵ није оптерећујућа за обраду сама по себи, односно да ни свака метонимија није увек једнако лака за обраду.

У случају метонимије у примеру А (*читати Андрића*), глагол *читати* природно намеће интерпретацију личног имена као *Андрићево дело*. У случају метонимије у примеру Б (*почети Андрића / са Андрићем*) значење глагола захтева (неконвенционалну) интерпретацију допуне: почети *читање Андрићевог дела*. Метонимија *Андрић* у том случају не представља само Андрићево дело, него ситуацију (*догађај*) *читања Андрићевог дела (idem)*. Глагол *почети*, како образлажу ови аутори, захтева допуну која означава неки догађај. Семантичка неподударност између глагола и допуне (у метонимијској конструкцији) захтева од читаоца да преобрати значење допуне у одговарајући (подобни) семантички тип. То значи да се значење речи *Андрић* претвара у значење *догађаја који укључује Андрића*, а пошто је он познати писац, чита-

---

заснован је на *логичкој вези* (и метонимија коју аутори означавају „стандардном”), па овакво термилошко одређење нам се не чини адекватним. Можда би адекватније именовање обрасца под (А) било *првостепена*, а обрасца под (Б) *другостепена* метонимија, која захтева сложеније когнитивне операције и ступњевито интерпретирање израза.

5 У терминологији Е. С. Кубрјакове (1992, 1996) реч је о „помереној референцији” (рус. „сдвинута референција”) (према Гридина ²2013: 110–111).

лац разуме да је највероватније реч о његовој књизи/ делу (*idem*: 183–185). Овакав тип интерпретације активан је увек када је реч фазним и евентивним глаголима⁶ чија допуна примарно не означава догађај: *почети, наставити, завршити; догађати се/догодити, дешавати се/ десити се* и сл. Мек Елри и сарадници истичу (*idem*: 183) да такве конструкције нису ретке у текстовима (што би било занимљиво испитати и на материјалу текстова српске књижевности и, поготову, школске лектире). То значи да би у наставном процесу, тј. у примерима и лингвометодичким текстовима заснованим не само на књижевно-уметничком стилу већ и на примерима из разговорног језика, требало да овакве метонимије (Б) представљају каснију фазу усвајања и увежбавања овог механизма.

13. Редослед метонимијских формула у наставном процесу. Уколико се осврнемо на метонимијске формуле које се обично наводе у лексичкосемантичкој литератури и школским уџбеницима, можемо видети да се преноси имена међу појмовима одигравају на различитим нивоима, идући од конкретних домена па до апстрактних. Одавде излази да су поједине метонимијске формуле мање захтевне од неких других, апстрактнијих образаца, те да у настави треба полазити од првих, јаснијих, перцептибилних преноса, који захтевају мање когнитивног напора. Отуда би њихов редослед, према критеријуму конкретности, могао бити овакав (наводимо само типичне обрасце који се могу јавити у првим етапама усвајања метонимије):

13.1. Просторни односи

а) посуда за садржај⁷

6 О њиховим типичним (темпоралним) семантичко-синтаксичким својствима у српском језику исп. Петровић 1997.

7 Ово је, заправо, партитивна метонимија (Ковачевић 1999: 185–186), али је због конкретности појмова међу којима

(Тањир супе; чаша сока; ври лонче; лопата угља)

а') установа/објекат за људе у њој/њему

(Школа се обрадовала; Читаво обданиште заражено је богињама; Факултет се огласио; Кућа нам је оздравила; Аутобус је певао; Цела зграда је гласала.)

а'') насељено место за становнике тог места

(Село је заспало; Држава се побунила; Град је устао на ноге; Варош је изашла на сабор.)

б) део тела за део одеће који покрива тај део тела

(Поцепао је лакат на џемперу; Подерао је колена на треници; Испрљао је леђа на капуту; Данас су у моди рукавице без прстију.)

б') део тела за оно што се налази над тим местом

(Неки мушкарци воле да имају што дужу браду; Ставио је руку на срце и обећао да ће говорити истину.)

13.2. Трансформације

а) поврће/биљка за јело /напитак

(Јели смо грашак; Омиљено јело ми је пасуљ; Сестрин специјалитет је боранија; Обожавам да пијем кафу, а ти камилицу; Попила сам две јабукe; Највише волим дуњу.)

б) биљка (дрво) за материјал од тог дрвета

(Купила сам нови сто, буква; мада сам желела бор).

в) материјал за производ од тог материјала

(Морали су да продају породично сребро да би се издржавали; Те вечери носила сам злато; Купи нову пластику за кухињу.)

13.3. Функције

а) део (тела) за функцију коју тај део обавља

(Постаће оперски певач јер има јако, добро грло; Јована има око за деталје; Добио је писмо на коме позна руку свога сина.)

долази до преноса имена и физичког контакта међу њима овде сврставамо у просторне односе.

13.4. Посесивни односи

а) уметник за дело тог уметника

*(Читам Андреја; Свирам Баха; Слушам Моцарта;
Купила сам Шекспира и Русе.)*

13.5. Временски односи

а) појам за време у коме се тај предмет употребљава или се појављује

(Од колевке па до гроба најлепше је ђачко доба; Спавао је до првог петла.)

13.6. Узрочно-последични односи

а) назив дела тела за особину с тим повезану

(Спасили су му главу; Две се у мени побише силе / мозак и срце; Био је жртва свог срца.)

б) изазивач (стања) за стање или носиоца тог стања / последицу

*(Понесен ракијом, затражио је да крене са њима...;
Буди ме нијук.)*

в) назив оруђа за корисника тог оруђа

(Прва гитара у оркестру добила је аплауз; Кад устане кука и мотика...).

13.7. Наведени типови метонимијских преноса представљају пут којим би требало ићи у првом кругу усвајања метонимије, мада се он може пројектовати и на сваки наредни. Представљени редослед, који иде од (1) просторних односа, преко (2) трансформација и (3) функција, па до апстрактних, (4) посесивних, (5) временских и (6) узрочно-последичних односа треба разумети као скалу, која није коначна и на којој су могућа „преливања” по степену конкретности, поготову у делу апстрактних односа. Несумњиво је да се на њеном почетку налазе обрасци просторних релација, те њима у настави не би требало да претходе примери засновани на другим, апстрактнијим односима. Типови метонимија попут оних наведених у истраживању описаном у тачки 12, представљају примере које, због сложености елидира-

них чланова, треба давати ученицима тек након примера заснованих на типичним обрасцима различитих нивоа апстрактности.

14. **Закључак.** Преглед програмских садржаја и уџбеника је показао да се у настави полисемије предност даје метафори у односу на метонимију, чије се познавање сматра језичком компетенцијом вишег нивоа. Ипак, онтогенетска и микрогенетска психолингвистичка истраживања јасно имплицирају да код ученика најпре треба освестити метонимијске преносе – и то почевши од стандардних метонимијских образаца, заснованих на односима конкретне, чулно сазнатљиве блискости – а тек након тога освешћивати слободнија и когнитивно захтевнија метафоричка пресликавања. Ипак, исправност овога пута могу потврдити једино резултати наставне праксе, у чијем би планирању морали подједнако учествовати лингвисти, психолингвисти и лингводидактичари.

ЛИТЕРАТУРА

- Ариас и Фереро 2019: P. Battaner Arias y C. López Ferrero, *Introducción al léxico, componente transversal de la lengua*, Madrid: Cátedra.
- Вељковић Станковић 2011: Д. Вељковић Станковић, „Полисемија у настави српског језика – методички приступ полисемији у средњој школи”, *Књижевност и језик*, LVIII/3–4, стр. 277–296.
- Гортан-Премк ²2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства [1. изд. 1997].
- Гридина ²2013: Т. А. Гридина, *Онтолингвистика. Јазик в зеркале детской речи*, учебное пособие, Москва: Флинта.
- Груевска-Маџоска 2021: С. Груевска-Маџоска, *Лексикологија на македонскиот јазик*, Скопје: Книгоиздателство МИ-АН.

- Драгићевић ²2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике [1. изд. 2007].
- Драгићевић 2021: Р. Драгићевић, „Питања српског језика и књижевности у основној школи”, у: *Статус српског језика и књижевности у образовном систему* (ур. М. Ковачевић), Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, стр. 13–27.
- Едингтон и Токович 2015: Ch. Eddington and N. Tokowicz, „How meaning similarity influences ambiguous word processing: The current state of the literature”, *Psychonomic bulletin & review*, 22 (1), p.13–37.
- Илић 1997: П. Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Прометеј.
- Кашина 2011: Н. В. Кашина, „Изучаем паронимы в средней школе”, *Филологический класс*, 26/2011, стр. 40–44.
- Клепусјоту и Баум 2007: E. Klepousniotou and Sh. Baum, „Disambiguating the ambiguity advantage effect in word recognition: An advantage for polysemous but not homonymous words”, *Journal of Neurolinguistics*, 20, p. 1–24.
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, „Метонимија и синегдоха”, *Српски језик*, 4/1–2, год. IV, стр. 171–202.
- Литлмор 2015: J. Littlemore, *Metonymy: Hidden shortcuts in language, thought and communication*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лурија 2000: А. R. Lurija, *Jezik i svest*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Маринковић ⁴2013: С. Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд: Креативни центар.
- Марјановић 1984: А. Marjanović, *Razvoj značenja reči*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja – Prosveta.
- Мек Елри и др. 2006: В. McElree, S. Frisson, M. J. Pickering, „Deferred interpretations: Why starting Dickens is taxing but reading Dickens isn't”, *Cognitive Science*, 30, p. 181–192.
- Николић ⁶2012: М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.
- ПГ 10, LIX: „Правилник о наставном програму за осми разред

- основног образовања и васпитања”, *Службени гласник – Просветни гласник*, год. LIX, бр. 2, од 15. марта 2010, стр. 13–22.
- ПГ 19, LXVIII: „Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања”, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, год. LXVIII, бр. 11, од 15. августа 2019, стр. 61–70. Доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs> (Датум посете: 2. 9. 2021).
- ПГ 20, LXIX: „Правилник о изменама Правилника о плану и програму наставе и учења за гимназију”, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, год. LXIX, бр. 12, од 24. августа 2020, стр. 1–50. Доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs> (Датум посете: 17. 8. 2021).
- ПГ 91, XL: „Програм образовања и васпитања за II, III и IV разред гимназије”, *Службени гласник – Просветни гласник*, год. XL, бр. 3, од 31. маја 1991, стр. 1–14.
- Петровић 1997: В. Петровић, „Евентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XL/2, стр. 201–207.
- Петровић и Дудић 1989: В. Петровић и К. Дудић, *Речник глагола са допунама*, Београд – Нови Сад – Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника – СОУР „Свјетлост” – ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рандблед и Анез 2010: G. Rundblad and D. Annaz, „Development of metaphor and metonymy comprehension: Receptive vocabulary and conceptual knowledge”, *British Journal of Developmental Psychology*, 28, p. 547–563.
- Стандарди постигнућа за крај обавезног образовања 2010: *Образовни стандарди за крај обавезног образовања за наставни предмет Српски језик* (ур. А. Пејић), Београд: Министарство просвете и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања Републике Србије.
- Стандарди постигнућа за крај средњег образовања 2013: *Општи стандарди постигнућа за крај општег средњег образовања и васпитања и средњег стручног образовања*

и васпитања у делу општеобразовних предмета: Српски језик и књижевност, Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања Републике Србије.

УЏБЕНИЦИ

- Вулкан 8: Д. Милићевић и С. Ракоњац Николов, *Граматика 8: Српски језик и књижевност за осми разред основне школе*, Београд: Вулкан издаваштво, 2020.
- Завод 8: С. Рудњанин, *Српски језик и језичка култура 8: за осми разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике, 2021.
- Клет 8: В. Ломпар, *Граматика 8: српски језик за осми разред основне школе*, Београд: Klett, 2021.

Valentina M. Ilić

METONYMY AS A COGNITIVE AND LEXICAL MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE NATIVE (SERBIAN) LANGUAGE TEACHING

Summary

The paper discusses the current position of metonymy in relation to metaphor in Serbian language teaching. A review of the history and current status of metonymy in curricula, Educational Standards of Achievement (ESA) and school textbooks shows that metonymy is learned *after* the metaphor, which in the ESA has the status of a simpler competence than knowing metonymy. Starting from the laws of cognitive development and the way of functioning of (children's) thinking, which are indicated by the findings of ontogenetic and microgenetic psycholinguistic research, it is shown that the metonymic mechanism is adopted earlier and faster than the metaphorical one. Also, in later times, metonymy is processed

faster and easier than metaphor. Hence, it is indicative that in the educational process, primarily in the initial stages, students should first be made aware of metonymic transmissions, starting with standard metonymic patterns, based on relationships of concrete, noticeable closeness, and only then point to less restrictive and more cognitively demanding metaphorical mappings.

Key words: metonymy, metaphor, curricula, textbooks, psycholinguistic findings of word meaning acquisition.

Милош М. КОВАЧЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет Београд
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички
факултет Крагујевац

811.163.41'373

ЗНАЧЕЊЕ И УПОТРЕБА ЛЕКСЕМЕ „СТВАР“

У раду се на богатом корпусу из публицистичког стила савременог српског језика анализирају синтаксичке и лексичкосемантичке карактеристике лексеме „ствар“. Анализа је показала да нека готово општеприхваћена мишљења о употреби и значењу ове лексеме не налазе своје упориште у корпусу, будући да их он оповргава. Анализа је такође показала да ни лексиколошки опис ове лексеме није потпуно адекватан, јер нпр. не укључује плеонастичку као једну од врло фреквентних употребних врједности ове лексеме. Разлог томе је прије свега чињеница да ни лексиколошка, ни лексикографска, ни синтаксичка литература уопште нису посвећивале пажњу декомпоновању јединица са лексемом „ствар“, мада је таквом декомпоновању подложен већи број врста ријечи: и именице, и прилози, и придјиви, и замјенице, па чак и бројеви. Анализа је такође показала да је број идиоматских израза с лексемом „ствар“ вишеструко већи од оног који доносе садашњи општи и фразеолошки рјечници српскога језика.

Кључне ријечи: *лексема „ствар“, подспецификативне лексеме, паранпромен, анафора, катафора, декомпоновани изрази, плеонастичке јединице, идиоматски изрази*

---

* mkovacevic31@gmail.com

* * *

Лексема „ствар“ у рјечницима српског и/или српскохрватског језика које је биљеже, а то су Речник МС (1976) и Речник СЈ (2007),¹ према броју наведених значења спада у оскудно полисемичне лексеме, будући да се за њу наводе само три општа значења,² с тим да ни за једно од њих није наведено било које подзначање. Насупрот томе стоји чињеница, на коју је у литератури већ скренута пажња, да „ствар“ спада у ријечи које су „семантички неодређене, јер не казују имплицитно о чему је ‘конкретно’ реч, већ само уопштено указују на – ‘нешто’, а то ‘нешто’ може бити – све, сваки предмет или било који појам, дакле – *све или било шта од тога*“ (Фекете 2002:65). Друкчије речено, „реч *ствар* је у погледу конкретне значењске интерпретације, у неким приликама, при дијалошком комуницирању, у потпуности зависна од дате прагматске ситуације, тј. од упућености и оног ко говори, и онога коме се говори, у то о чему, у датом случају, може уопште бити речи.“ (Ивић 2005: 79). Из тога

1 РСАНУ још није дошао до слова С.

2 **ствар** ж. 1. *све неживо, што материјално, физички постоји, предмет.* –Узмите ваше ствари. Све ове ствари су безвредне. 2. *све што се ради, замишља или осећа (рад, поступак, дело, догађај, вест итд.)* –Та приповетка је његова најбоља ствар. О тим тужним стварима не желим да говорим. 3. (обично у множини) *стање, ситуација, околности, прилике, услови карактеристични за оно што се дешава.* –Њеним доласком ствари су се из темеља измениле. (РСЈ 2007:1268). Та три значења, истовјетно дефинисана, наводи и РМС, у коме се, некритеријално наводи и четврто значење, које је у потпуности супсумирано под друго: „4. (чега) *оно што служи као извор каквих осећања, емоција; сама осећања.*“ (РМС 1973: 1008)

проистиче да је број конкретних значења лексеме „ствар“ еквивалентан броју прагматичких контекста у којима се та лексема може употребити. Због тога М. Ивић, која је о овој лексеми написала посебан рад, лексеми „ствар“ сматра најтипичнијим „српским“ представником *семантички подспецификованих лексема*, тј. лексема „које се појављују у упадљиво различитим семантичко-синтаксичким окружењима, а при том су сваком од њих, у значењском погледу, на одговарајући начин прилагођене“ (Ивић 2005: 74). За најзначајније синтаксичке и семантичке карактеристике лексеме „ствар“ М. Ивић је издвојила: а) кад се изразом „ствар“ означава неки материјални или физички предмет, „тај израз [је] примењив само на *с места померљиве употребне предмете*“; 2. кад је именица „ствар“ у објекту, „онда до изражаја долази способност глагола да он своју објекатску допуну на одговарајући начин значењски интегрише“; 3. лексема „ствар“ је парапрономен, који „ступа у својеврсну корелацију или (1) са којом од анафорско-демонстративних заменица или (2) са заменицом *нешто*“; 4. „парапрономен *ствар* [је] маркиран (у јакобсоновском смислу термина) немогућношћу да упути собом на било шта живо“; и 5. „онда кад остварује (суплетиван и конкурентан) однос с прономеном (просентенцијализатором) *нешто*, реч *ствар* се конституише као граматичка категорија *везаног* типа, будући да је услов за њено постојање присуство неиспустивог детерминатора“ (Ивић 2005: 75–78).

Будући да је М. Ивић закључке темељила само на властитом идиолекту, друкчије речено да је истраживање проводила без корпуса, није ни чудо да неке од њених изнесених закључака богатији корпус оповргава или дјелимично или потпуно. То се најприје односи на тврдњу да се именицом *ствар* може упутити само на „с места померљиве употребне предмете“, што се јасно види из сљедећег примјера: *Куће, станови, викендице*

и остале непокретности – то су биле ствари чијом се купопродајом он бавио; или: Бави се купопродајом *разних непокретних ствари: кућа, станова, викендица и имања*. Иако готово самоочигледан, или баш због тога, ни закључак да је именица „ствар“ маркирана „немогућношћу да упути собом на било шта живо“ – такође није тачан. Наиме, именица „ствар“ по правилу или готово увијек, *али ипак не и увијек*, упућује на неживе ентитете. Међутим, у одређеним синтаксичко-семантичким контекстима та именица може упућивати и на човјека, што недвосмислено потврђују сљедећи примјери из нашег корпуса:³

Нагласио је да треба укинути *многе ствари, попут страних судија* у Уставном суду БиХ. (Политика, 7. 11. 2018, 4); ...држим и даље како је *Ђави Ернандез најбоља ствар* која се фудбалу догодила, било кад. (Блиц, 13. 1. 2019, 38); *Стефан Немања* је једна *позитивна ствар* наше историје. (Блиц, 16. 8. 2020, 5); *Новак* још може да буде *најбоља ствар* која се тим људима икада десила. (Недељник, 13. 1. 2022, 11: Љиљана Смајловић); *Ђаскамо* о неким *необавезним стварима, о деци, послу, школи*. (Курир, 15–16. 2. 2022, Старс, 5) и сл.

Закључак М. Ивић да тип глагола који је надређен именици „ствар“ када је она у објекту „своју објекатску

3 А можда још боље сљедеће запажање новинара Б. Андрејића: „Може ли то [људско биће] бити – ствар. А чујем учестало једну рекламу где је главни слоган – ПОСТОЈЕ СТВАРИ КОЈЕ ВРЕДИ ЧЕКАТИ. А ‘испод’, на филму иде сцена у којој отац чека кћер и сви радосни једно другом хрле у загрљај. А у другом, ‘испод’ тог слогана иде романтична сцена – као из Десанкиних или Арсенових песама, о Дучићу и да не говоримо – младић чека девојку, са све цветом, а она му грациозно прилази с леђа и руком нежно затвара очи. Да погоди ко је. Ето – кћер и та девојка су – ствари.“ (Андрејић 2018: XVI).

допуну на одговарајући начин значењски интегрише⁴ – тачан је, али није изузетак, јер „значењску интеграцију“ не предодређују само глаголи у објекатским синтагмама, иако је то најчешћи случај, него и други синтаксички и синтагматски чланови с којима у реченици долази у синтаксичко-синтагматску везу именица „ствар“. У примјерима које наводимо, подвлачењем ћемо указивати на дио реченице који предодређује тип значења именице „ствар“, који дајемо у загради:

Спољна политика није баш његова ствар [= фах/домен] (Политика, 20. 7. 2018, 4); Вучић је навео да у овој резолуцији има ствари [= чланова/ параграфа] које су добре, али и оних које су по нас лоше. (Вечерње новости, 8. 8. 2018, 2); ...па је и тадашњи сазив УО ФЦС дао сугестију да се неке ствари [= делови] у сценарију промене (Вечерње новости, 25. 9. 2018, 15); Ноћ књиге је очито успела ствар [= манифестација] (Блиц, 5. 6. 2018, 15: Вуле Журић); ...а у причи само нефудбалске ствари [= теме] (Вечерње новости, 1. 12. 2018, 39); Ако има нечег новог у фудбалу, тој најмлађој најдревнијој ствари [= игри] на свету, онда је то идеја о високом притиску. (Блиц, 23. 8. 2020, 38); Укупно је извештај позитиван, али има ствари [= оцена/констатација] које су нејасне и немају никакву логику. (Данас, 30. 5. 2019, 8); [Бошко, новинар] се сусреће са мистериозним и необјашњивим догађајима. Он се ухватио укоштац са вишим стварима [= натприродним појавама] (Вечерње новости, 20. 9. 2020, 21); Обратите пажњу колико је та ствар [= сцена] из „Црног бомбардера“ данас актуелна (Данас, 19–20. 9. 2020, Недеља III); Решите ствар [=

4 “Кад неко, рецимо, изјави: *донела ми је разне ствари*, сви учесници комуникације схватају да ту под називом *ствари* треба разумети предметне појаве; ако, међутим, дата изјава гласи другачије, на пример овако: *испричала ми је разне ствари*, онда је свима сасвим јасно да ту нису у питању предметне појаве, већ информације о извесним ситуацијама или догађајима” (Ивић 2005: 76).

спор] на суду (Данас, 16. 9. 2020, 9: наслов); Имају „Леб и сол“ једну ствар [= песму / вокалску нумеру] ... зове се „Дикијева игра“. (Блиц, 13. 12. 2020, 38); ...али је истакао да морамо да негујемо свој језик и писмо, што је, каже, основна ствар [= критеријум] националног идентитета. (Политика, 28. 8. 2021, 5); Доста ствари [= предмета] ми је ишло у основној школи. (Политика, 25. 9. 2021, КУН, 1) итд.

Као што наведени примјери показују, нису само глаголи ти који предодређују тип значења именице „ствар“, него то могу бити и остали чланови реченице (субјекти, атрибути, прилошке одредбе), зависно од тога у каквој логичко-семантичкој вези могу бити садржаји тих чланова реченице са контекстуалним значењем именице „ствар“. Односно, колико дати чланови условљавају једнозначан тип семантичке колокабилности лексеме „ствар“.

Од закључака које доноси рад М. Ивић без сумње су недискутабилна, па самим тим и највреднија два: лексема „ствар“ је *семантички подспецификована лексема*, и она по правилу има статус *парапрономена*. И управо тај парапрономинални статус упућује на њену двоврсну реченичну и/или текстуалну вриједност. Наиме, као и све демонстративне замјенице, и парапрономинална лексема „ствар“ често у реченици или тексту има или а) анафорску, или б) катафорску функцију.

Анафорска употреба подразумејева да парапрономен упућује на нешто што му је антецедент, што му претходи, што долази испред њега. Тај антецедентни појам који је у реченици наведен прије парапрономена показује конкретно значење лексеме „ствар“ употријебљене по правилу у саставу конгруентне супстантивне синтагме чији је она надређени члан. У примјерима који то потврђују синтагму парапрономиналне лексеме „ствар“ обиљежаваћемо курзивом, док ћемо антецедент на који

она упућује истицати подвлачењем:

Љубав и вино, две ствари које с годинама постају све боље, главне су теме интригантне породичне саге „Тајна винове лозе“ (Политика, 10. 8. 2021, 32); Молим вас да не ширимо гласине да ће у Србији бити неки центри за мигранте... Немојте да се играмо *таквим стварима*. (Политика, 19. 9. 2018, 4); Дакле, има ли уопште част цену и може ли бити плаћена? Тачно милион динара кошта *та ствар* у министра полиције. (Данас, 24.8. 2020, 9); Не можемо поредити лечење деце са фонтанама, обдаништима... Све *те ствари* су важне. (Блиц, 1. 7. 2018, 2); Од актера који су играли у старој верзији [серије] неће се нико појављивати јер је нама и била жеља да направимо *нову ствар* и да не вучемо са собом тај баласт култне серије који само име носи. (Блиц, 22. 3. 2020, 24); Елем, након што сам неколико дана раније уредно заказао технички преглед, ево ме у овлашћеном сервису *за те стваре*. (Блиц, 22. 7. 2018, 10); ...па они су признали Косово, за њих је *та ствар* завршена. (Политика, 17. 8. 2018, 6); Не знам ни сам зашто сам изабрао баш „Not Dark Yet“? За *ту ствар* се никако не може рећи да покреће лучење сератонина и ендорфина. (Данас, 3. 5. 2019, 9) итд.

За разлику од анафоре у којој парапрономинална лексема „ствар“ – увијек, према нашем корпусу, праћена конгруентним атрибутом као обавезним детерминатором – упућује на антецедентни, претходећи јој садржај, катафорски употријебљена парапрономинална лексема „ствар“ увијек упућује на посцедентни, тј. на садржај који последије ње слиједи. Она се, дакле, вазда односи на нешто што ће тек последије ње бити наведено у реченици или тексту. Као и код анафоре, и при навођењу катафоричке употребе парапрономинални израз истицаћемо курзивом, док ћемо постцедент на који он упућује истицати подвлачењем:

- а) Председник Србије Александар Вучић рекао је јуче да не хаје много за изјаве Албанаца са југа Србије, али да га брине друга ствар, а то је опсесија Приштине севером Косова. (Блиц, 16. 7. 2018, 4); ...али само једну ствар воли више од самог себе. А то је фудбал. (Блиц, 23. 9. 2018, 38); Пајтићевој идеји о бојкоту парламента фале бар две ствари, а то је сагласност опозиционих станака, осим провладине СРС, и шта би опозиција радила након изласка из парламента. (Данас, 13. 7. 2018, 2); Тада се треба уздати само у једну ствар – а то је – Правда. (Данас, 7. 12. 2021, 13) и сл. и сл.
- б) За сада се зна само једна ствар: да се неће вратити у Милан. (Вечерње новости, 16. 5. 2016, 39); Биљићеву не занимају осуде публике, њој је битна само једна ствар – да је њој било лепо. (Блиц, 16. 7. 2018, 19); ...никад нећемо сазнати две ствари – ко је убио Кенедија и да ли су Енглези заиста [били] прваци света у фудбалу. (Блиц, 6. 5. 2018, 30); Навео је и да се ипак са Тревезаном слаже у једној ствари – да ситуација у Србији заиста није сјајна. (Политика, 7. 11. 2018, 6); Отац га је својим умећем умирања научио две ствари: најпре, да је смрт мање страшна од страха од смрти, и друго, да је то спознаја коју могу да стекну само велики људи. (Вечерње новости, 14. 12. 2021, 18) и сл.
- в) Задовољство је када можете да спојите две ствари које волите – глуму и спорт. (Вечерње новости, 30.4 – 2.5. 2019, 33); ...њих ипак везује једна ствар – исти доктор. (Блиц, 28. 8. 2018, 30); Та “иновација” ... захтева кључну ствар: промену статуса главног судије (Блиц, 6. 5. 2018, 30); Очигледно да је Словак пронашао начин да врати Ђоковића основним стварима – тренингу и раду на физичкој спреми. (Вечерње новости, 24. 7. 2018, 28); Само се три ствари не могу сакрити: љубав, кашаљ и сиромаштво. (Блиц, 24. 7. 2018, 12); За писање сатире морате имати ону ствар. Мозак. (Политика, 12. 8. 2018, 22: Игор Дамјановић ДИБ); Победили смо утакмицу јер су имали ону ствар. Судију. (Вечерње новости, 21. 2. 2019, 2: Бојан Љубеновић) и сл.
- г) ...али срећом по тебе, ниси морао да упознаш ствари као што су технички преглед или шалтери полицијских испо-

става. (Блиц, 22. 7. 2018, 10); ... не можемо да се договоримо ни о најпростијим стварима, као што је слободан проток људи и робе. (Вечерње новости, 31. 12. 2018. – 2. 1. 2019, 2); Али са таквом озбиљном ствари као што је у питању извештај комисије коју је формирала Влада Републике Српске тако се није радило. (Данас, 2. 9. 2021, 13) итд.
д) Ковачевић подсећа да постоје неке ствари које се зову – домаће васпитање. (Вечерње новости, 24. 11. 2021, 15) итд.

Пет наведених структурних типова реченице и/или текста са катафорски употријебљеном парапрономиналном лексемом „ствар“ разликују се прије свега по томе којим је типом синтаксичке јединице изражен посцедентни корелат на који упућује парапрономен и у коме се препознаје (контекстуално) конкретно значење парапрономена. У примјерима под (а) идентификација значења парапрономена „ствар“ врши се прикључним копулативним релативним клаузама уведеним везничким спојем *а то* (уп.: ... брине га друга ствар, а то је опсеесија Приштине севером Косова). Прикључна релативна независна клауза, која, како се из наведених примјера види, може бити структурно и парцелисана, односи се само на садржај супстантивне синтагме са парапрономеном „ствар“ као надређеним елементом, чије се значење њом конкретизује, односно идентификује. (уп. Ковачевић 2020:296–297). Том *а то*-клаузом заправо се експлицира, тј. разоткрива значење парапрономиналне синтагме. Примјери под (б) компримиране су структурне варијанте зависних калауза под (а). У зависним клаузама у тој групи примјера елидиран је везнички скуп *а то* и копула, чиме је васпостављена реторичка пауза обиљежена цртом или двотачком (уп.: ... њој је битна само једна ствар, а то је да је њој било лепо → ... њој је битна само једна ствар – да је њој било лепо). Сличан је случај и са примјерима под (в), који такође представљају компри-

миране, елидиране варијанте примјера под (а). У њима се такође укида копулативни везнички спој *a to* и копулативни глагол, тако да у контактни положај долази катафорски употријебљени прономен и предикатив зависне клаузе, с тим да се они међусобно падежно усаглашавају, стварајући структуру апозитивне синтагме. Мјесто елидираног везника и копулативног глагола ортографски се маркира двотачком или запетом, односно тачком ако је предикатив парцелисан (уп.: Очигледно да је Словак пронашао начин да врати Ђоковића *основним стварима*, а то су тренинг и рад на физичкој спреми. → Очигледно да је Словак пронашао начин да врати Ђоковића *основним стварима* – тренингу и раду на физичкој спреми; За писање сатире морате имати *ону ствар*, а то је мозак. → За писање сатире морате имати *ону ствар*. Мозак). У примјерима под (г) садржај парапрономиналне лексеме „ствар“ обиљежава се поредбеном зависном клаузом с везником *као што* (уп.: ниси морао да упознаш *ствари* као што су технички преглед или шалтери полицијских испостава). Поредбена клауза има „ad exemplum“ улогу, тј. њом се наводи најрепрезентативнији примјер којим се потврђује конкретно значење парапрономена. Примјери под (г) разликују се од претходне три групе примјера по томе што се у њима у катафорској позицији и функцији може реализовати сам парапрономен „ствар“, док се у претходне три групе (а/б/в) примјера никад не реализује сам парапрономен него искључиво његова супстантивна конгруентна синтагма. И на крају у примјеру под (д) садржај парапрономена „ствар“ обиљежава се рестриктивном релативном клаузом с именским предикатом (уп.: ... да постоје *неке ствари* које се зову – домаће васпитање).

Оно што свих пет група примјера обједињује јесте факултативни структурно-семантички статус парапрономена или његове синтагме након навођења катафорске

постцедентне јединице (клаузе, синтагме или лексеме). Наиме, у свих пет случајева, када се експлицира постцедентна јединица којом се разоткрива значење парапрономена, парапрономинална јединица (сам парапрономен или супстантивна конгруентна синтагма с њим као надређеним чланом) може се редуковати јер је постао структурно-семантички редундантан, уп.: (а) ... брине га *друга ствар*, а то је опсесија Приштине севером Косова → ... брине га опсесија Приштине севером Косова; (б) ... њој је битна *само једна ствар* – да је њој било лепо → ... њој је битно само да је њој било лепо; (в) Очигледно да је Словак пронашао начин да врати Ђоковића *основним стварима* – тренингу и раду на физичкој спреми → Очигледно да је Словак пронашао начин да врати Ђоковића тренингу и раду на физичкој спреми; (г) ... ниси морао да упознаш *ствари* као што су технички преглед или шалтери полицијских испостава → ... ниси морао да упознаш технички преглед или шалтере полицијских испостава; (д) ... да постоје *неке ствари* које се зову – домаће васпитање → ... да постоји домаће васпитање; итд. Из трансформисаних примјера лако се да закључити да је парапрономинална јединица (лексема „ствар“ или њена синтагма) на структурно-семантичком плану плеонастична: она се може редуковати, а да реченица и структурно и семантички остане граматична.

И управо је структурно-семантичка плеонастичност лексеме „ствар“ једна од најбитнијих карактеристика перифрастичких или декомпонованих израза са том лексемом у свом саставу. То се значење и функција лексеме „ствар“ не помиње ни у рјечничкој обради ове лексеме нити у научном раду Милке Ивић. Наиме, помоћу лексеме „ствар“ врло често се творе перифрастички прилошки, придјевски, именички или бројевни изрази. Ти изрази настају тако што се прилошка, придјевска, именичка или бројевна лексема „декомпонује“

на именицу „ствар“ уз коју придјевска, прилошка, именичка или бројевна лексема прелазе најчешће у конгруентни атрибут, или ријетко у неконгруентни. Покажемо то на ексцерпираним примјерима за све типове декомпонованих израза (прилошких, придјевских, именичких, замјеничких и бројевних) појединачно, с тим да ћемо при навођењу примјера лексему која се декомпонује реконструирати у загради са стрелицом.

а) декомпоновање прилога:

Да дефанзива Ливерпула није најчвршћа на свету, свима је добро *позната ствар* [← *познато*]. (Вечерње новости, 30. 4. – 2. 5. 2018, 53); За нас је *важна ствар* [← *важно*] да сви ови велики пројекти ... имају гаранцију владе Бугарске и Европске комисије. (Политика, 23. 5. 2018, 4); *Добра ствар* [← *добро*] је што „орлови“ имају све у својим рукама (Блиц, 19. 6. 2018, 37); То је сувише *озбиљна ствар* [← *озбиљно*] да би се тиме могли играти. (Данас, 27. 6. 2018, 2); То је *позитивна ствар* [← *позитивно*] за мене, за друге нисам баш сигуран. (Политика, 29. 7. 2018, 18); Пре свега, испуњен је пласман и имали смо промоцију наше државе, што није *мала ствар* [← *мало*] и то је за сваку похвалу. (Блиц, 29. 7. 2018, 15); У животу је *најгора ствар* [← *најгоре*] када неке пробудите емоције. (Вечерње новости, 30. 8. 2018, 31); Бити дете је *најлепша ствар* [← *најлепше*]. (Блиц, 15-16. 2. 2019, 12: наслов); ...слагати се са Русијом је *добра ствар* [← *добро*], а не *лоша ствар* [← *лоше*]. (Блиц, 13. 1. 2019, 7); Направити карикатуру у овој ситуацији је *деликатна ствар* [← *деликатно*]. (Данас, 19. 3. 2020, 5: наслов); У *природи ствари* [← *природно*] је да тај талас огромне подршке мора негде да се стровали. (Данас, 20. 10. 2021, 4); То је стара прича, то је у *логици ствари* [← *логично*] (Данас, 20. 10. 2021, 4); итд.

б) декомпоновање придјева:

...да је сваки избор до извесне мере *субјективна ствар* [← *субјективан*]. (Политика, 17. 6. 2018, 1); Све донде докле Босна буде под турском влашћу Срби ће босанско питање сматрати као *породичну ствар* [← *породично*]. (Политика, 12. 7. 2018, 23); Повремено имам утисак ...да српска *mainstream* политика црногорску независност посматра као *привремену ствар* [← *привремену*]. (Данас, 11. 7. 2018, 24; Светислав Басара); Колико је режим *скупа ствар* [← *скуп*]? (Данас, 17. 8. 2018, 22: наслов); ...не зато што сматрам да је војни рок *битна ствар* [← *битан*] у одрастању мушкараца. (Данас, 23. 8. 2018, 24); Зато је свакодневни фудбал *важна ствар* [← *важан*], чак и кад је осредњи. (Блиц, 29. 7. 2018, 38); ...а дружење са припадницима џет-сета за њих је *убичајена ствар* [← *убичајено*]. (Блиц, 2. 12. 2019, 21); Можда је за некога новац кудикамо *важнија ствар* [← *важнији*] од књижевности. (Политика, 1. 2. 2020, КУН, 2); Сагласан је, каже, са ставовима да последња дешавања у Црној Гори нису *ствар тренутка* [← *тренутна*], већ *стратегије* [← *стратегијска*]. (Вечерње новости, 17. 5. 2020, 4); Очекујемо да приштинска страна разуме да питање Косова није *решена ствар* [← *решено*]. (Вечерње новости, 25. 6. 2018, 3) итд.

в) декомпоновање именица:

Питате ме за *формалне ствари* [← *форму*], а ја водим рачуна о суштини. (Данас, 28. 6. 2018, 2); ...а што се тиче *дефанзивних ствари* [← *дефанзиве*], нисмо имали ... ниједан једини проблем. (Политика, 20. 6. 2018, 20); ...да је озбиљно разљутио странце управо као човек који не прихвата *договорене ствари* [← *договоре/ договорено*]. (Данас, 25. 12. 2020, 2); Види, ово је град херој. Преживио је *страшне ствари* [← *страхоте*]. (Данас, 20. 8. 2021, 20); “Независне” сазнају како је именоване Шмита извесно

и да је постало *ствар формалности* [← *формалност*]. (Политика, 29. 3. 2021, 4); Све до краја после била је *ствар рутине* [← *рутина*]. (Вечерње новости, 3. 11. 2021, 29); и сл.

г) декомпоновање замјеница:

Марјан ме изузетно добро познаје и доприноси менталној јасноћи која ми је потребна, после *ових ствари* које [← *овога што*] сам доживео у последње време. (Вечерње новости, 28. 5. 2018, 32); И опет се понови *иста ствар* [← *исто*]: чим ме је угледала ... одмах ми се осмехнула. (Политика, 29. 7. 2018, 25); Грешник сам у *овој ствари* [← *у овоме*] (Политика, 18. 11. 2020, 4); То је, међутим, у *овој ствари* [← *у овоме*] апсолутно неважно. (Политика, 16. 10. 2021, КУН, 4); *Teško je i nezahvalno doneti sud o toj stvari* [← *o tome*] (<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=927196>); *Prestanite da verujete u ove stvari!* [← *у ово*] (<https://informer.rs/zena/ljubav-i-zdravlje/457536/>); итд.

д) декомпоновање бројева:

Ипак, бивши министар је у *једној ствари* [← *у једноме*] у праву. (Политика, 21. 7. 2018, 18); Играмо споро, много споро. То је *прва ствар* коју [← *прво што*] бих волео да видим да се променила. (Вечерње новости, 5. 8. 2018, 40); *Прва ствар* с којом [← *прво са чиме*] сам се сусрела у Скупштини јесу озбиљне предрасуде према уметницима. (Политика, 22. 10. 2018, 8) и сл.

У литератури се разлози за декомпоновање именица, придева и прилога⁵ везују за сферу „експлицитног

5 У литератури се по правилу говори само о декомпоновању глагола, именица, прилога и придјева. О специчностима декомпоновања демонстративних замјеница говори се само у Ковачевић (2009: 41–48), док се декомпоновање бројева, колико нам је познато, у литератури и не спомиње.

категоризовања појмова“, под којим се подразумејева екстракција општег, инхерентног, неутуђивог својства појма денотираног декомпонованом јединицом (Радовановић 2004: 208–210). То је за већину декомпонованих прилога, придјева и именица тачно, али не и за оне са именицом „ствар“, јер та именица нема статус „неутуђивог својства“ појма ни прилошке, ни придјевске, ни именичке, ни замјеничке, ни бројевне декомпоноване лексеме. Зато лексема „ствар“ у тим перифрастичким конструкцијама има статус плеонастичког елемента, и њено би се навођење једино могло правдати интензификацијском функцијом, тј. „функцијом да прецизира или истакне садржај поруке“ (Прањковић 2001:91).

О још једној, доста распрострањеној, функцији и значењу лексеме „ствар“ нема помена ни у рјечничкој ни у синтаксичкој литератури. У питању је употреба лексеме „ствар“ у функцији сличној функцији *предлошког израза*. Предлошки изрази су системски надомјестак недостатку једнозначних предлога за прецизније изражавање одређених (под)значења. Предлошки израз *ствар* не биљеже ни граматичка, ни рјечничка, ни научна синтаксичка литература. То је генитивни предлошки израз, што значи да твори генитивну предлошко-падежну конструкцију. Предлошки израз *ствар* има значење „зависи од /тиче се“ и врло је фреквентан у публистичком стилу српскога језика, а по правилу долази с именицом у генитиву у позицији предикатива, што потврђују и следећи примјери из нашег корпуса:

С друге стране, у Удружењу нафтних компанија Србије кажу да они не рачунају висину марже од продаје горива, јер је то *ствар тржишта*. (Данас, 13. 6. 2018, 13); Онда је ствар како ви лично схватате свој посао и то је *ствар морала*. (Блиц, 14. 6. 2018, 5); Сада је напојница *ствар добре воље*. (Вечерње новости, 18. 9. 2021, 6); То је *ствар*

некако и *кућног васпитања*. (Политика, 26. 9. 2018, 6); И оптимизам је *ствар одлуке* (Вечерње новости, 31. 7. 2018, 31); Једанаестерци су некад и *ствар среће*. (Вечерње новости, 18. 9. 2020, 31); То је донекле *ствар перцепције*. (Блиц, 13. 12. 2020, 3); Мислим да то није *ствар избора већ личности*. (Блиц, 23. 9. 2018, 39); То је *ствар понуде и потражње*. (Блиц, 5. 6. 2018, 3); Терапија и терапијски протоколи су *ствар струке*. (Блиц, 17–20. 4. 2020, 7); Све је *ствар самопоуздања* (Вечерње новости, 2. 8. 2019, 40); Ово није *ствар политике*. (Данас, 14. 1. 2021, 14) итд.

Генитивну синтагму с предлошким изразом „ствар“ треба разликовати од хомоформних генитивних супстантивних синтагми, у којима лексема *ствар* има функцију именице, а не предлошког израза.⁶ Из тога проистиче да у свим синтагмама у форми *ствар+именица* у *генитиву* лексема „ствар“ нема функцију предлошког израза, него само у оним у којима је њено значење подвдљиво под значење „зависи од /тиче се“.

Будући апстрактна, значењски потпуно зависна од контекста, лексема „ствар“ је, на што је у литератури већ скренута пажња (Фекете 2002:66), врло подобна за творбу фразеолошких и/или идиоматских израза. Интересантно је да више тих израза, њих 28, биљежи РМС (1973:1008) него *Фразеолошки речник српскога језика*, у коме их је наведено свега 16 (Оташевић 2012:883–884). У нашем корпусу, укључујући и оне потврђене рјечничке, забиљежено их је безмало пет пута више него у фразе-

6 Такве су нпр. слједеће синтагме у којима именица *ствар* није предлошки израз, па самим тим и нема значење „зависи од /тиче се“: Књига је *ствар самоће* (Вечерње новости, 28. 9. 2018, 31: наслов); Фудбал је често и *ствар срца*, а не само знања. (Данас, 2. 7. 2020, 25); „Независне“ сазнају како је именовање Шмита извесно и да је постало *ствар формалности*. (Политика, 29. 3. 2021, 4); ...последња дешавања у Црној Гори нису *ствар тренутка* (Вечерње новости, 17. 5. 2020, 4) и сл.

олошком рјечнику – чак 81.⁷ То је најбољи показатељ да

- 7 1. најважнија споредна ствар на свету; 2. како стоје ствари; 3. у томе је ствар; 4. да ствари буду још црње; 5. то је велика ствар; 6. то је (нечија) унутрашња ствар; 7. ствар је озбиљна; 8. (треба да) пресече ствар; 9. ствари теку/иду својим током; 10. ствари су кренуле другачијом током; 11. ствари измичу контроли; 12. (треба) ствар привести крају/довести до краја; 13. то је кључна ствар; 14. права ствар; 15. ствари (не) стоје тако; 16. у чему је ствар; 17. вратио се логици ствари; 18. (раде) оне ствари; 19. то није мала ствар; 20. (пре)узети ствар(и) у своје руке;; 21. то је завршена/ готова ствар; 22. (такво је) стање ствари; 23. прва/ друга је ствар; 24. јака ствар; 25. ствар би некако легла; 26. (то је) логика ствари; 27. како ће се ствари даље развијати/ одвијати; 28. назвати ствари правим/ својим именом; 29. радити лоше ствари; 30. ствари су се другачије одвијале; 31. Ово је моја/ твоја/ њена/ наша/ ваши њихова (лична) ствар; 32. (то је) ствар прошлости; 33. пређемо на ствар; 34. раишчистите ствари; 35. ствари су дошле на своје место; 36. ствари не иду како треба; 37. вратити ствари на прави колосек; 38. (то је) штампана ствар; 39. прећи преко неких ствари; 40. поставити ствари на своје место; 41. ствар неће изаћи на добро; 42. он вади ствар (из буле); 43. зајеби ствар; 44. ствар је легла; 45. истерати ствари на чистац/ чистину; 46. боли те она ствар (за све); 47. у самој ствари; 48. држати ствари под контролом; 49. уживати у малим стварима; 50. ствари су сувише далеко отишле; 51. радити оне безобразне ствари; 52. постављати ствари са главе на ноге; 53. померити/ покренути ствари са мртве тачке; 54. ствари су дошле на своје; 55. ствари иду у том/ добром правцу; 56. главна ствар; 57. права ствар; 58. девета ствар; 59. бити изван ствари; 60. покретне ствари; 61. непокретне ствари; 62. вратити ствари у пређашње стање; 63. ствари су кренуле по злу; 64. ствари су измакле контроли; 65. ствари су кренуле низбрдо; 66.

лексема „ствар“ није детаљније испитивана, па сљедствено ни испитана са идиоматског и/или фразеолошког аспекта.

А сад да се вратимо конкретним (контекстуалним) значењима лексеме „ствар“ у нашем корпусу. Већ смо видјели да та значења проширују прво опште значење “ствари”, будући да се оно мора проширити и категоријом „живих ствари“. Што се тиче другог и трећег општег рјечничког значења (2. *све што се ради, замишља или осећа (рад, поступак, дело, догађај, вест итд.)*; 3. (обично у множини) *стање, ситуација, околности, прилике, услови карактеристични за оно што се дешава*), питање је колико се нека од значења забиљежених у нашем корпусу под њих могу подвести, као нпр.: *част, посљедица, тајна, област, алтернатива, реченица, закон, детаљ, ситница, знање, тема, средство, вриједност, наука, дисциплина, сцена, дио, критеријум, верзија, знак, показатељ, формулација, документ, живот...* Остаје нада да ће у Речнику САНУ, када ова одредница дође на ред – она бити много боље урађена (са прецизнијом класификацијом и описом њених општих значења и подзначања) него у двама садашњим рјечницима Матице српске: оном шестотомном и оном једнотомном.

ствари су се посложиле/ наместили; 67. *бркати ствари*. 68. *свакодневна ствар*; 69. *материјалне ствари*; 70. (то је) *пропала (изгубљена) ствар*; 71. *ствари су испод тепиха*; 72. *по природи /логици ствари*; 73. *ништа се не мења на ствари*; 74. *ствар (ни)је чиста*; 75. *продрети/ући у срце ствари*; 76. (то је) *природна /наравна ствар*; 77. *узети (нешто) за готову ствар / узети ствари за готово*; 78. *ствар за себе*; 79. *ствари су јасне*; 80. *меритум ствари*, 81. *у ствари*.

Закључак

У раду је на богатом корпусу из публицистичког стила савременог српског језика анализирано значење и употреба лексеме „ствар“. У анализи су издвајане синтаксичке, синтаксичкосемантичке и лексичкосемантичке карактеристике лексеме „ствар“. Анализа је показала да нека готово општеприхваћена мишљења о употреби и значењу ове лексеме – као што је нпр. тврдња да лексема „ствар“ не може упутити на нешто живо, или пак тврдња да та лексема може упутити само на „с места померљиве употребне предмете“ – не налазе своје упориште у корпусу, будући да их он оповргава. Анализа је такође показала да ни лексиколошки опис ове лексеме није потпуно адекватан, јер не укључује плеонастичку као једну од врло фреквентних употребних вриједности ове лексеме. Разлог томе је прије свега чињеница да ни лексиколошка, ни лексикографска, ни синтаксичка литература уопште нису посвећивале пажњу декомпоновању јединица са лексемом „ствар“, мада је таквом декомпоновању подложен већи број врста ријечи: и именице, и прилози, и придјиви, и замјенице, па чак и бројеви. Анализа је такође показала да је број идиоматских израза с лексемом „ствар“ вишеструко, чак готово петоструко, већи од оног који доносе садашњи општи и фразеолошки рјечници српскога језика.

ИЗВОРИ

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, *дневне новине из Београда*.

Време – *Vreme*, *nedeljne novine iz Beograda*.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Информер – *Informer*, дневне новине из Београда.

Недељник – *Nedeljnik*, седмичне новине из Београда.

Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.

ЛИТЕРАТУРА

Андрејић 2018: Вождар Андрејић, „Stvar i stvor“, *Danas*, 21–22. април 2018, *Nedelja*, XVI.

Ивић 2005: Милка Ивић, „Значајнска подспецификованост лексеме stvar“, *О речима*, Београд: XX век, 73–81.

Ковачевић 2009: Милош Ковачевић, „О декомпоновању показних замјеница“, *Огледи из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 41–48.

Ковачевић 2020: Милош Ковачевић, „(Не)супституентност везника И и А у координираној копулативној реченици“, *Кроз синтаксу српскога језика*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 281–302.

Оташевић 2012: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.

Прањковић 2001: Ivo Pranjković, „Funkcionalni stilovi i sintaksa“, *Druga hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 89–95.

Радовановић 2004: Милорад Радовановић, „О појави декомпоновања језичких јединица“, *Планирање језика и други списи*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 204–219.

РМС 1973: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига пета, Нови Сад: Матица српска.

РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

Фекете 2002: Егон Фекете, „Да ли је љубав – ствар?“, у: Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику: језички поучник*, књига друга, Београд: Партенон, 65–66.

Miloš M. Kovačević

MEANING AND USE OF THE LEXEME „STVAR“

Summary

The paper analyzes the meaning and use of the lexeme “stvar” in the rich corpus of the journalistic style of the modern Serbian language. The syntactic, syntactic-semantic and lexical-semantic characteristics of the lexeme “stvar” were singled out in this analysis. The analysis showed that some almost generally accepted opinions about the use and meaning of this lexeme - such as, for example, the claim that the lexeme “stvar” cannot refer to something alive, or the claim that this lexeme can only refer to “usable objects that can be moved from their place” - do not find their foothold in the corpus, since it refutes them. The analysis also showed that the lexicological description of this lexeme is not completely adequate, because it does not include pleonastic as one of the very frequent use values of this lexeme. The reason for this is primarily the fact that neither lexicological, nor lexicographical, nor syntactic literature paid any attention to the decomposition of units with the lexeme “stvar”, although a large number of types of words are subject to such decomposition: nouns, adverbs, adjectives and pronouns, and even numbers. The analysis also showed that the number of idiomatic expressions with the lexeme “stvar” is more frequent, even almost five times greater than that brought by the current general and phraseological dictionaries of the Serbian language.

Key words: lexeme “stvar”, subspecific lexemes, parapronomen, anaphora, cataphora, decomposed expressions, pleonastic units, idiomatic expressions.

ИНДЕКС ИМЕНА

А

- Аврамова, Цветанка
(Аврамова, Цветанка
Димчова) 12, 17, 25
Ајдачић, Дејан 167, 174
Ајдачић, Лидија Непоп 167, 174
Ајџановић, Милан 88, 91, 93,
95, 106
Андрејић, Божидар 332, 348
Андрић, Иво 44, 73-86, 199, 235,
242, 245, 246, 249, 296, 320
Анез, Дагмара (Annaz,
Dagmara) 316, 317, 326
Антипина, О. П. (Антипина, О.
П.) 255, 272
Антонић, Ивана 131, 210, 282, 297
Апресјан, Јуриј Дереникович
(Апресјан, Юрий
Дереникович) 179, 192
Ариас, Паз Батанер (Battaner
Arias, Paz) 303, 324
Ахманова, Олга Сергејевна
(Ахманова, Ольга
Сергеевна) 13, 153, 160,
16+2, 255, 272

Б

- Бабић, Биљана 280, 283, 287, 297
Бабић, Миланка Ј. 203, 209
Банђур, Вељко 297
Барашкина, Елена
Александровна (Барашкина,
Елена Александровна) 287,
291, 297

- Барић, Еугенија 196, 210, 215,
229
Баум, Шари (Shari R. Baum)
318, 325
Белић, Александар 31, 41-44, 50,
152, 188, 192
Бельчиков, Јулиј Абрамович
(Бельчиков, Юлий
Абрамович) 255, 256, 272
Берон, Петар (Берон, Петър)
231, 272
Богдановић, Милан 44
Бојарова, О. А. (Боярова, О. А.)
237, 248
Бојева Омелечко, Наталија
Борисовна (Боева-
Омелечко, Наталья
Борисовна) 215, 229
Бојић, Милутин 44
Бошков, Дана 215, 229
Бошковић, Радосав 84
Братић, Радослав 296
Бугарски, Ранко 89, 104-106
Булатовић, Миодраг 199
Булита, Ерик (Bulitta, Erich)
221, 229
Булита, Хилдегард (Bulitta,
Hildegard) 221, 229
В
Василева, Стефка (Василева,
Стефка) 219, 231, 256, 272
Велимировић, Николај 62, 64,
69

- Вељковић Станковић, Драгана
 Д. 316, 324
 Веракша, Марија Васиљевна
 (Веракша, Тамара
 Васиљевна) 255, 257, 272
 Веселиновић, Јанко 44
 Вилнерс, Керолајн (Willners,
 Caroline) 217, 231, 232
 Винце, Златко 88, 106
 Витас, Душко М. 34, 50, 52, 262
 Вишњакова, О. В. (Вишњакова,
 О. В.) 252, 255, 256, 272
 Вјежбицка, Ана (Wierzbicka,
 Anna) 56, 69, 191, 192
 Вороњичев, Олег Јевгенијевич
 (Вороничев, Олег
 Евгеньевич) 258-260, 272
 Вујовић, Душанка С. 280, 281, 297
 Вукадиновић, Зора 290, 294,
 295, 298
 Вуковић, Гордана 160
 Вуксановић, Јовица 152
 Вуксановић, Миро 44
 Вуловић Емонтс, Наташа С.
 167, 174, 241, 242, 247
- Г**
 Гавриловић, Михаило 84
 Герерц, Дирк (Geeraerts, Dirk)
 216, 229
 Гете, Јохан Волфганг 247
 Годард, Клиф (Goddard, Cliff) 192
 Гољак, Светлана 166-168, 174
 Горки, Максим 69
 Гортан Премк, Даринка 18,
 19, 26, 76, 77, 84, 120, 121,
 126-182, 193, 208, 210, 215,
 229, 247, 281, 282, 289, 298,
 316, 324
 Гочанин, Мирјана 53
 Гридина, Татјана
 Александровна (Гридина,
 Татјана Александровна)
 320, 324
- Грицкат Радуловић, Ирена 30,
 50, 113, 121, 130, 196, 209,
 215, 229
 Грос, Дерек (Gross, Derek) 215,
 229
 Груевска Маџоска, Симона 256,
 273, 309, 324
- Д**
 Даничић, Ђура 44, 46, 78
 Демидова, Елена Николајевна
 (Демидова, Елена
 Николаевна) 252, 273
 Деретић, Јован 84
 Дешић, Милорад 242, 247, 279,
 298
 Достојевски, Фјодор
 Михаилович 69
 Драгић, Лабуд 209, 296
 Драгићевић, Рајна 15, 26, 51, 56,
 59, 69, 84, 89, 91, 95, 96, 101,
 106, 134, 150, 152, 157, 158,
 160, 162, 163, 180, 192, 193,
 215, 229, 231, 247, 256, 257,
 269, 270, 273, 279, 280, 282,
 298, 307, 316, 325
 Дудић, Коста 319, 326
- Ђ**
 Ђалски, Ксавер Шандер 44
 Ђинђић, Марија С. 171, 173,
 174, 248
 Ђокић, Нада 152
 Ђорђевић, Весна 153
 Ђорђевић, Владан 44
 Ђорђевић, Тихомир 44
 Ђурић, Војислав 76
 Ђуровић, Сања 247
- Е**
 Едингтон, Чарлс Мортимер
 (Eddington, Charles
 Mortimer) 318, 325

- З
Згуста, Ладислав (Zgusta, Ladislav) 84, 112, 130
Зидарова, Вања Иванова (Зидарова, Ваня Иванова) 256, 273
- И
Иванова, Дарја Александровна (Иванова, Дарња Александровна) 253, 255, 257, 273
Ивановић, Ненад Б. 33-36, 50, 52, 112, 130, 163, 230
Ивић, Милка 94, 101, 106, 107, 152, 197, 198, 210, 330-334, 339, 348
Ившић, Стефан 152
Илић, Валентина М. 301
Илић, Павле 76, 306, 325
Ипек, Сенка 174
- Ј
Јадацка, Хана (Jadacka, Hanna) 118, 130
Јакић Шимшић, Милена М. 50, 217, 225, 227, 229, 230
Јалоп, Колин (Yallor, Colin) 253, 275
Јанушева, Виолета 256, 273
Јањанин, Михајло 88, 106
Јањушевић Оливери, Ана 198, 199, 205, 210
Јовановић, Александар 284-286, 298
Јовановић, Владан З. 150, 151, 156, 157, 163
Јовановић, Јован Змај 44
Јовановић, Слободан 44, 83
Јошић, Неђо Г. 43, 50
- К
Калезић, Димитрије М. 69
Карасик, Владимир Иљич (Карасик, Владимир Иљич) 193
Караџић, Вук Стефановић 41, 44, 78, 184, 192, 193, 241, 246
Катичић, Радослав 196, 210
Кац, Џеролд (Katz, Jerrold J.) 215, 224, 230, 232
Кашина, Наталија Валентиновна (Кашина, Наталья Валентиновна) 314, 325
Кернешан, Славко 297
Кецмановић, Владимир 296
Киклевич, Александр (Киклѐвич, Александр Константинович) 9, 21-24, 26, 27
Киш, Данило 296
Клајн, Иван 130, 152, 185, 215, 230
Клепусјоту, Екатерини (Klerousniotou, Ekaterini) 318, 325
Клеут, Марија 297
Ковачевић, Милош 47, 50, 51, 113, 121, 130, 152, 159, 197, 198, 210, 262, 273, 287, 288, 291, 298, 316, 321, 325, 337, 342, 348
Коен, Морис (Cohen, Morris Raphael) 297
Козарац, Јосиф 44
Колесников, Николај Павлович (Колесников, Николай Павлович) 255, 256, 273
Коњева, Евгенија Александровна (Конева, Евгения Александровна) 255, 274
Костић, Александар 37, 47, 48, 50, 51, 225, 231

- Костић, Ђорђе 37, 51
 Костић, Лаза 44
 Кристал, Дејвид (Crystal, David) 152, 215, 230, 254, 274
 Крлежа, Мирослав 44
 Крстев, Цветана Ј. 50, 52
 Круз, Дејвид (Cruse, David A.) 215, 230, 253, 274
 Кубрјакова, Е. С. (Кубрјакова, Е.С.) 58, 69, 320
 Кулишић, Шпиро 248
 Кундачина, Миленко 297
- Л
- Лазаревић, Лаза 242
 Лазић Коњик, Ивана 50, 52, 107, 230, 290, 298
 Лајонс, Џон (Lyons, John) 215, 230, 253, 274
 Лалић, Михаило 44
 Левушкина, Ружица 150, 156, 163
 Лекант, Павел Александрович (Лекант, Павел Александрович) 255, 274
 Липка, Леонард (Lipka, Leonhard) 253, 274
 Липовац, Душан 209
 Литвин, Оксана (Lytvyn, Oksana) 225, 230
 Литлмор, Жанет (Littlemore, Jeannette) 317, 325
 Лич, Џефри (Leech, Geoffrey N.) 216, 230
 Ломпар, Весна 162, 164, 327
 Лурија, Александар Р. 316, 325
- Љ
- Љвов, Михаил Ростиславович (Љвов, Михаил Ростиславович) 217, 219, 230
- М
- Максимовић, Десанка 44
 Маринковић, Симеон 306, 325
 Марјановић, Ана 316, 325
 Марјановић, Саша П. 167, 174
 Марков, Борис 88, 106
 Марковић, Александра 52, 112, 114, 115, 125, 130, 241, 247
 Марковић, Рајна 215, 230
 Марфи, Лин (Murphy, M. Lynne) 225, 230, 232, 253, 274
 Матијашевић, Јелка 261, 262, 274
 Матош, Антун Густав 44
 Мацановић, Ана 151
 Мек Елри, Брајан (McElree, Brian) 319, 320, 321, 325
 Меркурјева, Наталија (Меркурјева, Наталија Михайловна) 13, 26
 Милер, Кетрин (Miller, Katherine) 215, 229, 231
 Милићевић, Данијела 327
 Милосављевић, Бојана 130
 Милосављевић, Бранко 112, 113, 136
 Милосављевић, Петар 157, 163
 Миљковић, Вања 10, 11, 26
 Миљшевић, Јованка 153
 Митро, Вероника 91, 93, 108
 Михаиловић, Драгослав 296
 Михаљевић, Милица 12, 19, 26, 99, 106
 Мокијенко, Валериј Михајлович (Мокиенко, Валерий Михайлович) 243, 247
 Мотина, Олга Павловна (Мотина, Ольга Павловна) 241
 Мразовић, Павица 196, 210, 290, 294, 295, 298
 Мршевић Радовић, Драгана 166, 167, 174, 215, 231, 240, 247
 Мушовић, Абдулах 167, 174

- Н
 Назор, Владимир 44
 Настасијевић, Момчило 44
 Нејгел, Ернест (Nagel, Ernest) 297
 Ненадић, Добрило 296
 Ненадовић, Љубомир 44
 Никитина, Татјана Генадјевна
 (Никитина, Татјана
 Геннадјевна) 243, 247
 Николић, Берислав 175
 Николић, С. 106
 Новаковић, Стојан 30, 31, 43, 51
 Новокмет, Слободан 107
 Нушић, Бранислав 44
- О
 Обрадовић, Доситеј 31, 41, 44
 Овен, Џорџина Ен (Owen,
 Georgina Ann) 253, 274
 Оташевић, Ђорђе 91, 107, 344,
 348
- П
 Павловић, Слободан 160
 Падучева, Елена (Падучева
 Елена) 295, 298
 Палмер, Френк Роберт (Palmer,
 Frank Robert) 215, 231, 253,
 274
 Пантелић, Никола 248
 Пантић, Мирослав 76
 Панчић, Јосиф 44
 Пањушева, Марија Сергејевна
 (Панюшева, Марија
 Сергеевна) 255, 256, 272
 Парадиз, Карита (Paradis,
 Carita) 215, 217, 231, 232
 Пеи, Марио (Pei, Mario) 254, 274
 Пејановић, Ана 167, 175
 Пекић, Борислав 44
 Пернишка, Емилија (Пернишка,
 Емилија) 219, 231
 Петровић, Вељко 44
- Петровић, Владислава 319, 321,
 326
 Петровић, Његош Петар 44, 75,
 78, 242
 Петровић, Петар Ж. 248
 Пецо, Асим 152
 Пешикан, Митар 42, 51, 84, 85,
 114, 121, 131
 Пипер, Предраг 88-90, 94, 107,
 131, 154, 159, 163, 192, 193,
 205, 210, 225, 226, 231
 Попова, Зинаида Даниловна
 (Попова, Зинаида
 Даниловна) 56-59, 69
 Поповић, Љубомир 47, 51, 152,
 196, 210, 211, 215, 216, 231
 Поткоњак, Никола 297
 Прањковић, Иво 196, 197, 210,
 211, 343, 348
 Прћић, Твртко 90, 107, 180, 181,
 193, 257, 274
- Р
 Радева, Василка (Радева,
 Василка) 17, 26, 256, 275
 Радић Дугоњић, Милана 56, 69
 Радовановић, Милорад 343, 348
 Раздобудко Човић, Лариса 236,
 248
 Ракић, Милан 78, 242
 Ракоњац Николов, Сунчица 327
 Рандблед, Габријела (Rundblad,
 Gabriella) 316, 317, 326
 Рисојевић, Ранко 296
 Ристић, Стана 33, 43, 50-52, 56,
 69, 97, 107, 112, 114, 121,
 131, 197, 210, 215, 230, 231
 Розентал, Дмитар Елијашевич
 (Розентал, Дитмар
 Эльяшевич) 256, 275
 Розина, Раиса Јосифовна
 (Розина, Раиса Иосифовна)
 295, 298

- Рубинштејн, Антон Григорјевич (Рубинштейн, Антон Григорьевич) 284, 298
- Рудњанин, Сандра 327
- Руџић, Владислава 160, 210
- Рум, Адријан (Room, Adrian) 253, 275
- С**
- Сааведра, Димка 199, 210, 211
- Сабо, Олга 52, 53
- Савић, Ирена 225, 231
- Савић, Свенка 88, 91-94, 107, 108
- Самарџија, Марко 15, 26
- Сводеш, Морис (Swadesh, Morris) 191, 193
- Секулић, Исидора 44
- Селимовић, Меша 44, 296
- Силић, Јосип 196, 211
- Симеон, Рикард 152, 163, 215, 231
- Скларевска, Галина Николајевна (Скляревская, Галина Николаевна) 42, 52
- Скок, Петар 183, 186, 193
- Спасојевић, Марина 121, 131, 153
- Спунер, Алан (Spooner, Alan) 220, 231
- Сремац, Стеван 44
- Станковић, Ранка М. 34, 35, 50, 52, 53
- Станојчић, Живојин 74, 76, 78, 79, 80, 85, 99, 108, 152, 211, 215, 216, 231, 236
- Стернин, Јосиф Абрамович (Стернин, Иосиф Абрамович) 56-59, 69, 193
- Стефановић, Марија 231
- Стијовић, Рада 34, 35, 52, 53, 242, 248
- Стојадиновић, Оливера 138
- Стојановић, Андреј 295, 299
- Стојиљковић, Дејан 296
- Сторјохан, Петра (Storjohann, Petra) 254, 275
- Т**
- Танасић, Срето 50-52, 124, 131, 280
- Тафра, Бранка 15, 26, 113, 115, 116, 119, 126, 127, 131, 256, 261, 275
- Теленкова, Маргарита Алексеевна (Теленкова, Маргарита Алексеевна) 256, 275
- Терзић, Богдан 348
- Токович, Наташа (Tokowicz, Natasha) 318, 325
- Томић, Бојана 116, 119, 134, 153
- Тополињска, Зузана 294, 299
- Топорова, Валентина Михајловна (Топорова, Валентина Михайловна) 179, 191, 193
- Тошовић, Бранко 152, 210, 291, 299
- Турк, Марија 215, 231
- Ђ**
- Ђопић, Бранко 44, 209, 296, 297
- Ђосић, Добрица 120, 297
- Ђупић, Драго 348
- Ђоровић, Светозар 120
- Ђорић, Божо 11, 12, 20, 26, 86, 91, 93-96, 98, 99, 101, 103
- У**
- Улман, Стивен (Ullmann, Stephen) 253, 275
- Утвић, Милош 89, 91, 95, 96, 106, 262, 275
- Ф**
- Фекете, Егон 76, 85, 88, 330, 344, 348
- Фелбаум, Кристијана (Fellbaum, Christiane) 215, 231, 232

- Фереро, Кармен (Ferrero, Carmen López) 303, 324
- Фомина, Маргарита Ивановна (Фомина, Маргарита Ивановна) 255, 275
- Х
- Халас Поповић, Ана 261, 275
- Халидеј, Мајкл Александер Кирквуд (Halliday, Michael Alexander Kirkwood) 253, 275
- Хлебец, Борис 216, 232
- Худечек, Лана 12, 19, 26
- Ц
- Цветајева, Марина 75
- Цвијић, Јован 44
- Цикач, Ивица 284, 299
- Црњански, Милош 44, 297, 319
- Ч
- Чанак, Маријана 108
- Чаушевић, Екрем 171, 175
- Черна, Ана Исидоровна (Черная, Анна Исидоровна) 237, 248
- Џ
- Џастесон, Џон (Justeson, John S.) 224, 232
- Џоунс, Стивен (Jones, Steven) 215, 224, 225, 230-232
- Ш
- Шандрих, Бранислава 34, 52, 53
- Шарић, Љиљана 217, 219, 220, 221, 232
- Шева, Нада С. 227, 230
- Шипка, Данко 15, 26, 34, 160, 215, 232
- Шкорић, Михаило 53
- Шнерх, Улрих (Schnörc, Ulrich) 254, 275
- Штајнер, Дубравка 297
- Штасни, Гордана 91, 93, 108, 160
- Шчерба, Лав Владимирович (Шчерба, Лев Владимирович) 10, 27
- Шења, Аугуст 44
- Шолохов, Михаил 75

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 8

АКТУЕЛНА ПИТАЊА ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ
И ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

* * *

главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

уредник
проф. др Милош Ковачевић

издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

за издавача
Емир Кустурица, директор

коректура и лектура
Желидраг Никчевић

именски регистар
Горица Ђећез
Жељка Остојић

прелом текста
Жељка Башић Станков

штампа
Белпак, Београд

тираж
100

ISBN 978-99976-89-04-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'373(082)
811.163.41'374(082)

НАУЧНИ скуп Актуелна питања лексикологије и лексикографије српскога језика (2021 ; Вишеград)

Актуелна питања лексикологије и лексикографије српскога језика / радови са научног скупа "Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика", одржаног у Андрићграду 9. и 10. октобра 2021. ; [главни и одговорни уредник Емир Кустурица]. - 1. изд. - Вишеград : Андрићев институт, 2022 (Београд : Белпак). - 357 стр. : граф. прикази, табеле ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови. Одјељење за српски језик / уредник едиције Милош Ковачевић ; књ. 8)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Регистар. - Summaries.

ISBN 978-99976-89-04-7

COBISS.RS-ID 137042945